

NEVELÉSTÖRTÉNET folyóirat

2004. ÉVFOLYAM - 2. SZÁM

Felelős kiadó:

SZABÓ PÉTER rektor; főiskolai tanár, tanszékvezető

Szerkesztőbizottság:

SZABÓ PÉTER a szerkesztőbizottság elnöke

AMBRUSNÉ KÉRI KATALIN (Pécs)

BALOGH MIHÁLY (Budapest)

CSURGAI HORVÁTH JÓZSEF (Székesfehérvár)

HORVÁTH MÁRTON (Budapest)

NÉMETH ANDRÁS (Budapest)

KOVÁTSNÉ NÉMETH MÁRIA (Győr)

PUKÁNSZKY BÉLA (Szeged)

SZABOLCS ÉVA (Budapest)

Nemzetközi tanácsadók:

CHRISTOPH LÜTH (Potsdam, Németország)

LEONCIO VEGA GIL (Salamanca, Spanyolország)

YASSINE ZOUARI (Rouen, Franciaország)

HARALD EICHELBERGER (Wien, Ausztria)

Szakmai támogatók:

MTA Pedagógiai Bizottság Neveléstörténeti Albizottság

MTA Veszprémi Területi Bizottság Neveléstudományi Szakbizottság

Neveléstörténeti Munkabizottsága

Főszerkesztő:

TÖLGYESI JÓZSEF

A szerkesztőség munkatársai:

PAPP JÓZSEF szerkesztő

BESSENYEI JÁNOS technikai szerkesztő

Szerkesztőségi titkár:

ZSARNÓCZAI ERIKA

Fordítás: A Kodolányi János Főiskola Idegennyelvi Lektorátusának tanárai

Szerkesztőség:

Kodolányi János Főiskola

8000 Székesfehérvár, Fürdő u. 1.

HU ISSN 1785-5519

Tanulmányok

A sárospataki óvodák múltjából

Fehér Erzsébet

1828-ban nyitotta meg Brunszvik Teréz az első hazai óvodát Budán. Nem telt el két évtized és Sárospatak polgársága -országos viszonylatban is eléggé korán -követte a nagy alapító példáját. 1846. szeptember 7-én nyílt meg a katolikus "kisdedovó intézet" az akkor Sárospatak külterületének számító Józseffalván.

A KATOLIKUS ÓVODA

Az óvoda első vezetője Farkas János volt, a korabeli irat szerint „ő ezen intézet védnevelője”. (Milyen kifejező, szép reformkori megnevezés: védnevelő.)

Az óvodavezető a kezdő, 1846/47-es óvodai év anyakönyvi beírását így fejezte be: „Óvógyermekeim eddigi száma, hála az égnek, már 158, közte 75 fiú és 83 leány”. Feljegyezte azt is, hogy növendékei közül 118 római katolikus, 16 görög katolikus és 24 református vallású.

A gondosan vezetett anyakönyvből megtudjuk, hogy józseffalvi illetőségű volt 57 gyerek, Sárospatak belterületéről 51, hustáci 46, kispataki 3, petrahói 1. Tanulságosan a kort tükrözi a növendékek rendi összetétele. E szerint nemes családból való 18, tisztrendi 5, mesterember gyereke 21, katonagyerek 7, „közrendű” 107.

A következő év, 1847 őszén 107 gyereket írtak be a sárospataki óvodába. Újdonság, hogy csupán nyolc józseffalvi új gyerek jelentkezett, a zöm Sárospatak belterületi: 68 gyerek. Jelentős újdonság az is, hogy míg az előző évben egyetlen zsidó vallású gyerek sem volt az óvodások között, most 33 iratkozott be. Az adatokból kitűnik, hogy – ellentétben a hazai óvodák legtöbbszörével –, a sárospataki óvodába katolikus és protestáns növendékeket egyaránt befogadtak, s mellettük, közöttük mindig megkülönböztetés nélkül, teljesen egyenrangúan ott ültek a zsidó gyerekek is.

Az óvoda 1852 nyaráig működött Józseffalván, ekkor a város belterületére költöztették. E hat józseffalvi óvodai év során összesen 412 gyereket írtak be az óvoda anyakönyvébe. De ez az időszak nemcsak a magyar történelemben, hanem a sárospataki óvoda életében is különleges volt. 1848 őszén 59 gyereket, 1849 őszén csupán 12 új gyereket írt be a védnevelő. Meg is jegyezte: „Ez év reánk nézve is nagyon mostoha volt, más évekhez képest huszad része sem jelent meg a gyermekeknek; úgy annyira elszoktak az óvodától, hogy egyszerre 40-nél többet számlálni nem lehetett, holott más években naponta 100-nál több vala található.”

* * *

1852 őszén az óvoda áttelepült a mai sárospataki képtár helyén lévő épületbe, amely az akkori sárospataki földesúr, Breczenheim Ferdinánd herceg tulajdona volt. 1856-ban a herceg felesége,

Karolina hercegnő Sárospatakon letelepítette a Szent Vince apácanővéreket a mai képtár melletti épületbe, akik itt leánynevelő intézetet rendeztek be és vezettek.¹ Később a hercegnő úgy rendelkezett, hogy az óvoda költözzön át az apácák kibővített házába, a korábbi óvodaépületet pedig iskola céljára a katolikus egyházközségnek adományozta. Kellő átépítések után, melyek költségeire a hercegnő 4000-Ft-ot adományozott a Karolina Óvoda 1876. július 1-jén ünnepélyes keretek között nyitotta meg az új óvodai évet a zárdában. Az új óvónő Barcza Laurencia nővér gondjaira bízta a 105 óvodás gyereket. A nemesszívű hercegnő ezt már nem érthette meg, 1875. május 5-én, 69 éves korában meghalt.

* * *

Érdemes kiemelni az 1876. július 1-jei óvoda újjáavató ünnepséget, amely a város előkelőinek jelenlétében zajlott le. Ekkor vette fel az óvoda az alapító hercegnő nevét és viselte hosszú évtizedeken át.

A római katolikus plébánia irattárában ránk marad az akkor elmondott ünnepi avatóbeszéd szövege. Feltűnő, hogy ez nem egy szóvirágos, közhelyeket tartalmazó, szokványos avatási szónoklat, inkább egy jól felkészült szerző alapos tanulmányának tekinthető. A kéziraton nincs feltüntetve a szerző, de kétségtelen, hogy a város plébánosa, Dessewffy Sándor készítette és adta elő az egész várost megmozgató ünnepségen az óvoda helyiségében.

A tanulmány szerzője tájékozott az irodalomban, Goethét és más szerzőket idéz. Bensőséges arcképet rajzol a jótékony Karolina hercegnőről. A tanulmányban részletes ismertetés található az európai óvodai mozgalom száz éves történetéről. Sajátos az indoklás az óvoda korabeli hazai társadalmi szükségességéről. (Megemlíti Brunsvik Teréz nevét is.) Helytálló értékelést ad az ekkor Magyarországon is terjedő Fröbel-féle óvodapedagógiáról.

A tanulmány jelentős dokumentuma annak, hogy Sárospatakon 1876-ban nemcsak ismerték Fröbel ekkor modern óvodapedagógiáját, hanem annak felhasználható részleteit igyekeztek alkalmazni is a helyi óvodában. Nem utolsósorban kell említenünk a tanulmány határozott, abban az időben hazánkban igencsak kevés helyen fellelhető ökümenikus szellemét: a Karolina óvodában Sárospatak városának mindegyik gyermeke – akármelyik egyházhoz tartozék is –, helyet kapott.

A tanulmányból érdekes adalékot kapunk egy múlt századi magyar kisváros sajátos társadalmi életéről, belső világáról, szociális problémáiról, az azokat megoldani kívánó személyekről.

Kétségtelen, hogy e megnyitó beszéd mai elolvasása után többet tudunk városunk múlt századi képéről.

Szöveggözlésünkben mai központozást alkalmaztunk, az alfejezet-címek, a beszúrt szóértelmezések és a kiemelések ugyancsak tőlünk származnak.

* * *

Néhány részlet Dessewffy Sándor beszédéből.

Az önzetlen jellemű emberekről

Tiszta, kiváló, nagy jellemek, melyek nagyrabecsülésünket igénylik, napjainkban mind ritkábban találhatók. Az igazi nagyrabecsülést csak oly személyek iránt engedhetjük meg, kik nem önzők, kik nem egyedül önmagukat keresik.

Be kell azonban vallanom, „ilyszerű önzéstelen jellemeket egész életemben csak ott találtam, ahol szilárd vallási hitéletre akadtam. Az ily jellem, - Karolina hercegnő - az ő vallási meggyőződésében változhatlan szilárd alapon, magában az 'én'-ben nyugszik, és nem függ sem időtől, sem szellemtől, sem tudománytól”.

Ezt mondom nem én, hanem tisztelt hallgatóim bizonyára csodálkozni fognak, midőn ezen nagy horderejű szavak szerzőjéül Némethon első és halhatatlan költőjét, Goethét mutatom be, ki azokat egyik hírneves barátjának, Schlossernek írta.

Az alapítónő

Ilyen igazán nagyrabecsülendő, tiszta jellem magasztalásával kell szerény ünnepségünket megnyitni.

Azon arckép, mely e terem falát díszesíti, mely eszünkbe hozza azon feledhetetlen nemes szívű hölgyet, ki ezen tiszta jellem, míg élt, lelkesített, és hogy Goethének emez idézett szavai valók (igazak), bebizonyítja ezt ezen nemes hölgy egész élete, mert nem kell azt hinni, hogy az erős és mély vallásos meggyőződés egyúttal felekezeti türelmetlenség; sőt ellenkezőleg: az erős és mély vallásos meggyőződés míg egyrészt minden tetteiben a legfőbb jó, szép és igaz eszméje, vagyis az Isten eszméje által vezéreltetik, másrészt a legfőbb második parancs, a felebaráti szeretet lebegvén szemei előtt, sem tetteiben, sem szavaiban olyast elkövetni nem fog, ami által másnak megszegyenítést, kárt vagy bármi sérelmet okoznak, sőt kimondhatom azt is, hogy a felekezeti türelmetlenség rendesen éppen a hitetlenek tulajdona, s hithiányt vagy hittudatlanságot árul el. Példa erre a hercegi hölgy, herceg Bretczenheimné született Schwarczenberg Carolina, ki habár erős és mély vallásos meggyőződéstől vezettetett egész életében, a felebaráti szeretetet nemcsak soha meg nem sértette, hanem mindenki iránt egyenlő gyöngédséggel és ihletett szeretettel a legbővebben gyakorolá.

Nem szándékozom e nemes hölgy életrajzát adni, áldásteljes életéből felhozom egyedül azon jellemvonást, amely a mai összejövetelünk tárgyát képezi.

Ezen dicső – bár idegen hazai földön felnevelkedett, később érzelmeiben, nyelvben magyarrá lett – hercegi hölgy szeretett Patak városa iránt kiváló előszeretetének nem egy jelét adta. A gazdag és nagy úri családokkal összeköttetésben levő magas úri hölgy nemcsak rokoni kötelékeknél, de magángazdagságánál fogva is könnyen választhatott volna magának az európai kontinens legkisebb tájékain is, melyeken a természet szépsége vetekedik az emberi kéz és ész alkotta remekeivel, nyári tartózkodási helyeket. De őneki mindezeknél a rokoni szeretet előzékenységénél és a természet alkotta csodaszép vidékeinél szebb és kedvesebb vala az ő pataki vára és tartózkodási helye. Itt élt ő szerényen és elvonultan, mint egy nemtő, városunk és vidékünk szegényei közt terjesztve irgalmas szíve jótéteményét.

Sőt mondhatni, Patak városa iránti rendkívüli ragaszkodása vala az ő reményen kívül hirtelen

bekövetkezett halálának oka; amennyiben az orvosok mind ellenezték, hogy a jótékony salzburgi tartózkodást, melyben egészségét visszanyerte, semmiképp ne változtassa, és Patakra el ne menjen; ő azonban ezen város iránti előszeretetéől vonzódottan mindennek dacára eljött, itt újólá megműlvén megbetegedett s viaszállítatván Bécsbe a kegyes úrnő nemsokára meghalt, meghagyván végrendeletében, hogy holta után is Patakon helyezték a hosszú álm helyére. Azon jócselekedetek között, melyekkel e várost elhalmozta, nem utolsó helyet foglal el az, miszerint ezen város szegény lakosai gyermekei részére közel 30 éven keresztül saját költségén tartott fenn egy óvodát, mígnem Patak városa iránti szeretetének tanújelét mintegy megörökítendő, boldog halála előtt írt végrendeletében akként intézkedett, hogy az eddig általa saját költségén fenntartott óvoda a helybeli Sz. Vince-nővérek vezetése alatt álló leánynevelő intézetbe áthelyeztetvén, az – csakúgy mint eddig – az egész városi lakosság kisdedeinek óvodája legyen, letévén alapul e célra 4000 forintot.

Az óvoda történetéről

A kisdedóvók keletkezését a múlt század (a 18. század) utolsó tizedeiben Német-, Francia-, Angolországban kell keresnünk.

A nép t.i. időről időre mindinkább elszegényedvén gyöngye gyermekének nem bírt kellő ápolást adni. Ezt látva némely nemeskeblű egyének, oly helyeknek alapításáról gondolkodtak, melyekben az egész nap mezőn vagy gyárban dologban levő – vagy talán beteg, ágyhoz szegzett – szegény szülőknek majdnem végképp magukra hagyott gyermekei egész nap, vagy talán egy részében menedéket találtak.

De ez nem sokáig tartott, s az eszmét csakhamar a jobb módú szülők gyermekeire is helyesnek találták mind a nevelők, mind a szülők. Bebizonyult, hogy a kisdedóvoda gyermekei általában jobban fejlődnek ki mind testben, mind lélekben, mint az egész otthon neveltek, s így a középosztályok is a kisdedóvodaiba küldötték gyermekeiket.

Ámbár Angliában és az inkább küliparral (nem háziiparral) foglalkozó országokban, ahol apa, anya egyaránt a gyárban elfoglalva dolgozik, a kisdedóvodaiknak sokkal nagyobb a jelentőségük, és itt a kisdedóvodaikat oly jótéteményeknek kell tartanunk, mint a kórházakat; mégis hazánkban is megvan a kisdedóvodaiknak a maguk szüksége, mert a régi családi egyszerű viszonyok – fájdalom! – itt is elmúltak; nálunk is a társadalom telt mesterkéltségekkel, a kezek munkáját a feleslegessé tevő gépekkel, a becsületes rendes jövedelmet jóval felülmúló fényűzésével, s felvilágosultságnak csúfolt vallástalanságával olyan, hogy az élet fenntartásáért való küzdés a leglényegesebb feladatot képezi, s e harc miatt a család legbensőbb életében van megtámadva, s nem képes többé kellő gondot fordítani gyermekeire.

Mit is várhatni oly anyától, ki egész napon át a mezőn napszámmal van elfoglalva? Magával vigye-e kicsi gyermekeit? Mennyi mindenféle kellemetlenségnek, veszélynek van kitéve a mezőn? Ha ki nem viszi, otthon hagyja? Bezárja a kis gyermeket? Vagy ha nagyobbka testvérei vannak, azokra bízva? De hol lesz ekkor a kellő felügyelet; Hol a mezőn dolgozó anyának nyugalma?

Ha ama hajmeresztő szerencsétlenségekre gondolunk, melyek a magukra hagyott gyermekekkel

nem egyszer történnek, lehetetlen, hogy a kisdedóvodáknak barátjai ne legyünk.

De a középosztályok állapota is olyan, hogy igazi jótétemény, ha a gyermekek a nap egy részét kisdedóvodákban töltik, mert náluk is elég a hiány, csak hogy más alakban.

Egynémely anya például nagyon el van foglalva gazdasági s házi dolgokkal; másik maga is neveletlen, semhogy másoknak adhatna nevelést; a harmadikat a társas körök veszik igénybe: örül, ha gyermekeit lerázhatja nyakáról, kikre úgysem fordít semmi gondot, ha honn (otthon) vannak is; a negyediket talán betegsége akadályozza gyermekei gondozásában; míg némelyik anya – kivetkezve női természetéből – a gyermekekkel mit sem törődik, azokkal durván bánik. Mindezen esetekben hiányzik az ártatlan gyermek életéből az éltető napsugár, mely az emberi szív legmélyebb s legtitkosabb gerjedelmeit megérleli.

Ugyanezért igaza van Curtman híres népnevelőnek, midőn mondja, hogy a valódi műveltség haladása érdekében a durvaság ellen leginkább ily intézet biztosít, mely egyaránt szükséges falukban és városokban, mert mind itt, mind ott aránylag csak kevés szülő van, kiknek idejük és helyük volna gyermekeik foglalkoztatására. Mire is különben a szükséges türelem és képesség is hiányzik náluk, s mert mindig könnyebb néhány képességgel (képesítéssel) bíró képzett ápolónőt, mint minden egyes gyermeknek jó dajkát találni.

Hazánkban is különösen gróf Brunszvik Terézia lelkes úrnő támogatása következtében már e század harmadik tizedében kezdődtek a kisdedóvodák terjeszteni.

A nevelési elvekről

Nincs szándékomban a kisdedóvodák szerves szervezésében mélyebben bebocsájtkozni. Az eddig előadottaknak is egyedül az volt célja, hogy egyrészt feltüntessem azon jót, melyet ezen intézet 30 év alatti létezésében köszönhetünk, Patak városának szülői, azon magasztos hercegi úrhölgy nagylelkűségének, és másrészt, miszerint megnyugtassam a szülőket, hogy a kisdedóvodának áldott emlékü alapítónéja magas szándéka következtében a sárospataki zárda helyiségébe történt áthelyezésével ezen jótékony intézet nemcsak a magas alapítónő szándéka, de az én szándékom szerint sem fog ezen intézet jótékonyága bárki és bármi vallásfelekezeti gyermekek előtt elzáratni, sőt az igazi keresztény felebaráti szeretet és a dicső alapítóné nagy jellemének színvonalára emelkedve, ezen új intézkedés által minden el fog követtetni, hogy ezen város összes, bármely kisdedei ezen jótékonyági helyt (helyen) minden lehető és szükséges szellemi gondozás és testi ápolásban az eddiginél is lehetségesen jobb és tökéletesebb fokban, minden különbség nélkül részesíttessenek.

Azonban azon irány megösmertetésére, mely engemet ezen intézet vezetésében vezérel, szükségesnek találom röviden megjegyezni azt, hogy a kisdedóvodákról nézetem az, hogy az nem szorosan véve iskola, hanem legfeljebb a tanoda előcsarnokának tekintem, s – mint egyedül a szellemi tehetségek mindenoldalú serkentésével az iskolára előkészítve a kicsinyeket – az elemi tanítás semmi részét fel nem veszi, még a betűtanítást sem, mert sokszor megtörténik, hogy a kisdedóvó – jeleit akarván adni ügyességének – a jobbacská gyermekekkel az elemi tanoda köréhez tartozó dolgokat taníttat meg, kik csakugyan bámulatra ragadják a közönséget és kisdedóvó

ügyességét fényesen bebizonyítani látszanak, pedig a dologhoz értő nevelők előtt ez nem ügyesség, hanem a legkárosultabb ügyetlenség.

Szervezetemben tekintettel leszek a Wetsbachi tanító, Fröbel Frigyes (meghalt 1852) úgynevezett „Kindergarten” rendszerére is. Ámbár ezen rendszer, mint hamis alapon, mert homályos, zavart, érthetetlen, ellentmondásokat tartalmaz, gyakorlati oldaláról jelentékenyen megtámadható és elvtelen (a porosz miniszter elvetette és a Fröbel-kert felállítását megtagadta), mindazon által Sz. Pál ezen mondására támaszkodva: „Omnia probatur, wuod bonum est” („Minden próbáltassék ki, ami jó”); kivéven ezen rendszerből is mindazt, ami az általam kitűzött cél t.i. a szellemi tehetségeknek mindenoldalú serkentésével az iskolára előkészíteni a kicsinyeket és azok testi kifejlődésére is felügyelni szolgálhatnak, elősegíthetnek nem rendszerként, de segédeszközként, mindenesetre fel fogom használni.

Az újjászervezésben résztvevőkről

Mindenekelőtte ezen előterjesztésemet bezárnám, a felejthetetlen emlékű alapítónő magas nevének dicsőítésén kívül kénytelen vagyok mindazoknak hálás köszönetet mondani, kik engem ezen jótékony intézet újjászervezésének létrehozásában segítettek.

Elsősorban fel kell említenem a magas lelkű alapítónő nyomdokait követő hercegi magas örököst, Herceg Windisch-Gratz Alfréd ő.cs.k. fenségének tábornokát, ki 220 forinttal járult nagylelkűen. De nem különben köszönetet kell mondani ezen zárda t. Főnöknőjének, ki három évi takarékosága és okos intézkedéseinek eredményét, 670 forinttal járult, kinek azért a hitközség s az egész városi közönség nevében nyilvánosan kifejezem.

Köszönöm továbbá tek. Matuszka, Schultz, Pavletics és Dobay Károly uraknak, kik a szükséges anyagok szállítására szekereiket önkéntesen felajánlották és elküldötték.

Tiszt. Miller György paptársamnak és segédlelkésznek, ki a megbízott és sok személyes fáradsággal járó ügyekben mindig a legkészségesebben járt el, s engem, lelkiismeretesen támogatott.

Végezetül tek. Petsár János úrnak, ki a kisdédóvoda részére egy csinos dobot ajándékozott.

És evvel az Atya, Fiú és Szentlélek nevében ezen új kisdédóvodát, ezen igen tisztelt vendégkoszorú jelenlétében megnyitottnak kijelentem, kívánva, hogy mindazon gyermekek, kik neveltetésük első csírait ezen falak között nyerni fogják, az Istennek jámbor tisztelői és a hazának és e városnak eszes és tevékeny polgárai, a szülőknek pedig örömeivé váljanak, soha meg nem feledkeztvén a nagylelkű alapítónőről, ki nekik ezen jótékony helyet lehetségessé tette, kinek örök világosság fényeskedjék.

* * *

Ez az 1876-i ünnepség azért is érdemes a figyelmünkre, mert itt hangzott el Dessewffy Sándor előadása, az első Sárospatakon készült alapvető, korszerű, tudományos igényű óvodapedagógiai tanulmány.² Ennek szövegét a Kazinczy Társaság 1995-i évkönyvében tettem közzé.³

A Karolina Óvoda lényegében ugyanabban az épületben működött a következő évtizedekben.

Katolikus fenntartása 1948-ban megszűnt, állami vezetés alá került, a neve: I-es számú óvoda lett. Helyzetében nem történt változás az 1990-es években sem, de az óvoda újra felvette a Karolina, az

alapító hercegnő nevét.

A REFORMÁTUS ÓVODA

Ugyancsak jótékonyságnak köszönheti Sárospatak második óvodája létesítését.⁴

Az óvoda alapításának körülményei nem egyediek, hanem jól példázzák a két világháború közötti időszak hazai felekezeti óvodáinak, tágabb értelemben felekezeti iskoláinak általános alapítási, illetve fenntartási problémáit.

1919. május 29-én Sárospatakon meghalt dr. Katona Mihály orvos. Végrendeletében meghagyta, hogy vagyonából 20 000 koronát és egyik sárospataki házát a sárospataki református egyház örökli azzal a feltétellel, hogy abban óvodát létesítsen.

Nyolc évvel később, 1927. május 1-jén a sárospataki református egyház presbitériuma, vezető testülete ülést tartott. Ezen a főgondnok, a helyi egyház világi vezetője ismertette az örökül kapott ház helyzetét. Katona Mihály terve – olvasható a jegyzőkönyvben -, „hogyan is az egyház abban óvodát létesítsen, a végrendelet és a hagyaték átadása között közgazdasági viszonyainkban beállott minden képzeletet felülmúló változások (vagyis a nagyfokú infláció, illetve a koronáról pengőre való átállás) következtében teljesen lehetetlenné vált; az óvoda céljára szánt 20 000 korona a hagyaték átadásakor pár fillér értéket képviselt volna, ha megmaradt volna, azonban a nagyobb károsodás megelőzése végett nemcsak ez az összeg, hanem sokszorosa fordított a ház javítására, mielőtt a tényleges birtokbavétel megtörtént volna”.

Ezért a presbitérium elhatározta, hogy kölcsönt vesz fel, abból „jó karba helyezi” az épületet; de addig is úgy hasznosítja, hogy „az utcai nagy szobát vallásos estélyek, főként pedig egyháztagjainknak iskolán kívüli oktatása, nevelése céljára fogja használni”. A bentlakók miatt az egyház csak 1927 őszén vehette használatba az épületet.

A következő évben, 1928. március 25-én tartott presbitériumi ülésen a lelkész már az óvoda létesítésének tervét vázolta. Ezt megelőzően azonban a következőt is előadta: „1922-ben a négytantermes iskola építése, a megrepedt nagyharang újraöntése, majd az utóbbi négy év alatt négy év alatt négy épületünk tetőzetének megújítása, a templom renoválása és más javítások miatt egyházunk a múlt évben, 1927-ben 2000 pengő kölcsönt volt kénytelen felvenni, ezért a magunk erejéből képtelenek lennénk egy óvodát és napközi otthont létesíteni.”

A lelkész ezért a következő megoldást terjesztette a presbitérium elé: „Tekintettel azonban arra, hogy községünknek éppen ezen a részén az óvoda nélkülözhetetlen, és a szülők gyermekeiket a község másik részén lévő óvodába, a katolikus zárda óvodájába kénytelenek vinni, kísérletet kell tenni arra nézve, hogy az állam és a község segítségével nem volna-e lehetséges e nélkülözhetetlen intézmény felállítása”.

Meg kellett kísérelni, hogy az óvónő számára 90 százalékos állami fizetéskiegészítést kapjanak, a község pedig a dajka fizetését biztosítsa, ezek megvalósulása esetén a helyi református egyházra a következő terhek maradnak: az óvoda bútorzatának és felszerelésének beszerzése; az óvónői fizetés 10 százaléka (ez havi 12 pengő 50 fillér); az óvónői nyugdíj járulék (havi 12 pengő); az óvónő

lakhétre (negyedévre 69 pengő 50 fillér); a termek fűtése (15 köbméter fa) és egyéb dologi kiadások (428 pengő). Ez tehát egy évre kereken 1000 pengő.

A presbitérium a javaslatot elfogadva megtette az intézkedéseket a különféle egyházi és állami hivatalok felé.

Egy hónap múlva, 1928. április 22-én újabb ülést tartott a presbitérium. Ezen további anyagi problémákat tárgyaltak meg. „Az egyház ugyanis – olvasható a jegyzőkönyvben –, az épületet olyan karban vette át, hogy azon jelentékeny javításokat kellett eszközölnie. A tetőzet javítására ezelőtt három évvel költött 15 millió papírkoronát. A múlt évben pedig az épület tatarozása 1931 pengőbe került.” A főgondnok ezért azt javasolta, a presbitérium kérjen segílyt a kultuszminisztériumtól a dologi kiadások biztosítására is, a község elöljáróságot pedig keresse meg azért is, hogy az óvoda bebútorozásának és felszerelésének költségeit legalább részben fedezze.

1929. február 15-én kelt Sátoraljaújhelyen, Zemplén vármegye királyi tanfelügyelőjének levele, amelyet a sárospataki református lelkészhez intézett. Ebben közölte, hogy a sárospataki református óvoda szervezéséhez a kultuszminisztérium az előzetes hozzájárulását megadta. Ami az óvónő államsegélyét illeti, 1932. október végéig – tehát három éven át – a kezdő óvónői illetmény 90 százalékát, azon túl pedig 75 százalékát fedezi az állam. Az államsegély megadásának azonban az a feltétele, hogy a fenntartó egyház kötelezi magát arra, hogy „a jelentkező gyermekek felekezeti különbség nélkül vétetnek fel az óvodába”. A tanfelügyelő kéri ennek írásba foglalását és hozzá való beterjesztését. A királyi tanfelügyelő e leveléhez mellékelte a minisztériumnak az óvoda létesítését engedélyező határozatát, amelynek dátuma 1929. február 5. Ebben a legfőbb állami tanügyi hatóság biztosította az óvónő korábban jelzett összegű államsegélyét, megszabva az óvodafenntartó azon kötelezettségét, hogy az óvónő számára „természetben tisztos lakást és kertilletményt, vagy törvényszerű lakáspénzt”, továbbá 1932. október végéig a kezdő óvónői illetmény 10 százalékát, azután pedig 25 százalékát köteles fizetni. „Az óvodai foglalkoztató terem törvényszerű elhelyezését, bebútorozását és tanszerbeli felszerelését” ugyancsak az óvodafenntartó, vagyis a helyi református egyház köteles biztosítani.

1929. március 9-én a presbitérium ülésén „örömmel és köszönettel” vették tudomásul a miniszteri rendelkezést. Írásba foglalták, hogy az óvoda a jelentkező gyermekeket valláskülönbség nélkül befogadja, de ezt is hozzátették: „Abban a reményben, hogy ez a református szülők érdekeit nem fogja érinteni.” Arról is döntöttek, hogy az óvodát 1929. április 1-jén megnyitják Szathmáry Erzsébet okleveles óvónő vezetésével, „tekintettel arra, hogy Szathmáry Erzsébet elemi iskolánk igazgatójának leánya, az atyának gondos vezetése biztosítékot nyújt afelől, hogy mint óvónő híven és lelkiismeretesen teljesíti kötelességét”.

* * *

1929. április 1-jén megnyílt a református óvoda. A növendékek száma két hét alatt 54. A létszám augusztus 31-ig 65-re emelkedett. Az óvoda vezetője Szathmáry Erzsébet lett helyi megbízás alapján, mellette Csehi Margit dajka dolgozott. Az óvodai törvénynek megfelelően a református iskolaszéket kiegészítették a községi orvossal és három hölgytaggal. Ugyanakkor megalakult a

Sárospataki Református Kisdedóvó Felügyelő Bizottsága 19 taggal.

Az óvónő hivatalos kinevezése azonban még váratott magára, időbe telt az összes hivatalos lépés végigjárása. 1929. április 16-án Zemplén vármegye királyi tanfelügyelője megküldte a minisztérium 1929. április 4-én aláírt leiratát. A minisztérium is, s nyomában a tanfelügyelő azt közölte a sárospataki református lelkésszel, hogy az óvónői állásra pályázatot kell kiírni, és az érvényben lévő rendelkezés szerint „új állások betöltésén első sorban nyugdíjasok és B-listások jönnek tekintetbe”.

Az előírásnak eleget téve a Néptanítók Lapja 1929. május 1-jei számában közzétették a pályázatot a jelentkezés határidejét május 25-ben állapítva meg.

A pályázatra tíz óvónő jelentkezett. Köztük a már említett Szathmáry Erzsébet is. Érdemes röviden áttekinteni adataikat. Egyiküknek sincs állása, nem is volt, jóllehet mindegyik óvónői képesítéssel rendelkezett. Életkoruk a következőképpen oszlott meg: volt köztük 32 éves, 31 éves, 29, 26, 25, 24, 23, 22 éves és két 21 éves. Közülük egy Szombathelyen szerezte óvónői képesítését, négy Budapesten, öt Hódmezővásárhelyen.

A presbitérium 1929. június 2-án értékelte a pályázat eredményét. Megállapították, hogy nincs közöttük se nyugdíjas, se B-listás. Tehát semmi akadálya nem volt Szathmáry Erzsébet javasolásának.

Az alig megindult óvoda életét azonban rövidesen súlyos csapás érte. 1929. július 3-án váratlanul meghalt Szathmáry Erzsébet óvónő. A presbitérium átmenetileg Csicseri Vilma állásnélküli tanítónőt bízta meg az óvoda vezetésével, aki ezt a feladatát augusztus 31-ig látta el. Ezen a napon az óvoda egyelőre befejezte működését. Ennek oka pillanatnyilag ismeretlen.

1930. május 20-án nevezte ki a minisztérium a korábbi pályázók között is szereplő Bóbis Jolán óvónőt a sárospataki református óvoda élére, aki Ignác Mária dajkával 1930. június 1-jén – tehát tíz hónap szünetelés után – nyitotta meg újra az óvodát 30 növendékkel. Augusztus 31-ig összesen 43 gyerek iratkozott be. Ebből 17 fiú, 26 leány; 35 református, 4 katolikus, 4 izraelita. Augusztus 31-ig elköltözött 4 gyerek, szeptember 1-jén az iskolába lépett át 11 gyerek. Maradt tehát 28 gyerek. Számuk december 31-ig 35-re emelkedett.

Bóbis Jolán 1897-ben született és 1920-ban a budapesti óvónőképzőben szerezte képesítését. Tízévi óvónői állásnélküliség után, 33 évesen kezdte aktív óvónői pályáját. Lelkiismeretes, gyermekszerető pedagógus volt. Ezt jelzi – többek között – az a kérelme, amelyet 1930. november 15-i dátummal küldött szét a község tehetősebb lakóihoz. Ebben a következőket írta: „Mély tisztelettel kérem megértő gyermekbarát lelkét, hogy közelgő karácsonyt kis óvodásaim részére óvodánkban is minél melegebbé, otthonosabbá, gyermekibbé s szeretettel áthatottá tenni kegyeskedjenek. Egyházunk rendkívül nehéz helyzetére való tekintettel vagyok kénytelen a jó hívekhez fordulni, hogy óvodásainkat karácsonyra kis, házilag készített játékokkal meglephessem. Kitömött állatokat, babákat szeretnék a kicsinyek asztalára helyezni, hogy megérezzék a karácsonyi szívekből fakadó szeretetet. Babaruhát, hulladék ruhamaradékot, tömésre alkalmas bármely anyagot, fehér vagy bármilyen flanelt, cérnát, színes pamutokat, hulladék göngyöleget, szalagmaradékokat, színes papírokat, padlásra került régi játékokat kérnék végtelen hálával, köszönettel. Kedves magyar testvéreim, hozzák meg ezt a kis áldozatot azért a legtisztább, legdrágább ragyogó örömért, mely

az elkészült játékok láttára fog kigyúlni azokon a nevető, reménykedő, várakozó óvodás arcocskákon...”⁵

Így indult meg a sárospataki református óvoda élete, amely azután két évtizeden át tartott, az 1948 júniusában bekövetkezett államosításig.

Jegyzetek

1 Fehér Erzsébet (1994): Pataki nagyasszonyok. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp.

2 A Katolikus Óvodánál említett első anyakönyv, illetve Dessewffy Sándor kézírata a sárospataki Római Katolikus Plébánia irattárban található jelzetszám nélkül.

3 Fehér Erzsébet (1995): Óvodaavatás Sárospatakon 1876-ban. Széphalom 7. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve.

4 U.ö: A sárospataki Református Óvoda alapítása (1929-1930). Kisgyermeknevelés. 2002. 4. sz.

5 A Református Óvoda hivatkozásai ugyancsak jelzetszámok nélkül lelhetőek fel a sárospataki Református Lelkészi Hivatalban.

Tanulmányok

A 100 éves napközi otthonaink pedagógiai öröksége - és Európa

Füle Sándor

A magyar iskolai napközi otthonok a 2002/2003. tanévben százévesek voltak. Erről a jelentős évfordulóról az illetékes felső szintű állami szervek nem emlékeztek meg. Megemlékezéseket csak a Magyar Pedagógiai Társaság napközi otthoni nevelési szakosztály tagjai szerveztek a pedagógiai intézetek segítségével.

Így például Heves megyében Egerben az állami szervek képviselőinek jelenlétében, Vas megyében Szombathelyen a Megyei Pedagógiai Intézet segítségével, a Fővárosi Pedagógiai Intézet valamint a Budapest XI. és XVII. kerületi Pedagógiai Szolgáltató Központ szervezésében tartottak ünnepélyes megemlékezéseket kiállításokkal vagy a napközi otthoni tanulók szerepléseivel egybekötve. A napközi otthonaink 20. századi fejlődéséről egyedül az Iskolakultúra c. folyóirat egy tanulmánya adott áttekintést.^{1f}

Pedagógiai örökségünk és Európa címen a Magyar Pedagógiai Társaság felhívást tett közzé.² A felhívásban megjelölt öt szempont közül ebben a tanulmányunkban csak két szempont figyelembe vételére van lehetőségünk. Ezek: a magyar napközi otthonok tapasztalataiból az Európai Unióba kerülve mit őrizzünk meg és milyen nehéz örökséget hagyjunk el.

Mielőtt a feltett kérdésekre tömör válaszokat adnánk, kiemeljük a magyar napközi otthonok keletkezéstörténetének néhány tényét. Elsősorban azokat a tényeket említjük, amelyekre büszkék lehetünk és büszkék is vagyunk.

Magyarországon a napközi otthonok előhírnökeit emberbaráti (civil) szervezetek a rászoruló gyermekek részére már az 1890-es évek után (csak a téli hónapokra) megszervezték. Állami szervezésben először Budapest VI. kerületének iskolaszéke határozta el, hogy kísérletképpen napközi otthont állít fel. Az első ilyen napközi otthon az 1901/1902. tanévben a Felsőerdősi iskolában kezdte el működését. Ez a kísérlet sikerült. Budapest vezetősége újabb napközi otthonokat szervezett. Az 1902/1903. tanévben már 32 iskolában egy-egy csoporttal működő napközi otthon volt, amelyek ugyancsak a téli hónapokban működtek. Ezt a következő tanévektől újabbak követték. Az 1912/1913. tanévben már 92 napközi otthoni csoport, összesen 7985 gyermekkel biztosította a napközis ellátást a szegény gyermekek számára.

Az 1942/1943. tanévben már 106 fővárosi iskolában 272 napközi otthoni csoport (10000 gyermek számára) fejtette ki áldásos tevékenységét.³ Vidéken elsősorban az ipari településeken, fokozatosan jöttek létre a napközi otthonok. A legutóbb említett tanévben nagy kiállítással egybekötve (a napközi otthoni pedagógusok számára) megszervezték az I. országos találkozót.

Az I. és a II. világháborút követő napközi otthoni fejlődés adatait más munkákban részletezték.⁴ A napközi otthonok mennyiségi, de minőségi fejlődése - a nők tömeges munkába állása miatt - az 1948/1949., majd az 1964/1965. tanévtől rendkívül jelentős volt. (Központi statisztikai adatokat a fejlődésről csak 1948-tól találtunk.) E rendkívül nagy fejlődés tényeit az intézménytörténeti kutatások (Nagy László, Füle Sándor, Elekes Pál) tárták fel.⁵ A 2003. évben az általános iskolai tanulók közel 40 %-a részesült napközi otthoni nevelésben.

A továbbiakban, Magyarország Európai Unióba belépésének idején, a magyar napközi otthonok megőrzendő értékeiről és megszüntetendő problémáiról adunk tömör áttekintést. Az összegzésre azért vállalkozunk, mert erről a témakörrel 1948 óta, de különösen az 1957. évtől jelentős közvetlen és közvetett tapasztalatokkal és bőséges ismeretekkel rendelkezünk. Az 1963. évtől már számos publikációban foglalkoztunk a témával.⁶ A teljesebb jegyzéket a 2004 évben megjelent Napközi otthoni nevelés tan c. könyvünkben közöljük.

A magyar napközi otthonok megőrzendő értékei

A megőrzendő értékek az egyes megyékben, településeken, iskolákban fellelhető jelentős napközi otthoni nevelési, oktatási tevékenység alapján természetesen még bővíthetők. Magunk csak az országosan jellemző értékek kiemelésére törekszünk.

A megőrzendő értékek között a napközi otthon oly fontos célrendszerének, tevékenységrendszerének kialakulását, a tanulás, a szabadidő és az egészséges életre nevelés tevékenység módjainak fejlődését, a nevelőmunka tervezése, feltételrendszere, a nevelők kapcsolatrendszere szorosan összefüggő kérdésköreinek kidolgozását, a pedagógusképzés és a pedagógus-továbbképzés napközi otthoni nevelőket érintő leglényegesebb tevékenységeit, a napközi otthoni neveléssel foglalkozó hazai szakirodalom gazdagodását és a Magyar Pedagógiai Társaság napközi otthoni nevelési szakosztályának tevékenységét érintjük.

A napközi otthonok fontosságának, legfőbb céljának legelső megfogalmazásai között találjuk Nógrády László és B. Czeke Vilma következő felejthetetlen összegzését. „Ezeknek célja: pótolni a családi tűzhely melegét, az igazi otthon számkivetettjeinek testi és lelki táplálékot, testi és lelki nevelést nyújtani - reggeltől estig - a súlyos kereseti és megélhetési viszonyok áldozatainak, a mostoha családi tűzhelyek sápadt hamupipókéinak, akik különben a magukra hagyatottság keserű kenyerén rágódnak.”⁷

A nevelési célok és a konkrét feladatok a napközi otthoni szociális, gyermekvédelmi, nevelési funkciói alakulásának megfelelően bővültek. Egyre jobban differenciálódtak.⁸ Az 1950-1980 közötti években a napközi otthonok célrendszerének megfogalmazására is hatott a célokat túlzottan részletező szocialista „célmaniákusság”. A napközi otthonok korábbi társadalmi rendszerekben kialakult céljai, feladatai az 1989. évi rendszerváltozás után lényegében nem változtak. De több iskolafenntartó (elsősorban az önkormányzatok) mintha visszatértek volna a napközi otthon kezdeti céljaihoz. Számos iskola napközi otthonának esetében a „megőrzőhely”, a „tanulószoza” jelleg vált jellemzővé. Ezt a hozzáértő iskolavezetők részben tudták ellensúlyozni. A legtöbben azonban nem.

Elég csak az 1996-os évtől bevezetésre került Iskolai Pedagógiai Programok napközi otthonokra vonatkozó részeit elemezni. Természetesen kivételek – mint minden tovább említett esetben is –, vannak. Ezt nem fogjuk állandóan hangsúlyozni.

A napközi otthonok célrendszerének alakulására az 1970-es évek utáni útkeresések (iskolaotthon és klubnapközi) hatottak. Az iskolaotthonok szervezése (különösen Budapesten) hosszabb időre háttérbe szorította a napközi otthonok minőségi fejlesztését. A klubnapközi otthoni elképzelések viszont kedvezően hatottak a napközi otthoni tevékenységrendszer gazdagodására.⁹ Az útkeresések idején is erőteljes volt a „hagyományos” napközi otthonok mennyiségi fejlesztése, fejlődése. Napjainkban is ez a jellemző.

Az iskolaotthoni szervezeti forma számos alapvető napközi otthoni nevelési-oktatási probléma megoldását segítette, segíti. Különösen értékes kutatások folytak e témát érintően a szegedi József Attila Tudományegyetem Neveléstudományi Tanszékén (Rózsa Éva) és Csongrád megye több településén. E tanulmány készítője a napközi otthonok és az iskolaotthonok elméleti kérdéseit érintően Rózsa Évával tartott fenn szoros szakmai kapcsolatot. Közösén egy főiskolai jegyzetet is írtak.¹⁰

A Magyar Pedagógiai Társaság ebben az időszakban egy egésznapos nevelési szakosztályt is működtetett. (Eperjessy Gézáné) Ebben a szakosztályban főként az iskolaotthonok szervezésének kérdéseivel foglalkoztak. Természetesen az elvi problémák tisztázására is törekedtek. Gyakran szerveztek ezekről vitákat.

Az eddig érintett szervezeti formák kérdésében az 1993. évi Köznevelési Törvény (és az azt követő gyakori - pl. 2003. évi - módosítások) tisztázták a helyzetet, hogy az egész napos iskola fogalma alatt napközi otthon, iskolaotthon és tanulószoba értendő. Az egész napos nevelés és az egész napos iskola értelmezését még az 1997. évi Pedagógiai lexikon adott címszavai sem adják meg kellőképpen.¹¹ Erről bővebben a 2004. évi Napközi otthoni neveléstan c. könyvünkben írunk!

A célrendszeri és az értelmezési kérdések „nehézségei” ellenére a napközi otthoni, az iskolaotthoni nevelők, az iskolavezetők világosan láthatták, láthatják az alapvető egész napos iskolai szervezeti formák fejlesztési irányait, lényeges céljait, feladatait és tennivalóit.

A rendszerváltozás utáni köznevelési helyzetünkben érdemes lenne elméleti szinten tovább foglalkozni azzal a kérdéssel, hogy a 21. századi követelményeknek a napközi otthonok vagy az iskolaotthonok tudnak-e jobban megfelelni. A napközi otthonokat érintően elmaradhatatlan annak az elmélyült tisztázása, hogy például onnan a sok különóra járó és az oda nem járó gyermekek számára mely más célrendszerű és tevékenységrendszerű szervezeti formák lennének megfelelőek. Egyértelmű az, hogy a napköziből a sok különóra járó gyermekek számára nem alkalmas a napközi otthonok szokásos napirendje. Ott gyakran tanulni sem tudnak!

A napközi otthoni nevelőmunka megőrzendő értékei között a legjelentősebb, hogy a százéves magyar fejlődés során a tevékenységi módok rendszere gazdagodott és jól áttekinthetővé vált. A kezdetekben az egészséggondozás (meleg helyiség, étkeztetés, testi- lelki megőrzés, a fürösztés biztosítása) volt a leghangsúlyosabb. Ezt követően mint cél és gyakorlati tennivaló, egyre erőteljesebben jelentkezett a napközi otthonban történő tanuláshoz nyújtott szakszerű nevelői

segítség biztosítása.

Az említett tevékenységi módok mellett a szabadidő értékes eltöltésének igénye (például a játék, a kulturális foglalkozások, az un. munkafoglalkozások, technikai foglalkozások, a sport, a séta, a szórakozás sokfélesége) rendkívüli erővel jelentkeztek. A már említett 1942-43. évi I. Országos Napközi Otthoni Nevelői Tanácskozáson (az akkor megjelent kézikönyvben) az erkölcsi nevelés, azon belül különösen a hazafiságra és a vallásosságra nevelés igénye ezekre fogalmazódott meg. Erre és a sok „jó beszélgetésre” napjaink napközi otthonaiban is nagy szükség lenne. Ezeket az értékeket meg kellene őrizni.

A Fővárosi Pedagógiai Szemináriumban a napközi otthoni pedagógusok számára már a II. világháború előtt is szerveződtek továbbképzések. Azokon a továbbképzéseken a vázolt tevékenységrendszer tartalma érvényesült. Ismert az, hogy évtizedeken keresztül a „szlőjd” munkák és a játéktanítás volt a legnagyobb arányú. Az 1957. évtől a továbbképzés tartalma jelentősen gazdagodott. Ebben az időben Kovács József volt az intézmény igazgatója, és a pedagógiai tanszék vezetője dr. Pásztor József. A napközi otthoni nevelők továbbképzését 1957-1962 között Füle Sándor szervezte.¹² Erre a munkára az említett vezetők a Pedagógiai Tudományos Intézeti kutatói munkájából hívták meg.

Az Országos Napközi Otthoni Pedagógiai és Módszertani Munkabizottság (elnöke Füle Sándor volt) és az időközben országosan megszervezett napközi otthoni szakfelügyelői hálózat (például dr. Abrudbányay János, Eperjessy Gézáne dr.), a Művelődési Minisztérium szakelőadói (Sobor Józsefné, Gulácsi Józsefné, Zentai Jánosné, dr. Daróczy Sándor) rendszeresen segítették, hogy a napközi otthonok az egész országban minél magasabb színvonalon valósítsák meg céljaikat, feladataikat. Ehhez országos fejlesztési tervek (1965-1985. évekre) szakfelügyelői és nevelői továbbképzések, konferenciák sorozata, nevelői tapasztalat gyűjtemények sora járult.¹³

Az említett jelentős és országosan jól ismert értékekről a Fővárosi Pedagógiai Intézet 90. évéről szóló Emlékkönyv c. kötet egy szóban sem tesz említést. Még az említett igazgató és tanszékvezető nevét sem említi meg. A napközi otthonokról az egész kötetben egyetlen szó nincs.¹⁴ A gyakorló iskola kiváló napközi otthoni szakvezetőit (pl. Sarudi Gyula) sem említik.

A napközi otthonaink elmúlt száz éves fejlődése során a gyermekek tanulmányi munkájának irányítása, a tanulásban való segítségnyújtás volt (ma is az) a legkiemeltebb, a legnagyobb időt elfoglaló tevékenységi mód. Megőrzendő értéknek tartjuk azt, hogy a napközi otthoni tanulás, a hátrányos, az esélyegyenlőtlen helyzetű és a tehetséges tanulókkal való foglalkozás, mindezeknek a továbbtanulással és a pályaválasztással való összefüggései napjainkban is egyre gazdagodó részei a napközi otthon fejlődő neveléstanának.¹⁵ E fontos kérdésekkel kapcsolatosan összegződtek a célok, feladatok, a követelmények, a megvalósítás sokféle tevékenységi típusai, a sajátos „napközi otthoni” eljárások, módszerek, az ellenőrzés és az értékelés formái.

Különösen megőrzendő érték, hogy kidolgozták (1963) a napközi otthoni tanulási foglalkozás legáltalánosabb didaktikai felépítését.¹⁶ Ennek minőségére az is utal, hogy az eltelt 40 év alatt ez a didaktikai felépítés lényegében alig változott.

A tanulásirányítás, az ismeretek megszilárdítása és számos más kérdés is magas elméleti és gyakorlati szinten került kidolgozásra napközi otthonainkban. Így például az önálló tanulási képesség fejlesztésének napközi otthoni tennivalói.¹⁷ Említésre méltó, hogy e témában két tudományos értekezés is készült. 1967-ben Füle Sándor védte meg (ELTE) az első hazai napközis témájú egyetemi doktori értekezését. Erről a Nevelés gyakorlata tanárképző főiskolai segédkönyvben jelent meg egy fejezet. Majd külföldön került megvédésre egy kandidátusi értekezés (dr. Abrudbányay János), amelyet Magyarországon nem publikáltak.

Az elmúlt 100 évben az iskolai napközi otthoni nevelőmunka megőrzendő értékei között a szabadidőtöltés gazdag formái és tartalmi emelkedtek ki. Ma is kevés olyan napközi otthoni rendezvényt találunk, ahol a gyermekek munkáit, játékait, táncait stb. ne mutatnák be. A napközi otthoni pedagógusok az ilyen foglalkozásokra való felkészítést tartják (még a legmagasabb szintű továbbképzéseken is) a legkívánatosabbnak.

A napközi otthonok értékes szabadidő foglalkozásaihoz gazdag magyaryelvű szakirodalom található. Ezek felhasználásával az ifjúság „kultúrlénné tétele” (dr. Weszely Ödön szerint) mint a legfőbb nevelési cél napközi otthonaink egy jelentős részében jól megvalósult.¹⁸ A megőrzendő értékekre, jó tapasztalatokra támaszkodva az EU-tagország Magyarország pedagógiai, napközi otthoni gyakorlatában a népművészetek, a néptánc, a népdalok, a népi hagyományok, a népmesék, a népzene, a magyar zene, a magyar irodalom és a magyar gyermekirodalom, a magyar filmek kincsei (ezzel együtt a nemzeti identitástudat és a hazaszeretet) még erőteljesebben fognak megjelenni. A lehetőségeket a napközi otthoni pedagógusok is remélhetőleg még jobban kihasználják majd.

Biztosak lehetünk abban, hogy Magyarországon a magyar iskolákban és a 100 éves napközi otthonainkban az európai kultúra minden fontosabb értékének megismertetése is erősödni fog. A csatlakozás vélhetően jó hatással lesz ezeknek az értékeknek az „importjára”. El kell érünk, hogy a magyar kultúra nagy értékeivel az EU-tagországok „napközis ellátását” igénybe vevők is megismerkedjenek. Ennek érdekében még rendkívül sokat kell tenni.

A magyar pedagógiában, napközi otthonaink gyakorlatában, a tanulás és a szabadidő mellett az egészséges életmódra nevelés az egyik alapvető tevékenységi mód. Ezt már a 20. századi kezdetek jól mutatták, amikor a személyi és a környezet higiéniára – még a rosszabb tárgyi–dologi feltételek között is – nagy gondot fordítottak. Az elért eredmények figyelemre méltóak. Bár még mindig elégedetlenek vagyunk, mert az EU-tagországok többségéhez viszonyítva ezen a téren sok a pótolnivalónk.¹⁹

Az iskolai napközi otthoni nevelőmunkának további megőrzendő értéke, hogy a munka pedagógiai tervezésének egymással szorosan összefüggő típusai fellelhetőek. Így például az iskolai pedagógiai programban a napközi otthon többéves tervei, a korszerű életrendet is tartalmazó konkrét tanévi tervek a napközi otthon működéséhez, a havonkénti, a heti és a napi tervek, az egyes foglalkozások tervei. Ezeknek a terveknek a megvalósításához szükséges feltételrendszer és a belső-külső nevelői kapcsolatrendszer a költségvetés adta lehetőségek összefüggései jól ismertek az iskolavezetés, a napközi otthoni munkaközösségek, a napközi otthoni pedagógusok tájékozott, „kiképzett” tagjai

előtt. A téma szakirodalma ezeknek az értékeknek a meglétét jól tükrözi.

A pedagógiai tervek megvalósításához szükséges (legalább a minimális!) személyi és tárgyi-dologi (épület, berendezés, felszerelés), valamint költségvetési vonatkozásai a hozzáértők számára egyértelműek.²⁰ Az Eszterházy Károly főiskola (Eger) levelező tagozatos pedagógia szakos hallgatói képzésük VIII. félévében mindezt megismerik.²¹ E fontos témákkal az általunk 2002. évben alapított és az Oktatási Minisztérium által jóváhagyott 120 órás továbbképzési program bőven foglalkozik.²² Ugyanígy a napközi otthoni nevelők kiválasztásának, alkalmazásának követelményei is tisztázottak.²³ Mindezek akkor is megőrzendő értékek, mivel rendelkezésünkre állnak, ha kellő képzettség hiányában egyes iskolavezetők, napközi otthoni nevelők alaposabban nem ismerik.

Hosszú évtizedek munkája, tapasztalatai alapján kidolgozott és megőrzendő fontos érték a napközi otthoni nevelőmunka végzéséhez szükséges kapcsolatok rendszere is.²⁴

A legutóbb kiemelt, megőrzendő értékkel kapcsolatosan mindig az fogalmazódott meg – ez ma a minőségirányítás egyik fő mondanivalója –, hogy a napközi otthoni nevelés sorsa mindenekelőtt a képzett nevelőkön múlik. A legszínvonalasabban működő (minőségi szempontból jól „átvilágított”) iskolákban ezt ma alapfeltételnek tekintik.²⁵ Az iskolavezetők tennivalóit a napközi otthoni nevelőmunka irányításában már évtizedekkel ezelőtt megfogalmazták.²⁶ Napjainkban a legkiválóbb iskolavezetők, akik a napközi otthoni nevelő munka fejlesztését is fontosnak tartják, e tennivalókról nem feledkeznek meg. A problémák során majd az ettől eltérő gyakorlatra utalni fogunk.

A megőrzendő értékek témakörének egyik középponti kérdése lehet, hogy a napközi otthonok fejlesztéséhez a pedagógusképzés és a pedagógus-továbbképzés mivel járul, mivel járulhat hozzá. Ennek fejlődéstörténetét alaposabban ismerjük. Minderről egy külön tanulmányt szándékozunk készíteni. Most csak a legfőbb megőrzendő értékmutatókat emeljük ki. A pedagógusképzésben az 1960-as évektől kezdve erőteljesebben foglalkoztak a napközi otthoni nevelőmunkára történő felkészítéssel. A tanítóképző intézetekben, tanárképző főiskolákon (de egyes egyetemeken is) a legtöbb esetben egy félévben, 30 órában foglalkoztak az elméleti ismeretekkel és a gyakorlati tennivalókkal. Ezt a munkát az 1963-1992 közötti években Esztergomban és Budapesten (saját programunk és könyveink alapján) mi is végeztük.

A tanárképző főiskolákon az 1972. évtől a pedagógia szak keretében történt a napközi otthoni nevelőmunkára való felkészítés.²⁷ 1995-től az Eszterházy Károly főiskolán és a Juhász Gyula főiskolán (Szegeden) folyt, folyik ilyen felkészítés. Az egri főiskola ilyen programját kidolgoztuk.²⁸ Ennek megvalósításában még a 2004. évben is közreműködünk. Megőrzendő értékek állnak rendelkezésünkre (program, tantárgyi rendszer, félévenként megújított tematikák, főiskolai jegyzet) sok-sok ezer főiskolai hallgató számára.

A pedagógus-továbbképzés (a pedagógusképzést megelőzve) foglalkozott a napközi otthoni nevelőmunkára történő felkészítéssel. A legszélesebb körű és tartalmilag is elismerésre méltó helyzet az 1960-as évek elejétől alakult ki. (Erre már utaltunk.) Az 1989. évi rendszerváltásig valamennyi megyében, városban törődtek a napközi otthoni nevelők, az iskolavezetők ilyen sajátos tartalmú hozzáértésének a biztosításával. Azóta ez a téma a legtöbb helyen háttérbe szorult.

A napközi otthoni nevelés megőrzendő értékei között a speciális szakirodalom is kiemelendő. E témakör szakértői között időrendben az alábbiak a legismertebbek. Nógrády László, B. Czeke Vilma, Burghardt Erzsébet, Nagy László, dr. Füle Sándor, dr. Abrudbányay János, dr. Eperjessy Gézáné, Kereszty Zsuzsa, dr. Rózsa Éva, Kelendi Gyuláné, Szalóki Béláné. A felsoroltak könyveinek, tanulmányainak, cikkeinek többsége napjainkban is hasznosítható. Nem megőrzendő érték, hogy az említettek – néhány kivétellel – nem sok hivatalos elismerést kaptak. Bár annál nagyobb elismerés volt az, ha munkáik sok-sok kiadásban jelentek meg és a napközi otthoni nevelők tevékenységét segítették. Érdeemes lenne – éppen a megőrzendő értékek felmutatása céljából –, hogy a felsoroltak munkáiból egy válogatást készítenének és adnának közzé a napközi otthoni nevelők az iskolavezetők számára. Sajnálatosnak tartjuk, a megőrzendő értékek között nem tudjuk felsorolni, hogy például a 100 éves jubileum tiszteletére elkészült A napközi otthoni nevelés bibliográfiája. Remélhetőleg egy ilyen bibliográfia (mert ahogy utaltunk rá, jelentős a magyar szakirodalmi anyag), a 21. század elején készül. Mutatná azt a fejlődést, amelyet a napközi otthonok 100 éves fejlődése során elértünk. Szomorú lenne, hogy csak a külföldi szerzők könyvei, tanulmányai, cikkei (ami hazánkban meglehetősen gyakori), kerüljenek propagálásra. A magyar értékeket sokszor elhallgatják, nem becsülik. Tisztelet a néhány kivételnek.

Az egész napos iskolai nevelés (ezen belül mi elsősorban a napközi otthonokra és az iskolaotthonokra gondolunk), megőrzendő értékei közé tartozik, hogy a Magyar Pedagógiai Társaság keretei között (az 1970-es évek tájékán) létrejött az egész napos nevelési szakosztály. Ez a szakosztály Eperjessy Gézáné dr. és Kereszty Zsuzsa vezetésével fontos, értékes munkát végzett. Sajnálatos, hogy ez a szakosztály „bejelentés nélkül” megszűnt.

A 2002. évben (dr. Füle Sándor kezdeményezésére) dr. Trencsényi László főtitkár segítségével megszerveződött a Magyar Pedagógiai Társaság (MPT) napközi otthoni nevelési szakosztálya. A 19 alapító tag közül 17 napközi otthoni pedagógus. E szakosztály tevékenységéről az Új Pedagógiai Szemle több számában olvashatunk. Az új szakosztály legjelentősebb munkája 2002-ben az volt, hogy az Oktatási Minisztérium részére kidolgozta az Ajánlás az esélyteremtő napközi otthonok fejlesztéséhez c. anyagot. Az OM ezt az ajánlást kedvezően fogadta.²⁹ A napközi otthonok fejlesztésére az ajánlás felhasználásával (dr. Csonka Csabáné) kitűnő előkészítést végeztek. A társaság főtitkára mintaadónak nevezte, hogy a napközi otthoni nevelési szakosztály anyaga a minisztériumban egy komoly tervkészítés alapját képezte. Az említett szakosztály tevékenységének jelentős eseménye volt az is, hogy 2002-ben a családpedagógiai szakosztállyal közösen konferenciát szervezett. Ezen azt vitatták meg, hogyan tudnák segíteni az esélyegyenlőtlen családok és a napközi otthoni gyermekek felzárkózását.

A napközi otthonokban található nagy számú esélyegyenlőtlen (köztük a sok roma) gyermek problémájának megoldása továbbra is kiemelt feladata lesz a napközi otthoni nevelési szakosztálynak. Reméljük, hogy az Oktatási Minisztérium, az átdolgozás alatt lévő Nemzeti Fejlesztési Terv, valamint az európai uniós pályázatok lehetőségeket teremtenek az esélyegyenlőség biztosítása kérdésében a magyar iskolák, a napközis gyermekek számára is.

A napközi otthoni nevelés megszüntetendő problémái

Egy, az 1965. évben készült tanulmányban áttekintettük a magyar iskolai napközi otthoni nevelőmunka addigi fejlődését és távlatait. Ebben az általunk irányított, de a Művelődési Minisztérium által szervezett országos felmérés adataira támaszkodtunk. Azóta hazánkban ilyen felmérés nem történt. (Bár a minisztérium azt a 2004. évre tervezte.) Az akkori minisztérium szakelőadója (dr. Daróczy Sándor) az általunk összegzett felmérés eredményeit egy cikkben ismertette.³⁰

Az említett – majdnem négy évtizeddel ezelőtt készült – tanulmányban és cikkben érintett problémák többsége (ezt szomorúan állapítjuk meg), a mai napig nem került végleges megoldásra. Ez közoktatás-irányítási kérdéseket is felvet. De felveti a napközi otthonok elhanyagolásának kérdését. Ezt az elhanyagolást a rendszerváltozás óta különösen érzékeljük.

A napközi otthonokat érintő régi problémák (amelyeket az EU-ba való belépésünk után „szívesen hagynánk” magunk mögött), a következők: a minőségi fejlesztés nem tart lépést a mennyiségi fejlesztéssel; a napközök problémája nem közügy; az állami és a társadalmi erők nem koncentrálnak erejüket a napközi otthonok helyzetének megjavítására; a napközi otthoni nevelők kiválasztása, főiskolai képzése és továbbképzése nem általános és nem erőteljes; a napközi otthonok elvi pedagógiai, sajátos módszertani kérdéseinek kidolgozása érdekében nem folynak tudományos vizsgálatok, (maga a pedagógia tudománya is lebecsüli a napközi otthoni pedagógiát!); a nyelvtanulás segítése hiányzik a napközi otthonok többségéből; az új szervezeti formákat érintően (például iskolaotthon) nem folynak kísérletek.

Az utóbbi évtizedben több régi és új probléma „élesebben” jelent meg. Ebben a részben ezekről a nehéz örökségünkről, a megoldásra váró problémákról írunk. Ezeket nem vihetjük be az európai határokon belüli EU-országok pedagógiai gyakorlatába, illetve a magyar pedagógia, a magyar iskolák, a magyar napközi otthonok gyakorlatába. A problémák: a napközi otthonok fejlesztésének nincs koncepciója; a feltételrendszer legminimálisabb elemeinek a biztosítására sem kerül sor a legtöbb esetben; a napközi otthoni pedagógusokat az iskolavezetők, a nevelőtestületek, a szülők közössége gyakran lebecsülik; a napközi otthoni napirendek nem kellően igazodnak az 1996. évtől csökkentett foglalkoztatási időhöz, hiányzik a napközi otthoni tanulók szüleinek bekapcsolása a nevelőmunka különböző területeire, így például a szabadidő igényes eltöltésének megoldásába. Végül a problémák között megemlítjük, hogy a különböző alternatív pedagógiai rendszerek vagy azok egyes elemeinek kívánatos alkalmazása napközi otthonaikban (ha arra ritka esetben sor kerül), nem kellő elméleti felkészülés alapján történik.

A legnagyobb problémának tartjuk (amit semmiképpen nem vihetünk magunkkal az Európai Unióba), hogy nincs elgondolása (koncepciója) az iskolai napközi otthoni nevelő munka fejlesztésének. A közoktatás más területein ilyen elgondolások, nézőpontok mindenhol találhatóak. A napközi otthonok közeli, közép- és távolabbi távlatú tervét egy 2003. évi (már említett) minisztériumi előterjesztésben olvastuk. Ehhez az említett „Ajánlás” szolgált alapul. Sajnos, a

minisztérium vezetőinek (2003. évi) döntése alapján az előterjesztés, költségigényei miatt, lekerült a napirendről.

Mindezek mégis indokolnák egy fejlesztési elgondolás (koncepció) kidolgozását. Amennyiben ezt az illetékes minisztérium és az arra illetékes kutató intézetei nem teszik meg, akkor a Magyar Pedagógiai Társaság napközi otthoni nevelési szakosztálya a közeli években egy ilyen fejlesztést vázoló elgondolás (koncepció) kidolgozására kísérletet tesz.

Központi fejlesztési elgondolás (koncepció) hiányában a fejlesztés az iskolafenntartók lehetőségeitől függ. Ezek a lehetőségek különösen a költségek miatt különbözőek. Mindezért egy országosan is jól észrevehető fokozatos fejlesztés tőlük hamarosan nem várható. Reméljük azt, hogy néhány önkormányzat vagy egyház vagy alapítvány ilyen erőfeszítéseket a napközi otthonok minőségi fejlesztése érdekében tenni fog.

Továbbra is az iskolavezetés tartalmi fejlesztő munkája a legbiztosabb pont. Illetve az lenne, ha az iskolavezetés a napközi otthonokra, az iskolaotthonokra, a tanulószobákra nagyobb gondot fordítana. A tartalmi fejlesztéshez a gyakran felülvizsgálatra utalt Iskolai Pedagógiai Program (IPP) ad lehetőséget. Megállapíthatjuk, hogy az általunk értékelt iskolai pedagógiai programokban, pl. a napközi otthoni nevelés fentebb felsorolt megőrzendő értékei közül alig találunk néhányat. Ez azért lehet így, mert az iskolavezetők egy része, jó része (?) a napközi otthon 100 év alatt kialakult neveléstanában nem kellően tájékozott. Vagy a vele járó foglalkozásra már nincs ereje!?

Az illetékes minisztérium, az iskolafenntartók, a közoktatásivezető-képzést szervező intézmények legalább az iskolavezetők napközi otthoni tájékozottságáról gondoskodhatnának. Az iskolavezetőkkel szemben annak az igénynek is növekednie kellene, hogy a napközi otthoni nevelőmunka megőrzendő értékeinek megtartását, annak ötletes, kreatív megújítását rendszeresen napirenden tartsák. A minőségbiztosítást e területen is valósítsák meg.³¹

A felsoroltak mellett az iskolák napközi otthoni munkaközösségei rendkívül sokat tehetnek a napközi otthonok fejlesztése érdekében. Ehhez az iskolai pedagógiai programokhoz adott összegzéseik, éves terveik szolgálhatnak alapul. Ezen a területen is jellemzőek a problémák. Bár rendkívül jelentős, előre mutató kivételekkel is találkozunk az ország különböző területein.

Az eddig kiemelt legnagyobb probléma megoldatlanságából fakadnak a napközi otthoni nevelőmunka kidolgozott feltételrendszere gyakorlati megvalósításának rész- és alkérdései. Az ide tartozó konkrét kérdéseket a már említett főiskolai jegyzetünkben (1997) és az új Napközi otthoni neveléstan c. könyvünkben (2004) összegezzük. A legszívesebben az EU határain kívül hagynánk azt a súlyos problémát, amely a napközi otthonok személyi állományának helyzetét mutatja. Sajnálatos, hogy az illetékes szervek ezzel a kérdéssel évtizedek óta nem tudtak megbirkózni. Nem voltak képesek, sőt gyakran még az iskolavezetők sem képesek arra, hogy egy állandó, erős, stabil napközi otthoni szakember- gárdát kiválasszanak, kiképeztessenek, hogy biztosítsák a napközi otthoni nevelők rendszeres és igényes továbbképzését. (Több igazgató a kötelező továbbképzés néhány foglalkozására sem biztosítja az ott résztvevő helyettesítését! Nem ismerik az 1997. évi rendeletet!?) Biztosítaniuk kellene, amennyiben az tőlük függ, a napközi otthoni nevelők erkölcsi, anyagi megbecsülését. Volt idő, amikor a rendkívül nehéz és fontos napközi otthoni nevelőmunkáért

az ott dolgozók pótlékot is kaptak.

A gyakran változó jelenlegi személyi állomány, amely sokszor kiképzetlen (sőt, néha a napközi otthoni gyermekek sorsa iránt is közömbös), jelentős gátja annak, hogy a napközi otthonok igazi nevelő szerepüket betölthessék. Az eddig említett és még az elérhető szakirodalmi anyagok alapot adnak arra, hogy a minisztérium, az iskolafenntartók, az iskolavezetők, a munkaközösségek összegezzék a napközi otthoni nevelők kiválasztásának, kiképzésének, továbbképzésének tennivalóit. Ehhez a már említett MPT szakosztály továbbra is minden segítséget megad. Hamarosan meg kell akadályozni, hogy a napközi otthoni pedagógusok között ilyen nagy arányú legyen a fluktuáció, a személyi ingadozás, amely gyors és szabálytalan.

Országos vitákon, főként az iskolavezetők továbbképzésében középpontba kellene állítani a napközi otthonok tárgyi-dologi feltételeinek kritériumrendszerét. Itt elsősorban a minimális épületi, berendezési és felszerelési igényekre gondolunk. De jó lenne tisztázni az optimális tárgyi-dologi feltételek rendszerét is.

A Magyar Pedagógiai Társaság napközi otthoni szakosztályának ajánlásában a minimum tárgyi-dologi feltételek összegződtek. Ezt Rákli Lászlóné szombathelyi és Pappné Halász Teréz budapesti napközi otthoni nevelők javaslatai alapján Füle Sándor készítette.

Az EU-tagországok napközis ellátásában a tárgyi, dologi feltételek biztosítása sürgősen tanulmányozásra szorul és Magyarországon is megvalósítandó.³²

A napközi otthonok felszerelésének, pénzigényesebb programjainak biztosításához az iskolák költségvetéséből jellemzően nem jut pénz. Néhány szerencsés kivételről is tudunk. Egy iskolán belül is nagy ellentétek figyelhetők meg az osztályok tárgyi-dologi feltételeinek biztosítása és a napközi otthonok ellátása között.

A magyar napközi otthonok problémái között a legsúlyosabbnak azt a jelenséget tartjuk, amely a napközi otthonokban működő diplomás pedagógusok gyakori lebecsülését mutatja. Ezt a jelenséget, mint nehéz örökséget „szívesen hagynánk” az új EU határokon kívül! Hangsúlyoznunk kell, mert rendkívül „kényes” kérdéstről van szó, hogy megállapításunkkal szemben számos jó gyakorlat is található iskoláinkban. De mivel lehet azt magyarázni, hogy a napközi otthoni pedagógusok leggyakoribb panasza (egy 2003/2004. évben történő továbbképzésünkön ez erőteljesen megjelent), hogy „egyes” iskolavezetők, „egyes” osztályokban dolgozó, tanító tanárok, „egyes” szülők nem becsülik kellőképpen a napközi otthoni nevelő által végzett munkát. Ezek a nevelők a beosztás lebecsülését is tapasztalják. Ezért tesznek meg mindent, hogy minél hamarabb elkerüljenek a napközi otthonokból. S ez a kör szinte megállíthatatlan, ha az alapproblémát nem tudják kezelni. A „jelenség”, a történelmileg kialakult hamis hierarchia már régen ismert és nem csak hazánkban ismert.

Robert Dottrens, a genfi egyetem professzora (1954-ben) egy UNESCO konferencián a pedagógusokról tartott előadásában a következőket mondta: „Innen adódik történelmileg az a hamis hierarchia, amely egymás fölébe helyezi az óvodai oktatót, az elemi iskolai oktatót, a középiskolai tanárt és az egyetemi professzort. Megfelelnek arról, hogy ezek valamennyien emberi lényekkel állnak szemben ezek szellemi és érzelmi fejlődésének különböző pillanataiban.”³³ Az idézett

gondolatok egyértelműen bizonyítják, hogy mennyire tájékozatlanok azok, akik a napközi otthoni nevelőket lebecsülik.

A napközi otthoni nevelőmunka rendszerváltozás utáni problémái között (különösen 1996-tól) a napi foglalkozási idő csökkenése okozott és okoz gondokat. A korábbi 5 órás foglalkozások az alsó tagozatban 3 és fél órára, a felső tagozatban 3 órára csökkentek. A napközi otthoni nevelőmunka több évtized alatt kialakult gazdag tevékenységrendszere ebbe az időkeretbe nem fér bele. A napközi otthonba érkezés számos teendője, az étkezés, a délelőtti tanulás után elmaradhatatlan pihenés, az agy regenerálódása, a tanulás, a játék, az esetenkénti séták, a sport, a változatos kulturális és technikai foglalkozások stb. a napirendbe alig férnek bele. Természetesen nem arról van szó, hogy minden nap minden foglalkozásra sor kerüljön. De vannak alapvető tevékenységek, amelyek egyetlenegy napon sem maradhatnak el.

A napközi otthoni foglalkozási idő csökkenése, a különórák növekedése, a napközi otthonok életrendjének, de az egész iskola napi, heti, havi életrendjének, napirendjeinek alaposabb átgondolását teszi szükségessé. Az átgondolás során elmélyülten kell elemezni a biológiai, a modern agykutatási, a pszichológiai és a pedagógiai nézőpontokat. Sajnálatos, hogy ez a gondos mérlegelés csak az egészen kiválóan felkészült iskolavezetők, tantestületek és szülői közösségek esetében tapasztalható. Nagy hibának tartanánk, ha a napközi otthonok 100 év alatt kialakult megőrzendő értékei az ilyen szervezetlen esetekben, a mindennapi pedagógiai gyakorlatban nem érvényesülhetnének. Véleményünk szerint e probléma megoldása elsősorban az iskolavezetés feladata.

A napközi otthoni nevelés szívesen elhagyható kérdései, nem kellően indokolható gyengeségei, problémái között kiemelkedik a napközis tanulók szüleinek megszervezése ill. bekapcsolása a napközi otthon munkájába. Ismeretes, hogy több alternatív pedagógiai rendszerben, de számos ország pedagógiai gyakorlatában a szülők részt vesznek a nevelőmunkában. Itt elsősorban a rátermett, a valamiben „tudós” és az ilyen tevékenységre vállalkozó, bizonyos szempontból felkészített szülők bekapcsolására gondolunk. Ilyen tevékenységről kutatásaink alapján, e témakörben készült új könyvünkben bővebben beszámolunk.³⁴

A szülők napközi otthoni nevelőmunkába való bekapcsolása mellett gondolni kellene a nevelőtestület erre alkalmas tagjainak legalább évenként egy-egy alkalommal történő bekapcsolódására a napközi otthoni nevelési lehetőségek kihasználása és erősítése céljából. Ha ezt a problémát iskoláink, napközi otthonaink meg tudnák oldani, akkor a „napközis tanuló” megnevezés irigyelt lehetne a nem napközis tanulók részéről is. E probléma felvetését az is indokolja, hogy a napközi otthoni nevelők nem érhetnek „mindenhez”. Így az általuk végzett tevékenység nem lehet olyan gazdag tartalmú, mintha abba a szülőket és más pedagógusokat is időnként bekapcsolnának.

A rendszerváltozás óta az alternativitás és a pluralizmus eszméjének megjelenése után iskoláink, napközi otthonaink, iskolaotthonaink egy részében megjelentek az alternatív pedagógiai rendszerek gazdag tartalmai. Ebből ott adódtak problémák, ahol a felkészülés elméleti és gyakorlati szempontból nem volt kellően alapos. Több ilyen helyzettel találkoztunk. Probléma főként ott jelentkezett, ahol az egyes alternatív pedagógiai rendszerek „kiragadott” elemeit próbálták meg

beilleszteni a hagyományos napközi otthoni rendszerbe. Az általunk megfigyelt esetekben a hagyományos és az új pedagógiai rendszerek (vagy azok egyes elemei) között az új javára nem mindig jelentek meg a minőségi nevelési és oktatási különbségek. Ha ezt az új elem vagy az új pedagógiai rendszer nem biztosítja, akkor miért érdemes egy jól kiforrott és bevált hagyományos napközi otthoni pedagógiai rendszert megbolygatni? A megújításnak (innovációnak) rendkívül komoly feltételei és követelményei vannak. A jelentősebb változtatásokhoz jóval alaposabb elméleti, nevelésfilozófiai, pszichológiai és pedagógiai felkészültségre van szükség. Mindehhez egyértelműen szükséges a napközi otthoni nevelőmunka értékeinek, céljainak, követelményeinek, tevékenységrendszerének, eljárásrendszerének gyakori ellenőrzése és értékelése. Sajnálatos, hogy napközi otthonainkban (számos kivételről itt is beszélhetünk) még nem láttunk olyan érdemi, minőségi változtatásokat az alternatív pedagógiák hatására, amelyek jobban beváltak volna az időben „összeszugerített” napközi otthonaink munkájában.

E téma vizsgálatát az is indokolja, hogy (a magyar iskolák, a magyar napközi otthonok) az Európai Unió tagországainak napközis ellátását megismerve újabb és újabb ötletekkel gazdagodhatnak. A fentiekben azt is érzékeltetni kívántuk, hogy egy kialakult pedagógiai rendszerbe más pedagógiai rendszerek elemeinek meggondolatlan bekapcsolása gyakran nem hozza meg a kívánt eredményt. Erre az utóbbi években (de 2004-ben is) több iskolában közvetlen tapasztalatokat szerezhettünk. Az iskolavezetés, a napközi otthoni munkaközösség, valamennyi napközi otthoni pedagógus elmélyültebben foglalkozzon az alternatív pedagógiai rendszerek napközi otthoni alkalmazási lehetőségeivel. Érdemes ebből a szempontból például a Montessori pedagógiai rendszer tanulmányozását elvégezni.³⁵

* * *

A fentiekben kiemeltük a 100 éves magyar napközi otthonok pedagógiai örökségének főbb kérdéseit. A megőrzendő értékek és a vizsgált, megszüntetendőnek ítélt problémák vitát igényelnek. Ezek a viták már a 2004. évben több területen szerveződnek. Fontos lenne, hogy Magyarország valamennyi általános iskolájában (ahol napközi otthonok és iskolaotthonok működnek), a leírtakról beszélgetéseket, vitákat folytassanak és minden esetben összegezzék a tanulmányban található kérdések melletti és az ellene szóló érveket.

Az Európai Unióhoz történő magyar csatlakozás alkalmat ad alaposabb számvetés készítésére. A leírtak alapján is láthatjuk, hogy a 2004. évben a magyar pedagógia egy „szürke” ágában, az értékes és mégis küszködő napközi otthoni nevelőmunkában hol tartunk. Rendkívül fontos ez az év abból a szempontból is, hogy a 100 éves magyar napközi otthonok örökségét elmélyülten áttekinthessük. Az „Európai Tükör”-ben való megjelenésünk, majd az örökségünk értékének megmérettetése ezután következik.

A leírt megőrzendő értékeket, mint magyar megoldásokat büszkén kínáljuk valamennyi EU-tagország napközis „ellátásának” fejlesztéséhez.³⁶ De a leírtak mindenekelőtt nekünk szólnak. A magyar iskoláknak, az iskolavezetésnek, a nevelőtestületeknek, a napközi otthoni nevelőknek és munkaközösségeiknek, a szülői közösségeknek a feladata, hogy magasabb minőségi szinten (a jelzett problémákat is megoldva) gondoskodjanak a magyar iskolai napközi otthonok jövőjéről. És a

legfontosabbról, a közel 400 ezer napközis tanuló boldog és értékes gyermekkoráról.

Hivatkozott irodalom

- 1 Füle Sándor (1999): Az iskolai napközi otthonok 20. századi fejlődése. Iskolakultúra, 4.sz. 54-60. p.
- 2 Tájékoztató a Magyar Pedagógiai Társaság tevékenységéről. 2003. június – 2004. január. Új Pedagógiai Szemle, 2004. február. 143-144. p.
- 3 Füle Sándor (1966): Az iskolai napközi otthoni nevelőmunka fejlődése és perspektívái. Tanulmányok a neveléstudomány köréből 1965. Akadémiai Kiadó, Budapest. 313-337. p.
- 4 Füle Sándor (1997): Alkalmazott pedagógia. Eger. 11-26. p.
- 5 Elekes Pál (1971): Napközi otthonaink története. In: Ismerkedjünk az iskoláinkban folyó egész napos neveléssel. Magyar Pedagógiai Társaság, Bp.
- Füle Sándor (1957): Alkalmazott pedagógia I.m. 11-20. p.
- Nagy László (1957): Kézikönyv az általános iskolai napközi otthon vezetőik számára. Tankönyvkiadó, Bp.
- 6 Füle Sándor (1975): Nevelőmunka az általános iskolai napközi otthonokban. Tankönyvkiadó, Bp. 235 p.
- 7 Nógrády László-B. Czeke Vilma szerk. (1930): A gyermekszereket iskolája. Jász-Nagykun-Szolnok Vármegye közönsége.
- 8 Füle Sándor: Nevelőmunka az általános iskolai napközi otthonokban. I.m. 49-50. p.
- 9 Eperjessy Gézáne (1981): Mire jó az egész napos nevelés? Tankönyvkiadó, Bp.
- Kereszty Zsuzsa (1983): Bevezetés az egész napos nevelőmunkába. Tankönyvkiadó, Bp.
- 10 Füle Sándor, Rózsa Éva (1974): A napközi otthoni és az egész napos iskolai nevelőmunka. Tankönyvkiadó, Bp.
- 11 Pedagógiai lexikon I. kötet. (1997), Keraban Könyvkiadó, Bp, 313 p.
- 12 Füle Sándor (1960): Napközi otthoni nevelők továbbképzése a fővárosban. Köznevelés, március
9. Füle Sándor (1960): A budapesti napközi otthoni nevelők továbbképzésének 1960/61. évi programja. Köznevelés. október.
- 13 Gulácsi Józsefné szerk. (1960): Általános iskolai napköziotthon-vezetők tapasztalatainak gyűjteménye. Művelődésügyi Minisztérium.
- 14 Emlékkönyv 1912 – 2002. 90 éves a Fővárosi Pedagógiai Intézet. Fővárosi Pedagógiai Intézet. Bp. 2002. 82-216. p.
- 15 Füle Sándor (2004): Napközi otthoni neveléstan. Okker Kiadó, Bp.
- 16 Füle Sándor: Alkalmazott pedagógia. I.m. 111-112. p.
- 17 Füle Sándor (1973): Nevelőmunka az iskolai napközi otthonokban és az egész napos iskolákban. In: A nevelés gyakorlata. Tankönyvkiadó, Bp.
- 18 Weszely Ödön (1905): Pedagógia. Révai Bp. 31 p.
- 19 Füle Sándor: Alkalmazott pedagógia. I.m.: 95-101. p.
- 20 U.o.: 57-65. p.

21 U.o.: 201-232. p.

22 Füle Sándor (2002): Az iskolai napközi otthoni nevelőmunka elmélete és gyakorlata. 120 órás továbbképzési program. Jóváhagyta az OM 382/12/2002. sz. határozatával.

23 Füle Sándor: Alkalmazott pedagógia. I.m: 59-61. p

24 U.o.: 65-82. p.

25 Ld.: Módszertani Közlemények, 2004. 1. Füle Sándor írása

26 Füle Sándor (1962): Az igazgató feladatai a napközi otthoni nevelőmunka irányításában, ellenőrzésében. Köznevelés, február 20. (Erről a témáról Abrudbányay János és Eperjessy Gézáne is írt későbbiekben egy-egy cikket.)

27 Ennek programját az Művelődésügyi Minisztérium Pedagógiai – Pszichológiai Szakbizottsággal kidolgoztuk. (1972) Erre az előzőekben utaltunk is.

28 A program alapján és az 1995-től végzett gyakorlati munka alapján dolgoztuk ki a 120 órás pedagógus továbbképzési programunkat.

29 Ajánlásunk (A Magyar Pedagógiai Társaság Napközi Otthoni Nevelési Szakbizottságával kidolgozva) 2002 decemberében eljutott az oktatási miniszterhez. Arra több hónap múlva kaptunk választ. Az Ajánlás alapján a minisztérium egy előterjesztést készített.

30 A tanulmányra már utaltunk. Itt megemlíjtük, hogy az országos helyzet felméréséhez 1963-ban szempontokat dolgoztunk ki. Az összegzett anyag megjelent. Füle Sándor (1963): A napközi otthonok 1962-63 tanévi nevelő munkájának tapasztalatai és a jövő tanévi továbbfejlesztés irányai. Országos Pedagógiai Intézet. Bp. Ezt a felmérést Daróczy Sándor a Köznevelés 1963. szeptember 27-i számában ismertette.

31 Füle Sándor (2002): Az iskolai napközi otthoni nevelőmunka minőségének fejlesztése. I. Módszertani Közlemények, 5. sz. 193-197. p.

Füle Sándor (2003): Az iskolai napközi otthoni nevelőmunka minőségének fejlesztése II. Módszertani Közlemények, 1. 17-23. p.

32 Az iskola előtti nevelés és az alapfokú oktatás az Európai Unióban. EURYDICE. Az Európai Oktatási Információs Hálózat Magyarországi Képviselő. Bp. 1998. 35-59. és 131-141. p.

33 Az elemi iskolai tanítók oktatása és képzése. Pedagógiai Tudományos Intézet anyagszolgáltatása. Közli: Füle Sándor, 1956. Bp. 49-50. p.

34 Füle Sándor (2002): Párbeszéd a szülők és a pedagógusok között. Okker Kiadó, Bp.

35 Kereszty Zsuzsa és T. Hajabács Ilona szerk (1995): Több út. Alternatívitás az iskolázás első éveiben. Tanítók kiskönyvtára. 7. IFA – MKM – BTF.

36 Economist Intelligence Unit (EI) „A kibővített Európa: Tények és remények” c. anyag értékelése. TIT Hírek, 2003. december. 7. p.

Tanulmányok

A magyar közgazdászképzés története a kezdetektől az önnálló intézménnyé válásig

Garaj Erika

"Egy tudomány története lényegének része, rendszerének alapja; szükséges segédeszköze továbbfejlesztésének, és feltétele mélyebb megértésének." Kautz Gyula (tudós-közgazdász) 1860

Az 1867-es kiegyezés Ausztria és Magyarország között nemcsak az 1848-49-ben és az önkényuralom korában egymással szemben álló két ország politikai-közjogi viszonyait rendezte, hanem utat nyitott a polgári fejlődésnek is. Megindult az iparosodás, kialakult a gyáripár, ennek eredményeként megjelenik a munkásosztály, az Ausztriával kötött vámuniónak köszönhetően fellendül a kereskedelem. Az ipari, kereskedelmi fejlődés maga után vonja az urbanizációt és az infrastruktúra rohamos fejlődését. Az iparosodás mellett még mindig a mezőgazdaság - ezen belül a gabonatermelés - marad a húzóágazat, de a korábban feudális jellegű nagybirtok is kapitalizálódik. A gazdasági élet fellendülésével átalakul a magyar társadalom is. A mai történetírás „torlódott társadalomról” beszél, amelyben jelen vannak a letűnt feudális társadalom, és az újonnan megjelent tőkés ipari, és kereskedőtársadalom tagjai, a hajdani társadalmi csoportok: földbirtokos arisztokrácia, dzsentri, birtokos parasztok, a céhes helyzetükből alig kikerült kézművesek. A „torlódásban” megjelent új csoportok: a pénztőkés, az ipari burzsoázia, a kisebb-nagyobb vállalkozók és az egyre inkább növekvő munkásosztály új és meghatározó színt hoznak a társadalom rétegződésébe.

A dualizmus időszakában jelentős fejlődés ment végbe a felsőfokú iskoláztatás terén is. 1871-ben emelték egyetemi rangra és 1912-ben egészítették ki közgazdasági karral a Műegyetemet. 1872-ben megalapították a kolozsvári, 1912-ben a pozsonyi, 1914-ben a debreceni egyetemet. A hazai egyetemi hallgatók létszáma az 1870-es évek elején mintegy 6500, a háború előtt 13 ezer volt. Az oktatási és művelődési kiadások az 1870. évi 2 millió koronáról 1913-ban 118 millióra nőttek. A polgárosodás, az ezzel párhuzamosan kiszélesedő államapparátus egyre több szakképzett értelmiségit igényelt. Ezek képzése folyt - a pesti tudományegyetem mellett - a három újonnan szervezett egyetemen.

* * *

E tanulmány célja annak körvonalazása, hogy a felsőfokú közgazdászképzésnek milyen gyökerei voltak a dualista korszak felsőoktatásában, mely lépések vezettek az új tudományági képzés önálló intézményesüléséhez, amelynek létjogosultsága - több szakmai vitát kiváltva - fokozatosan erősödött a dualizmusban és kik voltak fő képviselői, támogatói e folyamatnak.

Egyetemi oktatás a XIX. századi Európában és Magyarországon – a gyökerek

Az egyetemek szerveződése Európa-szerte hatalmas változásokon ment keresztül. A XIX. század végén az alábbi tudományegyetem-típusok különböztethetők meg a neveléstörténeti kutatások alapján [Weszely (1929) 26.p.]:

* Az angolszász típusú magánegyetem (Oxford, Cambridge), amely a legtöbbet őrzött meg a középkori egyetem hagyományaiból. Szabad, egyházi színezetű intézmény, amely saját alapítványából él, anyagilag független az államtól. Működésének középpontjában a tanítás áll. A tudományról az a felfogás él, arra való, hogy az emberi életet tökéletesítse, tehát nem öncélú.

* Az angolszász egyetem altípusai, az amerikai egyetemek és főiskolák állami beavatkozás nélkül, szabadabban fejlődtek, demokratikus szelleműek, rendkívül változatosak. Az amerikai egyetemek általános műveltséget nyújtanak, de lehetőséget adnak arra is, hogy a hallgató azzal foglalkozzon, ami őt érdekli - emellett szakembereket nevelnek, pályára készítik fel (orvos, jogász, tanár). Mindemellett a legjobb egyetemek már a múlt század első felében is nagy hangsúlyt helyeztek a magas színvonalú tudományos kutatásra is.

* Franciaországban a forradalom a tudományegyetem helyébe szakiskolákat állítva, a fakultásokat szétszórva söpörte el a középkori egyetem intézményét. Az oktatásügy centralizált, a primer, seconder és terciar szintjét nevezik universitének. Az oktatásügy irányítását a század elején a közoktatási miniszter vezette kormányzó testület végzi. A miniszter vezetése alá tartoznak a tankerületek (academies), élükön igazgatóval. A szakiskolák az egyes szakmákra képeznek (orvosi, jogi, tanári stb.), a hivatalnoki státusú tanárok fő feladata az oktatás, vizsgáztatás, de nem várnak tőlük tudományos igényű kutatást. A századelő tudományegyetemi rangú intézményei a Collège de France, a Sorbonne. A francia egyetemeket ekkor a racionalitás jellemzi, elsősorban életpályákra készítik elő.

* A német típusú tudományegyetem is állami intézmény: az állam alapítja, gondoskodik fenntartásáról, de részt kér kormányzásából is. A német egyetem az igazságot a megismerés kedvéért kutatja, s nem a gyakorlati felhasználás céljából. Sok mindent megtartott a középkori hagyományokból: kari struktúra, saját testületi alkotmánya szerint működik, rektorát és dékánjait maga választja, tudományos fokozatot és habilitációt ítél oda. Ugyanakkor távolodik attól, hogy kizárólag hivatásra előkészítő iskola legyen (ami a francia felfogást jellemzi). Bizonyos szempontból az angolszász és a francia típus ötvözeteként is jellemezhető: az angol egyetemhez hasonlóan általános és tudományos műveltséget nyújt, de a francia egyetemhez hasonlóan szakmai pályákra is előkészít. A német egyetemen valósult meg az oktatás és a kutatás egysége: a hallgató a tudást a tudomány kiemelkedő művelőjétől kapja. Ilyen modellt valósított meg a múlt század elején Svájc, Ausztria, Hollandia, Magyarország, és a cári Oroszország is.

A XX. század elején Magyarországon az állam alapítja a tudományegyetemeket, határozza meg szervezetüket, állít tanszékeket. A századfordulón hatvanhét felsőoktatási intézmény működött, köztük két tudományegyetem (Budapest és Kolozsvár), a műegyetem, három állami és hét felekezeti jogakadémia, egy-egy rajztanoda, gazdasági, bányászati és erdészeti akadémia,

állatorvosi főiskola, valamint négy gazdasági tanintézet és negyvenhat hittudományi intézet. Az egyetemek tanárai, vezetői államhivatalnoki státusban tevékenykednek, a tudományegyetemek közvetlenül a vallás- és közoktatási miniszter irányítása alatt állnak. Ez az irányítás azonban többnyire közvetett (például katedrák betöltése, speciális támogatások stb.): inkább a fejlődési irányokra, a tudomány művelésének súlypontjaira irányul.

Magyarországnak az 1870-es évekig csupán egy egyeteme volt, a fővárosban. A pesti egyetem négy karból állt: katolikus hittudományi, jog- és államtudományi, orvostudományi és bölcsészettudományi karból. Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter még 1848-ban tervezetet készített az egyetemek bölcsészkarja mellett felállítandó tanárképzőről. A tervezet csak második minisztersége alatt válhatott valóra: 1870 májusában írta alá a "Középtanodai Tanárképző" (későbbi nevén Középiskolai Tanárképző Intézet) szervezeti szabályzatát. A pesti egyetem bölcsészettudományi kara mellett felállított „képezde” célja eszerint nem más, mint hogy „azon egyetemi hallgatókat s egyéb tanárjelölteket, kik középiskolai tanárságra készülnek, a szükséges előismeretek igazolása után, választott szaktudományukban és annak módszertani kezelésében alaposan kiképezni, s őket tudományos öntevékenységre ösztönözve arra képesíteni, hogy tanári hivatásuknak mind tudományos készségük, mind a tudományok módszertanilag helyes kezelése által minél tökéletesebben megfelelhessenek.” [Bekker et. al. (2002) 204. p.] A tanárképző tehát a bölcsészkar mellett működő, de attól elvileg független intézmény volt. A tanárjelöltekkel nemcsak a szaktárgyak tanításának módszertani fogásait kívánták elsajátíttatni, hanem a tudományos búvárkodást is ösztönözték.

A dualista korban új egyetem nyitotta meg kapuit: 1872-ben Kolozsvárott. Az oktatás négy karon történt: 1. jog- és államtudományi; 2. orvostudományi; 3. bölcsészet-, nyelv- és történettudományi; valamint 4. matematika és természettudományi. A budapesti egyetemtől eltérően hittudományi kart nem kapott a kolozsvári egyetem. Az addig szokásos gyakorlattal szemben viszont a bölcsészettudományi kart - humán és reál tudományok szerint - két részre osztották. Az egyetem 1881-ben - királyi engedéllyel - felvehette Ferenc József nevét. Az egyetemet alapító törvénycikk rendelkezése nyomán a tanárképző intézetet is megszervezték 1873-ban. A minta a pesti intézmény volt, ennek szabályzatát tekintették példának Kolozsvárt is.

Ahhoz, hogy képet alkothassunk a korabeli felsőoktatási helyzetről, tekintsünk át néhány további adatot. Az általános műveltség és iskolázottság színvonala a dualizmus korában emelkedett jelentősen, ekkor épült ki a közoktatás széles körű hálózata a kötelező alapfokú oktatás törvényi szabályozásának köszönhetően. A népiskolák száma Magyarországon a reformkori 8800-ról 1870-ben 13700-ra, 1913-14-ben 16929-re, a tanítók létszáma 9000 főről 16800 főre (1870), illetve 38000 főre (1914), a tanulók létszáma 670 ezerről 1.2 millióra (1870) ill. 2 millióra (1914) emelkedett. A magasabb fokú műveltség terjedését jelzi, hogy a középiskolák száma a korszak folyamán Magyarországon 180-ról 264-re, a tanulóké 35 ezerről 86 ezerre nőtt. Ehhez járul 92 tanítóképző, több száz felső népiskola, ipari és kereskedelmi szakiskola. [Hanák et. al. (1972) 364. p.]

A millennium évében (1896) a hazai felsőoktatás 10 ezer - zömében magyar anyanyelvű - hallgatót számlált, az I. világháború kitörése idejére a szám közel megduplázódott (18206 fő). Bár a

budapesti tudományegyetem Európa legnagyobbjai közé tartozott, a népességhez viszonyított hallgatói létszám (9,6 fő tízezer lakosra) nem érte el a fejlett országok szintjét (Ausztria 16,5, Németország 14 fő). Külföldön az összes hallgató kb. 10 %-a tanult. 1895 és 1914 között az oktatók száma 58,4 %-kal növekedett, de elmaradt a hallgatói létszám növekedésétől, ami az oktatási rendszerben feszültségeket gerjesztett. [Barakonyi Károly (2004)]

A korszak legfőbb oktatáspolitikai történéseit vázlatosan a következő felsorolás (1. ábra) mutatja:

1. ábra: A dualista korszak főbb oktatáspolitikai történései

1867: Kiegyezés

- Eötvös József a kultusztárca élén (1867-1871)
- 1868: Népoktatási törvény – általános tankötelezettség
- iskolaépítések
- az egész eötvösi minisztérium 40 fős volt, az állami bevételekből 1%-os részesedése volt

Trefort Ágoston (1872-1888)

- fókuszban: a felsőoktatás
- 1872: létrejön az ország második tudományegyeteme (Kolozsvár)
- Egyetemi Könyvtár, Zeneakadémia létrejötte
- az egyetemi oktatásban bevezetik a szeminárium intézményét □ felpezsdül a szakmai munka

Kármán Mór

- 1883: középiskolai törvény
- a gimnázium mellett a reáliskola is 8 osztályos és érettségit ad
- reáliskolai érettségivel bölcsészkarra vagy jogra nem lehet beiratkozni, de a Műegyetemre igen (közgazdasági képzés)

Csáky Albin (1888-1894)

- tandíjkötelezettség a felsőoktatásban, melyért cserébe minden előadás és szeminárium látogatható volt

Wlassics Gyula (1895-1903)

- 1895: elindítja az Eötvös Collegiumot
- engedélyezi a nők egyetemi tanulmányait (de: még 1945-ig a jogra nem mehettek nők)
- a dualizmus végén 20000 egyetemistából 1000 a lány
- építkezések folytatása (iskolák, múzeumok)
- a Millennium tiszteletére 1000 új népiskolát építtetett

gróf Zichy János (1910-1913 és 1918)

- befejeződik a Műegyetem építése
- megalakul a harmadik és a negyedik egyetem Pozsonyban és Debrecenben

Jankovich Béla (1913-1917) kultuszminiszter

- közgazdaságtan-professzor
- végzett mérnökök számára elindítja a közgazdászképzést
- felveti egy közgazdaságtudományi egyetem ötletét

Forrás: Pukánszky-Németh (2004) alapján – szerzői válogatással G.E.

A hazai közgazdaságtudomány fellendülése

A kiegyezés után a kultuskormányzati feladatok átfogalmazták a tudományos élet – és fő szervezője, az Akadémia - iránti közvetlen elvárásokat is. Lényeges új körülménynek bizonyult, hogy számos korábbi, „tisztán” a tudomány szempontját szolgáló tevékenység, tudományszervezési terület gyakorlatilag a magyar kormányzati és hivatali irányítás alá került. Így vált lehetségessé egy új funkciójú folyóirat elindítása, amely az országgyűlés és a kormány gazdasági tevékenységével foglalkozik, tisztázni igyekszik a gazdaság kérdéseit általában és megismerteti a külföld ez irányú tapasztalataival. A nemzetgazdaságtan (értsd: a közgazdaságtan korabeli elnevezése), a pénzügy és a statisztika témakörével a fentiek értelmében foglalkozó Nemzetgazdasági Szemlét 1874-ben alapították. A folyóirat megjelenése nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő, hiszen a jelentős külföldi közgazdasági szakfolyóiratok alapítására is általában csak a XIX. században került sor. Az újjáalakult Nemzetgazdasági Szemle 1893 és 1897 között Közgazdasági és Közigazgatási Szemle, majd 1998-tól Közgazdasági Szemle címmel ezután már rendszeres folyóiratként jelent meg. A közgazdaságtan iránti szélesebb érdeklődést mutatja, hogy az 1880-as években az említett folyóiratok és időszakos kiadványok mellett egyre nagyobb számban jelentek meg közgazdasági szakkönyvek is. A klasszikus szakmunkák magyar fordításainak kiadását a Földes Béla által szerkesztett „Magyar Közgazdasági Könyvtár” című 1902-ben meginduló kiadványsorozat karolta fel. Tájékoztatóul: a legnagyobb hatású tömegkommunikációs eszköz a dualista korszakban a sajtó. Amíg a kiegyezés idején hozzávetőlegesen 200, 1913-ban kerekén 2 ezer hírlap (napilap és szaklap), köztük 1500 magyar nyelvű jelent meg.

Az akadémiai pályázatok anyagi fedezetét többnyire különféle alapítványok biztosították. A pályázatokkal egyrészt ösztönözték a magyar közgazdászok aktuális külföldi elméleti vitákhoz való csatlakozását, másrészt gazdaságpolitikai témájú kutatásokat (jegybankrendszer, valutarendezés, adópolitika, agrárpolitika, iparpolitika, közlekedésügy témákban). Az ismeretterjesztés új intézménye, az 1849-ben megalapított Közgazdasági Társaság is bekapcsolódott a tudományszervezői feladatokba. [Harmat – Hild (2002) 335.p.]

A közgazdászképzés kezdetei – út az önálló intézményesülés felé

Európa más államaihoz hasonlóan hazánkban is a kereskedők elméleti képzésének megindulása jelentette a közgazdasági ismeretek tanításának kezdetét. Magyarországon a felsőfokú közgazdasági ismeretek oktatása a 18. század középső harmadára nyúlik vissza. 1763-ban a Pozsony vármegyei

Szencen alapították a Collegium Oeconomicumot, ami mindenfajta szakoktatás első hazai intézménye volt. Ugyancsak ilyen ismereteket oktattak a varasdi kamerális iskolában, az 1770-es évektől a nagyszombati egyetemen és a királyi tudományakadémiákon.

A közgazdasági oktatás nagyon lassú változáson ment keresztül. Csak 1848 után hozták létre a közgazdaságtani és a pénzügyi tanszékeket a magyar egyetemen. A közgazdaságtan oktatásának legjelentősebb intézménye egészen a századfordulóig a budapesti tudományegyetem jogi kara volt, bár a műegyetemen is oktattak közgazdaságtant.

Az 1846-ban megnyílt József Ipartanoda, amelynek felsőbb évfolyamán gazdasági és kereskedelmi osztály működött, ugyanolyan mértékben korai előzménye a hazai közgazdasági oktatásnak, mint a mérnökképzésnek. A József Ipartanodát 1850-ben egyesítették a pesti egyetem Mérnökképző Intézetével. Az így létrehozott új intézmény 1857-ben politechnikum rangot kapott.

A közgazdaság felsőoktatási történetében az első jelentős előrelépést a fővárosi mérnökképző intézet műegyetemi rangra emelkedése hozta. A műegyetem ún. technikai osztályán belül a műszaki, technikai jellegű tárgyak mellett kereskedelmi, közgazdasági jellegű tantárgyakat is tanítottak. (Például: gazdaságtan, kereskedelmi és iparjog, nemzetgazdaságtan, ipari és kereskedelmi földrajz, történelem, statisztika és áruismeret.) A politechnikumban közgazdasági osztály is alakult 1863-ban, amely - tantárgyai számát, az intézet szerkezetét figyelembe véve - a magyarországi egyetemi szintű közgazdasági képzés első intézményének tekinthető.

Itt kezdetben közgazdasági tárgyak oktatása az ország legjobb szakembereinek kezében volt. Így remény lehetett az a színvonalas szakképzés kialakulására. Kérdés volt azonban, hogy az egyre gyorsabban fejlődő és differenciálódó műszaki tudományok mellett hosszú távon is helyet kaphat-e a közgazdaságtan a magyar politechnikum szervezetében.

A kiegyezés utánra vált egyértelművé, hogy a Műegyetem elsősorban a műszaki tudományok művelésére, oktatására vállalkozhat, nincs elegendő lehetősége és ereje a másodlagos fontosságúnak tekintett közgazdasági-kereskedelmi képzés magas színvonalú továbbvitelére. Ennek ellenére a Műegyetem szervezetén belül létezett 1914-1934 között a továbbképző jellegű Közgazdasági Osztály.

Eközben más kezdeményezések is születtek. Az 1880-as évben a Budapesti Kereskedelmi Akadémia olyan felsőbb osztályt is indított, amelybe csak középiskolát végzettek iratkozhattak be.

A közgazdaságtudományi egyetem elődeinek vonulatába tartozik 1891-től az első közgazdasági jellegű szakképzést biztosító intézmény, a Keleti Kereskedelmi Tanfolyam, amely az első állami önnálló közgazdasági-kereskedelmi felsőfokú oktatási intézmény volt Magyarországon. Ezt 1899-ben Keleti Kereskedelmi Akadémia néven főiskolai rangra emelték, ahol felsőfokú külkereskedelmi szakembereket képeztek.

Az 1870-es években Földes Béla vetett fel egy közgazdasági főiskola alapítására vonatkozó elképzelést. A XIX. század végén a szakemberképzés hiányosságai miatt felelevenítették a közgazdasági oktatás egyetemi szintű megvalósításának ügyét.

A XX. század első évtizedében komoly erőfeszítések történtek a szélesebb értelemben vett közgazdasági oktatás megteremtésére. A Budapesti Kereskedelmi Akadémián 1900-ban kezdte meg

működését a kétéves felsőfokú akadémiai tanfolyam. 1905-ben biztosítási tanfolyamot szerveztek, ugyanekkor indították meg az ún. export előadásokat. Két év múlva alakult meg a Kolozsvári Kereskedelmi Akadémia, 1912-ben pedig a Fiumei Kiviteli Akadémia. Ez az intézményhálózat azonban ekkorra már nem elégítette ki a közgazdászképzéssel szemben támasztott társadalmi elvárásokat.

Az önálló, a többi egyetemmel azonos jogokat élvező közgazdaságtudományi egyetemért a századfordulón bontakozott ki társadalmi mozgalom. Balogh Elemér – a Hangya vezérigazgatója – a Magyar Gazdaszövetség 1900. évi kassai kongresszusán javasolta egy közgazdasági jellegű egyetem alapítását. Az egyetemi képzést nem önálló intézmény létesítésével, hanem a műegyetem keretein belül akarták elindítani. Ez a szervezet később is támogatta az egyetemalapítás ügyét, 1917-ben 1 millió koronát ajánlott fel a közgazdasági egyetem létesítésére. A magyar felsőoktatásban ennek ellenére még az 1910-es években is éppen a mezőgazdasági és közgazdasági képzésnek nem volt felsőfokú intézménye. Ezért a Magyar Gazdaszövetség 1910-ben újra napirendre tűzte a kérdést, a műegyetem tanácsa pedig 1912. június 21-i ülésén javasolta az egyetem keretén belül önálló közgazdasági szakosztály megalakítását, elsősorban a végzett mérnökök továbbképzésére. Így jött létre 1914 februárjában a József Nádor Műegyetem negyedik, közgazdasági osztálya, ahol a mérnöki oklevéllel rendelkezők egy év alatt közgazdasági mérnöki címet szerezhettek.

A műegyetemi közgazdasági osztály felállítása nagy vihart kavart, a szakmai körök továbbra is a közgazdasági felsőoktatás önálló intézményének megteremtését akarták elérni. A megvalósítást azonban a világháború és a forradalmak okozta helyzet megghiúsította.

Végül 1920-ban a 272. számú kormányrendelet, majd a XXXI. törvénycikk hívta életre a Magyar Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karát, mint önálló intézményt. A fakultás saját nevében viselte a tudományegyetemi kifejezést, de attól mégis független, önálló szervezettel rendelkezett. Teljes jogú vezetőjének dékánt neveztek ki. Az oktatás négy szakcsoportban, egyetememes közgazdasági, mezőgazdasági, kereskedelmi, valamint konzuli és külképviseleti szakon indult meg. Rövid időn belül azonban az utóbbi szak megszűnt, s az előbb felsoroltak helyett közigazgatási, mezőgazdasági és kereskedelmi szakosztályok jöttek létre, s az utóbbihoz kapcsolódott a tanárképző. A hallgatók okleveles közgazda képesítést szereztek. Lehetőség nyílt a közgazdaságtudományi doktori cím megszerzésére is.

Az önálló intézményesülés lépéseit a 2. ábra mutatja.

2. ábra: A magyar felsőfokú közgazdászképzés története

1763 Collegium Oeconomicum

1782 Institutum Geometricum

1846 József Ipartanoda

1850 Joseph Industrieschule

Kereskedelmi osztály

1857 Joseph Polytechnikum

1857 Pester Handelsakademie

Ker. és Közg. Osztály:

1863- első egyetemi szintű közgazdasági képzés

1871 Kir. József Műegyetem

1873 Budapesti Kereskedelmi Akadémia (BKA)

Közgazdaság. Osztály 1914-1934

1891 Keleti Kereskedelmi Tanfolyam

1898 Kereskedelmi Iskolai Szaktanárképző Intézet

(a BKA belül)

1899 Keleti Kereskedelmi Akadémia

1920 Királyi Magyar Tudományegyetem

1934 M. Kir. József nádor Műszaki és Közgazdaságtudományi kara

Gazdaságtudományi Egyetem

Közgazdaságtudományi kar

1953 Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem

Általános közgazd. (Ipari) Kereskedelmi kar

1990 Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem

Általános közgazdasági(Gazdaságtudományi)

Közgazdaságtudományi / Társadalomtudományi . Posztgraduális kar

Forrás: Varsányi (1997) alapján

A közgazdász szaktanárképzés első szervezeti keretei hazánkban a XIX. sz. végén alakultak ki. Ekkorra ugyanis már elodázhatatlanná vált, hogy a gyors ütemben fejlődő felsőkereskedelmi iskolák szaktanárainak utánpótlását, felkészítését intézményes formában biztosítsák. Ezért 1898-ban létrehozták az Akadémiához és a budapesti tudományegyetemhez kapcsolódó Kereskedelmi Iskolai Szaktanárképző Intézetet a középiskolai tanárok szakképzése céljából, amely önálló intézményként

működött a Budapesti Kereskedelmi Akadémia falain belül. 1920-ban a Közgazdaságtudományi Kar létrehozásával az intézetet e kar kereskedelmi osztályához csatolták. Ettől kezdve a kereskedelmi iskolai tanárjelöltek szakmai képzése kétségkívül szervezettebb és színvonalasabb módon folyt. A tanárjelöltek a Közgazdaságtudományi Karon nem képviselt diszciplínákat, elsősorban a filozófiai és a pedagógiai tárgyakat, valamint általános műveltségük fejlesztése érdekében néhány egyéb – magyar irodalmi, nyelvi, magyar történeti és művelődéstörténeti – előadást a budapesti bölcsészkaron voltak kötelesek hallgatni rendkívüli hallgatói minőségben.

Tudós közgazdász iskolateremtők: Kautz Gyula és Földes Béla

Miközben az egyik oldalon az egyetemi szintű közgazdászképzésért küzdöttek, addig a korabeli legrangosabb közgazdasági képzést nyújtó budapesti tudományegyetemen sok tekintetben korszerűsödött a képzés. A korszak tudós tanárai, Kautz Gyula (1829–1909) és Földes Béla (1848–1945) - magyar közgazdaságigondolkodás-történet két kimagasló képviselője - már eleve rangot adtak az itt folyó képzésnek, különösen a közgazdaságtan és a pénzügytan területén. Egy tudósközösség nevelésének, az iskolateremtésnek is ez volt a színhelye.

Kautz Gyula a magyar közgazdasági eszmetörténet-írás nagyhírű megalapítója, az első, a közgazdaságtant már professzionizált szinten művelő olyan magyar tudós, aki saját kora korszerűségi kritériumoknak minden tekintetben megfelelt, a kiegyezéskor és századvég gazdasági, gazdaságpolitikai közéletének jelentős alakja, a múlt századi magyar liberalizmus fontos egyénisége. Kautz Gyulát a tömör kortársi értékelések úgy jellemzik, hogy „A nemzetgazdaságtan terén Kautz egyrészt az angol klasszikus iskolára támaszkodott, másrészt a német történeti iskolától, különösen Roschertől tanult sokat.” [Mátyás A. (2000) 458. p.] Kautz 1829-ben született Győrött. 1848-ban önkéntes nemzetőr. 1850-ben Pesten jogi szigorlatot tett. Az 1850/51-es tanévet a berlini, heidelbergi, lipcsei egyetemeken töltötte. 1853-tól a nagyváradi jogakadémián tanít osztrák pénzügyi jogot majd nemzetgazdaságtant. 1858-tól Budán a műegyetemen oktat, 1863-tól a pesti egyetemen tanít először közjogot és közigazgatást, majd a nemzetgazdaságtan és pénzügytan tanszéket veszi át. 1873-ban az egyetem dékánja, majd rektora. 1860-ban az Akadémia levelező, 1865-ben rendes tagja (ajánlói Deák Ferenc és Pauler Tivadar), 1904-től az akadémia másodelnöke. 1865-től kezdve Győr városnak több cikluson át a Deák-párthoz csatlakozott parlamenti képviselője. Jelentős szerepe volt a kiegyezés létrejöttében, a kiegyezés kapcsán felmerült gazdasági problémák véleményezésében és megoldásában. Az akkori jegybank, az Osztrák-Magyar Bank vezetőségének kötelékébe 1883-ban került, mint magyar alkormányzó. 1892-ben a bank kormányzójává nevezték ki, ahol 1900-ig dolgozott. A jegybank élén keresztülvitte az osztrák-magyar monarchia valutarendezését, a munka befejeztével megvált tisztségétől. 1885-től az átszervezett magyar főrendiház tagja. 1902-ben választották meg a Közgazdasági Társaság elnökének, mely tisztséget hat éven keresztül töltötte be.

Kautz – mai fogalmakat használva – az oktatás, a kutatás és a gazdasági gyakorlat formálásának is részese volt. Nagyolvasottságú, sokat publikáló és a közéletben is aktívan résztvevő tudósként élt.

Publikációi nemzedékek közgazdasági tudatát formálták. Világhírré általános elméletörténeti művén keresztül tett szert. 1858-ban jelent meg Bécsben közgazdaságtana Die National-Oekonomik als Wissenschaft címen, majd 1860-ban második kötetként elméletörténete, a Die geschichtliche Entwicklung der National-Oekonomik und ihrer Literatur. Voltaképpen egyedülálló magyar szerzőtől született közgazdasági mű tekintetében, hogy több mint száz év távolságból is idézik és hivatkoznak rá. A Kautz-i mű hivatkozói közt olyan nagyságokat találunk, mint Walras, Marx, Jevons, Schumpeter, Marshall, Knies, Igram, Roscher, Schaffle, Stein.

Kautznak köszönhető a máig egyetlen szisztematikus magyar közgazdasági eszmetörténeti feldolgozás is, az 1868-ban megjelent, majd 1911-ben utánnomott, s végül 1987-ben reprintben kiadott mű: „A nemzetgazdasági eszmék fejlődési története és befolyása a közviszonyokra Magyarországon”. Ha az 1930-ban kiadott Közgazdasági Lexikont forgatjuk, észrevehetjük, hogy a közgazdasági elméletekre és közgazdászokra vonatkozó szócikkek jórészt még Kautz munkáin alapulnak.

Földes Béla az első világháború előtt az Osztrák-Magyar Monarchiában a magyar gazdasági és politikai függetlenség egyik nagytekintélyű képviselője volt. Közgazdasági működése a magyar közgazdaságtan első európai hírű tudósával, Kautz Gyulával fémjelzett hőskorban indult, akinek tanítványa, majd kollégája, végül tanszéki utóda lett.

Tanulmányait a budapesti, a bécsi és a lipcsei egyetemen végezte. 1872-ben a Fővárosi Statisztikai Hivatal igazgatóhelyettesévé nevezték ki, de a közigazgatási pályát hamarosan felcserélte pedagógiai pályával, s a Kereskedelmi Akadémia tanára lett. 1874-ben a budapesti tudományegyetemen magántanári képesítést nyert, majd a nagyváradi Jogakadémián nevezték ki. 1882-ben ismét a budapesti tudományegyetem találjuk, majd 1892-ben, amikor Kautz Gyula az Osztrák-Magyar Bank kormányzója lett, a megüresedett Nemzetgazdaság- és Pénzügytani tanszéket foglalta el. A későbbiekben két ízben volt a jogi kar dékánja, 1917-ben pedig az egyetem rektorává választották.

Földes Béla 1879-ben alapította meg a budapesti tudományegyetem híres nemzetgazdasági szemináriumát. Ő honosította meg Magyarországon a szabadegyetemi oktatást, amelyet 12 évig vezetett. Széleskörű tudományos működése belföldön és külföldön is jelentős elismerést vívott ki. 1891-ben a British Economic Association tagja lett. 1893-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1903-ban pedig rendes tagjává választotta. A Nemzetközi Statisztikai Intézetnek és a Magyar Statisztikai Társaságnak tisztelebeli tagja volt.

Több gyűjteményes munkát szerkesztett, így az Akadémia megbízásából az „Értekezések a társadalmi tudományok köréből” című köteteket, a Magyar Közgazdasági Könyvtár, a Remekírók Tára és a Pallas-féle Gazdasági és Társadalompolitikai Könyvtár sorozatokat. A Közgazdasági Enciklopédia szerkesztőbizottságának is tagja és több szócikkének szerzője volt.

Politikai pályára 1905-ben lépett, amikor a függetlenségi párt programjával képviselővé választották. 1917-ben átmenetgazdasági miniszterré nevezték ki. A 20-as években az aktív közéleti tevékenységtől lényegében visszavonult és csak tudományos tevékenységnek élt. Földes Béla rendkívüli életpályáján mintegy 350 művet írt, írásaiból természetesen csak a legjelentősebbeket

emelhetjük ki.

Közgazdasági munkáin leginkább a klasszikus angol elméletek és a német történeti iskola tanai érződnek. A kétféle elméleti irányzat deduktív és induktív módszereivel kialakított értékelmélete a költségelmélet mellett elismeri a határhaszon-elmélet érdemeit is. Társadalomgazdaságtan című műve nagy befolyást gyakorolt a magyar közgazdaság-tudományra és élete fő művének tekinthetjük. Első kiadása 1892–1894 között jelent meg két kötetben, a hatodik kiadás 1917-ben. A korabeli európai színvonalra emelkedő önálló magyar pénzügytan kifejlődéséhez Földes pénzügytani munkássága jelentősen hozzájárult. A pénzügytudomány területén legfontosabb munkája az Államháztartástan című tanulmánya, amely 1912-ben jelent Budapesten, német kiadása pedig 1927-ben Jénában.

Földes Béla munkásságának egyik legrégebbi területe a statisztika. Az első professzori szék, amelyet elfoglalt tíz éven keresztül, a statisztikai volt. 1882–1892 között a Budapesti Tudományegyetemen tanított statisztikát. Tudományos munkásságát is statisztikusként kezdte. Bűnügyi és demográfiai statisztikai kutatásaival párhuzamosan foglalkozott gazdaságstatisztikával is. Mint a történeti statisztika első képviselője, fontosnak tartotta a gazdaságtörténeti kutatásokat. Gazdaságtörténeti vizsgálatai közül kiemelkednek a gabonaárak alakulásával kapcsolatos munkái. Többször visszatért ennek a kérdéskörnek az elemzéséhez és megfigyelte a gabonaáraknak a házasságkötésekre, a halandóságra, a munkabérekre és a megélhetési költségekre gyakorolt befolyását.

Az Osztrák-Magyar Monarchiában Magyarországnak Ausztriával való „közös ügyei” közül a legfontosabb kérdések közé tartozott a közös kiadásokhoz való hozzájárulás mértéke, az ún. „kvóta-kérdés”. Földes Béla a Budapesti Szemlében írt tanulmányokban, majd önálló könyvben gazdaságstatisztikai módszerekkel szállt síkra a magyar érdekek védelméért és újszerű módszerekkel vizsgálta meg a monarchia államainak teherbíró képességét.

Földes Béla legnagyobb érdeme, hogy korában a magyarországi közgazdaság-tudományt megerősítette és lényegesen továbbfejlesztette. Tanári működése folyamán több mint négy évtizeden át nevelte a magyar közgazdászok nemzedékeit. Rendkívüli életpályája, több mint hét évtizedes kutatói tevékenysége méltán emeli a jelentős társadalomtudományi gondolkodók közé.

* * *

A közgazdaságtan oktatása a műegyetem és a különböző jogakadémiák mellett a budapesti tudományegyetem jogi karán is megvalósult a XIX. század során. Ennek ellenére a közgazdasági felsőoktatás új intézményi kereteinek kialakítása során többnyire nem a budapesti tudományegyetem jogi karára támaszkodtak, hanem a műszaki és a kereskedelmi felsőoktatási területre.

A XX. században - több szakmai vitát követően - került sor az önálló egyetemé válásra. A kormány már a húszas évek végén felvetette a műegyetem és a műegyetemi közgazdászképzés egyesítésének gondolatát, s az 1934. évi X. törvénycikk több felsőoktatási intézmény összevonásával létrehozta a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemet, és ennek egyik fakultása lett a Közgazdaságtudományi Kar Közgazdasági és Kereskedelmi, illetve Közigazgatási Osztállyal.

1948-ban jött létre a Magyar Közgazdaságtudományi Egyetem, most már önálló intézményként, amely 1953-ban a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem nevet vette fel. 1959-ben a posztgraduális képzés szervezésére alakult meg a Közgazdasági Továbbképző Intézet, majd a különféle továbbképzési formákat Posztgraduális Karán foglalta össze az egyetem, amelyhez 1990-ben csatlakozott a Vezetőképző Intézet és egy évvel később a Nemzetközi Posztgraduális Tanulmányok Intézete. Az intézmény neve Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem lett és 2000-től - az újabb intézményi összevonásoknak köszönhetően - Budapesti Államigazgatási és Közgazdaságtudományi Egyetem.

A közgazdaságtudományi egyetemi képzés történetének alakulása is jelzi, hogy napjaink egyetemi szerveződésesei idomulnak a gazdasági-társadalmi történésekhez, miszerint: A változás állandó...

Irodalom

Ballér Endre (1996): A közgazdász szaktanárképzés története.

Forrás: www.bkae.hu/pedpszich/kepzhelyzet.htm letöltve: 2004. 04. 30.

Barakonyi Károly (2004): Egyetemek irányítása - a középkori egyetemtől a Bologna-folyamatig.

Magyar Tudomány, 2004. 4 sz Forrás: www.maped.iif.hu letöltve: 2004. 05. 02.

Pukánszky Béla – Németh András (2004): Neveléstörténet.

Forrás: <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/pedagog/nevtort/neveltrt/html/01.htm> letöltve: 2004. május 4.

Bekker Zsuzsa szerk. (2002): Magyar közgazdasági gondolkodás. (A közgazdasági irodalom kezdeteitől a II. világháborúig.) Aula, Budapest.

Bekker Zsuzsa (2002): Tantörténet és közgazdaságtudomány. Aula, Budapest

Fellner Frigyes–Hegedüs Lóránt–Márki Hugó–Navratil Ákos–Somogyi Miklós (1905): Ünnepi dolgozatok a társadalomtudományok köréből. A Budapesti Kir. Magyar Tudományegyetem Nemzetgazdaságtani és Statisztikai Semináriumának 25 éves fennállásának emlékére. Pallas, Budapest.

Harmat Zsigmond – Hild Márta (2002): Közgazdaságelmélet – intézmények – oktatás. In: Bekker

Zsuzsa (2002): Magyar közgazdasági gondolkodás. (A közgazdasági irodalom kezdeteitől a II. világháborúig.) Aula, Budapest. 327-348. p

Hanák Péter – Erényi Tibor – Szabad György (1972): Magyarország története 1849-1918. Az abszolutizmus és a dualizmus kora. Tankönyvkiadó, Budapest.

Ladányi Andor (1999): A magyar felsőoktatás a 20. században. Akadémiai, Budapest.

Mátyás Antal (2000): Akadémikus közgazdák Széchenyitől Heller Farkasig. In: Glatz Ferenc (2000): Közgügyi előadások. Különnyomat. MTA, Budapest. 455-496. p.

Pallas Nagylexikon. Folio Net, Budapest. Forrás: cd-rom

Tóth Tamás szerk. (2001): Az európai egyetem funkcióváltozásai. MF Könyvek 18. Professzorok Háza, Budapest.

Varsányi Judit főszerk. (1997): Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem (1995-1997) I-II. BKE,

Budapest.

Weszely Ödön (1929): Az egyetem eszméje és típusai. Rektori székfoglaló. Erzsébet Tudományegyetem, Budapest.

www.lib.bke.hu letöltve: 2004. május 4.

www.mek.oszk.hu letöltve: 2004. május 2.

Tanulmányok

Az alapfokú oktatás Székesfehérváron a dualizmus korában (1867-1920)

Surányi István

Amikor régi kifejezéssel élve népoktatásról beszélünk, az egész társadalomra kiterjedő, törvényesített, elemi általános műveltséget biztosító oktatási rendszert jelölünk. Ennek hazai megvalósulására a népoktatásról szóló 1868. évi 38. tc. (későbbiekben: népoktatási törvény) nyitott utat, amely egyben közoktatásunk új történetének kezdetét is jelenti.

A Neveléstörténet 1. évfolyam 1 számában közölt „Az alapfokú oktatás Székesfehérváron 1693-1867” című tanulmányban bemutattuk, hogy a népoktatási törvényt megelőző 1867/68-as tanévben Székesfehérváron 8 római katolikus jellegű városi, 1 római katolikus, 1 református, 1 izraelita és 1 szerb nemzetiségi elemi iskola működött. A tanköteles korú gyermekek mintegy 85%-a járt a város elemi iskoláiba. Ezek az intézmények – bár személyi és tárgyi feltételei meghaladták az országos átlagot –, nem tudták a törvényben megfogalmazottak szerint biztosítani kötelező oktatást. A községi és felekezeti iskolák tantermei zsúfoltak voltak. Például 1870-ben egy tanteremre átlagosan 8 tanuló és egy tanítóra 83 tanuló jutott.

E tanulmány célja, hogy – a város alsó fokú nevelés-és iskolatörténetét folytatva – bemutassa a székesfehérvári népoktatás fejlődésfolyamatát a dualizmus korában.

I. AZ 1868. ÉVI 38. TÖRVÉNYCIKK HELYI FOGADTATÁSA ÉS HATÁSA, A VÁROS ALSÓ FOKÚ ISKOLAHÁLÓZATÁNAK FEJLŐDÉSE (1867-1920)

I. 1. A VÁROSI ELEMI ISKOLÁK KÖZSÉGI NÉPISKOLÁKKÁ NYILVÁNÍTÁSNAK HELYI VITÁJA

A népoktatási törvény a települések számára kötelezővé tette a népiskolák állítását, amelyek a közadó 5%-át „iskolaadó” címén fordíthatták az általuk fenntartott iskolákra. A törvény szerint abban az esetben, amikor ez kevésnek bizonyult, „az állam segíyezni köteles a községeket.” A törvény elismerte a meglévő felekezeti, magánosok- és társulatok által felállított iskolákat, és a törvényben meghatározottak szerint lehetővé tette újak megnyitását.

A helyi liberális politikai törekvések pregnáns jellemzője, hogy a városi törvényhatósági testület – a népoktatási törvényre hivatkozva – 1869 szeptemberében tartott közgyűlésén hozott határozatában kimondta a városi elemi tanodák községi népiskolákká nyilvánítását, a községi iskolaszék létrehozását és az iskolakerületek átszervezését.

A városi római katolikus jellegű elemi tanodák községi iskolákká nyilvánítása a megyeszékhelyen nem aratott egyértelmű elismerést. Székesfehérvár püspöke 1869. november 4-én főpásztori levélben kérte a tanács testületet határozatának megváltoztatására. Folyamodványát 11700 székesfehérvári

vári lakos aláírásával terjesztette be azzal a megjegyzéssel, hogy: „A szülők nem akarják a gyermekeket a községi iskolába beirtani, mert Pribék Antal iskolaszéki elnök a katolikus jelvényeket az iskolából elvitette.”

A közgyűlés 1868. november 15-én újból tárgyalta a városi községi iskolák jellegének kérdését, és 44 igen és 10 ellenszavazattal megsemmisítette a községi népiskolák létesítéséről szóló szeptemberben hozott határozatot és visszaadta azok római katolikus felekezeti jellegét. Továbbá a népoktatási törvény 44. §-ára hivatkozva kimondta: „...ha más hitfelekezethez tartozó legalább 30 tanköteles gyermek községi közös népiskolákat kívánnak, azt elrendeli.”

Többéves vita után – figyelembe véve a VKM véleményét és többszöri sürgető leiratát –, kompromisszumos megoldás 1873-ban született. Ez év július 31-én hozott határozatában Székesfehérvár közgyűlése a következő határozatokat hozta: 1. A városi elemi iskolák városi közös községi népiskolák és azok biztosítani tudják a helybeli tankötelesek oktatását. 2. A városi iskolaszék létszámát kibővítik a hitfelekezetek képviselőjével. 3. Felkéri a felekezetek lelkészeit, hogy „gondoskodjanak híveik hit-és erkölcstani” oktatásáról. 4. Az iskolák fenntartásának megnövekedett költségei miatt elrendelik a tandíj fizetését.

A közgyűlés e határozata értelmében Székesfehérvár községi népiskolái az 1948-as iskolák államosításig római katolikus jellegűek voltak.

I. 2. A SZÉKESFEHÉRVÁRI KÖZSÉGI NÉPISKOLÁK I. ÉS II. VÁROSFELJESZTÉSI PROGRAMJA

1. Székesfehérvár községi népiskolai hálózatának I. sz. fejlesztési programja (1870-1912)

A népoktatási törvény fogadtatásával kapcsolatban a korabeli polgármesteri jelentésben a következők olvashatók: „Az 1868. évi 38. tc. a népnevelésnek olyan lendületet adott, mely a legszigorúbb bírálói előtt is elismerésre talál, de fájdalom, hogy városunk csupán a jó törvénynek a szellemi fejlődésben mutatkozó jótékonyágát élvezi, s olyan anyagi gyámolítást, melyet a magas kormánytól méltón megérdemelne, soha nem kapott.”

A törvényhatóság a Say Rudolf iskolaszéki elnök által irányított bizottságot bízta meg a törvényből fakadó feladatok kidolgozására. A bizottság által beterjesztett „a községi népiskolák fejlesztését meghatározó városi program” a népoktatási törvény által előírt 6 évfolyamos iskolák felállítására a következőket tervezte: a belvárosban „...elkülönített nemmel és korosztályokkal”; a külvárosban „vegyes osztályokkal” és egy-egy tanteremben 2-2 korosztállyal (1-2, 3-4, 5-6 évfolyam).”

A Say Rudolf-féle tervezet külön részben foglalkozott az oktatás személyi feltételeinek fejlesztésével, alapfizetésük és soros előléptetésük végzettség és beosztás (segédtanítók, másodrendű osztálytanítók, elsőrendű osztálytanítók, másodrendű főtanítók, elsőrendű főtanítók, női kézimunka oktatók) alapján történő meghatározásával. E fejezet bevezetőjében a következők olvashatók: „A tanítói karban a gyakori változás oka, hogy a tanítók anyagi viszonyai a munka terheivel nincsenek kellő arányban.”

A beterjesztett fejlesztési programot a közgyűlés kisebb módosításokkal elfogadta. Időarányos végrehajtásról a város polgármestere az 1883. évről szóló jelentésében a következőkben számolt be.

„Székesfehérvár szab. kir. város évenként 42245 Ft 94 krajcárt költ az általa fenntartott elemi és polgári iskolákra, amelyek 23,5%-át képezik összes jövedelmének. A népesség arányához képest ekkora összeget nem áldoz hazai városok közül egyik sem a népoktatás ügyére”. A tanítók fizetésével kapcsolatban pedig a következők olvashatók: „E téren még igen sok a tennivalónk. Midőn a tanítókat a kenyérkereset gondjairól felmentjük, nemcsak a jólétüket mozdítjuk elő, hanem közvetve magát a tanügyet, a köznevelést is emeljük, minthogy mindaddig, amíg a tanítók kellő ellátásáról nem gondoskodunk, a jobb előképzettséggel bíró fiatalok más pályát választanak. A népnevelésnek pedig legfontosabb, legbiztosabb tényezője az alaposan kiművelt lelkes tanítókar, melyet csak fizetés- és tekintélyemeléssel lehet megoldani.”

A rendelkezésre álló statisztikai adatok szerint 1870 és 1910 között a községi elemi iskolák tantermeinek száma 24-ről 54-re emelkedett. Három új elemi iskola: a Palotaváros II. kerületi (1889), az Ezredéves (1899) és a Deák Ferenc Utcai Községi Népiskola (1909) nyitotta meg a kapuit.

2. Székesfehérvár községi népiskolai hálózatának II. fejlesztési programja (1912-1920)

Székesfehérvár törvényhatósági bizottsága több esetben tárgyalta a községi elemi iskolai hálózat több évre szóló fejlesztési tervét (II. fejlesztési program 1912-1920) és az „egyre növekvő költségvetési kiadások csökkentése miatt” a községi iskolák egy részének állami kezelésbe adását.

Dr. Sára Gyula polgármester e tárgyban már 1911-ben felterjesztést intézett a VKM-hez, s személyesen és írásban is több ízben sürgette a tárgyalások megindítását. Végül 1912. június 5-én Kacs Kovics Mihály miniszteri tanácsos részvételével megkezdődtek a tárgyalások a tanács vezetésével és az iskolaszékekkel. Az iskolák államosítását a miniszteri kiküldött nem támogatta, de ígéretet tett arra, hogy a város az iskolák építéséhez nagyobb államsegélyt kap.

Az iskolaszék bevonásával 1912 szeptemberében megszületett az alsó fokú iskolahálózatának fejlesztését tartalmazó új városi koncepció, az un. Szirbek József-féle II. számú városi fejlesztési program.

A tervben szerepelt négy kültelki iskola építése: egy 3 tantermes a Budai út és a Fiskális-dűlő sarkán, egy 2 tantermes a Gebhard-féle szőlő környékén, egy 2 tantermes a Maros-hegyen, és egy 1 tantermes a Szárazréten.

A törvényhatóság által elfogadott tervezetet a VKM-ben több esetben tárgyalták. 1913 januárjában Nárai Szabó Sándor államtitkár úgy nyilatkozott, hogy: „A város az iskolák államosítására nem számíthat, kijelentette azonban, hogy 1914-ben 30 ezer korona államsegélyre tesznek javaslatot.” A VKM állásfoglalását figyelembe véve a törvényhatósági bizottság 1914. február 22-én kelt határozatával a vallási és közoktatásügyi miniszterhez az alábbi iskolafejlesztési javaslatot terjesztette fel:

„Egy 2 tantermes iskola építése: a temető és a Hármashíd közt a Csórra vezető út mentén, az Egres-puszta, Szárazrét, Temetősor, Szeder utca, Ráctemető-dűlő körzetében lakó 143 tanköteles tanuló részére;

Egy 3 tantermes iskola építése: a Szabadbattyányi országút mentén a Maroshegy főutcájának bejáratával szemben lévő katonai gyakorlótéren, a Maroshegy, Bikaszigeti dűlő, Demkóhegy, Sárkány-

hegy, Homokos körzetében lakó 213 tanköteles tanuló részére;

Egy 5 tanteremes iskola építése: a kórházzal szembeni Erzsébet liget mellett, a Munkástelep, a Seregélyesi út, Erzsébet ligetsor, Almásy telep és Bach telep körzetében lakó 333 tanköteles tanuló részére;

Egy 2 tanteremes iskola építése: a Budai országút mentén, a volt Lauschman-féle szőlő körül, az Öreghegy (a Budai-út felől bejáró tanulók számára), Ráchegy, Külsőbudai út, Szép dűlő körzetében lakó 155 tanköteles tanuló részére;

Egy 3 tanteremes iskola építése: a Túrószsákban, az Öreghegy (a Lovasberényi út felől bejáró tanulók), Pestis pincék, Külső Lovasberényi út körzetében lakó 189 tanköteles tanuló részére.”

A felterjesztés bevezetőjében a következők olvashatók: „Alig van város az országban, amely anyagi erejéhez mérten annyit áldozna a kultúrára s elsősorban elemi iskoláira, mint Székesfehérvár. Bár állandóan magas póttadóval küzdött, 1907-ig teljesen a maga erejéből tartotta fenn iskoláit s csak midőn azokat önerejéből tovább fejleszteni képtelen lett, vette igénybe a tanítók fizetésének kiegészítésére az államsegítséget. A város 1907. óta 14 új osztályt nyitott s ugyanannyi tanítói állást szervezett.”

A javaslatot a VKM elfogadta. A tervek megvalósítását az I. világháború azonban megghiúsította. Az 1920/21-es tanévben 12 községi népiskola 60 tanteremmel működött a városban. A beiratkozott 3490 tanköteles tanulót figyelembe véve az egy tanteremre jutó tanulók száma 58 volt, egy tanteremre 1,18 tanulócsoport jutott.

II. SZÉKESFEHÉRVÁR KÖZSÉGI ÉS FELEKEZETI ELEMI NÉPISKOLÁI

II. 1. SZÉKESFEHÉRVÁRON MŰKÖDŐ KÖZSÉGI ELEMI NÉPISKOLÁK

Belvárosi Községi Leány Népiskola

Az 1693-tól működő Német Oskola, majd Szent Erzsébet Belvárosi Főelemi Leány Mintatanoda 1868-tól 1876 szeptember 1-ig hat osztályos községi leányiskolaként működött. E tanévtől az iskola 5. és 6. osztályait megszüntetve hozták létre a város községi polgári leányiskoláját. (A későbbi Árpádházi Boldog Margit Községi Leánygimnázium.)

Ezt követően a négy évfolyamos intézménybe a belvárosi polgárok leány gyermekei jártak. Az oktatást kinevezett főtanítók végezték. Feladata a polgári iskolai, kereskedelmi iskolai és középiskolai tanulmányokra való előkészítés volt. A tantervi tananyag – a kézimunka tantárgy kivételével – azonos volt a következőkben közölt Belvárosi Községi Fiú Elemi Népiskola által tanított ismeretanyaggal. Az intézmény 1920-ig a Szt. Imre utca 40. szám alatt működött.

Palotavárosi I. Kerületi Községi Elemi Népiskola

A városi iskolát községi iskolává nyilvánítását követően az intézmény neve Palotavárosi I. Ker. Községi Elemi Népiskola. A három tanteremes iskolát 1870-ben és 1908-ban egy-egy tanteremmel bővítették. Az iskola 1872-től négy osztályos majd az 1880/81-es tanévtől hat évfolyamos iskolaként működött. 1905-ben az intézményt leányiskolává nyilvánították. Ugyanebben az évben a Szömörce Utcai Községi Elemi Leány Népiskola, majd 1913-tól a Göbel János Téri Községi Elemi Leány

Iskola nevet vette fel.

Az első három évfolyam önálló, a negyedik, ötödik és hatodik osztályos tanulók összevont osztály-ba jártak. A tanteremfejlesztés után 1910-től az összevont osztályok további csökkentésére is sor kerülhetett.

Öreg Utcai Községi Elemi Népiskola

A Felsővárosban 1766 óta működő városi intézmény 1885-ig három, majd a századfordulóig hat évfolyamos községi népiskolaként működött. Az első évfolyamos tanulókat (I. a és I. b tanulócsoport) önálló, a második, harmadik, negyedik, ötödik és hatodik osztályos tanulókat összevont tanulócsoportba osztották be. Az iskola tanulóinak száma nagyon magas volt. A század végéig az egy osztályra jutó tanulók száma meghaladta a száz főt.

1900-tól, a Felsővárosban átadott Ezredéves Községi Elemi Népiskola után, az intézmény-ben újból csak az első három évfolyamban folyt az oktatás, majd 1905-ben leányiskolává nyilvánították. Neve Öreg Utcai Községi Leány Elemi Népiskola lett.

Belvárosi Községi Elemi Fiú Népiskola

Az 1777-ben alapított Nemzeti (Normalis) Városi Fitanoda az 1868. évi népoktatási törvény kodifikálását követően – néhány tanév kivételével – négy évfolyamos iskolaként működött. A város legjobban felszerelt oktatási intézetét az iskolakerület beosztása szerint – kis számú külterületi és városkörnyéki tanulót kivéve – a belvárosban lakó szülők gyermekei látogatták.

A fiúiskola tantervi anyaga és az oktatásra biztosított óraszám az 1905-ös tanterv bevezetéséig eltért a város többi iskolájában alkalmazott tantervi feladatoktól. Az évfolyamonként kialakított osztályokban kinevezett főtanítók oktattak. A III. és IV. évfolyamban a testnevelést és a rajzot mindig a ciszterci gimnázium, illetve a városi főreáliskola tanárai tanították. Az iskola 1920-ig az Iskola utca 43. szám alatt működött.

Tóvárosi Községi Elemi Népiskola

Az 1834-ben létesített városi elemi iskola 1873-ig kettő osztályos iskolaként működött. 1878-ban és 1890-ben egy-egy tanteremmel bővítették az iskolát, ami lehetővé tette az első három évfolyam (alsó tagozatos tanulók) azonos évfolyamú (homogén) osztályban történő oktatását. A negyedik, ötödik és hatodik évfolyamos tanulókat (felső évfolyam) összevont osztályba osztották be. 1906-ban az iskolát egy újabb tanteremmel bővítették. Ezzel lehetővé vált az önálló évfolyamú osztályok (I-IV. osztályok) további bővítése. 1916-tól az iskola már 6 tanteremmel rendelkezett. Az 1916/17-es tanév kezdetén az elsős osztályok száma eggyel növekedett, az V. és VI. évfolyam továbbra is összevont osztályként működött.

Vizivárosi Községi Elemi Népiskola

Az 1838-tól létező intézmény az 1870/71-es tanévig két tantermes, négy évfolyamos iskolaként működött. A következő tanévtől, a tanulók nagy száma miatt a város egy tantermet bérelt az iskola részére. 1874-ben és 1883-ban egy-egy újabb tanteremmel bővítették az iskola épületét, és az 1883/84-es tanévtől hat évfolyamos iskolává fejlesztették.

A tanulók számának fokozatos növekedése szükségessé tette az iskola tantermeinek további fejlesztését. 1898-ban államsegély támogatásával egy újabb tanterem kialakítására került sor. A hatodik évfolyamos tanulók száma pedig annyira lecsökkent, hogy azokat az Olaj utcai iskolába helyezték át az 1899/1900-as tanévben. A 4. és 5. évfolyam összevont, az alsó tagozat azonos évfolyamú osztályként működött. 1916-ban az iskolát hat tantermes iskolává fejlesztették, és az 1916/17-es tanévtől évfolyamonként külön osztályok indultak.

Olaj Utcai Községi Elemi Népiskola

Az ugyancsak 1838-ban alapított elemi iskolának a vizsgált időszak kezdetén két tanterme volt. A hat évfolyamos oktatás bevezetésére az 1873/74-es tanévben került sor. Az első és második, a harmadik és a negyedik, valamint az ötödik és hatodik évfolyamos tanulókat osztották be közös osztályba. Az I-II. osztályos összevont tanulócsoport a délelőtti, a másik két összevont tanulócsoport délelőtti, illetve délutáni váltásban járt iskolába. A tanulók számának gyorsütemű növekedése szükségessé tette új tantermek építését. Az iskola épületét 1879-ben, majd 1893-ban egy-egy tante-remmel bővítették.

Az 1893/94-es tanévtől az I-II. osztályos tanulók önálló, a III.-IV. és V.-VI. osztályosok összevont tanulócsoportban tanultak. Az iskola ötödik tantermének kialakítására 1905-ben került sor. Az 1905/06-os tanévtől megszűnt a hatodik osztályos tanulók beiskolázása, s e tanévtől évfolyamonként alakították ki az osztályokat.

Zámoly Utcai Községi Elemi Népiskola

Szintén 1838-ban a Felsővárosban működő kéttantermes iskolát 1879-ben, 1896-ban, majd 1914-ben fejlesztették egy-egy tanteremmel. 1889/90-es tanévtől az I-IV. évfolyamos tanulókat önálló, az V-től VI. osztályosokat tanulókat összevont osztályokba osztották be. Az 1908/1909-es tanévtől az iskolában csak fiúk oktatása folyt és a tanulócsoportokat évfolyamonként alakították ki. Az iskola neve Zámoly Utcai Községi Fiú Elemi Népiskola lett. A iskolakörzethez tartozó leánytanulókat az Ezredéves és az Öreg Utcai Községi Népiskolához iskolázták be.

Palotavárosi II. Kerületi Községi Elemi Népiskola

A város tanácsa 1887-ben hozott határozatában a következők állnak: „A Palotavárosban olyan négy tantermes iskola építendő, amely – egy gyermek részére 10 köböl térséget számítva – legalább 70-80 gyermek befogadására szolgál. Ugyan itt a vezető tanító számára egy három szobából, konyhából, fás és éléskamrából álló lakás is építendő.”

Az 1883-ban megvásárolt Tésics-féle lakóház (Selyem utca 11. sz.) átalakítását és az új épületrész munkálatait 1887 tavaszán kezdték el. Az új iskolában 1888. szeptember 5-én kezdődött meg az oktatás. Az első három osztályban önálló, a negyedik, az ötödik és a hatodik osztályos tanulók összevont osztályban tanultak.

1905-től az iskolát elemi fiúiskolává nyilvánították. Az iskola neve Palotavárosi II. Kerületi Községi Elemi Fiú Népiskola lett. 1910-ben a tantermek számát eggyel fejlesztették, így lehetővé vált az összevont osztályok számának csökkentése.

Ezredéves Községi Elemi Népiskola

A négytantermes iskolaépület ünnepélyes átadására az 1899/1900-as tanév kezdetén került sor. A modern épületen elhelyezett emléktáblán a következő szöveg olvasható: „Ezen népiskola építését a honfoglalás ezeréves emlékére elrendelte Székesfehérvár szab. kir. város közönsége 1896. január 27. Megnyitott 1899. szeptember 1. Szent István, első apostoli királyunk védőszelleme őrkdjön felette.”

Az állami támogatással épített új községi népiskolában negyedik, ötödik és a hatodik évfolyamban folyt a tanítás. Az iskolakörzethez tartozó I-III. osztályos tanulókat az Öreg utcai és Zámoly Utcai Községi Népiskolában helyezték el. Külön fiú- és külön leányosztályokat alakítottak ki. Az ötödik és hatodik évfolyam összevont csoportként működött. Az iskolát 1910-ben egy újabb tanteremmel bővítették, s így lehetőség nyílt külön negyedikes, ötödikes és hatodikos fiú- és leányosztályok alakítására.

A korabeli leírásokból arra következtethetünk, hogy az 5 tantermes, korszerűen berendezett, „jubileumi iskola” tárgyi feltételei meghaladták a helyi viszonyokat. A Deák utcai elemi iskola átadásáig a város „minta iskolájának” tekintették. A községi népiskolák tantestületeinek megbeszéléseit és a városi „tanítási bemutatókat” itt tartották.

Deák Ferenc Utcai Községi Elemi Fiú és Leány Népiskola

Székesfehérvár fontos eseménye volt az állami segéllyel és helyi áldozatvállalással létesített Deák Ferenc Utcai Községi Népiskola 1910-ben történt ünnepélyes átadása. Az iskola építését megörökítő márványtábla szövege a következő: „Ez a községi népiskola Székesfehérvár szab. királyi város áldozatkészségéből épült 1909-10. években gróf Apponyi Albert és gróf Zichy János, vallás és közoktatásügyi miniszterek, gróf Széchenyi Viktor főispán, Sára Gyula polgármester, Czapáry László iskolaszéki elnök, Kuthy József kanonok, Dworzák Jenő műépítész, az építés ellenőre Winkler Vilmos főmérnök, végrehajtója építési vállalkozó volt.”

A korszerűen berendezett 10 tantermes intézményhez tartozott 1 tornaterem, 1 testületi szoba, 1 könyvtár olvasószobával, 1 tanítói és 1 szolgai lakás. Az új népiskola átadása lehetővé tette a városi iskolai körzetek módosítását. Így a hat évfolyamos fiúiskola számottevően csökkentette a környékbeli iskolák zsúfoltságát. Mindig külön fiú és leányosztályokat alakítottak ki.

Városi Ismétlő Iskola és Önálló Mezőgazdasági Népiskola

A város döntését indokolta az 1868. évi 38. tc. is, ami megalkotta a népiskolai oktatás befejező tagozatát ismétlőiskola néven. Ez az iskola azt a célt szolgálta, hogy a tanulóknak a mindennapi iskolában szerzett ismeretei „el ne halványodjanak, hanem ismétlés útján mélyebb gyökeret verjenek.” Természetesen ilyen célkitűzés mellett az ismétlőiskolának nem volt részletesen kidolgozott, szerves egészét alkotó tanterve. Nem is volt szükség rá, mert a vizsgált időszakban a mindennapi népiskola tananyagához szabta munkáját. Fő célja a tanköteleskor kibővítése volt, szerepe az iparoktatásban az 1872. évi 8. tc. által létrehozott tanonciskolák létesítésével nagymértékben csökkent. A város külvárosi iskoláiban és a Belvárosi Leány Népiskolában 1871-től működtek újra ismétlőiskolai osztályok. A rendelkezésünkre álló adatok szerint az 1885/86-os tanévben 484, az 1890/91-es

tanévben 600, az 1895/96-os tanévben 777, az 1900/01-es tanévben 617, az 1905/06-os tanévben 411 ismétlőiskolai tanuló volt a városban.

A századforduló első éveiben – ahol ezt a személyi és tárgyi feltételek biztosították – lehetővé vált az ismétlőiskolák helyett un. önálló gazdasági népiskolák szervezése. A Székesfehérvári Önálló Mezőgazdasági Népiskola 1906-ban alakult. Az elméleti oktatás a téli időszakban az Ezredéves Községi Népiskola tantermeiben a délutáni órákban folyt. A gyakorlati foglalkozásokat a várostól bérelt gyakorló kertben tartották. Ezzel Székesfehérváron megszűnt az ismétlőiskolai oktatás.

II. 2. A SZÉKESFEHÉRVÁRON MŰKÖDŐ FELEKEZETI ELEMI NÉPISKOLÁK

Református Elemi Népiskola

A Református hitközség 1869-ben a Ravasz-féle ház megvétele után hozta létre a kéttantermes elemi tanodáját Székesfehérvári Református Elemi Népiskola néven. A kéttanítós iskolában az oktatást a népoktatásról szóló 1868. évi 38-as tc. előírásainak megfelelően (az első kettő, illetve a 3-6. évfolyam összevonásával) szervezték meg. Ekkor alakították meg a Református Hitfelekezeti Iskolaszéket és a hitközség képviselője részt vett az 1948-ig működő községi iskolaszék munkájában. 1905 nyarán az iskolaépület utcai részén lévő két tantermet és a kaputól északra eső, Tóvárosi olvasókör (egy nagy és egy kisebb szobából álló) helyiségeit felújították. 1906-ban pedig a kántortanító és a II. tanító lakását hozták újszerű állapotba.

A földszintes iskolaépületre már 1912-ben emeletráépítést terveztek. Az I. világháború azonban meggátolta az elképzelések megvalósítását. A rendelkezésünkre álló adatok szerint 1868-ban 62, 1870-ben 61, 1880-ban 69, 1887-ben 72, 1891-ben 81, 1900-ban 97, 1910-ben 101 tanulója volt az iskolának.

Izraelita Hitközség Elemi Népiskola

Az 1868-as népoktatási törvény életbelépését követően napirenden szerepelt a városban működő neológ és ortodox hitközség által fenntartott izraelita elemi iskolák községi elemi népiskolává nyilvánítása. Kohut Sándor rabbi azért is igyekezett az iskolát „mintaszerű színvonalra” emelni, hogy megakadályozza annak megszüntetését. Terve nem sikerült. 1874 őszén a város a zsidó iskolák épületeit bérbe vette, majd 1879-ben megvásárolta. Az izraelita gyermekek zömmel a belvárosi fiú- és leányiskolába iratkoztak be, mivel a zsidó lakosság zömmel a Belvárosban élt.

15 éven át a város községi iskoláiba jártak a zsidó hitközség gyermekei, akik különösen vallási szempontból érezték a kisebbség hátrányait. „Zsidó gyermekeket kényszerítették katolikus imákat mondani, és egyházi énekeket énekelni” írja a Visszapillantás a székesfehérvári izraelita elemi oktatás múltjára c. tanulmányában Braun Mór főrabbi.

Az intézmény megszüntetését követően a hitközség többször tárgyalta a gyermekek hitoktatásának helyzetét, és annak „hiányosságai miatt a felekezeti iskola újbóli megszervezését”. Az ez irányú erőfeszítések azonban eredménytelenek maradtak.

Az 1888. április 4-én tartott hitközségi ülésen újból a hitoktatás helyzetét tárgyalták. Dr. Halász Ignác főreáliskolai tanár „túrhetetlennek tartva a kialakult gyakorlatot”, javasolta, hogy „vagy állít-

sák vissza a felekezeti iskolát, vagy alkalmazzanak még egy hitoktatót, mert egy ember nem képes ezen óriási munkát elvégezni”.

Az ülésen dr. Perl Miksa vezetésével új iskolaszéket választottak. Tagjai lettek: Berndhorfer Miksa, dr. Halász Ignác, dr. Hermann Sándor, dr. Lövi Károly és Meisel Ödön. A testület felhatalmazást kapott az iskola felállításához és működéséhez szükséges pénzügyi feltételek kimunkálására.

Az 1888. október 23-án tartott iskolaszéki ülésen dr. Perl Miksa iskolaszéki elnök betervezte az új iskola létesítésének pénzügyi tervét. Javaslatára szerint a tanítók fizetése, iskolahelyiség bére, fűtés és egyéb kiadások (3800 Ft), a tandíjakból (2900 Ft) és hitközség adói után járó tanácsai támogatásból (1150 Ft) mint bevételekből biztosíthatók. A testület a javaslatot elfogadta és úgy döntött, hogy a városban élő 284 fő izraelita tanköteles gyermek eredményes oktatása érdekében 4 tantermes elemi iskolát létesít.

A városi közgyűlés egyetértésével a Szarka utcában bérelt 4 tantermes iskolában 1889. szeptember 1-jével ünnepélyes keretek között megnyitották az 1889/90-es tanévet. Az iskola tanítókara a Borsodi Mihály, Vogel Ignác, Glücksmann Lipót és Krausz Márk által kidolgozott tanterv alapján – 15 év után újból önálló iskolában elkezdődött a tanítás.

A hitközség „felbuzdulva az új iskola eredményein, és látva a tanulók számának fokozatos növekedését”, 1891-ben úgy döntött, hogy a zsidó templom szomszédságában új iskolát épít. Az intézmény építési terveinek elkészítésére Schön Frigyes, a kivitelezési munkákra pedig Say Ferenc helybeli építészrt kérték fel. (Az iskola tervezésének, építésének és berendezésének költsége 28000 Ft.)

Az új iskolaépület átadására 1892. október 30-án került sor. Az iskola ünnepélyes megnyitásán részt vettek báró Fiáth Miklós főispán, Havranek József polgármester, Tóth Aladár országgyűlési képviselő, Daróczy István törvényszéki elnök, gróf Festetics Benő kir. tanfelügyelő, Seidel Lajos főkapitány, dr. Kuthy József vezetésével a főreáliskola tanári kara, dr. Faludi Miksa vezetésével a kereskedelmi iskola tanári kara, Göbel János György felügyelő igazgató vezetésével a város községi népiskoláinak tanítói kara.

Braun Mór igazgató az 1892/93-as évkönyvben az új iskolát a következőkben mutatja be: „Az épület földszintjén van az első, második és harmadik osztály tanterme és a tanítói szoba, az emeleten van a negyedik osztály tanterme, a kézimunka terem, a hitközség tanácsterme és a jegyzői iroda. A tantermek általában 50 gyermek befogadására készültek és e tekintetben megfelelőek is, mert mindegyik terem köbtartalma 250 m³, tehát a törvényben előírt maximumot (4 m³ fejenként) még túlhaladja. A tantermek felszerelése kényelmes és célszerű. A padok 3 – 3 gyermek számára vannak készítve, és minden terem bőven el van látva a szükséges szemléltető képekkel és taneszközökkel. Van az iskolának ásvány- és növénygyűjteménye, vannak továbbá űrmértékek litertől a centiliterig, súlymértékek a kilótól a grammig, a méter, a köbméter, köbcentiméter stb.”

Az iskolában tanított tantárgyakat és azok heti óraszámát az 1905-ös népiskolák számára előírt központi tanterv életbelépéséig az iskola tantestülete állította össze, majd a mindenkori népiskolai tanterv szerint tanították. A gyermekek vallásossá nevelése érdekében a hittan, bibliatörténet, héber olvasás, héber nyelvtan és imafordítás szerepelt az első helyen. A magyar nyelvtan és olvasás, írás,

számтан, földrajz tantárgyak mellett kötelező volt a német nyelv tanulása is.

Az iskola felügyeletét az újjászervezett izraelita hitközség iskolaszéke látta el. Tagjait a hitközségi tanács négyévenként választotta újjá.

Ferenc József Nőnevelő Intézet Leány Főelemi és Négy Osztályos „Externát” Elemi Iskolája

Az 1864-től működő Nőnevelő Intézet Elemi Iskolája az 1869/70-es tanévtől hatosztályos leány népiskolaként működött. Az iskolában a hit- és erkölcstan, olvasás és írás, fejbeli és jegyekkel való számolás, nyelvtan, természettan- és természetrajz elemei (figyelemmel az életmódra és vidékre, melyben a gyermekek nagyobb részének szülői tartoznak), hazai földleírás- és történet, gyakorlati utasítások a mezei gazdaság (különösen a kertészet) köréből, polgári jogok és kötelességek, ének és testgyakorlat tantárgyakat tanították.

Ugyancsak 1869-től létrehozták az Externátnak nevezett népiskolát. Az I-IV. osztályos elemi népiskola e tagozatára felvételt nyert tanulók egésznapos foglalkozáson (8-tól 17 óráig) vettek részt és napi háromszori étkezésben (tízórai, ebéd és uzsonna) részesültek.

Az externát tanulói délelőtti foglalkozásai azonosak voltak az elemi népiskolai tanulókéval. Az azonos tantervi tananyag mellett azonban kötelező tantárgyként németet, a délutáni foglalkozásokon pedig fakultatív tárgyként francia nyelvet tanultak. Az ebéd utáni 1 órás pihenőt követően a felügyelőnővér (korrepetitor) közreműködésével készítették el a következő tanítási napra feladott házi leckét, olvasási és számolási gyakorlatokat végeztek, énekeltek és játszottak. A gyermekeket megtanították a különböző illemszabályokra, köszönési, étkezési és társalgási módra. Megismerkedtek az asztalterítés, takarítás, mosás, a higiénia alapvető feladataival (fogmosás, tisztálkodás) és módjaival.

Az 1880/81-es tanévtől (a már fentebb említett 38. tc. 12. §-a és 59-től 64. §-ai alapján) tovább fejlesztették az iskolában folyó elemi oktatást, létrehozták a Nőnevelő Intézet Felsőbb Leány Népiskoláját. A hatosztályos elemi iskolai oktatásra épülő (a fiúk részére 3, a leányok részére 2 évig tartó) magasabb szintű elemi iskolában a hit- és erkölcstan, szépírás és rajz, számtan, anyanyelv (amely iskolában a tanítási nyelv nem a magyar, ott a magyarnyelv), földrajz- és történet; természettan és természetrajz (különös tekintettel a kertészetre és női foglalkozásra) tantárgyakat tanították.

Az 1893/94-es tanévben az elemi iskolai oktatás terén kettős változtatást hoztak létre: megszüntették az elemi iskola V. és VI. osztályait és a felsőbb leány népiskolai oktatás helyett létrehozták a négy elemre épülő a Polgári Leányiskolát.

Ezzel elkezdődött az intézetben folyó nevelő-oktatás egymásra épülő iskolai fokozatainak kiépítése: óvodai nevelés, elemi iskolai oktatás és polgári iskolai oktatás, majd arra épülő Nőiipariskolában (1921) és a tanítónőképzőjében (1930) való továbbtanulás biztosítása.

Ismert adatok szerint az 1900/01-es tanévben az intézet óvodájába 84 gyermek járt, 278 volt az elemi iskolai és 157 a polgári iskolai tanuló. A 435 növendék oktatására 21 helyiség (tanterem, internátusi szoba, szertár stb.) állt rendelkezésre. Az nevelés-oktatás feladatait 13 irgalmasnővér tanár, 2 paptanár és 3 világi tanár látta el.

Az 1900-as évek első évtizedében az intézet elemi iskolájába felvett tanulók száma 550 és 580 között változott. A 1910/11-es tanévtől fokozatosan növekedett az intézet elemi és polgári iskolájába felvett tanulók száma. Az 1915/16-os tanévben 57 óvodás gyermek, 377 elemi és 288 polgári iskolai leánytanuló fejezte be a tanévet.

Az 1917/18-as tanévben az Nőnevelő Intézet már 29 oktatási helyiséggel rendelkezett, a nevelők száma pedig 38 fő volt. Ugyanebben a tanévben az intézet elemi iskolájába 428 tanuló járt. Közülük 45 részesült externátusi, 3 fő pedig internátusi ellátásban. 402 volt a római katolikus, 1 görög katolikus, 2 görög-keleti, 14 református, 7 evangélikus és 2 izraelita vallású tanuló.

II. 3. A SZERB NEMZETISÉGI ELEMI NÉPISKOLA.

Az 1870-es években az 1730-as évektől működő IV osztályos szerb nemzetiségi elemi iskolának 14 - 18 tanulója volt. A szakmai, polgári iskolai, illetve középfokú oktatásban nem részesülő V. és VI. osztályos tanköteles tanulók a Palotavárosi Községi Elemi Népiskolában tanultak.

Az 1879. május 25-én közzétett 1879. évi 18. tc. kötelezővé tette valamennyi nemzetiségi tannyelvű népiskolában a magyar nyelvtan oktatását. Az ennek végrehajtását vizsgáló 1887. március 9-én kelt városi Közigazgatási Bizottság jegyzőkönyvében a következők olvashatók: „A görögkeleti felekezeti iskola tanterme jól felszerelt, de a tanítás eredményessége nem kielégítő.” A bizottság a tanítás eredménytelenségét abban látta, hogy: „Amíg az iskolás gyerekek közül csak 2-3 tud valamit szerbül (mindannyian tiszta magyarok), addig a tanító nem tud magyarul annyit sem, mint növendékei szerbül.” A bizottság a hiányosságok megszüntetésére „a tanács és az egyházközösség azonnali intézkedését” javasolta.

Az 1896-os adatok szerint a szerb nemzetiségű iskolának 8 elemi iskolai (3 fiú és 5 leány) és 3 ismétlőiskolába járó (1 fiú és 2 leány) tanulója volt. A szerb nemzetiségű tanköteles korú gyermekek többsége a városi községi iskolákba járt. Az 1898/99-es tanév végeztével az iskola befejezte munkáját. Az intézmény akkori tanítóját, Jován Deszpotovityot 1899-ben nyugdíjazták.

III. A NÉPOKTATÁS TANTERVI KÖVETELMÉNYEI, ÉS AZ OKTATÁS TÁRGYI FELTÉTELEI SZÉKESFEHÉRVÁRON (1868-1920)

III. 1. A KÖZSÉGI ELEMI NÉPISKOLÁK TANTERVI KÖVETELMÉNYEI (1868- 1920)

A népoktatásról szóló 1868. évi 38. törvény 55. §-a községi elemi népiskolák számára a következő tantárgyak tanítását írta elő: 1. Hit- és erkölcsstan. 2. Beszéd- és értelemgyakorlatok. 3. Hazai földleírás és történet. 4. Általános földleírás és történet. 5. Természettan és természetrajz elemei. (Különös tekintettel az életmódra és vidékre, melyhez a gyermekek nagyobb részének szülei tartoznak.) 6. Gyakorlati útmutatások a mezei gazdaság és kertészet köréből. 7. Polgári jogok és kötelességek. 8. Ének. 9. Testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra. A székesfehérvári hitfelekezetek által fenntartott népiskolák – a törvény által biztosított jogukkal élve – önálló tanterv(ek) szerint dolgoztak.

A községi iskolaszék 1872-ben a tanítók számára előírta a lecketerv (tanmenet) és a heti órafelosz-

tás (órarend) készítését. Az iskolaszéki utasítás szerint a kilenc hónapig tartó tanév ismeretanyagát havi bontásban kellett tervezni, amit a községi iskolák igazgatója hagyott jóvá.

Az 1877/78-as tanévtől a város községi elemi népiskoláiban az a VKM által 1877. évi augusztus 26-án 21678. szám alatt kiadott Népiskolai Tanterv és Utasítás szerint előírt tantárgyakat tanították. A népiskolák egységes óraterveit meghatározó 1877-es miniszteri rendeletre (44. §. 1. és 7. pontjai) hivatkozva az iskolaszék 1881-ben újból szabályozta az oktatás tervezésével kapcsolatos feladatokat. Alaghy Dezső iskolaszéki elnök és munkatársai által összeállított un. „Óraterv szabályzat” részletesen meghatározta a tanítók tervező munkájának főbb szempontjait.

Az iskoláknak az órarendet a felügyelő igazgató útján (minden év szeptember 1-ig) az iskolaszék elnökéhez kellett felterjeszteni, majd annak jóváhagyása után az iskolában kifüggeszteni. Az iskolaszéki utasítás a belvárosi fiú- és a belvárosi leányiskola részére a 6, a külvárosi iskolák részére pedig a 3 tanerős iskolákra vonatkozó központi óraterv használatát írta elő.

Az iskolaszéki szabályzat külön kitért az ének és a testgyakorlás tantárgyak tervezésére. Az ének tanítását a belvárosi fiú- és leányiskolák részére osztályonként heti kettő, a város többi iskolájában pedig osztályonként heti egy órában kellett tanítani. A város népiskoláiban az ének tantárgyat Bartalus István: „Éneklő abc” c. országos pályázatot nyert tankönyve alapján tanították.

Leánytanulók részére a testgyakorlás oktatását – újabb intézkedésig – a város minden iskolájában, a fiúknál pedig az első osztályokban szüneteltették. Az elmaradt órák helyére olvasás, írás vagy (a tanító döntése alapján) beszéd- és értelemgyakorlat tantárgyak tanítását javasolták. Az utasítás megfogalmazta azt is, hogy: „A tanórák pontos és lelkiismeretes megtartásáért elsősorban a tanító, másodsorban az iskolák munkáját felügyelő vezetőtanító (felügyelő iskolák igazgatója) a felelős.” A városi tanító testület, a magas heti óraszámok miatti túlterhelésre hivatkozva, 1888-ban javasolta az iskolaszéknek, hogy: az összevont II. és III. osztályokban az olvasás és a számtan, továbbá a IV., V. és VI. összevont osztályokban a számtan, történelem és alkotmánytan heti óraszámának egy-egy órával történő csökkentését.

Javaslatukat a következőkkel indokolták: „A tanórákra való pontos felkészülés olyan tanítói terhelést jelent, amit a magasabb gyakorlattal rendelkezők is csak nagy erőfeszítés árán tudnak biztosítani. A tanszemélyzethez hasonlóan a gyermekek is túlterheltek. A megnövekedett feladatok a gyermekeket nagyon kifárasztja, s gátolja a továbbhaladást, a gyengébb képességű gyermekeknél pedig még az alapfogalmak elsajátítása is gondot jelent.”

Az iskolaszék elnöke az 1876. évi 28. tc. előírásaira hivatkozva a tantestületi indítványt elutasította, amit azzal indokolt, hogy a miniszteri utasítás megvalósítása és nem a tanórák csökkentése a cél. Az 1877. évi népiskolai tanterv 28 évig szolgált az oktatás alapjául. E tapasztalatokra épülve született meg az elemi népiskola már jóval korszerűbb 1905. évi Tanterv és utasítása. Az új tanterv 10 tantárgycsoportot különböztetett meg: 1. Hit és erkölcstan. 2. Magyar nyelv: olvasás, írás, fogalmazás, nyelvtani magyarázatok. 3. Mennyiségtan: számtan, mértan. 4. Beszéd- és értelem gyakorlatok. 5. Történeti tárgyak: földrajz, történet, polgári jogok és kötelességek. 6. Természettudományi tárgyak: természetrajz, természettan. 7. Művészeti tárgyak: rajzolás, éneklés. 8. Kézimunka. 9. Gazdasági és háztartási ismertek. 10. Testgyakorlás.

A tantárgyak óraszámában nem történt nagy változás. Újat jelentett a kézimunka és a rajz tanításának kötelező előírása. (A népoktatási törvény e két tárgy oktatását kötelező jelleggel nem írta elő.) Hárommal növekedett a magyar nyelv oktatására szánt órák száma, az énekóraké a testgyakorlásé héttel. Az egyes tantárgyak (földrajz, történelem, beszéd és értelemgyakorlatok) óraszámának csökkentését is figyelembe véve, hattal növekedett az összes órák száma, vagyis 140-ről 145-re. Ezt követően az 1917. évi 168 411. VKM sz. rendelettel az egészségügyi, anya- és gyermekvédelmi ismertek; az 1918. évi 6607. VKM sz. rendelettel a gazdasági ismeretek szélesebb körű tanítását; az 1919. évi 181311. VKM sz. rendelettel pedig a nemzetnevelési szempontok határozottabb érvényesítését rendelték el.

III. 2. AZ EGYES TANTÁRGYAK FŐBB TARTALMI KÖVETELMÉNYEI 1920-IG

1. Hit- és erkölcsstan: A népoktatási törvény a kötelező tantárgyak között első helyen említi a hit- és erkölcsstan oktatását. A törvény 57. §-a értelmében e tantárgy tantervének összeállítása, a vallásfelekezetek tanügyi hatóságainak jogköre volt. A törvény szerint a hitoktatást órarend alapján, az iskolában kellett tartani.

A törvény (majd annak módosításai) szerint a gyermeket abban a vallásban kellett nevelni és oktatni, amely valláshoz az állami születési anyakönyvben foglalt bejegyzés szerint tartozik. Ahhoz, hogy 7-18 éves gyermeket nem a törvény szerinti vallásában, hanem más vallásban neveljék, nem adhatott engedélyt a gyámhatóság és az iskolai hatóság. Rendkívüli esetekben a VKM hozta meg a határozatot.

Székesfehérvár szabad királyi város tanácsa és a római katolikus egyház között létrejött „Egyesség” értelmében, a városi iskolákban a hitoktatást a püspök által kinevezett „hittanítók” és a belvárosi és felsővárosi plébániák segédlelkészei látták el. A hittan órák órarend szerint – a hitoktatókkal egyeztetett időpontban – tartották. Felügyeletét az iskolaszék látta el, a hittani vizsgákon a püspök képviselője is részt vett.

A községi népiskolákba járó református, evangélikus, görögkeleti és izraelita vallású tanulók hitoktatásáról a hitfelekezetek gondoskodtak. Azokat az iskolákkal egyeztetett időpontban, az iskolában, vagy több iskola tanulóit összevonva az egyházközségek által megjelölt helyiségekben tartották. Az 1905-ös tanterv fokozta a hit- és erkölcsstan oktatásának szerepét. E tárgyban kiadott miniszteri utasítás a népiskolai törvény 57. §-ra hivatkozva kimondta: „A vallásoktatás ne jelentsen elszigetelődést az iskola munkájában, hanem a művelődési anyag többi részével azonos egységet alkotva segítse elő a nevelést, ápolja a felebaráti szeretet és a hazafiság érzését.”

E célkitűzés érvényesüléséről a községi népiskolák igazgatója az 1907/08-as tanévi beszámolójában a következőket írta: „Sokan vannak, akik szeretik az állami és a községi iskolákat vallástalansággal vádolni. Örömmel mondhatom el, hogy iskoláinkat a vallástalanság vádja nem illeti, de nem volt senki, aki ezeket ily váddal illette volna. Iskoláinkban a tanítók maguk igyekeznek e tekintetben is jó példával előjárni, s a buzgó hitoktatói karral egyetértve minden alkalmat felhasználnak, hogy a zsenge gyermeki szívekben az isteni félelem, az igaz és mély vallásosság és felebaráti szerepet csírát életre keltsék és fejlesszék, jól tudván, hogy a vallásos érzelmeknek ápolására és erőfeszí-

tésére napjainkban nagyobb szükség van, mint valaha, ha nem akarjuk, hogy növendékeink később az Istent és hazát tagadó nemzetközi szocializmus karjai közé hulljanak.”

A vallásoktatáshoz kapcsolódó istentiszteleten való részvétel az iskoláztatási kötelezettségnek szerves részét képezte. E szertartásokon a tanulók felügyeletét az iskolák tanítóinak kellett biztosítani. Ha a gyermek, a kötelező istentiszteleten nem vett részt, mulasztását a mulasztási naplóba kellett bejegyezni.

A vallásos neveléshez tartozott, hogy a tanítást minden nap közösen fennhangon mondott imával kellett kezdeni és befejezni.

Az imádság befejezése után a tanulók vigyázzállásban elmondták a Magyar Hiszekegyet. Az állami, községi, érdekeltségi, társulati és magániskolákban minden más imádság elhagyásával egyöntetűen csak az előzőekben idézett imádságot kellett elmondani. Hitfelekezeti iskolákban az iskolai főhatóság által elrendelt ima elmondása volt a kötelező, ami lehetett a központi imaszöveg, vagy vallásos imádság is.

2. Magyar nyelv: olvasás, írás, fogalmazás, nyelvtani magyarázatok: Az analfabétizmus felszámolását célzó népoktatási törvénynek megfelelően a város népiskoláiban is legfontosabb feladatnak az olvasás és írás elsajátítását tekintették. Az olvasás tanításának számtalan hazai módszerre alakult ki. A vizsgált időszakban a város elemi iskoláiban un. szintetizáló (betűztető, hangoztató, jelkép-fonetikai stb.) olvasás-tanítási módot alkalmazták. Az 1905-ös tanterv a magyar nyelv tantárgyai (tantárgycsoport) közé sorolta az olvasást, az írást- és fogalmazást, valamint a nyelvtani ismereteket

3. Beszéd- és értelemgyakorlatok: Az 1868. évi. 38. tc. a beszéd- és értelemgyakorlatok tantárgyat a kötelező tantárgyak közé sorolta. E tantárgy a gyermek iskolai nevelésének első éveiben nagy szerepet töltött be, mert ismeretanyaga magában foglalta a népiskolában tanítandó tantárgyak alapismereteit.

Az 1905-ös tanterv megfogalmazása szerint a beszéd és értelem gyakorlatok tanításának célja: „az ismeretszerzés, az értelemfejlesztés és az erkölcsnemesítés alapjainak megszerzése. Az első és második osztályban tanított tantárgy tananyaga megalapozta a felsőbb osztályokban tanított földrajz, történelmi és természettudományi tárgyak oktatását.” A Tantervi Utasítás heti bontásban közölte a tantervi tananyagot. Ugyanakkor tájékoztatta a tanítót arról is, hogy alkalmazkodnia kell a körülményekhez, például a városokban más anyagot kell választania, és más módon kell azt feldolgozni.

4. Mennyiségtan: számtan, mértan: Az elemi népiskolai oktatás – az olvasás és írás elsajátításához hasonlóan – fő feladatnak tekintette a számtani alpműveletek elsajátítását. A matematikai gyakorlati funkciója mellett figyelembe vették annak nevelési lehetőségét is. A tanterv szavait idézve: „Az élet naponként nem is egyszer adásvétel, vagy bármi más olyan dolog elé állíthat bennünket, amikor szükségünk lehet a számolni tudásra. A számtan azonban a biztos és pontos gondolkodásra való nevelés eszköze is, mert fogalmai egyszerűek és világosak, igazságai kétségtelenek, tételei szigorú, könnyen áttekinthető logikai következtetések alapján keletkeznek, és bizonyít-

tásai megdönthetetlenek.” Az 1905-ös tanterv a „számtani alpműveletek” elsajátítása mellett „mértani ismeretek” tanítását is előírta.

5. Történeti tárgyak (történet, polgári jogok és ismeretek, földrajz): A történet (történelem) tantárgy tanításának fő célkitűzései között szerepelt, hogy „a tanuló megismerje nemzete és az emberiség életútját, cselekvését, tetteit, s ennek következtében értelmét fejlessze, szívét, erkölcsét nemesítse, s így növendékeit igaz hazafivá nevelje.”

Az 1905-ös tanterv csökkentette a világtörténelmi témaköröket, és helyette növelte a hazafias nevelés alapjait képező ismeretanyagot. A tantervi útmutató szavait idézve: „A tanterv előírásainak megfelelően arra kell törekedni, hogy a gyermek megértse, miért kell ebben a hazában élnie, halnia. A történelem magasztos példáival kell a szívébe csepegtetni a nemzeti öntudatot. Az alkotmány- és a törvények megbecsülésére kell tanítani.”

Az V. és VI. osztályban tanított polgári jogok- és kötelességek című tantárgy tananyaga a földrajz és történelem oktatása során szerzett ismeretekhez kapcsolódott, azokat összefoglalta és az oktatási célnak megfelelően kiegészítette. A tantárgy tanításának fő célja az volt, hogy a tanulók megismerjék az állami élet intézményeit. „A tárgy tanítása során arra kell törekednünk, hogy a tanulók lelkületében kialakuljon a nemzeti érzés, a törvények tisztelete, hogy majdan polgári jogaikkal élni tudjanak, és polgári kötelességeiket a maguk és a haza érdekében híven teljesítsék” - írja a tantervi utasítás.

Lokálpatrióta érzések felkeltésére lehet utalni abból a tényből, hogy a város elemi iskoláiban (1881-től) földrajz keretében külön témakörként tanították Fejér vármegye és Székesfehérvár történetét és földrajzát. Az 1931/32-es tanév munkáját értékelő felügyelő igazgatói jelentésben az olvasható, hogy „Fejér megye földrajza” c. tankönyv kiadását tervezték.

6. Természetráajz, természettan: A népoktatási törvény a VI. osztályos elemi iskolák számára előírta a természetráajz és a természettan tantárgyak tanítását. A természetráajz, mint tudomány megnevezése már a 19. században elavult, de mint tantárgyi elnevezés 1958-ig fennmaradt. A tárgy leíró jellegű volt, magába foglalta a növényeket, állatokat, ásványokat és kőzeteket is. A természet-tan tantárgy ekkor még szintén leíró jellegű. Fő feladata volt az alapvető fizikai jelenségek ismertetése és gyakorlati szerepének tudatosítása. Fehérvár belvárosi iskoláiban 1905-ig e tárgyat felkért középiskolai tanárok tanították. A tankönyvek felsorolásánál egy helyi kiadványt is találunk „Állatok és növények természetráajza képekben” címmel.

Az 1905-ös tanterv a természettudományok tanításának kiemelt szerepet szánt. A tanterv részletes tananyag felsorolást tartalmaz. „Különösen fontos, - olvasható a miniszteri ajánlásban - amelyeket az Utasítás a természetráajznak biológiai alapon történő tanításáról mond, miként alkalmazkodjon a tanító a helyi körülményekhez, hogyan szoktassa tanítványait a megfigyelésre stb.” A tantervi utasítás a vegytan és természettan tanítására vonatkozó általános módszertani utalások mellett táblázatot közöl, ami bemutatja, hogy a természetráajzi témakörök hogyan kapcsolódnak egymáshoz.

7. Éneklés, rajzolás: Székesfehérvár elemi iskoláiban az ének tanításának nagy hagyományai vannak. Kezdetben főleg egyházi énekeket tanítottak, majd Bartus István énekkönyvei alapján állították össze a tananyagot. A századforduló idején Sztankó Béla 1890-ben megjelent „Dalos könyv a népiskolák I-II, osztályosok számára” című tankönyvét használták. Ez a könyv már lehetővé tette a hangjegyek alapján történő énektanítást. Fontosnak tartjuk megemlíteni Velinszky Ferenc Székesfehérvár nagyhírű tanítójának és a városi népiskolák krónikásának „200 iskolai dal” című énekkönyvét és Kiss Áron: „Magyar játékok gyűjteménye” című könyvet. Kodály Zoltán később e könyvről azt írta, hogy: „...mind az 518 oldaláról árad a népköltészet tiszta levegője.” Ugyancsak Sztankó Béla állította össze, a város elemi iskoláiban 1910-től használt Vezérkönyv a népiskolai oktatáshoz c. módszertani könyvet.

A rajz oktatásának szintén nagy hagyományai vannak Székesfehérváron. A népiskolai törvény a rajz oktatását nem írta elő. Az 1869-es tanterv azonban javasolta, hogy mivel a „látás és a kéz-ügyesség, az ízlés és a nemzeti csinosodás kiművelésére szolgáló majdnem egyedüli képzőeszköz, kívánatos, hogy e tantárgy tanítását, ahol megoldható, vezessék be.” A miniszteri javaslatnak megfelelően Schulcz Ferenc középiskolai tanár (a városi rajziskola vezetője) 1874-ben kapott megbízást, a rajzot tanítók módszertani felkészítésére. A belvárosi fiúiskola 3. osztályában az 1874/75-ös tanévben heti két órában kezdődött meg a rajz tanítása.

Az 1877. évi tanterv azonban már részletesen megjelölte a rajz oktatásának céljait és feladatait. A községi iskolaszék a miniszteri utasítás szellemében úgy döntött, hogy a külvárosi iskolák fiútanulóira részére is bevezeti a tárgy oktatását, de végrehajtását gátolta a képzett rajztanítók hiánya.

1892-ben a városi tantestület javaslatára az iskolaszék úgy határozott, hogy a 3. és 4., valamint az 5. és 6. összevont osztályokban a rajzot évfolyamonként külön tantárgyként kell tanítani. 1894-ben minden elemi iskola részére biztosították a Velösy-féle rajzmintákat, és véglegesen megszüntették a „pont vagy hálónonallal” előre bejelzett rajzfüzetek használatát.

Az 1905-ös tanterv a rajzoktatás fő feladatának az esztétikai nevelést tekintette. Az előírt új tananyagban a mértani és az egyéb díszítőelemek mellett, a gyermek környezetéből vett tárgyaknak ábrázolása is szerepelt. A rajzminták alapján történő gépies másolást felváltotta az önálló megfigyelésen, az egyénre jellemző öntevékenységen alapuló látásmód kialakítása.

Az új tanterv szellemében láttak hozzá Székesfehérvár elemi iskoláiban a rajzoktatás továbbfejlesztéséhez. A városi tantestületi értekezletek több esetben foglalkoztak a tantárgy tartalmi és módszertani kérdéseivel.

Javaslatot tettek a város által kiadott módszertani segédkönyv összeállítására, de ugyanakkor hangsúlyozták, hogy „...nem lenne célszerű az egységes tanmenet használata, mert az fékezne a tanítói önállóságot, és a korszerű módszerek használatát.” A tanév végi vizsgákkal egy időben a tanulók rajzaiból rendszeresen rendeztek iskolai, illetve városi kiállításokat. Az 1905-ös tanterv a rajzot és az éneket művészeti tantárgy-csoportként tárgyalta.

8. Testnevelés: A népiskolai törvény kötelező jelleggel írta elő a testgyakorlás tanítását, melynek fő célja: a fiúk katonai kiképzésre történő előkészítése volt. Ennek megfelelően a tantervi (és azok

későbbi módosításai) követelmények, az un. német torna rendszer gyakorlatát vették át. (A tárgynak a köznyelvben ma is használt elnevezése „tornaóra” erre vezethető vissza.) A tornaszat tantárgy fő témakörei voltak: mozgással összefüggő játékok gyakorlása, rendgyakorlatok, szabadgyakorlatok- és szergyakorlatok.

A tantervi feladatok végrehajtását célozta a város azon törekvése, hogy iskolai tornakerteket, központi tornatermet és uszodát létesítsen. Székesfehérvár első tornatermét 1872-ben alakították ki a Reáliskola pincéjében. Végleges és kor igényeinek megfelelő központi tornaterem létesítésére 1873-ban került sor a Szarka utcában. A tornaórák megtartására Sváb Kálmán és Brébl István tanítók kaptak megbízást. Az elemi iskolák órarendszerű beosztás szerint vehették igénybe a tornatermet. 1878-tól a város minden elemi iskolája rendelkezett tornaudvarral. 1879-ben pedig a volt kaszárnya mögötti téren „városi tornakertet” hoztak létre. A több ezer néző befogadására alkalmas szabadtéri létesítmény biztosította a városi sportversenyek, és tanévenkénti tornabemutatók (torna-vizsgák) rendezését.

1891/92-es tanévtől fokozatosan a leányok részére is - elkülönítve a fiúktól - bevezették a testgyakorlást, és ahol mód volt rá, a tárgyat tanítónő oktatta. 1902-ben kelt igazgatói jelentés beszámolt a tornaszat oktatásának személyi és tárgyi feltételéről, gondjairól, és megállapította, hogy: „a tanulók 85 %-a rendszeresen részt vett a tornaórákon. E tanévben a járványos megbetegedések miatt a központi tornabemutató elmaradt. ”

Az 1905-ös tanterv külön tornagyakorlatokat írt elő a fiúk és leányok részére. Kiemelt szerepet szánt a mozgásos játékoknak, a rend- és szabadgyakorlatoknak. A tantárgy tananyaga - eddig kevés szerepet kapott - szergyakorlatokat is tartalmazott és részletesen felsorolta ezek tanításának módját. „De minthogy a szükséges szerek sok helyütt nem állnak rendelkezésre, a tanító ezeket szűkíteni kényszerül” - olvasható a tantervi utasítás miniszteri ajánlásában.

Az 1907-ben megtartott I. Magyar Testnevelési Kongresszus után kidolgozott tantervek a svéd torna koncepcióját tükrözték. Ennek megfelelően a testnevelési órákon különös hangsúlyt kapott a testi deformitások megelőzésére, korrigálására törekvés. Így a tornaórákon a svéd torna anyaga (gimnasztika) túlsúlyba jutott, az óratervezés alapvető szempontjai is ennek megfelelően módosultak.

Utalások vannak az óraközi testgyakorlatok bevezetésére is, amit az 1907-es miniszteri rendelet tett kötelezővé. Ilyen volt például a tanóra előtti szellőztetés, majd utána tanítói vezényszóra légzési, kar- és törzshajlítási gyakorlatok. 1908-tól a város elemi iskoláiban a Kiss Áron és Kun Alajos által szerkesztett „Játéktanító” című vezérkönyvet használták.

Székesfehérvár népiskoláiban a testgyakorlás oktatás tárgyi és személyi feltételei folyamatosan javultak. Az 1915/16-os tanévben, a városban négy tornaszoba állt rendelkezésre, és nagy hangsúlyt fektettek a tornaudvarok és városi játszóterek kialakítására. A testnevelés szerves részét képezték a tanulmányi séták és kirándulások, a madarak és fák napjának megrendezése.

9. Női és férfi kézimunka: A népiskolai törvény és az 1869-ben kiadott tanterv nem sorolta a kötelező tantárgyak közé a női kézimunka oktatását. A város tanácsa felismerte a tárgy fontosságát, „ami

úgymond próbaköve a női türelem kiművelésének, amelyre esetleg később e kenyérkereset terén nagy szükség lesz”, s ezért 1877-ben város által fizetett tanítónőket nevezett ki a tantárgy oktatására.

A kézimunkához szükséges anyagot eleinte a szülők vették. 1882-ben alapítványt hoztak létre az anyagi támogatásra szoruló gyermekek megsegítésére. A készített munkadarabokból évente iskolai és városi kiállítást és vásárt rendeztek. A tanulók kézimunkái 1885-ben, 1896-ban és 1910-ben a budapesti országos kiállításon elismerést kaptak.

Az 1905. évi tanterv és utasítás kiemelte a kézügyesség fejlesztésnek szerepét, és a kézimunka oktatását a fiúk és a lányok számára kötelezővé tette. Az utasítás kimondta: „A kézimunka tanításának célja a tanulók cselekvőképességeinek és hajlamainak kialakítása és fejlesztése, a munka megszerettetése és megbecsülése.” A tantárgy témaköreihez tartozott az agyagmintázás, a papír- és kartonmunkák, a famunkák, illetve leányoknál a női kézimunka és a háztartási ismeretek. A város községi iskoláiban az 1908/1909-es tanévtől vezették be az új tanterv szerinti kézimunka oktatását. Külön fiú- és leánycsoportokat alakítottak ki. A leányok oktatását továbbra is e feladatra kinevezett kézimunka-tanítók látták el.

10. Gazdasági és háztartási ismertek, kertészeti gyakorlatok, méhészeti ismeretek, gyékény-fonás:

A külvárosi iskolákban a munkaoktatás szerves részét képezte a kertészeti gyakorlat, a méhészeti ismeretek és a gyékényfonás tanítása. A székesfehérvári városszépészeti bizottság felismerve a növényzet környezetvédelmi és gazdasági szerepét, faiskolák telepítésére tett javaslatában a város tanítóit kérte fel a kertészeti és a „gyümölcsfa-nevelési ismeretek” oktatására. A városi tanács támogatásával 1868-ban a Városmajorban és a Szedreskertben egy faiskola telepítésére alkalmas területen Borsitzky Károly kertész vezetésével szervezték meg „...a kertészetben avatatlan tanítók képzését”. Az 1870/1871-es tanévtől már minden külvárosi iskola udvarán konyhakertet és faiskola létesítésére alkalmas területet alakítottak ki.

1874-ben a községi iskolaszék javasolta a városi tanácsnak, hogy járuljon hozzá egy „gazdasági, szőlőművelési és gyümölcsfa-tenyésztési ismeretek”-kel foglalkozó felső népiskolai osztály indításához. A tanács a javaslatot - a leány polgári iskola létesítése miatt megnövekedett anyagi terhekre hivatkozva - elutasította.

Az 1885/1886-os tanévtől a város külterületi elemi iskoláiba járó ötödik és hatodik osztályos tanulók részére kertészeti tanfolyamot rendeztek. A városi kertész irányításával tartott foglalkozásokat a közgyűlés anyagilag támogatta. A sikeres elméleti és gyakorlati vizsgát tett hallgatóknak a Városi Kertészeti Bizottság bizonyítványt adott.

A mezőgazdasági ismeretek gazdasági jelentőségét és nevelő szerepét fejezte ki Szirbek József igazgató az 1902/1903-as tanév munkájáról írt beszámolójában, amikor kifejtette, hogy „Oltsunk, nemesítsünk, illetve nemesíttessünk a tanulókkal minél több fát, s ajándékozzuk meg őket az általuk nemesítettekkel, mert az önmaguk által oltott fát jobban megbecsülik s később, élvezvén annak gyümölcsét, a fatenyésztést megkedvelik, nagy hazai hasznot, szemet gyönyörködtető tájat és egészséges környezetet alakítanak ki.”

A Fejér vármegyei és a városi méhészegylet javaslatára és részvételével a kertészeti oktatás mellett az 1889/1890-es tanévben a Selyem utcai iskolában megkezdődött a méhészeti ismertek oktatása. Az önkéntes jelentkezők részére indított rendkívüli tárgy bevezetésével kívánták elősegíteni a szakszerű méhtenyésztés meghonosítását. Indokolta ennek megvalósítását az is, hogy a város és környéke rendelkezett méhlegeltetéshez szükséges mezőgazdasági területtel.

Az 5. és a 6. osztályosok részére meghirdetett tanfolyam foglalkozásait heti két alkalommal tartották. A Városi Méhészeti Egyesület javaslatára az iskolaszék 1891-ben úgy döntött, hogy aki a tanfolyam foglalkozásait két éven át rendszeresen hallgatja és sikeres vizsgát tesz, ún. méhészeti oklevelet kap. A méhészeti oktatás kezdeti tapasztalatai kedvezőek voltak. A szép sikerek és az egyre fokozódó érdeklődés hatására 1894-ben Sólyom Lajos, a tóvárosi iskola vezető tanítója kért engedélyt a méhészeti oktatás megindítására.

Az oktatáshoz szükséges tárgyi feltételek bővítése érdekében a szakegylet javaslatára a város tanácsa a Zámoly utcai iskola udvarában mintaméhes létesítését engedélyezte, és egyben megszervezték a tanítók méhészeti szakképzését. A Pausch Rafael vezető tanító által irányított méhészeti oktatás-hoz kezdetben 4 méhcsalád állt rendelkezésre, ami rövid idő alatt 9 többször szaporodott. A század-forduló utáni években már a legkorszerűbb módszerekkel ismertették meg a tanfolyam hallgatóit. Kaptáraik Dzierzon-Berlepsch - Töltényi rendszer szerint készültek. A Selyem utcai iskolában 18, a Zámoly utcai iskolában 15, a Tóvárosi iskolában 20 méhcsalád biztosította mintegy 40-50 tanuló méhészeti oktatását. Az 1903/1904-es tanévben 28 tanuló tett vizsgát és kapott méhészeti bizonyítványt.

Az iskolaszék megbízásából Óvári Vargha Dániel vezető tanító az 1890/91. tanévben megkezdte a gyékényfonás tanítását. A heti két órában tartott tanfolyamon 20 tanuló vett részt, akik megismerkedtek a gyékény feldolgozásával és fonásával. A Szatmár vármegyéből hozott alapanyagot a tanács biztosította az iskoláknak. A folyamatos munka eredményeként a tanulók által készített különböző mintázatú kosarak és szőnyegek elismerő oklevél kitüntetésben részesültek az 1896. évi országos kiállításon. Az Óvári által vezetett tanfolyam 19 évig működött, majd vezető hiányában megszűnt. Újabb tanfolyam megindítására az 1915/1916-os tanévben került sor.

III. 3. A KÖZSÉGI ELEMI NÉPISKOLÁK TÁRGYI FELTÉTELEI

A korabeli dokumentumokból arra lehet következtetni, hogy a város elemi iskoláinak felszerelése között az iskolai padok, szekrények, táblák és faliképek mellett már az egyes tárgyak oktatását elősegítő szemléltető eszközök is megtalálhatók voltak. Az 1870-ben készült leltár külön felsorolta a földrajz, írás, olvasás, számolás, mértan, erőtan (mechanika), rajz és az ének tanításához használt szemléltető táblák és berendezések jegyzékét, azok beszerzési helyét és árát. 1877-től a VKM kiadásában rendszeresen megjelentek a népiskolai tankönyveket és tanszereket tartalmazó árjegyzékek.

A tanácsi költségvetésben 1870-ben 528 Ft, 1880-ban 611 Ft, 1885-ben 1433 Ft, 1890-ben 1780 Ft, 1900-ban 2450 Ft, 1910-ben 4560 Ft, 1915-ben pedig 4800 Ft állt rendelkezésre az iskolai bútorok, szemléltető eszközök és tanszerek beszerzésére. A tanácsi támogatáson kívül jótékonyági

egyletek és személyek is hozzájárultak az iskolai felszerelés fejlesztéséhez. Ebben az irányban hatott az iskolák tanítói, a szülők és a tanulók gyűjtőmunkája, továbbá a különböző berendezések készítése.

Az elemi iskolákban folyó nevelés és oktatás elősegítését szolgálták a tanítói és ifjúsági könyvtárak. A város első ifjúsági könyvtárát Plencner Jakab, Zámoly utcai vezetőtanító alapította 1875-ben. Göbel János György, az elemi iskolák igazgatójának javaslatára – figyelembe véve a 5412/1877. VKM számú állásfoglalást - a városi törvényhatóság 1882. október 9-én tartott ülésén elfogadta a városi „Ifjúsági Könyvtárak felállításának eszméjét”, és az iskolaszék e tárgyban beterveztetett működési szabályzatát. Az 1883/84-es tanévtől a város minden elemi iskolája rendelkezett könyvtárral. Az iskolák a könyvtári könyvek beszerzését az e célra biztosított városi költségvetés, valamint az egyházak és magánszemélyek anyagi támogatásával oldották meg. 1880-ban 412 kötet, 1890-ben 857 kötet, 1900-ban 1274 kötet állt a fiatal olvasók rendelkezésére.

A tanítói és ifjúsági könyvtár működését az 1908. évi 44. tc. szabályozta. A tanítói könyvtárba elsősorban a hatályban lévő népoktatási törvényeket és rendeleteket, a tanterveket és útmutatókat, a népiskolai utasítást, a népiskolai rendtartást, továbbá azokat a neveléstudományi műveket kellett beszerezni, amelyek a tanítónak tájékoztatást és útmutatást nyújtottak. A tanári és az ifjúsági könyvtárakat az igazgató által megbízott tanító a királyi tanfelügyelő által jóváhagyott szabályzat alapján kezelte. Az ifjúsági könyvtárba csak azokat a műveket volt szabad felvenni, amelyek beszerzését a VKM engedélyezte.

Székesfehérváron 1910-ben hozták létre a városi tanítói könyvtárat. E könyvtár a belvárosi népiskolában, majd 1938-tól a Szt. István községi népiskolában működött. „1911. szeptemberétől bevezetett vasárnapi szentmise utáni nyitva tartás nagymértékben hozzájárult a könyvek forgalmazásához” olvasható az egyik könyvtári munkát értékelő jelentésben. Az ifjúsági könyvtárak fedezete az 1908. évi 45. tc. szerint a beírási díj volt.

Fokozatosan nőtt az ifjúsági könyvtárak könyvállománya is. Az elemi iskolák évkönyvei rendszeresen beszámolnak a könyvtárak tanévi forgalmáról és a könyvállomány gyarapodásáról. Ezekből ismerjük, hogy 1910-ben 4989 kötetet, 1920-ban 7210-et tartottak nyilván az iskolák ifjúsági könyvtáraiban.

III. 4. A KÖZSÉGI ELEMI NÉPISKOLÁK TANÍTÓI TESTÜLETEI 1870-1918

Az 1870/71-es tanévben Székesfehérvár községi népiskoláiban 22 tanító és 3 tanítónő tanított. A tanítók száma az 1900/01-es tanévben 47 fő (44 tanító és 3 tanítónő) volt. A tanítók számának növekedését meghaladta a tanítónők számának növekedése. Az 1920/21-es tanévben 32 férfi és 39 női tanerő (a tanítók 52%-a) dolgozott a város községi népiskoláiban.

Székesfehérváron a Városi Tantestület – a népoktatási törvény 146. §-a értelmében – 1869. október 15-én alakult meg. Elnökévé Rajniss Mátyás vezetőtanítót, jegyzőjévé Bardon József főtanítót választották. Kolozsvári Miklós királyi tanfelügyelő 1872-ben elrendelte a tanítói értekezletek rendszeres megtartását. Egy 1876. évi miniszteri utasítás a tanácskozások felügyeletét az iskolaszékekre bízta, és kötelezővé tette a tanítók részvételét. A városi iskolaszék döntése értelmében az 1876/77-

es tanévtől a megbeszéléseket minden hónap utolsó szombat délutánján tartották.

Az 1881-ben jóváhagyott Tanácskozmányi Ügyrend szerint a központi tantestületi értekezletet a községi iskolák felügyelő igazgatója hívta össze, ő állapította meg a napirendet, és vezette a megbeszéléseket. Városi nagygyűlést tartottak a tanévet megelőzően, karácsony, majd húsvét előtt és a tanév befejezésekor.

Az iskolai tantestületi értekezletet a vezetőtanító elnökletével novemberben, januárban és májusban tartották, amelyek tárgya az iskola pedagógiai tapasztalataik megbeszélése volt. Az ügyrend lehetővé tette, hogy a vitában mindenki részt vehessen. Azonos témában csak egyszer lehetett szólni. Szót kérhettek azonban bármikor azok, akik személyes támadásra válaszolni akartak, vagy szavaik elferdítését helyre akarták igazítani. Az ülésről készült jegyzőkönyvet két hitelesítő aláírása után az iskolaszék elnökéhez terjesztették fel.

Az iskolai tanácskozások témaköreit a községi iskolaszék 1882-ben kiadott kiegészítő rendelkezése újra szabályozta. Az utasítás értelmében a helyi megbeszéléseken (iskolákban a vezető-tanító, igazgató elnökletével) a tanulók magaviseletével, tanulmányi munkájával kellett foglalkozni. Együttesen arra kell törekedni - írja az állásfoglalás, hogy - a fegyelem és a rend szabálya mindenki által szigorúan betartva az iskola nevelési-oktatási céljait minél sikeresebben elérje." A tanítói testület javaslatot tehetett az „iskola életének célszerű kialakítására” (házirend), illetve „üdvös pedagógiai eljárások bevezetésére is, mely eszmék, ha életbe valónak” bizonyultak, az együttes értekezleteken (városi tantestületi értekezlet) is tárgyalták.

A vizsgált időszak alatt több esetben módosították a tantestületi értekezletek ügyrendjét. 1884-től engedélyezték, hogy a kézimunka-tanítónők a tanácskozásokon hozzászólási és szavazati joggal is részt vehessenek. 1889-ben az iskolaszék határozatában újból megerősítette, hogy „az iskolák külön tanácskozmányain csak saját ügyeiket tárgyalhatják, míg az általános dolgok megbeszélésére az együttes (városi) tanácskozmányok szolgálnak”. 1891-ben az iskolaszék olyan értelmű rendeletet adott ki, mely szerint az értekezleteket továbbra is iskolai napon, de tanítási idő után kellett megtartani. 1897-ben előírták az év végi vizsgák utáni értékelő megbeszélés megtartását.

A város elemi iskolái a vizsgált időszakban 3, 4 és 5 tanítós intézmények voltak. Az összevont osztályok száma a 19. század végére folyamatosan csökkent. Így az órarend készítésének egyik alapfeltétele állandóan változott. Egy 1906-ban kelt tanácskozmányi jegyzőkönyvben a következőket olvashatjuk: „A tanmenetek tervezésekor figyelembe kell venni a tantárgyak természetét és a tanulók szellemi képességét és frissességét.”

A városi tantestületi tanácskozmányokon a legnagyobb vitát az egyes tantárgyakra biztosítandó napi foglalkozási idő jelentette. Általában az egész órás, de különösen az összevont osztályú iskoláknál a félórás órabeosztást alkalmazták. E témával kapcsolatban egy 1907-es tanácskozmányi jegyzőkönyvben – a lélektan megállapításaira hivatkozva – a következő véleményt találjuk: „A gyermeki elme 30 - 40 percig képes ugyanazzal a tárgyal eredményesen foglalkozni. Ezen az időn túl már hanyatlik figyelme és az érdeklődése, amit az oktatás legcélszerűbb módszereivel fel kell kelteni, és ébren kell tartani.”

A tanácskozmányok jegyzőkönyveiből arra következtethetünk, hogy a város tantestülete rendszere-

sen megvitatta a legújabb pedagógiai és pszichológiai kísérletek megállapításait, sőt azokat nyomdai úton sokszorosítva közre is adta. A rendelkezésünkre álló korabeli órarendek, órafelosztási tervek Fehérvár tanítóinak tudatos tervező munkájáról tanúskodnak.

Az 1906-ban tartott A tanító és a gyermek c. téma előadója, Szirbek József a (korabeli jegyzőkönyv szerint) a következőket mondta: „Nem szeretem a rideg tekintetű tanítót, és sajnálom a riadt arcú, félénk gyermekeket. Legyen napsugár az iskolában, s ez a sugár a tanító szeméből áradjon szét, és sokszorosán verődjék vissza a gyermek bizalmas, szelíd tekintetéből. A bátran szembenéző, bizalmasan mosolygó gyermekarc a tanító helyes fegyelmezésének, s egyúttal a helyes emberi kapcsolatoknak a fokmérője. Hogy azért a gyermek szabadságát túlzásba vinni nem szabad, magától értetődik.”

Az 1907/08-as tanévben 11 rendes és 3 rendkívüli tanácskozást tartottak. A rendes tanácskozások témái a következők voltak: A felügyelői ellenőrzés tapasztalatai a tanulók szorgalmáról, előmeneteléről; Az egyes tantárgyak tanításának módszertana; Községi elemi iskolák tanulóinak egészségügyi állapota; Az iskola és a szülői ház közötti kapcsolat megvalósításának kérdése.

A városi tantestület 1909-ben rendkívüli ülésen tárgyalta a VKM 1909. évi 78395. számú, a tankötelesek erkölcsi nevelése tárgyában kiadott körrendeletét. A vitaindítót tartó Berzsenyi Gusztáv királyi segéd-tanfelügyelő többek között hangsúlyozta: „Általános panasz, hogy a tankötelesek erkölcsi érzületében, gondolkodásmódjában kóros elfajulás tünetei észlelhetők. E baj elsősorban az alsóbb rétegek gyermekeiben lelhető. A népiskola elsősorban a hathatós tényező e bajok orvoslására.”

Dr. Czapári László, a városi községi iskolaszék elnöke hozzászólásában felhívással fordult a város tanítóihoz: „Buzdítsák gyermekeiket rendszeres templomba járásra. Kísérjék figyelemmel a gyermekek öltözködését. Akadályozzák meg, hogy a tanulók között erkölcsöt mértelyező ponyvairoda-lom legyen. Fordítsanak nagyobb gondot az erkölcsstani tananyagra. Vizsgálják meg, hogy a következő tanévtől hogyan lehet szaporítani külön leány és külön fiú osztályok kialakítását. A fiúkat, leányokat külön engedjék haza.”

1912 februárjában A nevelés és oktatás összehangolásának (kapcsolatának) pedagógiai kérdéseit tárgyalták. Szirbek József vitaindítójában kifejtette: „Az iskolában nemcsak tanítani, hanem nevelni is kell az ifjúságot. Hogy melyik fontosabb a kettő közül, bajos volna eldönteni. A jó tanító egyenlő súlyt fektet mindkettőre. Amelyik tanító csak tanít, és nem törődik a gyermek lelkivilágának kiművelésével, értéktelen napszámos munkát végez. Arra kell törekednünk, hogy iskoláink nemcsak száraz ismeretterjesztő, hanem nevelő intézmények is legyenek, Ezt pedig csak a nevelés és oktatás összehangolásának megvalósítása biztosítja.”

Az 1914/15-ös tanév decemberében tartott rendkívüli tanácskozáson dr. Kuthy József iskolaszéki elnök adott tájékoztatást a tanítói fizetések tárgyában hozott tanácsi határozatról. Az elnök bejelentette, hogy: „...a városi törvényhozó testület, 1913. január 1-től visszamenően a tanítók illetményeit az állami tanítóké szerint rendezi, vagyis nekik ugyanazt a fizetést, lakáspénzt és családi pótlékot biztosítja. S amiként az állami tanítói fizetések megállapításánál s a tanítóknak fizetési szabályokba

és fokozatokba való besorolásnál figyelembe veszi az 1893. október előtt már állami szolgálatban álló tanítók összes állami szolgálatát, úgy a város is beszámítja tanítóinak Székesfehérváron összes szolgálati éveit.” A tájékoztatást a város tanítói nagy megelégedéssel és köszönettel fogadták.

* * *

A vizsgált időszak hazai és a helyi tapasztalatait figyelembe véve egyértelműen megállapítható, hogy az 1868. évi 38. tc. nagy érdeme, hogy a tankötelezettség meghatározásával együtt megjelölte a népoktatási intézmények körét, az iskolaállítás jogát és az iskolafenntartók kötelességét, létrehozta a népoktatás irányításának és felügyeletének központi és helyi szerveit, meghatározta a tanítandó tantárgyakat, előírta az iskolák szükséges felszerelését. A törvény előírásainak végrehajtása – bár hazai vonatkozásokban nem egyenlő arányban – ,megteremtette a népoktatás további, a két világháború közötti időszakában végbement fejlődését.

JEGYZETEK

Felhasznált irodalom és dokumentumok: VKM. 2495/1932. eln. sz. rendelete: A népiskolai tan-terv részletes utasításának életbelépése tárgyában. Községi Iskolaszék iratai abc sorrendben SzVL.; A székesfehérvári községi elemi népiskolák felügyelő-igazgatójának iratai. A-Z-ig.; SzVL.

Magyarországi Rendeleték Tára. Bp. 1877. Az elemi népiskola tanterve. Az 1868. évi. 38. tc. 55., 56., és 80., §-ai alapján. (Kiadatott a m. kir. vallási- és közoktatásügyi miniszternek 1905. évi 2202. eln. sz. rendeletével. Mellékletek a Hivatalos Közlöny 1905. évi 16. számához. 2495/1932. eln. sz. rendelete: A népiskolai tanterv részletes utasításának életbelépése tárgyában. VKM. VKM 1467/1925. sz. Tanterv szerinti óraterv

Felhasznált irodalom és dokumentumok: Városi Iskolaszék iratai az iskolák abc rendjében A-Z-ig; SzVL. Községi Népiskolák iratai. SzVL. Tankerületi Főigazgatóság és Tanfelügyelőség iratai. FML. Surányi I.: Az alapfokú oktatás... im.: 92-120. p.

Részletesen lásd: Surányi István (2001): Az alapfokú oktatás Székesfehérváron 2000-ig. Adattár. Fejér Megyei Pedagógiai Szolgáltató Intézet. Szfv. 2001. Székesfehérvár Községi Népiskoláinak főbb mutatói 1870 –1940. 47-50. p.

Tanulmányok

A napjainkban is érvényes pedagógiai gondolkodás tükröződése Kemény Gábor 1945 utáni írásaiban

Martinkó József

2003-ban emlékeztünk meg a nagy humanista pedagógus, Kemény Gábor születésének 120. évfordulójáról. 1883-ban született a szarvasi szabómester fiaként, családjában szeretetben "bibliai egyszerű életet élt".

A szarvasi gimnáziumban tűnt ki társait meghaladó tudásával, szerénységével. Nagyszerű tanárai értő támogatásával kerül Budapestre az egyetem klasszika filológia szakára. Itt kerül kapcsolatba tanárával, Schneller Istvánnal, aki egész későbbi életére mentora lesz.

Az egyetem befejezése után egy év soproni tanárkodás következett a Lähne Intézetben, majd 1907-ben hívják a tordai gimnáziumba, ahol 1919-ig tanít. A tordai évek alatt tölt el egy évet Franciaországban tanulmányúton.

Kemény Gábor útja szükségszerűen összekapcsolódott Nagy Lászlóval a gyermektanulmányi pedagógiában. Ehhez a szemlélethez egész életében hű maradt, és Nagy Lászlót mesterének tekintette, életében támogatta, halála után igyekezett közkinccsé tenni tanításait és szellemét. 1918-ban a nép követelésére Torda vármegye főispánja, kormánybiztos a Károlyi kormány alatt. A román megszállás után letartóztatják, börtön, majd kiutasítás következett. A menekülés, a család kálváriája fokozza egészségi állapotának romlását. 1925-ben kényszernyugdíjazzák.

A két háború közt szenvedélyesen bírálja a közoktatás hiányosságait, a tudományos munkának, a publicisztikának él. Reformelképzelései a valóságos magyar viszonyokból indulnak ki, és az új iskola alapjának a Nagy László-i iránymutatások szolgálnak, és a pedagógia demokratikus hagyományai Apáczai, Tessedik, Széchenyi, Eötvös öröksége.

Idős emberként éli meg a II. világháború végét. A politika szólítja a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetének élére, az Országos Közoktatási Tanácsba. Keresztury Dezső minisztersége idején a VKM Nevelési Ügyosztály vezetésében nagy munkát végzett a pedagógia demokratikus reformja, az általános iskola beindítása, a nevelők demokratikus szellemű továbbképzése érdekében.

Halála előtt néhány nappal, 1948-ban elsők közt kapta meg a Kossuth-díjat, érdemeit a még demokratikus kormány ismerte el. „Szerencséje”, nem élte meg, hogy néhány hónap múlva hogyan zúzza szét minden demokratikus elképzelését a hatalomra tört kommunista vezetés.

Hosszú időn keresztül Kemény Gábor munkássága elsikkadt, nem „illett” róla beszélni, csak ritkán, a szakirodalom vagy néhány bátor egyetemi jegyzet foglalkozott munkásságával.

A fordulatot 1983-ban, születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett emlékülés hozott. Azóta emlékét több emléktábla, szobor, könyv, tanulmány és a szellemi hagyatékát gondozni hivatott Kemény Gábor Társaság őrzi.

Magyarországon a II. világháború utáni demokratikus fejlődési szakasz és a rendszerváltás sok azonos problémát vet fel, a két történelmi kor analógiája néhány területen szembeötlő. Ma is, akkor is voltak, akik Szent-Györgyi Albert, Ortutay Gyula, Keresztury Dezső, Karácsony Sándor, Német László, Kemény Gábor nyomdokain a felemelkedés egyik lehetőségét az iskolában, a pedagógiában látják.

Kemény Gábor abban a korban egyszerre képviselte oktatástörténetünk hagyományait és a radikális reform szükségességét. Humanista szellemével és kultúrájával igen nagy hatást gyakorolt mindenkire. Úgy érezte, hogy a pedagógiai reform kibontakoztatása a pedagógusok nélkül elképzelhetetlen, ezért döntőnek tartotta a nevelők felvilágosítását, a nézetek ütköztetését, a „nevelők nevelését”, ennek érdekében egy pedagógiai folyóiratot alapított a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete égisze alatt Embernevelés címmel.

Az alapítást kérő beadványban a folyóirat céljaként a következőket fogalmazta meg: „...a nyomtatott betű erejével akarjuk széles körben terjeszteni a magyar pedagógiai gondolkodás megújulását szolgáló eszméket...”. A folyóirat neve igen tömören utal pedagógiai hitvallására.

„Kemény Gábor, aki a nevelést a szó gyökeréhez növelés- és művelésként ragadja meg, céljának és koncepciójának jelölésére alig találhatna pontosabb kifejezést, mint embernevelés. Ez is egyike azon kulcsszavaknak, amelyek már kezdeteknél jellemzik a nevelői magatartását Kemény Gábornak, amikor fiatal tanár korában egyik Rousseau- tanulmányának ezt a címet adta: Az emberré nevelés Rousseau pedagógiájában. Amikor folyóiratot alapít – életének utolsó éveiben –, a vég találkozik a kezdettel. A folyóiratnak nem lehet más címe, mint az Embernevelés.”

Ez a koncepció nem idegen a mai oktatáspolitikai gondolkodástól, sőt, valószínű, a ma kibontakozó pedagógiai progresszió kulcsszava lehet. Az a tény, hogy szociális indíttatású társadalmat kell építenünk, amely nem mond ellent az egyes ember fontosságának. A II. világháború utáni évtizedekben ennek az elvnek egy torz gyakorlata alakult ki, amikor megfordították a tételt, és a közösséget mindenkor az ember fölé helyezték. Ezekben az években a közösség nevében nyomták el, fejlesztették vissza az emberi egyediséget, ezzel az alkotó energiáit „középszerűre” állították be. Ennek következményei az országban társadalmi és gazdasági válság formájában jelentkeztek. Kemény Gábor tanítása a pedagógiáról alkalmas arra, hogy a jelenleginél jobban megértsük magyarságunkat, és ez által jobban el tudjuk helyezni magunkat a világban.

Az Embernevelés nyitó számában, 1945 szeptemberében fogalmazza meg Kemény Gábor: „Mindnyájan tudjuk: a dolgok új rendje kezdődik. Az új rendet csak újarcú, újlelkű emberek tudják megerősíteni, megvédeni. A dolgok új rendje szakadatlanul nagy munkát kíván. Okosan, tudatosan kell erre felhasználni minden energiát. A gyermek energiáit is... A régi magyar iskolás gyermek rémülve mondja fel a leckéjét, amelynek nem érti elejét vagy végét. Az új magyar gyermek magisterétől, mert felnőtt barátját látja benne, nem ijed meg semmi küzdelemtől, mert tele van életkedvvel. Az Embernevelés ezen a vonaton kíván haladni: nem a szavakhoz ragaszkodunk, de a tiszta szellemhez.”

Régóta lefektetett, de ma is rendkívül modern pedagógiai elvet hangsúlyoz Kemény Gábor: a nyílt, bizalomra épülő iskolát, az együttműködést, ahol öröm tanulni.

Elmondhatjuk, hogy az eltelt több mint 59 év alatt – felváltva a kitérőként jellemezhető negyven évet –, az iskola sok mindent megvalósított, megszüntette a művelődési monopóliumot, tömegeknek adott esélyegyenlőséget, megalapozva „a dolgok új rendjéhez” szükséges társadalmi mobilitást, de amivel adós maradt, az előbb vázolt új iskola ideája.

Valószínű, hogy az előttünk álló feladatok a kreatív, a nagyobb lépcsőktől mentes, nem zsákutcás, tartalmában és formájában nyílt, a tanár-diák együttműködést megvalósító iskolát immár történelmileg elodázhatatlanná teszi. Természetesen ehhez először fel kell szabadítani a pedagógust – a lehetséges mértékben – a napi anyagi gondjai alól, meg kell szabadítani a pedagógiát a ráakott – tőle idegen – panelektől, bürokratikus kötöttségektől, a napi politika szorításától.

Ez a feladat ma is, a múltban is az volt. „Kemény Gábor felkészülten tudott ebben a harcban részt venni. Megelőző munkássága alapján mérleget készített az előző 25 év közoktatáspolitikájáról, s a magyar pedagógiai gondolat haladó hagyományára is támaszkodva dolgozza ki a közoktatás reformjának tervét.”

Az ebben a lapszámban megjelent A demokratikus iskolareform című írásműve mintegy bevezetője a kor gyakorlati lépésének, a nyolcosztályos általános iskola bevezetésének. A tanulmányt egy történelmi visszatekintéssel kezdi, megállapítja, hogy a demokrácia hiánya miatt nem volt időszerű eddig az iskolareform. Az 1848-at követő évszázad nagyjai, Eötvös József, Nagy László mind Apáczai Csere János tanításait követve vetik fel a gondolatot, de ennél tovább nem jutottak.

A fogalom tisztázásával folytatja, mit ért ő „demokratikus iskolán”. Ezt a fogalmat a demokrácia felől közelíti meg. „A demokrácia ma a dolgozó emberek összességének egyéni érdemük szerint való érvényesülését jelenti... több, nagyobb felelősséget... magasabb emberi méltóságot, több anyagi és erkölcsi megbecsülést jelent.”

Nagy igazságot mond ki Kemény Gábor ezekkel a mondataival, a demokrácia mai megfogalmazásának egyfajta példája lehetne ez a gondolat. Később, kicsit eltúlozva így folytatja: „a magyar közoktatás reformjának ezt a demokráciát kell megépíteni”.

Tudjuk, hogy önmagában erre soha nem vállalkozhat az oktatás, csak az alapozás lehet a feladata. A demokrácia kérdése nála többször visszatérő gondolat, ezt bizonyítja későbbi Őszinte beszélgetés Prohászka Lajossal a demokráciáról és a humanizmusról címmel írt cikke. Prohászka Lajos egy tisztességes ember, akivel sok mindenben egyetért, például a demokrácia kérdésében, de megjegyzi, hogy Prohászka eltévelyedését a humanista eszmény egyoldalú kultusza okozta, a szociális eszméig így nem tud eljutni. Itt írja Kemény Gábor: „A humanizmusnak a neveléssel való kapcsolata soha sem szűnt meg két évtizeden át,...miért szűnne meg a demokráciában?...amelyik demokráciától félni kell, az már nem demokrácia...”. Végül összefoglalja mondanivalóját: „Az új társadalomnak meg kell teremteni azt a formát, mely új intellektuális és morális szempontokkal gazdagodva, minden egyénre ki fogja terjeszteni jótékony hatását. Ha igazán ezt akarjuk, akkor nem kell félni a demokráciától, nem kell félni a tömegektől (csak az anyagi és szellemi javaktól megszózott tömegektől kell félni!), nem kell a demokráciát humanizmussal javítani, mert hiszen éppen az igazi

demokrácia az, amely az emberi szolidaritás jegyében az igazi humanitást valósítja meg az emberek között.”

Ma is érvényes gondolat az, amit mindkét cikkében is fejteget. A kiindulópont akkor is, ma is nem lehet más, mint a művelődés jogának és lehetőségének széleskörű biztosítása. A jog adott – ezt az alkotmány is deklarálja –, viszont azóta a lehetőség oldaláról újabb kihívások teremtődtek, újabb rés támadt a jog és lehetőség közt. Ennek az ellentmondásnak a megoldásától függ a jövőben a pedagógia reformjának megvalósítása.

„Kemény Gábor iskolaszervezeti javaslatát a bátor útkeresés és az értékes hagyományokhoz való ragaszkodás jellemzi. Olyan iskolát akar, amelyben a demokratikus társadalom előtt álló feladatok megoldására képes ifjúság nevelkedik, olyan ifjúság, amely a feladatok megoldásában támaszkodni tud az értékes hagyományokra.” Azokkal szemben viszont, akik a hagyományokra hivatkozva, tulajdonképpen a régihez ragaszkodnak, világosan leszögezi, hogy a hagyományok tisztelete nem jelentheti „a halott múlthoz” való ragaszkodást.

Ma is egyik legnagyobb probléma a régi és az új viszonya. A fiatalok szeretnék világosan tudni, hogy múltunkban mi az, ami érték, ami átvenni, megőrizni való, mi az, ami túlhaladott. Ebben a dilemmában igazi választ csak a pedagógia segítségével adhatunk. Nem kell mindent feltalálnunk újra ahhoz, hogy az újat építsük, rendelkezésünkre áll a „nagy emberi hagyaték”, csak elő kell venni, és értelmezni kell a mában. Újat építeni kell, de ahhoz nem szükséges lerombolni mindent, mint ahogy nem is olyan távoli múltban vagy napjainkban is néhány országban történik.

Kemény Gábor szeme előtt az új társadalom embereszménye lebegett, aki széleskörű általános műveltséggel és magas fokú társadalmi felelősségtudattal rendelkezik. Tervezetében a demokratikus társadalom igényeiből, szükségleteiből indul ki. Nem absztrakt, soha meg nem valósítható uniformizált embernek hitt, hanem valós, elérhető emberi tulajdonságokkal rendelkező, eleven, életigenlő emberben látta a jövőt. Ennek megvalósításáért új szellemű iskolát akart, ahol nincs helye „a német szerkezetű iskola merevségének”, ahol derű, vidámság, az alkotó munka öröme uralkodik, ahol napról napra érdekesebb dolgokat ismer meg a tanuló. Olyan iskolát, amely figyelembe veszi tanulóinak érdeklődését, adottságait, s kinek-kinek szabad teret biztosít legjobb képességei kibontakoztatásához.

A húszas, harmincas években sokat foglalkozott a demokratikus iskola megvalósítását szolgáló intézményhálózattal, iskolai kerettel, és elképzeléseit fokról fokra letisztítva jutott el az általa legmegfelelőbbnek tartott iskolai struktúrához, aminek realitását az élet azóta visszaigazolta. Erről a Megjegyzések a tervezett iskolatípusokhoz címmel írt. Ebben egyebek között részletesen foglalkozik a családi neveléssel. A demokratikus államban a szülő megszabadul az elnyomatástól, a gyermeki kenyérkereset szükségességétől. Módot kapott az anya arra, hogy gond nélkül nevelje a gyermekét, ehhez az állam megfelelő intézményrendszert tart fenn. A családi légkör még az általános iskola alsóbb évfolyamait is kell, hogy jellemezze. Az iskolai tanítás egységét a középiskola végéig meg kell őrizni. Így ír erről: „Amikor mi az egységes iskola elgondolásában elsősorban a középiskola egységére gondolunk, úgy érezzük, hogy a legradikálisabb reformerek (Apáczai, Eötvös, Nagy László) hagyományait védjük, akik megalkuvás nélkül az egész nemzetet a műveltség részesévé

kívánták tenni.”

Tovább haladva a Kemény Gábor által felvázolt iskolamodellben, írja: „A demokrácia középiskolája nem hasonlít a letűnt kor középiskolájára, amely a társadalmi igazságtalanságra volt építve. Itt mindenki tanul és képessége, a helyi adottság szerint vesz részt az általános műveltséget nyújtó tárgyak tanulásában. Ez rugalmas iskola, de ennek a rugalmasságnak nem szabad az alaposág rovására menni.” Ma sokszor ez a régi igazság szenved csorbát a tanmenet előírásainak eleget tevő, a rohanó órák alatt.

A főiskolákról és az egyetemről polemizálva kifejti a gyakorlat által meglévő kényszer és a tudományos kutatás ellentmondásos egységét. A főiskolát nem a félműveltség fellegvárának tekinti, a gyakorlati képzést itt kívánja megoldani, mentesítve ettől az egyetemet, ahol – véleménye szerint – csak a tudományokkal kellene foglalkozni, csak erre kellene tekintettel lenni. A főiskolára felvétellel lehessen bekerülni, egyetemre csak tudományos munkával.

Tudjuk, az élet mást hozott (a főiskolák tekintetében talán nem), az egyetemen a tudományos képzés elvárásait is hordozza magával. Most a „bolognai folyamat” néven egységesülő európai felsőoktatás a BSc (Ba) és a MSc (Ma) egymásba illeszkedő, de önálló kimenetet is nyújtó fokozataival közeledik a Kemény Gábori gondolatokhoz.

A tanulmány következő részében némi magyarázatot ad a munkaiskolára és a munkás főiskolára. Ez a képzési forma rövid kísérleten kívül nem vált általánossá, bár a modell az akkori viszonyok közt életképes volt (csorvási iskola).

Ír továbbá az oktatás és a nevelés egységéről, az iskola és az élet kapcsolatáról, a „dialektikus nevelésről”. A legfőbb feltételt a jó tanárban és tanítóban látja, melynek képzése a tudatos gyermektanulmányozásra kell, hogy épüljön. Fontos részletkérdésként ír az önképzőkörökről és a koedukációról. A nőkérdésben igen haladó nézetet vall, amikor kifejti a tanuláshoz való egyenlő jog kérdését, de óv minden olyan lépéstől, amely a nőt férfimunkára, vagy természetétől idegen pályára kényszeríti.

Az értékelésről írja, hogy ez nem mesterkelt szelekció, hanem örömmel végzett munka, melyben a végeredmény szelektál.

Az iskola „dialektikus módon a múlt alapján a jövőt építi. A nevelés dialektikus folyamat, melynek soha sem szabad szem elől téveszteni az egyén viszonyát a közösséghez, mert csak így teremti meg az igazi társadalmi harmóniát, a demokrata társadalom igazi eszményét”. Ezek a szavak kiforrott marxista gondolkodásra vallanak ebben a kérdésben, és teljességgel igazak ma is.

A tanárképzés újraszervezését még a reform bevezetése előtt tartja megoldandónak. Ennek legfőbb szervezeti keretét az akkor szerveződött, forradalmian új Eötvös Kollégium- hálózatban látja, melyek közvetlen kapcsolatot tartanak fenn az egyetemekkel és a gyakorlóiskolákkal, ahol a pedagógusjelöltek leendő hivatásukat gyakorolhatják. Ma is fontos a tanárképzés megújítása, mert többek között ez a felzárkózás egyik feltétele.

Az új Magyar Tudományos Akadémia megszervezését fontos kérdésnek – a reform alapfeltételének – tartja Kemény Gábor. Az új akadémia aktív, amely nem sülyed gyakorlatias részletekbe, hanem a legmagasabb tudományos fórum, irányt szab a szellemi életnek. Befejezésként írja: „... keret és

mindig csak keret. Jó tanítási terv, jó nevelőképzés, azonban kinél kezdődik el az új dolgok rendje”. Szinte rádöbben arra, hogy mindent meg kell változtatni ahhoz, hogy az oktatásireform-elképzelés megvalósuljon.

Körülnéz, vajon kivel tudnák ezt véghezvinni. Úgy véli, azon kevesekkel, akikben megvan a szociológiai életszemlélet, akik a jelent be tudják helyezni az összefüggések sorozatába. Ez olyan látásmód, amely megóvja a tanárt és a tanítványt a kisebbségi érzéstől, a fennhéjázástól, a szellemi zavartól, mert minden társadalmi jelenséget a helyére tud tenni. Tudja, ez úgy valósítható meg, ha az egyéni erő a köz javát szolgálja. A népi demokrácia így érvényesül igazán. Az új társadalmat – akár ma is –, csak a művelt tömegek tudják felépíteni. Az alapkérdés itt is a nevelők képzése és továbbképzése, azoké, akiken elsősorban a műveltség demokratizálása múlik. Nagyon sok alkalommal és sok helyen szót emel a pedagógusok érdekében, s a gyakorlatban is sokat tesz értük a pedagógus szakszervezetben, de minisztériumi hivatalában is. Gondolatait a folyóiratban Észrevételek a nevelő képzésről címmel adja közre.

Abból az indíttatásból írja le az elképzeléseit, hogy az általános iskola törvénybe iktatásával gyakorlati szakaszába lépett az oktatási reform, és ez parancsolóan szükségessé tette a régítől eltérő nevelőképzés újjászervezését. „Az általános iskola munkája is csak akkor lehet igazán korszerű, ha megfelelő emberek tanítanak benne.” Több gond merül fel (elsősorban az anyagiak szűkössége miatt), pl.: együtt, vagy külön-külön képezzék-e az általános iskola alsó, illetve a felső tagozat nevelőit stb. Felteszi a kérdést: Milyen legyen a nevelőképzés, mire irányuljon? „...Ha a nevelés a tanított tárgyakon át, történik is, mégsem szabad elfelednünk, hogy mindent, amit teszünk, s akármilyen nagy tudással és ügyes módszerrel tanítunk, munkánk ízét, értelmét az adja, ismerjük-e, értjük-e, szeretjük-e a gyermeket?”

Azt szorgalmazza, hogy minden nevelő tudatosan lássa, élje át a gyermek értelmének a nyiladozását, és lássa meg benne a későbbi felnőttet, azt, aki tudatos munkával fog a társadalomba beépülni. „A nevelő első szaktárgya: maga az élő gyermek.” Azt is kifejti, hogy a nevelőnek kell eldönteni – saját habitusán és lelki beállítottságán keresztül –, hogy kisebb vagy nagyobb gyermekekkel foglalkozik-e majd. A megoldást az egyetemi szakképzés mellett az Eötvös Kollégium szellemében látja, ezek elterjesztését szorgalmazza országszerte.

Ő maga fáradságot nem ismerve dolgozott azért, hogy a pedagógusok megismerjék az új társadalom törvényszerűségeit, a marxista ideológiát, a gyermeket és a korszerű neveléstudományt. A pedagógusok továbbképzése érdekében nagyarányú elméleti és irányító-szervező munkát fejtett ki. Természetesen nem volt egyedül, a kor legkiválóbb haladó értelmisége tartotta az előadásokat, melynek eredményeképpen hihetetlenül rövid idő alatt a pedagógusok tízezrei készültek fel az iskola demokratikus reformjának megvalósítására. Nagy részben ennek a felvilágosító, tudatformáló munkának tudható be a nyolcosztályos általános iskolára és a négyéves középiskolára való átállás. Sajnálatos, hogy ő maga már nem vehetett részt a munka kiteljesítésében, nem tevékenykedhetett a „szociális didaktika”, az új neveléstudomány megteremtése érdekében, de szerencsés is, mert az átalakítás vadhajtásaiban sem kellett résztvennie. Élete, munkássága, gazdag és szerteágazó művelődéspolitikai és pedagógiai tevékenysége pedig ma is tanulságos. Nemcsak azért, mert hű

képet ad arról a korról, amelyben él, s azokról a problémákról, amelyek foglalkoztatták, hanem azért is, mert megmutatja az utat, amelyet a közoktatás és a pedagógia terén megtettünk. Tanulmányai, publicisztikája és egész életműve – amelyekre a jobb tudatos keresése a jellemző –, segítséget adhat egyes mai pedagógiai problémák jobb megértéséhez, támogatást nyújthat mai pedagógiai feladataink megoldásához. Korszakváltó időben érdemes visszanyúlni a tiszta forráshoz, Kemény Gábor pedagógiai tanításaihoz.

Lehet egyesek szemében istenhívő, mélyen vallásos Kemény Gábor, aki 1945-ben a Magyar Kommunista Pártban látta az új demokratikus és szociális pedagógiát megvalósítani, akit 1948-ban – halála előtt pár nappal - elsőként tüntetett ki Kossuth-díjjal. De ez a helyzet nem szokatlan, mert az azt követő negyven év pedig hite és a magyarságról alkotott polgári nézetei miatt nyilvánította szalonképtelennek. Ez a magyar sors.

Jegyzetek

- 1 A felsorolást igen hosszan lehetne folytatni: Illyés Gyula, Kállai Gyula, Karácsony Sándor, Veress Péter, Kiss Árpád, Horváth Márton, Szekfű Gyula, Kardos László, Mérei Ferenc, Király István, Szatmáry Lajos, Ujszászi Kálmán, Hegedűs András, Béki Ernő, Sík Sándor, Kosáry Domokos stb.
- 2 Szabadi László (1988): Visszanézve, indulatok nélkül. Beszélgetés Király István akadémikussal az iskolák államosításáról, a dialógusmorálról. Népszabadság, június.
- 4 Kemény Katalin (1986): Folytonosság és megújulás Kemény Gábor pedagógiájában. Tankönyvkiadó, Bp. 13. p.
- 5 Embernevelés, 1945. 1-2. sz. 1. p.
- 6 Köte Sándor (1966): Kemény Gábor válogatott pedagógiai művei. Tankönyvkiadó, Bp. 30. p.
- 7 Embernevelés, 1945. 1-2. sz. 3. p.
- 8 Embernevelés, 1946. 7-8. sz. 261-262. p.
- 9 Köte Sándor (1966): Kemény Gábor válogatott pedagógiai művei. Tankönyvkiadó, Bp. 1966. 31. p.
- 10 Embernevelés, 1945. 1-2. sz. 11. p.
- 11 Embernevelés, 1946. 9-10. sz. 335. p.
- 12 Bárdos László (1999): Kemény Gábor nevelésfilozófiai nézetei. Zalka Máté Nemzetvédelmi Egyetem. Bp.
- 13 Köte Sándor (1989): A pedagógus Kemény Gábor.
- 14 Martinkó József (2000): Kemény Gábor pedagógiai munkássága (1945-1948). Acta Pedagogica Debrecina 2000.

Tanulmányok**Villanófényben a "Bologna előtti" hazai felsőoktatás****Szabó Péter***(Részlet egy készülő könyvből)***ELŐSZÓ**

A rendszerváltozás utáni összes kormány – felismerve a nemzetközi tendenciákat más-más hangsúllyal –, de kiemelt fontosságot tulajdonított a felsőoktatásnak. Az első kormány annak ellenére, hogy komoly gazdasági problémákkal küszködött, jelentős többlettámogatást nyújtott a szektornak. Előkészítette és megvalósította az első felsőoktatási törvényt. Felismerve a finanszírozás elégtelenségét, megnyitotta a lehetőséget az alternatív fenntartású intézmények létrehozása előtt. A Világbank segítségével többletforrás áramlott be a technikai lemaradás csökkentésére.

A következő kormány alatt folytatódott a nemzetközi forrásbevonás a felsőoktatás fejlesztésére, illetve evvel párhuzamosan megkezdődött a strukturális reform előkészítése, ami felsőoktatási integráció néven vonult be az ágazat történelmébe. Mégsem ez az, amivel ez a kormány elhíresült, hanem az ún. Bokros-csomaggal kapcsolatos jelentős felsőoktatási restriktív intézkedéseivel. A nagyszabású leépítési program azóta is egyaránt megosztja a közvéleményt és a szakmai véleményt. Külföldi szakértők szükséges és elkerülhetetlen intézkedésként jellemzik a történeteket. A hazai tudományos közéletben azonban más vélemények is megfogalmazódtak. Ezek szerint az intézkedések nem stratégiai jellegűek voltak, nem az emberi erőforrás, azaz a humán tőke hatékonyabb megújítása ösztönözte a döntéshozókat, amikor az egyetemek és főiskolák költségvetését abszolút értékben megnyirbálták. Ennek hatására mindenhol elbocsátásokra került sor. Az akkori érvrendszer szerint sem a kutatási eredmények, sem az oktatás terhei és színvonala nem indokolják a korábbi finanszírozás fenntartását.

Véleményem szerint ez a döntés akkor aktuális, rövidtávú megfontolásból jött létre. Az akkori kormányzati érvrendszert nem támasztotta alá előzetes kutatás, hiszen azok éppen abban az időben indultak el újból hosszú évtizedes tétlenség után. Nem lehet tehát oktatói minőségről és terhelésről beszélni megfelelő ismeretek hiányában.

Egy nem tervezett „jótékony” hatása volt az intézkedéssorozatnak. Felborította a korábbi rendszerből hozott elosztási szisztémát, ráirányította a figyelmet a finanszírozás és a felsőoktatási foglalkoztatás ellentmondásaira. Az ilyen irányú kutatás megindult számos műhelyben.

Az 1998-ban beiktatott kormány lendületes oktatáspolitikába kezdett, de mozgástere behatárolt volt, centralizációs törekvései azonban nem hozhattak eredményt. Az európai csatlakozási folyamat során felgyorsult és lezárult az intézményi integráció folyamata. Míg 1998-ban 119 állami, 32 egyházi, 6 alapítványi és 6 itthon is engedéllyel rendelkező külföldi intézmény volt, 2001-ben már

csak 17 állami egyetem, 13 állami főiskola, 5 egyházi egyetem, 21 egyházi- és 9 alapítványi főiskola alkotja a hazai felsőoktatás intézményrendszerét.

Az integráció ötlete első olvasatban már a rendszerváltozás után megjelent, majd a folyamatot felgyorsította a Világbank nyomása. Az integrált rendszer elméletben csökkenti a fajlagos költségeket, átjárható intézményt eredményez a hallgató számára, átlátható intézményt a finanszírozó számára. Az összevonás megtörténte azonban nem automatikusan eredményezi a felsoroltakat, hiszen jól működő kredit szisztéma nélkül nincsenek hallgatói átjárások, áttekinthető és tiszta oktatói és kutatói követelmények és az ehhez kapcsolódó feladat alapú finanszírozás nélkül nem csökken az egy hallgatóra jutó költség. Jelenleg ez a helyzet.

A kreditrendszer még nem működik tökéletesen. A bázis alapú finanszírozás már megrendült, de még nem kiérlelt a feladatorientált rendszer. Mindkét területen most zajlik a változás.

Nem alakult át az intézményeket vezető személyekhez kapcsolódó kizárólagos akadémiai szemlélet. Az integráció után a bürokrácia és annak költségei tovább nőttek, a régi struktúra fölé egy újabb szervezet jött létre, növelve a döntési szinteket.

A kormányok tehát sokat és intenzíven foglalkoztak a felsőoktatás problémáival. Ezt a jogalkotás nagyságrendje is tükrözi. A jogalkotás egyik sikere a magyar külső értékelési rendszer, a Magyar Akkreditációs Bizottság és jogelődje létrejötte. Az eltelt néhány esztendőben tehát sok változást kezdeményeztek a kormányok, de az idő rövidege, a pénzhiány és a hazai politikai hagyományoknak köszönhetően a döntések többsége nem kellő szakmai vita után hozatott meg. Ezért nagy kitérőkkel és jelentős traumák árán erőszakolódott ki a változás. Ez a hatalmi megoldás jól rímelt a posztkommunista intézményirányítási gyakorlatra. A nagy szakmai fórumok többnyire egységesen soha nem léptek fel az aktuális ügyekkel kapcsolatban. Ritka kivétel az állami intézmények konstans diszkriminatív álláspontja a nem állami szektor szereplőinek ügyeivel kapcsolatban.

Hazánkban továbbra is a lobbizás, a személyes kapcsolatok mozgatása jellemző a folyamatokra. Az egyébként gazdaságilag rendszeresen deficitesek egyetemek politikai súlya és tehetetlenségi nyomatóka nagyon nyomasztó. Ezért fordulhat elő, hogy az egyes szakmai rendeletek, például a képesítési követelmények, nincsenek összhangban az aktuális szabályok többségével, jelesül a folyton változó kreditrendelettel stb.

Ezért nem ért el átütő sikert az un. akkreditált felsőfokú szakképzés egyébiránt okos és előremutató rendelete sem. A jogszabály megalkotásától számítottan a felsőoktatási intézmények eddig egyetlen évben sem töltötték ki a finanszírozott helyeket ebben a kategóriában. Ebben a képzési formában ugyanis a magyar felsőoktatásban jól jövedelmező különféle előképző tanfolyamok törvényes keretek közé helyezése volt az egyik cél. Így beemelve a korábban intézményi keretben kezelt, gyakran a gmk-szocializmus formáira emlékeztető pénzügyi konstrukcióban működött, egyébként a hallgató számára előnyös forma elveszítette a mában gondolkodó intézményvezetők érdeklődését. A valódi postsecondary-típusú képzések helyett már azt is eredménynek kell elkönyvelni, hogy a közoktatási intézmények részéről érkező nyomásnak néhány vállalkozó szellemű intézmény nem állt ellen. A régebbi, technikusokat képző formára emlékeztető középiskolai együttműködésben a legkényesebb

pont a felsőoktatási intézmény és a középiskola kapcsolata, azon belül hangsúlyosan a minőségbiztosítás kérdése.

Minden ellentmondásával együtt a közelmúlt dinamizálta a hazai felsőoktatást. Minden ellentmondásával együtt mára – meggyőződésem szerint – javult a rendszer versenyképessége. A közeli jövő további fejlődése során a versenyképesség fokozása a bérek rendezése után vélhetően változatlan nagyságrendű finanszírozás mellett képzelhető csak el. Számos értéke van a hazai felsőoktatásnak, amelyekre a továbbiak során támaszkodni lehet. A kutatás feladata, hogy viszonylag hamar leltárt készítsen a valós értékekről és a valós gondokról egyaránt. Nem hiszem, hogy bármely vonzónak tűnő külföldi példa másolása közelebb hozná a megoldást gondjainkra. A manapság divatos hivatkozási alap, „Bologna” sem kényszerít minket idegen minták másolására. Az itthoni pozitív példák megtalálhatók, kutathatók. A teljesség igénye nélkül egy ilyen kutatási program rövid bemutatására teszek kísérletet a következőkben.

1. A KUTATÁS MENETE

1.1. A kutatás előzményei, a mintavétel

A felsőoktatási intézményeket tematikusan összehasonlító kutatási program 1998-ban indult az ELTE BTK Neveléstudományi Doktori Iskola keretében. A munka első fázisában Járainé Bódi Györgyi, Torgyik Judit és jelen dolgozat szerzője vett részt. Az első eredményeket az ELTE gondozásában, illetve az *Educatio* folyóiratban publikáltuk. (Járainé, Torgyik, Szabó P., 1999) A második szakaszban, 1999-ben a munka folytatódott a pedagógusképzés tartalmi elemeinek vizsgálatával. A csoport tevékenységébe ekkor kapcsolódott be Rapos Nóra és Lénárd Sándor. A harmadik szakaszban a programot kiterjesztettem a közgazdászképzést folytató intézményekre. A program így teljesedett ki, tehát a vizsgálat során öt pedagógusképző és gazdasági intézmény felmérése történt meg, amelyek kiválasztásánál elsődleges szempont az volt, hogy az összevetésnél ne csupán a különböző képzési szintek legyenek reprezentáltak, hanem fenntartói különbség is legyen. A kiválasztott intézmények az adott területet legjobban reprezentáló állami fenntartásúak, illetve a már komoly múlttal rendelkező nem államiak. Az intézmények mind az ország legfejlettebb, középső területén találhatóak, mivel csak itt vannak alternatív fenntartású főiskolák és egyetemek. Ennek alapján a következő iskolák diákjait kérdeztük meg:

Állami fenntartású intézmények:

- Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar (ELTE)
- Eötvös Loránd Tudományegyetem, Tanárképző Főiskolai Kar (TFK)
- Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapesti Tanítóképző Főiskolai Kar (BTF)
- Közgazdaságtudományi Egyetem (KÖZGÁZ)
- Pénzügyi és Számviteli Főiskola (PSZF).

Nem állami fenntartású intézmények:

- Kodolányi János Főiskola, nyelvtanárképzés, Székesfehérvár (KJF)

- Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Zsámbék (AVKF)
- Általános Vállalkozási Főiskola (ÁVF)
- Kodolányi János Főiskola, gazdálkodási szak, Székesfehérvár (KJF)
- Modern Üzleti Tudományok Főiskolája (MÜTF).

Minden intézményben 100-100 nappali tagozatos hallgató került be a vizsgálatba. A mintavétel során a véletlenszerű mintavétel eljárásának szabályai alapján folyt a munka. Az ezer fős hallgatói minta reprezentatívnak nem tekinthető, de elégséges az értékeléshez a felsőoktatás ezen területeire nézve. A kutatás lezárására 2001-ben került sor, ezért a tanulmányban az újabb változások nem érhetők tetten.

A vizsgálat során két alapvető hipotézis fogalmazódott meg:

- Az eltérő fenntartású intézmények alapvetően eltérően szolgálják a társadalmi mobilitást;
- Az eltérő fenntartású intézmények diákjai más módon viszonyulnak intézményeikhez.

Valójában azt feltételeztem, hogy kimutatható és jelentős eltérés van az állami és az alternatív fenntartású intézmények között.

1.2. A hallgatók kérdőíves vizsgálata

A vizsgálat során a megkérdezettek nagy számára való tekintettel a kérdőíves módszer alkalmazása volt célszerű. Az összeállításakor kiinduló pontnak kellett tekinteni a korábbi vizsgálatban már használt kérdőívet, amelyből jórészt a szociológiai adatokra irányuló kérdéssor átvételére került sor. (Járainé, Torgyik, Szabó P., 1999) Fontos volt azonban új elemek beemelése is a vizsgálatba, így a hallgatók életmódjára utaló, illetve az intézményhez való viszonyukat vizsgáló kérdésekkel bővítettem a kérdőívet. A közgazdász hallgatókat egy fél évvel később a számukra kibővített, de struktúrájában azonos kérdőívvel mértem fel. Döntően zárt kérdéseket tettem fel, amelynél a feleletválasztás lehetősége volt felkínálva, kivéve az attitűd-vizsgálatot, ahol a hallgatók ötös skálán értékelhették viszonyulásukat az adott kérdésekhez.

2. KUTATÁSI EREDMÉNYEK

A különböző fenntartású intézmények meghatározóan más társadalmi rétegek számára hozzáférhetőek, másként szolgálják a társadalmi mobilitást.

Hipotézisünk megfogalmazására nemcsak a szociológiai tanulmányokból ismert adatok ismételt igazolásának igénye készített, hanem ennél tágabb feltevések. Vélhetően minden felsőoktatási intézmény – hasonlóan a közoktatáshoz –, rendelkezik egy olyan sajátos arculattal, célfelfogással, amely a képzett szakmán túl speciálissá teszi az adott szakterületen belül. Különösen igaz ez az elképzelés az újonnan alakuló magán- és az újra megerősödő egyházi oktatás esetében, nem kizárva ennek létét az állami szférában sem. Ennek alapján az azonos szakmán belüli vizsgálathoz az intézmények besorolásakor alapnak tekintettem a Magyarországon elfogadott kategóriarendszert:

- állami fenntartású intézmények,
- nem állami fenntartású intézmények.

Ez a besorolás ugyanis hordoz olyan kifejezéseket is – egyházi oktatás, magánoktatás –, amelyek közvetve vagy közvetlenül intézményi célok megfogalmazását is magukban rejtik. Az adatok ismeretében azonban módosítani kellett a korábbi hipotézist. A statisztikai adatok elemzésekor egyértelműen kirajzolódott néhány meghatározónak tűnő tendencia, amelyek az országos mintához hasonló képet mutattak.

Láthattuk, hogy a hagyományosnak tekinthető egyetem–főiskola kapcsolat az intézményhasználók szociológiai adatait tekintve kis mértékben, de mind a négy elemzési szempont mentén az egyetem javára mutatott jobb eredményt. Míg általában a felsőfokú tanulmányok megkezdéséhez a szülők érettségije tűnik fontosnak, addig az egyetemi tanulmányokhoz a felsőfokú végzettség jelenthet alapot.

Pedagógusképzés

A pedagógusképzésben való részvételhez is előny a budapesti vagy nagyvárosi lakhely, a gimnáziumi érettségi és a biztos anyagi háttér. Mindezek a mutatók természetesen az egyetem javára nőnek.

Mindez azonban még nem cáfolja, vagy bizonyítja a fenti hipotézist. Ha megvizsgáljuk a kapott adatokat, láthatjuk, hogy a valós különbséget nem az okozza, hogy az intézmény állami vagy nem állami fenntartású. Látható, hogy néhány intézmény a diákok és családjuk szociológiai adatait vizsgálva minden esetben hasonló tendenciákat mutat. Az ELTE és a Kodolányi János Főiskola az utóbbi regionális szerepét leszámítva szinte csak a vállalkozó szülők számában mutatott jelentős eltérést egymástól. Hasonló együttállás tapasztalható a budapesti tanárképző és a zsámbéki tanítóképző esetében is.

Egyik párosnál sem azonos a fenntartó, de még a képzés eredményeként kapott diploma sem. Megfigyelhető, hogy a tanítóképzők esetében, bár az egyik állami, a másik egyházi intézmény, közel hasonló szociokulturális háttérrel érkeznek a hallgatók. Várakozásunkkal ellentétben az intézményválasztás szempontjánál nem volt meghatározó az, hogy Zsámbék katolikus szellemiségű. A megkérdezettek mindössze 10 százaléka jelezte, hogy ennek szerepe volt az intézmény kiválasztásában.

A két tanárképző adatai szinte a vizsgálati minta két végpontját testesítik meg. Ahogy utaltam rá, szociológiai adatai alapján a Kodolányi inkább hasonlít az állami fenntartású ELTE-re, mint az azonos profilú állami társára. Mindezek alapján úgy véljük, hogy a kezdeti hipotézis módosításra szorul. Az biztonsággal megállapítható tehát, hogy a pedagógusképzéssel kapcsolatban is más-más igények alapján, más-más felhasználók veszik igénybe az egyetemet és a főiskolát. Nem állítható azonban egyértelműen, hogy a további különbségek az eltérő fenntartói státuszról fakadnak, sokkal inkább az oktatott szak presztízséből és csak másodsorban az oktatási és a szolgáltatások minőségéből. Úgy gondolom, hogy a jobb diszpozíciókkal rendelkező társadalmi rétegek intézményválasztását – az egyetem-főiskola presztízskülönbségen túl – a piacképesség határozza meg a legjobban. Ha megvizsgáljuk a KJF tanárképzési profilját, látható, hogy az iskola csupán a nyelvtanár-képzéshez kötődően vállalja fel a pedagógusképzést. Az angol és német szak azon keresett szakok közé

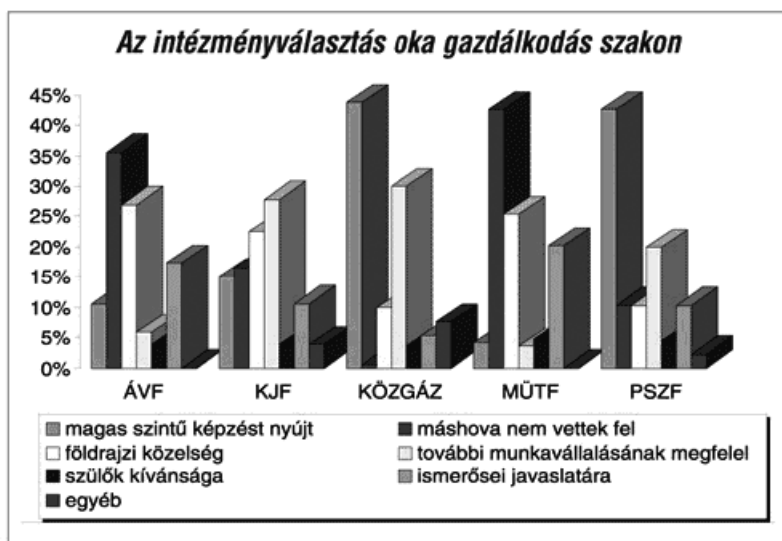
tartozik, ahol a megszerzett tudás máshol is kamatoztatható, tehát piacképes. Ilyen képzésre fizetőképes kereslet is van, ezt igazolja a főiskola folyamatos működése. A Székesfehérvárra járó diákok mondták továbbá a legtöbben, hogy ezt az iskolát „ugródeszkának” tekintik későbbi tanulmányaikhoz, illetve ők azok, akik a legkevésbé akarnak pedagógusok lenni.

Gazdálkodási szak

A kiinduló hipotézissel szemben – miszerint az intézmények közti különbséget az eltérő fenntartó okozza –, új struktúra bontakozott ki.

A pedagógusképzőkhöz hasonlóan a vizsgált intézmények közül a legnagyobb presztízsű az egyetem. Ide jár a legtöbb városban élő, értelmiségi szülő gimnáziumot végzett gyermeke, akiknek családja főleg az állami szférából származó, de biztos anyagi háttérrel rendelkezik.

Hasonlóan elitképzésnek tűnik a Modern Üzleti Tudományok Főiskolájának gazdálkodási szakja, hiszen hasonlóan magas a szülők iskolai végzettsége és a családok jövedelme. Eltérő azonban, hogy a szülők döntő része a magánszférában dolgozik, kiugróan sok az önálló vállalkozó (35%). Bár jellemzően gimnáziumi érettségivel érkeznek a tanulók ide is, itt a legmagasabb a szakközépiskolai végzettséggel rendelkezők száma. Az érettségi eredményeket tekintve az átlag a KÖZGÁZ felé hajlik, de az egyetemre nem nyertek felvételt.

A fentiekben vázolt két intézmény közel azonos társadalmi rétegek számára hozzáférhető, a különbség nem a fenntartóban, hanem a magasabb társadalmi presztízsű, egyetemi diplomát adó intézménybe történő sikeres, vagy sikertelen felvételen keresendő. Ez a tény mindenképpen figyelembe veendő a napjainkban zajló reform folyamatban.

Az intézményválasztás okának a KÖZGÁZ-hoz hasonlóan a magas szintű képzést jelölték meg a szintén állami PSZF hallgatói. Úgy tűnik, hogy az állami intézmények oktatási színvonalába vetett hit még mindig meghatározó, s vélhetőleg az ott szerzett diplomát a munkavállaláshoz biztosabbnak érzik a jelentkezők. A két állami intézmény (KÖZGÁZ, PSZF) hasonlóságát erősíti, hogy magas az állami alkalmazott szülők száma, a jó/jeles rendű érettségi, s döntő, hogy egyik intézményben sem

kell magas tandíjat fizetni.

Ezzel szemben az Általános Vállalkozási Főiskolára azok a diákok nyertek felvételt, akik bizonyára a két budapesti, állami intézményből a jó érettségi eredményük ellenére kiszorultak, s nem akarnak vidéken tanulni, ezzel megtakarítva a jelentős tandíj mellett az utazási és szállásköltséget.

A két vidéki főiskola nagyon különböző karakterű, de a jelentős regionális vonzás szempontjából hasonló szerepet töltenek be. Döntő különbség azonban, hogy míg a MÜTF-ön az önálló vállalkozók, addig a KJF-en az állami alkalmazottak anyák aránya magasabb. Ennek ellenére itt fizetik messze a legtöbb tandíjat. (A hallgatók 80%-a 20-30 ezer forintot fizet havonta.)

Az eddigiek alapján látható, hogy a gazdálkodási szakot indító intézmények közt jelentős különbségek vannak, de nem alakulnak ki olyan együttállások, mint amelyeket a pedagógusképzők között tapasztaltuk. Ennek egyik oka vélhetőleg a pedagógusképzésen belül meglévő képzési és végzettségi hierarchiában (tanító- és tanárképzés) rejlik. Ilyen különbség nem tapasztalható a gazdálkodási területen. Ellenben jól megfigyelhető az állami és nem állami intézmények közt megerősödő határvonal.

Az első hipotézisben azt akartam bizonyítani, hogy a különböző fenntartású intézmények más-más társadalmi rétegek számára elérhetőek. Ezt csak részben sikerült igazolni.

A szülők iskolai végzettsége

Az igazolás sikertelenségének jelentős oka lehet, hogy fenntartótól függetlenül a felsőoktatás kapui a vizsgált intézményekben inkább a már diplomás szülők gyerekei számára állnak nyitva, hiszen a szülők fele felsőfokú végzettségű. Ez már egy elsődleges szelekciót jelent a továbbtanulás szempontjából. Az elsőgenerációs értelmiség számára az állami, tandíjmentes tanárképzés nyújt inkább lehetőséget.

Szülők összesített iskolai végzettségének mutatói szakonként, szektoronként

	Pedagógus- képzés	Gazdál- kodási szak	Állami	Nem állami
Apa végzettsége				
Általános	4%	0,5%	1,8%	2,6%
Szaktanús	20%	15%	18%	16%
Érettségi	28%	30%	28%	31%
Diploma	48%	55%	53%	50%
Anya végzettsége				
Általános	6%	1,5%	4,8%	3,2%
Szaktanús	18%	6%	5,8%	7,2%
Érettségi	40%	37%	39%	37%
Diploma	46%	56%	50%	52%

Foglalkozás

A korábbi táblák alapján már jól érzékelhető a különbség a szülők foglalkozását tekintve, hiszen mind a pedagógus, mind a gazdasági képzés terén meghatározóbb a magánszférában dolgozók aránya, amely adatsor jól mutatja a magyar társadalom átalakulásának tendenciáit. Külön említésre érdemes az önálló vállalkozó szülők magas száma a nem állami fenntartású intézmények esetében. Azok a szülők tehát, akik maguk sem az állami szektorban dolgoznak, jobban bíznak a magánoktatásban (apa: 22% és 32%, anya: 10% és 22%), tehát a nem állami intézmények aktív szerepet játszanak a magyar társadalom polgárosodási folyamataiban. Ugyanakkor az előbbi megállapítás alapján meg kell jegyezni, hogy az egyetemekre fel nem vett hallgatók adják a magánintézmények elsődleges merítési bázisát, igaz, e téren nem maradnak el állami társaik mögött. Az ok a magánintézmények viszonylag rövid múltjában is keresendő. Figyelemreméltó azonban, hogy például a 2002-ben tízéves székesfehérvári főiskolára 2001-ben jelentkezett 11000 hallgató közül több, mint 5000 már első helyen jelölte meg az intézményt. A szintén 10 esztendő s tatabányai főiskolán hasonló arányok jellemezték az elmúlt év adatait. Ebből arra lehet következtetni, több kibocsátott évfolyamra van szükség ahhoz, hogy egy jól dolgozó új intézménnyel kapcsolatban is bizalom alakuljon ki az oktatási piacon.

Anyagi helyzet

Az összesített adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a magánszektor biztosabb anyagi diszpozíciókat teremt a családok számára, ugyanakkor nem az anyagi háttértől függ, hogy a gyermek továbbtanuljon-e. Fontosabb szempont a szülők iskolai végzettsége. A magasabb iskolai végzettség önmagában is biztosabb munkavállalási és gyakran magasabb egzisztenciális alapot teremt, ezért a szerényebb anyagi háttérrel, de magas iskolai végzettséggel rendelkező családok komoly erőfeszítéseket tesznek, hogy gyermekük is diplomás legyen. Az összesített kereseti adatok alapján jól látszik, hogy a mobilitás tekintetében nem a fenntartásban keresendő a különbség, hanem a képzés profilja, piacképessége döntő abban, hogy milyen társadalmi rétegek számára elérhető az adott felsőoktatási intézmény.

A jövedelem megoszlása szakonként, szektoronként

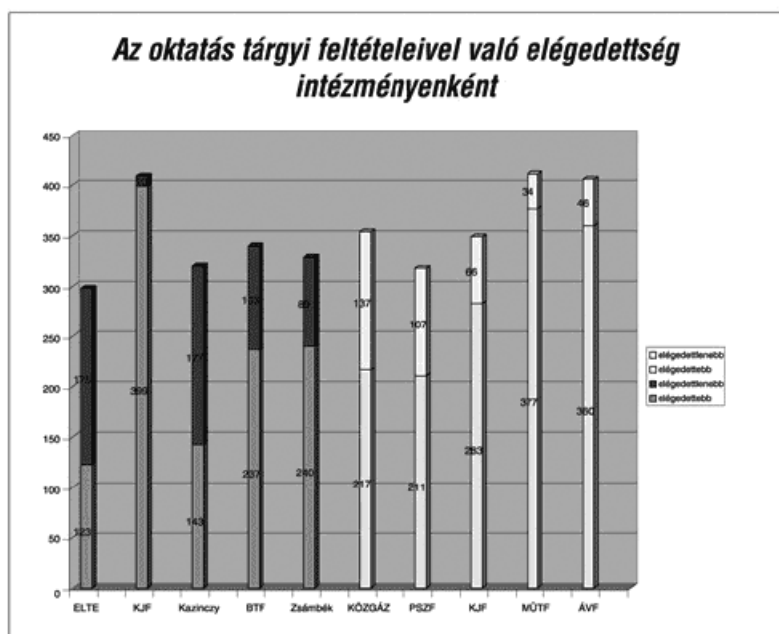
Jövedelem/fő	Pedagógus- képzés	Gazdál- kodási szak	Állami	Nem állami
Alacsony	87%	36%	68%	59,8%
Jó	8%	34,6%	19%	23,8%
Magas	2%	16%	6,4%	11,6%
Nagyon magas	0,2%	7,8%	3,4%	4,8%

A pálya és az intézmény választásának indokai

A legmeghatározóbb különbség ismét nem a fenntartó, hanem a szak profilja alapján mutatkozik. A társadalom mindennapjaiban tapasztalható presztízskülönbség a tanári és közgazdász pálya közt jól tükröződik a hallgatók válaszaiban is. A pedagógusképzést hivatástudatból (27,6%), a közgazdasági pályát érdeklődésből (40%) és anyagi megfontolásból (25%) választják a hallgatók. Amennyire meghatározó a tanároknál a hivatástudat, annyira fontos a presztízis (15%) és a presztízis által motivált érdeklődés a közgazdászoknál.

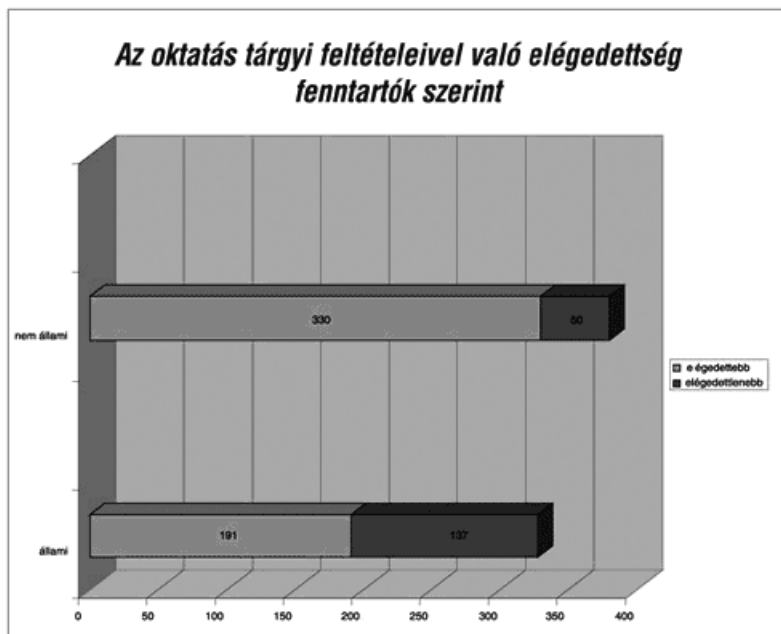
Az intézményválasztás esetén az egyetemi polgárrá válás az elsődleges szempont, mert az egyetemi diploma után nem kívánnak továbbtanulni, szakképzettségüknek megfelelően elhelyezkedhetnek. Gyakori, hogy csak a sikertelen felvételi után (máshova nem vettek fel), választják a főiskolákat diákjaik, itt is elsősorban az állami intézményeket keresik. A gazdasági képzést nyújtó magánintézmények választásánál fontos, hogy van-e a főiskolán a hallgató OKJ-s szakmájának megfelelő szakirány.

Mindezek az adatok azonban nem jelentenek minősítést. Sőt! Még inkább hangsúlyozzák, hogy az alacsonyabb státuszú családok társadalmi mobilitását vannak jól és kevésbé jól segítő intézmények. Nem hiszem, hogy előnyös a társadalom ilyen erőteljes szétválása, de tartok attól, hogy a főiskolai típusú intézmények esetleges megszüntetése, vagy egyetemek alá rendelése társadalmilag rövid és hosszú távon is káros lenne Magyarországnak. A duális rendszer átalakítása lineáris rendszerré hamarosan megkezdődhet. A mechanikus strukturális megoldási javaslatok helyett célszerűbb lenne az intézményi szintek, végzettségek és képesítések pontosabb meghatározását, az egyes szintek piacképes kimenetét és a szintek egymásra épültségét együttesen kezelni a kreditrendszer kérdéseivel és az oktatott szakok európai harmonizációjával.

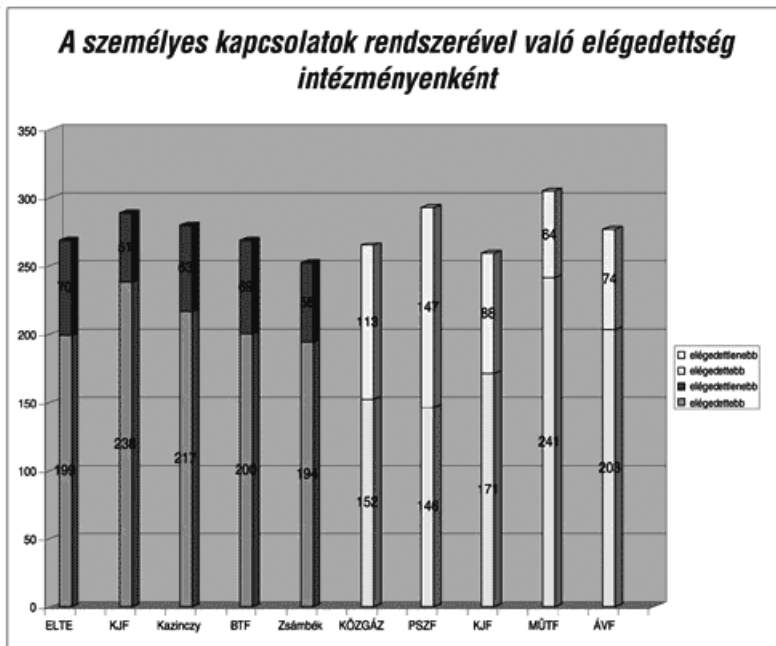
A tárgyi feltételeket tovább vizsgálva, erőteljesen kirajzolódik az állami és nem állami intézmények

közt megragadható különbség. A nagy eltérést magyarázhatja, hogy a helyi szintű gazdálkodás átláthatóbb, mint a hatalmas állami egyetemeken, főiskolákon. Ennek következtében az intézményvezetés közvetlenül tud reagálni a felmerülő igényekre, s ez a piacon való maradásának alapfeltétele is. A magánintézmények ezen eredménye abszolút értékben kisebb költségvetésből került finanszírozásra, mint a megegyező méretű állami intézményeké. A közhiedelemmel ellentétben ugyanis a vizsgált nem állami intézmények költségvetésében az állami támogatás 10-25% körül mozog, a fennmaradó hányad saját bevétel, és az ilyen iskolák összes szolgáltatási díja nem éri el a hasonló képzések állami normatíváját. Az áttekinthető cégszerű működés előnyei a költségvetési finanszírozási modellel szemben bizonyíthatóak.

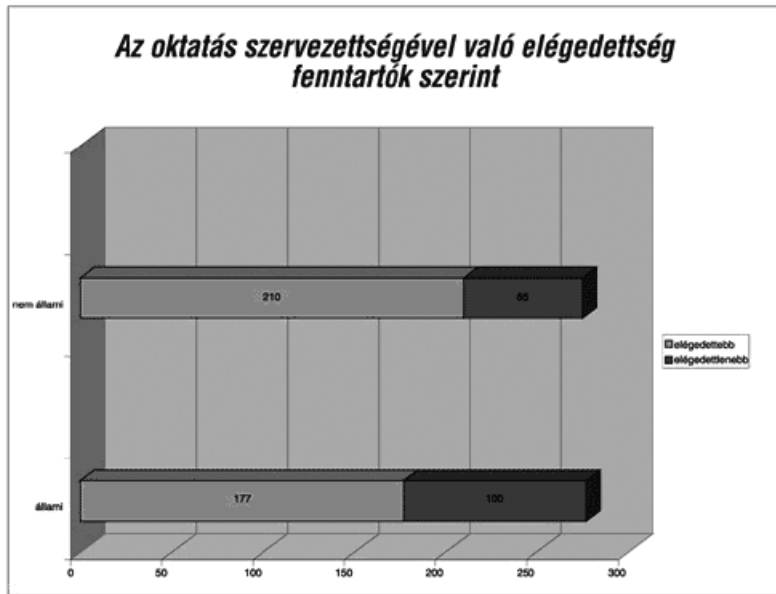

A személyes kapcsolatok rendszere

A humán tényezők közt döntően az interperszonális kapcsolatokra voltam kíváncsi, ezért a mérés kiterjedt az oktatókkal való kapcsolatra, a társak segítőkészségére és a csoportszellem minőségére. Ide soroltam továbbá az egyén leterheltségére vonatkozó kérdést, amelyet fordított változóként értelmeztem. Úgy gondoltam, hogy a szabad tanárválasztás, az állandó csoportok hiánya hátrányosan befolyásolja a hallgatók egymás közti viszonyát, a csoportszellem alakulását. A kapott adatok szerint a diákok mindenhol jól érzik magukat, de az eredményeket részletesebben vizsgálva jelentős eltéréseket lehet kimutatni.

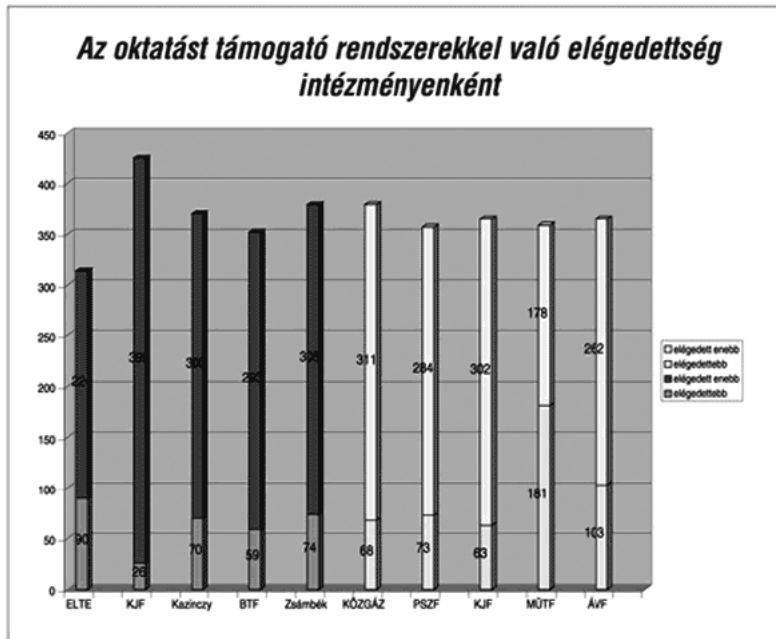

A tanárjelöltek általánosan jobbnak ítélik, egységesebben elégedettek a személyes kapcsolatrendszerrel, mint a gazdálkodás szakos hallgatók. Ennek egyik oka lehet maga a motivált pályaválasztás, másrészt az ő képzésüknek szerves része a személyközi kapcsolatok tudatos kezelésének megértése, alakítása. A diákok elégedettek társaik segítőkészségével, nem érezhető a verseny kiéleződése. A csoportszellem az egyetemeken a leggyengébb, ahol a hallgatók egyharmada ítélte rossznak a csoportkohéziót. Ennek oka lehet, hogy az ELTE és a KÖZGÁZ a legtöbb hallgatót befogadó mamutintézmény, ahol a kreditrendszer bevezetésével megszűnőben vannak a hagyományos tankörök. Ezzel szemben a csoportokat megtartó főiskolákon erősebben érezhető mind térben, mind szellemiségében az összetartozás. Felmerülhet továbbá, hogy a meghatározott, évekig együtt tanuló csoportok nem csak a személyközi kapcsolatok, hanem a csoporton belüli kölcsönös függőségi és felelősségi viszony kialakulását is segítik. Kiemelendő, hogy amíg a nem állami intézményekben szoros a kapcsolat a diákok és tanáraik között (50-85% között), addig az állami intézményekben, de különösen a KÖZGÁZ és a PSZF-en oktatókkal való kapcsolatot igen gyengére értékelik a hallgatók (24-31%). Ennek a különbségnek a háttérében az oktatási intézmény szolgáltatói szerepének eltérő megítélése áll. A tandíjakat fizető hallgatók esetében vélhetően az egyes tanárok is jobban figyelnek arra, hogy a diákjaik elégedettebbek legyenek a megvásárolt szolgáltatással, így a velük való személyes kapcsolattartással is.

Az oktatást támogató rendszerek minősége

Az alapvető tárgyi és személyi feltételeken túl fontos annak vizsgálata, hogy vannak-e kimutatható jelentős különbségek a pedagógusképző intézményekben és a gazdálkodás szakokon az alkotó értelmiséggé válás segítésében. Ehhez járulhatna hozzá a nyelvtanulás és a külföldi tapasztalatszerzés, a diákköri munka, a tanszéki kutatásba való bekapcsolódás és a hatékony ösztöndíjrendszer működtetése. Az ábra jól szemlélteti, hogy ennek a területnek a megítélésében szinte alig van különbség, bármely intézménytípust vizsgáljuk is. A hallgatók közel nyolcvan százaléka elégedetlen ezekkel a támogatásokkal. A megkérdezett diákoknak több mint a fele az ötfokú skálán elégtelenre értékelte a tanszékeken folyó kutatásokba való bekapcsolódás lehetőségét. (KÖZGÁZ – 89%, PSZF – 86%). Csak a diákköri munkánál tapasztalható némi elmozdulás, amit magyarázhat az, hogy egy országos tudományos versenyen való sikeres szereplés az intézmény közvetlen érdeke is. Az OTDK szervezettsége keretet ad a diák tudományos munkájának támogatására. Az Európai Unióhoz való viszony egyik alapfeltétele, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők biztosan kommunikáljanak idegen nyelveken. A vizsgált tanárképző intézményekben a hallgatók közel hetven százaléka nem tartja elégségesnek a nyelvi képzést, ami gátja lehet a külföldi ösztöndíjhoz jutásnak is. A közgazdászképzésben sem sokkal elégedettebbek a hallgatók a nyelvtanulás elősegítésével. (A hallgatók 40-50% itt is elégedetlen.)

Az elemzett intézmények közül megint kitűnik a Modern Üzleti Tudományok Főiskolája, ahol a legjobb elégedettségi mutatók születtek. Érdekes összehasonlítani ezt a képzőhelyet a legnagyobb presztízsű közgazdászképző hellyel, a KÖZGÁZ-zal.

A KÖZGÁZ és MÜTF hallgatóinak oktatást támogató rendszereikkel való elégedettsége

	KÖZGÁZ	MÜTF
külföldi ösztöndíjhoz jutás		
elégedetlen	47%	38%
elégedettebb	14%	22%
részvétel a tanszéki kutatásban		
elégedetlen	94%	71%
elégedettebb	3%	11%
OTDK támogatás		
elégedetlen	35%	27%
elégedettebb	25%	40%
szakmai gyakorlat		
elégedetlen	90%	18%
elégedettebb	1%	45%
nyelvtanulás elősegítése		
elégedetlen	56%	14%
elégedettebb	21%	51%

3. ÖSSZEFOGLALÁS

Az általános felsőoktatási tendenciákhoz hasonlóan a pedagógus- és közgazdászképzés terén is tapasztalható a hallgatói létszám radikális emelkedése, amely kikényszeríti a strukturális és tartalmi változásokat. Ennek eredménye a képzés megújítása, a továbbképzési rendszer, a távoktatás lehetőségeinek specializálása. Ezzel párhuzamosan körvonalazódik a képzés tartalmi korszerűsítése is, s például a tanárképzés terén megjelenik a képesítési követelmény-egységesítést és változtatást előidéző rendszer. Azt vizsgáltam, hogy a felsőoktatás egészére jellemző változások hogyan befolyásolják ezt a két különböző presztízsű területet.

Két átfogó kérdéskör mentén kívántam ezekre a felvetésekre választ keresni.

A különböző fenntartású intézmények meghatározóan más társadalmi rétegek számára hozzáférhetőek, másként szolgálják a társadalmi mobilitást.

Az első hipotézist nem sikerült egyértelműen igazolni, mert a valós különbség nem a fenntartó személyében, hanem a diploma piaci értékében van. Az eltérő fenntartói háttér elsősorban az intézmény hallgatókkal kapcsolatos attitűdjében, azaz a minőségorientált szolgáltatási szemléletben keresendő. A szándék kitapintható, de az eltelt tízegynéhány esztendő, úgy tűnik, még nem elegendő ahhoz, hogy precízen mérhető legyen. Jellemző módon minden olyan megkérdezett, aki véletlenszerűen állami intézményből került át nem államiba, kiválóra értékelte intézményét az összes kérdésben, míg azok, akik csak magánintézményt ismertek, sokkal kritikusabbak.

- A családok anyagi helyzete lényegesen rosszabb a pedagógusképző intézmények hallgatóinak körében, mint általában a felsőoktatásban. Itt is megállapítható azonban, hogy a magasabb társadalmi presztízsű családok gyerekei inkább az egyetemi képzésben vesznek részt, míg a rosszabb szociokulturális környezetből továbbtanulók inkább a főiskolát választják.

- A társadalmilag elismertebb gazdálkodási szak esetében a hallgatók általánosan jobb szociokulturális háttérrel rendelkeznek, és kevesebb az első generációs értelmiségi.

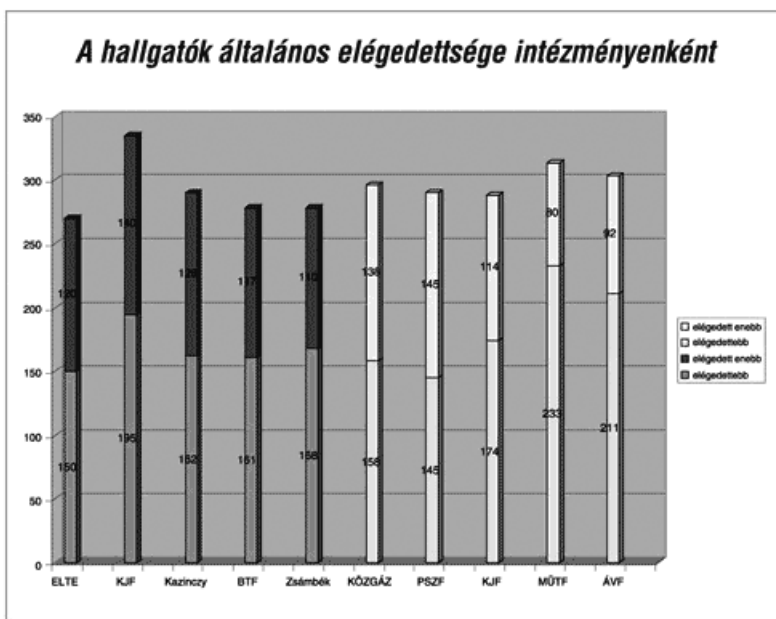
- A fenntartó alapján mutatkozó meghatározó különbségnek tűnik azonban, hogy a diákok iskolaválasztásában szerepet játszik az, hogy szüleik jövedelmüket az állami, vagy a magánszektorból szerzik.

- Ezen általános tendencia mellett az vélelmezhető, hogy az intézményválasztást szintén befolyásolja a különböző értékeket hordozó, eltérő fenntartói státusz. Az elgondolás nem igazolódott ebben a formában, ellenben két lényeges elemzési szempont körvonalazódott. Egyrészt jellemző volt néhány pedagógusképző intézmény – ELTE-KJF, TFK-AVKF – állandó hasonlósága a szociológiai mutatókkal kapcsolatosan, amelyet nem indokolt sem az eltérő fenntartó, sem a képzési profil. Másrészt határozottan kirajzolódott, hogy vannak a tanárképzésen belül piacképesebb és kevésbé piacképes területek. A két utóbbi megállapításunk alapján kimondható, hogy nem a fenntartói státusz a meghatározó a társadalmi mobilitás terén.

- Az is érzékelhető, hogy mindegyik intézmény másképp, de egyértelműen szolgálja a társadalmi mobilitást. A főiskolák lehetőséget teremtenek a hagyományos értelemben vett társadalmi rétegek közötti vertikális mozgásnak megteremtik az első generációs értelmiségivé válás alapjait. Az egyetem (ELTE) és az alapítványi főiskola (KJF) különös összhangja egy új típusú mobilitás létre világit rá. Az egyetem presztízsén túl ez a két intézmény ad olyan könnyen mobilizálható ismereteket és jogosítványt, amelyek tényleges horizontális mobilitást tesznek lehetővé.

A különböző fenntartású pedagógusképző intézményekben jelentősen eltérőek az oktatáshoz kapcsolódó feltételekkel való hallgatói elégedettség: a vizsgált hipotézist a korábban bemutatott öt szempont alapján kívántam igazolni, amelyek összegzéseként a következők fogalmazhatók meg:

- Az öt szempontú intézményi összesítésekben látható, hogy a hallgatók inkább elégedettebbek iskoláikkal, bár az állami intézményekben kisebb mértékben.
- A magasabb elégedettség a nem állami intézményeket jellemzi, a hallgatók kritikusabb megközelítése ellenére is.
- Az oktatás tartalmával, hagyományos formáival való általános elégedettséggel szemben az ismeretek alkalmazásában nyújtott segítséggel elégedetlenek a hallgatók (külföldi ösztöndíj, szakmai gyakorlat, tanszéki kutatás, OTDK, nyelvtanulás, elhelyezkedés segítése, EU-s ismeretek), csupán egyetlen főiskola, a MÜTF volt kivétel ez alól. Vélhetően az egész hazai felsőoktatás állapotára lehet következtetni ezen a területen. A legnagyobb elmaradás itt érhető tetten.

Az állami iskolák tárgyi környezete, felszereltsége messze elmarad magántársaikétól. Ezt a tényt a finanszírozás és az irányítás készülő reformjánál mindenképpen érdemes figyelembe venni.

Azokban az intézményekben, ahol még nem bomlottak fel a csoportok, mint szervezeti egységek, ott nagyobb az interperszonális kapcsolatok pozitív szerepe. Ez jellemzően a pedagógusképző főiskolákon megőrzött hagyomány. Ugyanakkor az oktatókkal való jó kapcsolatról a szolgáltató szemléletű, nem állami intézményekben tanuló diákok számoltak be.

- Az összesített adatok elmoszák az intézményi különbségeket, így sem az állami – nem állami, sem a képzési megosztásban nem rajzolódik ki jelentős eltérés. Ugyanakkor azt a tendenciát is látni kell, hogy a nem állami főiskolások értékelték a legpozitívabban és a legkevésbé elmarasztalóan iskolájukat.

- Az állami és nem állami intézmények összehasonlító elemzésének egyik komoly tanulsága, hogy a nem állami intézmények közül azok, amelyek több, mint öt éve jöttek létre, beilleszkedtek a hazai felsőoktatás intézményrendszerébe. Oktatási színvonaluk egyenértékű az állami intézményekével. A MAB-vizsgálatok eredménye is ezt igazolja.¹

- A vizsgált magánintézmények szolgáltatási színvonala szintén eléri az államiakét, illetve néhány területen meghaladja azt. Mindegyik úgynevezett magánintézmény széles társadalmi háttérrel dolgozik. Fenntartó alapítványaik kuratóriumaiban megyei jogú városok (Székesfehérvár, Tatabánya), nagy vállalatok és egyéb társadalmi szervezetek képviseltetik magukat. Hallgatói létszámuk jelentős: KJF 8000, MÜTF 3600, ÁVF 1600.² A magánintézmények a piac értékelése alapján is a legjobbak között szerepelnek.³ A felsőoktatás minőségi bővülésében tehát komoly szerepet játszanak úgy, hogy az állami költségvetésből cca. 80%-kal kevesebb terhet jelentenek hallgatónként.

A fentiek alapján bizonyított, hogy a magánintézmény képes magas szinten megfelelni a felsőoktatásban megfogalmazható elvárásoknak. Nem lehet elégé hangsúlyozni, hogy jobb tárgyi feltételeket, tanárainak még mindig több jövedelmet tud biztosítani (amiért többet is vár el, lásd hallgatók-oktatók kapcsolata, magasabb óraszámok stb.) úgy, hogy abszolút értéken kevesebb pénzből gazdálkodik, mint a hasonló nagyságrendű, az állam által működtetett intézmények. Jelenleg ez a legjelentősebb kimutatható különbség az eltérő fenntartású intézmények között. Vélhetően Magyarországon is a legfejlettebb országokhoz hasonlóan nem a fenntartó szerint ragadhatók meg az intézmények közötti különbségek, hanem a szolgáltatás minőségében jelentkeznek azok. Az eltérő fenntartás különbözőségeit érdemes tovább kutatni, mert a tanulságok hasznosak lehetnek az egész hazai felsőoktatás versenyképességének javításában.

JEGYZETEK

1 A MAB határozatok az adatvédelmi biztos állásfoglalása alapján 2002-től nyilvánosak.

2 OM statisztikai adatok.

3 U.o.

IRODALOM

- A magyar felsőoktatás fejlesztése 2000-ig. Felsőoktatási Tárcaközi Vegyes Bizottság, Budapest. (1992)
- Angol nyelvű képzések Magyarországon: a bolognai folyamat. In: *Heti Világgazdaság*, 2003. 34. sz. 62. p.
- Az 1993. évi LXXX. Törvény a felsőoktatásról.
- Az 1996. évi LXI. Törvény a felsőoktatásról.
- Ballér Endre (1997): A tanárképzés egységes képesítési feltételeiről. In: *Magyar Felsőoktatás*, 7. sz.
- Barakonyi Károly (2004): Rendszerváltás a felsőoktatásban (Bologna-folyamat, modernizáció). Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Barta Tamás (2005): Merre tovább felsőoktatás? In: *Felnőttképzés*, 2-3. sz. 18-20. p.
- Csákó Mihály (1998): A felsőfokú továbbtanulás meghatározói 1998-ban. ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet, Budapest.
- Descy, P., Tessaring, M. (2004): Evaluation of systems and programmes. = Office for Official Publications of the Communities, Luxemburg.
- Education at a glance, OECD, 1998.
- Education in the European Community, Medium-Term Perspectives 1988-1992. Brussels, European Commission 1988.
- Felsőoktatási világkonferencia: felsőoktatás a 21. században: elképzelések és cselekvés. In: *Educatio*, 2000. 1. sz. 137-148. p.
- Hrubos Ildikó (1998): Nemzetközi tapasztalatok az integrációról. In: *Magyar Felsőoktatás*, 9. sz. 24 – 25. p.
- Hrubos Ildikó (2000): Új paradigma kérdése az ezredfordulón. In: *Educatio*, 1. sz. 13-26. p.
- Hrubos Ildikó (2002): A „bolognai-folyamat”: európai trendek: a Bolognai Nyilatkozatból adódó strukturális változások megvalósíthatósága a magyar felsőoktatásban. Oktatókutató Intézet, Budapest.
- Hrubos Ildikó, Szentannai Ágota, Veroszta Zsuzsanna (2003): A „bolognai folyamat”: az európai felsőoktatási térség gondolatának megjelenése és a megvalósítás esélyei. Oktatókutató Intézet: Új Mandátum, Budapest.
- Gidai Erzsébet (1997): *Gazdaság, Oktatás, Kutatás*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- IREDU Database, 1997.
- Járainé Bódi Györgyi, Torgyik Judit, Szabó Péter (1999): Különböző fenntartású felsőoktatási intézmények összehasonlítása. In: *Felsőoktatás-pedagógia*.
- Kuráth Gabriella szerk. (2005): A Bologna-folyamat kihívásainak kezelése marketing eszközökkel II. Felsőoktatási Mark konferenciakötet. Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
- Magániskolák almanachja 1992 – 93. Alapítványi és Magániskolák Egyesülete, Budapest, 1992.
- Magániskolák almanachja 1996 – 97. Alapítványi és Magániskolák Egyesülete, Budapest, 1997.
- Magyar Statisztikai Évkönyv 1998. KSH, Budapest, 1999. 102 – 104. p.
- MF Műhely az Oktatókutató Intézetben – Integráció. In: *Magyar Felsőoktatás*, 10. sz. 10 – 25. p.
- MF Műhely az Oktatókutató Intézetben – V. Finanszírozás. In: *Magyar Felsőoktatás*, 10. sz. 10 – 25.

p.

Neszt Judit (2005): A felsőoktatás nemzetközi dimenziói. In: *Educatio*, 2. sz. 445-448. p.

Pfister Éva: Az egyetemi szintű tanárképzés tantárgyi rendszere a képesítési követelmények tükrében. In: Szabó László Tamás szerk.(1994): *Pedagógusképzés*. Oktatókutató Intézet, Budapest.

Polónyi I., Timár J. (2001): *Tudásgyár, vagy papírgyár? Új Mandátum* Kiadó Budapest.

Riba István (2005): A felsőoktatás átalakítása: bolognai magyar módra. In: *Heti Világgazdaság*, 2. sz. 57-59. p.

Róbert Péter (2000): Bővülő felsőoktatás: ki jut be? In: *Educatio*, 1. sz. 79-94. p.

Soósne Faragó Magdolna (2004): A tanárképzés „bolognai” szerkezetű átalakításáról (a folyamatban lévő reformjavaslatok áttekintésével). In: *Pedagógusképzés*. 4. sz. 47-56. p.

Szabó László Tamás (1998): *Tanárképzés Európában*. Oktatókutató Intézet, Budapest.

Széchy Éva (1993): Korunk globális problémái és az oktatás. In: *Új Pedagógiai Szemle*, 6. sz. 61 – 64. p.

Trow, M. (1974): *Problems in the Transition from Elit to Mass Higher Education*. OECD, Paris.

Tanárképzésünk megújítása (Tanulmánykötet). Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Budapest, 1993.

UNESCO Statistical Yearbooks. Belgium, 1997.

Vámos Dóra (2000): A munkapiacra – diplomával. *Educatio*. 1. sz. 62-78. p.

Vita a felsőoktatás átalakításáról: reformelképzelések. In: *Heti Világgazdaság*, 2003. 34. sz. 51. p.

Windolf (1997): *Expansion and Structural Change*. Westview Press.

www.bologna-bergen2005.no/Bergen/Conference.HTM

Tanulmányok

Tudós tanár - tanár tudós: Dr. Kotsis Iván építészprofesszor

Szontagh Pál

Dr. Kotsis Iván műegyetemi építészprofesszor nevét hiába keresnénk a neveléstörténet kézikönyveiben, lexikonjaiban. Annál több szó esik róla a XX. századi magyar építészetéről szóló összefoglaló munkákban. Mégis, mi indokolja életművének taglalását egy neveléstörténeti szakfolyóiratban?

A professzor ismerői a róla szóló visszaemlékezésekben és méltatásokban szinte egyöntetűen és elsőként említik iskolateremtő műegyetemi oktatói tevékenységét: „Oktatói munkásságát valóban csak tanítványain keresztül tudjuk értékelni. A lista tekintélyes részét a későbbi professzorok és országosan elismert építészek, mint Pogány Frigyes, Gábor László, Bretz Gyula, Szendrői Jenő, Granasztói Pál, Preisich Gábor, Rimanóczy Gyula, Janáky István, Farkasdy Zoltán, Szrogh György és mások nevei adják.”

„Kotsis professzor – mint évtizedekig az építészeti osztály tanmenetének gondozója – nagy érdemeket szerzett a sajátos, budapesti műegyetemi építészképzés megformálásban.”

„Az építésznevelés, valamint az építész szemlélet, illetve a modern építészet hazai elterjedése terén több évtizeden át kifejtett példamutató tevékenységét tanítványai, a magyar építészek kivételes tisztelete övezi.”

„Építésznevelő és pedagógiai munkája az új építészet szempontjából döntőbb volt, mint modern épületei. Tanítványai elbeszélése szerint új légkört teremtett az egyetemen, szabad utat nyitva a számukra a modern épületek tervezése terén akkor, amikor a legtöbb tanár még a régi történeti formákban való tervezést részesítette előnyben.”

Iskolai, egyetemi évek

Az 1889-ben született Kotsis Iván az aradi állami főreáliskolában végezte középiskolai tanulmányait.

„A vidéki középiskolákban igen jó atmoszféra termelődött ki; a tanárok közelebb állottak a növendékekhez, mint a zsúfolt életű fővárosban; itt mindenki ismert mindenkit, a kapcsolat közvetlenebb volt, a hangulat megnyugodott és kiegyensúlyozott.”

1907-ben iratkozott be a Műegyetemre függetlenségére és egyetemi státusára büszke diákként: „úgy éreztem, hogy azzal, hogy a Műegyetem hallgatójává váltam, máris több lettem”. A másodmagával közösen bérelt Szentkirályi utcai lakásból nap mint nap „valóságos áhítattal” járt a műegyetemi órákra. Szórakozásra a szigorú tanulmányi kötelezettségek teljesítése miatt semmi ideje nem jutott.

Tanulmányait az Eszterházy utcában kezdte, csak a negyedik évben költöztek át az akkor új

lágymányosi épületbe. Tanárai között olyan nagyságok voltak, mint a reneszánsz építészeti tanító Hauszmann Alajos, a szerkezettan tanára, Pecz Samu, és a középkori építészettörténet professzora, Schulek Frigyes. Nem véletlen, hogy „...a tekintélytisztelet ma el nem képzelhető magasfokú volt. Boldogok voltunk, ha valamelyik professzorunk munkánkat megdicsérte, erről az elismerésről éreztük, hogy magasról jön és mégsem leereszkedő. A professzorok részéről az udvariasságnak azt a stílusát élveztük, amelyben előkelő urak élnek, és kiváltotta belőlünk a tiszteletet. Tudtuk, hogy minden hozzájuk intézett közeledésünkre úri előzékenységgel reagálnak, ez a tudat azonban senkit sem bátorított fel bizalmaskodásra”.

A kezdő műegyetemi oktató

1911 szeptemberében – diplomaszerezése évében – került az újkori építészeti tanszékre „segédtanárnak”. A betegeskedő Hauszmann Alajost helyettesítő Hüttl Dezső adjunktus segítőtje lett. Kezdetől karakteres oktatóegyéniség volt. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy már működése első évében tréfás gúnyversben „énekelték meg” hallgatói a Műegyetem diáklapjában, a Megfagyott Muzsikusban:

„Ifjú asszisztensünk: Kotsis Iván
Renaissanceból igen sokat kíván.
De mi úgy megszerettük e télen
Tripoliszba küldtük közkölségen”

1912 januárjában tanulmányi ösztöndíjjal Olaszországban majd Németországban és Ausztriában járt. „Fiatalon és gondtalanul utaztam, kötött program nélkül, mindenütt addig maradtam, amíg tele nem szívtam magam látnivalókkal. Új benyomások felvételére alkalmas friss fejjel és előítélet nélkül néztem mindent, élményeim mindvégig megmaradtak bennem és kiformált véleményeimet változatlanul tartom”.

Fiatal egyetemi oktató korában kapcsolódott be a Mérnökegylet munkájába. Az egyletben együtt ülészttek, vitatkoztak és vacsoráztak a legkülönbözőbb korú, szemléletű, pozíciójú építészek: szakfunkcionáriusok, professzorok, gyakorló tervezők. A kezdőknek nemcsak a szakmai előadások és viták segítettek sokat pályájuk elején, de megtanulhatták itt a szakmájukhoz nélkülözhetetlen modort, fellépést, önfegyelmet és szerénységet, valamint pályájukat meghatározó ismeretségekre tehettek szert. „A fesztelen, kollegiális atmoszférán belül az alapmotívum a tekintélytisztelet volt. Felemelőnek vettük, ha bemutatkozhattunk ismert nevű építőművészeknek, és egy-egy tervpályázati sikerünk alkalmával elismerő szavakat kaptunk tőlük”. A légkört jellemzi, hogy az egyleti vacsorát U-alakú asztalnál rendezték, ahol a pályakezdők az U betű szárainál foglaltak helyet, s éveik számának – és szakmai tekintélyük – növekedésével kerültek egyre közelebb az asztalfőhöz. Kotsis Ivánt 1918-ban a műszaki tudományok doktorává avatták, 1920-tól műegyetemi magántanár. 1922-ben leválasztották az ókori építészet tárgykörétől az épülettervezést és helyettes tanári, majd 1928-tól nyilvános rendes tanári minőségben ennek a tanszéknek a vezetésével bízták

meg. Annak ellenére nagyon gyorsan emelkedett a szakmai ranglétrán, hogy későbbi elemzők szerint „...a műegyetem keretei közé nehezen beférő, modern, demokratikus gondolkodású ember volt”.

A professzor

„Építésznevelői tevékenységének legjelentősebb korszaka 1927-ben kezdődött, mikor is ... lehetősége nyílt a kor haladószellemű építészeti felfogásának megfelelő oktatási módszereket bevezetni, ezen keresztül hallgatók generációit modern gondolkodású és széles látókörű építészmérnökké nevelni”.

Új tantárgyai között eleinte a Renaissance formák tanítása, majd a Tértművészet és a Lakóépületek tervezése is szerepelt. Tantervi reformjának lényege, hogy a történeti példák közvetlen tapasztalata helyett az épület tervét a logikus alaprajzképzés és a megfelelő szerkezeti rendszer határozta meg. Ő maga így emlékszik vissza erre: „Mivel a budapesti Műegyetemen tanártársaim megtisztelő bizalmából az építészeti osztály tanulmányi rendjének gondozásával ... foglalkozhattam, szükségesnek tartottam, hogy több külföldi műegyetemen az építészoktatás szervezését megismerjem, éspedig lehetőleg személyes látogatás útján”.

A Paul Bonatz és Paul Schmitthenner nevével fémjelezhető dél-németországi építőművészet illetve a stuttgarti műegyetem képzési rendszere nagy hatást tettek rá. Tapasztalata az volt, hogy a stuttgarti képzésben nem az oktatás, sokkal inkább a nevelés dominál: „...a sok tárgyi ismeret nyújtása helyett a lelket kell bennük kiformálni és építészeti készségüket megalapozni, amellyel az adódó problémák helyes megoldását ösztönszerűen meg fogják tudni találni”.

Az alapvető szempont tehát az volt, hogy minden tantárgynak a tervezést kell szolgálnia. Ennek érdekében az építészeti szaktárgyak óraszámát növelték, az elméleti és tudományos segédanyagok anyagából kiválasztották azt, amit szakmailag szükségesnek találtak és az építészeti szaktárgyak keretei közt oktatták.

Az 1929-es építészkongresszus megszervezésében, mint a műegyetemi tanulmányi szekció előadója vett részt. Ez alkalomból a Műegyetemen is rendeztek építészeti kiállítást, megjelentettek egy négy nyelvű kiadványt a hallgatók terveiből, azonban „...a jószemű külföld hamarosan felfedezte, hogy mint azt egyik újságjuk meg is írta, az anyag 'üvegházi kitenyésztes' volt”. Mások az őszinte véleményt sértésnek vették, Kotsis igaznak és hasznosnak tartotta: megítélése szerint a kiállításon látványosan bebizonyosodott „építészetünk akkori gyenge állapota”, elsősorban a német kiállításhoz képest volt tapasztalható elmaradás. Nagy hasznát vette viszont tanári munkájában, hogy a kiállítás bezárása után tanszéke a német pavilon teljes anyagát megkapta oktatási célokra. A kritika fogadtatásáról önéletírásában megjegyzi: „Nálunk sajnos, a tárgyilagosság ilyen téren mindig gyenge lábakon állott; ha valakitől véleményt kértünk, elvártuk, hogy megdicsérjen”.

Nemcsak tanszékvezetőként és oktatásszervezőként, de oktatóként is legendás volt. Egyetemi előadásait jól egészítették ki tankönyvnek beillő jegyzetei, amelyekben azonban ábrákat – pedagógiai céllal – nem közölt, azokat a hallgatóknak kellett kitett kartonokról lemásolniuk. Az egyetem falain messze túlmutató elméleti és ismeretterjesztő tevékenysége országos tekintélyt

szereztek számára. „A két világháború között Csonka Pál és Kotsis Iván személyisége biztosította az európai színvonalat és az építészeti és mérnöki oldal képzésbeli egyensúlyát”. „A leendő építészt az Európa-szerte elismert Kotsis Iván professzor vezette be az új építészeti ismeretekbe. Mivel ennek a komplex tervezésnek elengedhetetlen feltétele volt a tartószerkezet méretezése, az ugyancsak nagyhírű Csonka Pál professzor előadásai és irányítása nyomán elsajátított magas fokú szerkezetméretezési ismeretek alapján az 1930 óta kiképzett építészek az – átfogóbb ismereteiket és képzettségüket tükröző – építészmérnök címet viselhetik”.

„A negyvenes években – amikor a képzési idő 4 év + diplomafélév volt – a tervezést a második évtől oktatták. ... Kotsis professzor az egész évfolyamot tanította a lakóépületek tervezésére (elméleti tárgyként). ... A Kotsis-tanszék a harmadéven főleg lakóépületeket, a negyedévben főképpen középületeket terveztetett”. Ebben a korszakban a harmad- és negyedéven, illetve diplomázáshoz a hallgatók maguk választhattak tanszéket. Volt időszak, mikor a hallgatók elsöprő többsége a Kotsis-tanszéket választotta. Ezek a hallgatók általában ott is diplomáztak.

„Rendkívüli oktatói képességekkel rendelkezett, módszerei nagyon is céltudatosak voltak. Az előadási ábrák másoltatásával rászorította hallgatóit a pontos vázolás megtanítására; a zárthelyikkel a felfűtött, felgyorsított gondolkodásra és az éles helyzetekben való gyors döntésekre; a felszínesség irtásával a lényegi értékek felismerésének és érvényesítésének képességére”.

Noha „nem voltak az oktatásban látványos módszerei, szenzációs tanai, melyek néhány hallgatót magukkal ragadva epigonokat toborozhattak volna ... a hallgatók szerettek nála dolgozni: 'Kotsisnál lehet tervezni' – szöveg az indoklás”.

Oktatói tevékenységének hitelét saját tervező építészeti karrierje is erősítette. „Tanár koromban sem voltam barátja az úgynevezett irányító, avagy bírálva tanító terveztetésnek, bár többen ezt vallják helyesnek, ti. hogy a tanár maga ne tervezzen, csak figyelje a hallgató munkáját és kritikájával terelje helyes irányba. ... Egy feladat irányítását csak úgy tudom megoldani, ha abba magam is belemélyedek, mert csak akkor jövök rá a nehézségekre, amelyeket meg kell oldani, és amelyek megismerése nélkül nincs mit irányítanom. ... A tanár ne korigáljon, hanem tervezzen”.

A fenti fennkölt méltatásokat és elemzéseket alátámasztják a hallgatók is – bár kevésbé magasztos formában. A már idézett Megfagyott Muzsikusból a szakosztályi órarend pénteki napja így festett:

Négytől hatig Iván
vázlatkönyvem simán
maradt lapját nézi
Szúrós tekintetét
szavával tetézi:
„Kérem, hisz Önöknek
oly kevés a lapjuk
index aláírást
zikker megtagadjuk!”
Ravaszul így szóltam:

„Tanár úr, e papír
türelmes, mint bárány
nem tudom, hogy jó-e
avagy rossz-e párkány?”
Iván a ceruzát
vette a kezébe
biztatón néztem az
Iván két szemébe
vázlatkönyvem lapjai
egytől mind a százig
öt perc alatt megteltek
rajzzal zsúfolásig.

A hallgatókat mindig partnernek tekintette. Szigorúsága mellett humánumáról és szakmai nyitottságáról is híres volt. „Nem szabad a hallgatókat egy bizonyos felfogásbeli irányba terelni; ez utóbbit mindenki maga fogja megválasztani a maga számára természete, egyénisége és vérmérsékleti adottsága szerint, a tanítás során csak egyet lehet belenevelni: a jó ízlést és a fegyelmezett és kulturált építőművészi gondolkodást”.

Az egykori tanítvány, a későbbi Kotsis-érmes Ivánka András visszaemlékezése szerint előfordult, hogy olyan instrukciót kapott tőle, miszerint ő (ti. Kotsis) mint korrektor egyáltalán nem ért egyet az éppen szóban forgó tervvel, de határozottan kéri, hogy változatlan formában és szellemben folytassa a tervezést.

Kotsis személyiségét illusztrálандó álljon itt egy másik tanítvány, Szrogh György vallomása 1998-ból: „Azt, amire mindenkinek szüksége van a felnőtté váláshoz: a tartásra, a kötelességtudásra, a felelősségtudatra és jó iránytűre az életben, azt itt és éppen Kotsis professzor úrtól mind megkaptam, s akit éppen ezért, ilyen értelemben nevelő Apámként is tisztetek”.

Ugyancsak Szrogh közléséből tudjuk, hogy Kotsis Iván tanszéki szobájában egy tábla tudatta, hogy az akkori rendnek megfelelően őt megillető „méltóságos úr” címre a megszólításnál nem tart igényt. Egy másik tanú, dr. Kubinszky Mihály így emlékezik vissza professzorára: „Az újkori építészeti tantárgy keretében a velencei Scuola San Marco homlokzatát kellett fénykép alapján szabadkézzel rajzolni. A tantermi korrekciót a professzor maga látta el. Ezt követően siettem hazautazni évközi szabadságra. A Gellért téren észrevettem, hogy a rajzot tokjával együtt elvesztettem. Siettem vissza, az úton keresve azt egészen a rajzteremig. Kotsis professzor úr még ott volt, s a többiek rajzait korigálta. Megkérdezte, miért jöttem vissza, majd reményemet szegve mondta, hogy a rajz leadását sajnos aligha remélhetem. Hazautaztam Sopronba. Két nap múlva kaptam barátom révén az értesítést: üzente, hogy a rajzot beadottnak tekinti, mert látta, hogy már majdnem készen volt. Apróság, mégis úgy hiszem: egy igazi professzorra különösen jellemző gesztus volt ez a törődés”. A tanítványokkal való törődés másik kézzelfogható bizonyítéka, hogy közvetlen munkatársai is tanítványai közül kerültek ki. Önéletírásában név szerint emlékezik meg Krén Ferencről, aki 1921-

ben lett közvetlen segítője, 1933-ban tanársegédje, majd műegyetemi adjunktus és Krassói Virgilről, aki 1921 és 1934 között volt munkatársa. Harmadikként csatlakozott hozzájuk Kotsis professzor nagyobbik fia, a szintén műegyetemi hallgató, majd oktató, később a Műegyetemről méltatlanul eltávolított ifj. dr. Kotsis Iván.

A harmincas-negyvenes évek fordulójától a Műegyetemen sem csak az oktatás szakmai kérdései adtak feladatot a professzoroknak. Bár Kotsis mindig is igyekezett úgy személyében, mint egyetemi pozíciójában elzárkózni a politikától, a „zaklatott időkben” a politikai áramlatok befurakodtak a Műegyetem falai közé is. „Szégyelltem magam, amikor a külföldön végzett tehetséges magyarországi zsidó építészek diplomáit itthon nem lehetett honosítani”.

A háború előtti és alatti humanista magatartását soha nem kérdőjelezték meg. Merényi Ferenc 1970-es összefoglaló munkájában így ír róla: „Építész nézetei, a fasizmus legvadabb éveiben is vallott – minden embertelen szélsőséget tagadó (kiemelés tőlem. Sz. P.) – őszinte humanizmusa puritán személyét, mint embert és mint építész egyaránt méltóvá teszi az utókor tiszteletére.” Később éppen a „másik” embertelen szélsőség tagadása vezetett az egyetemről való eltávolításához.

A második világháborúban

A világháború és a nyilas uralom alatt már minden oktató és hallgató élete is veszélyben forgott. A Műegyetem épületeit - központi fekvésük miatt - hídfőerődökké képezték ki, a tanári kart a nyilasok Németországba akarták kitelepíteni. Ez az akció „...annyira ellenszenves volt a tanári kar zöme előtt, hogy elhatároztuk a szabotálást. A fűtetlen és betört ablakú tanácsteremben gyűltünk össze és télikabátjainkba burkolva hallgattuk Csonka Pál tanártársunk komolyan megfogalmazott nyilatkozatát, amely szerint, ha a műegyetem épületei és felszerelései az ostrom alatt elpusztulnak, azt helyre lehet állítani, de ha a legértékesebb eleme: a tanári kara széjjelszéled, akkor megszűnik élni. A Szózat utolsó mondatával fejezte be beszédét”.

1944. december 23. és 1945. február 14. között a Műegyetem az ostrom miatt megközelíthetetlen volt. Mikor a tanárok már bemerészkedtek, siralmas látvány tárult a szemük elé, de azonnal elkezdődött a helyreállítás. „Megmutatkozott, hogy a kívül-belül elpusztult Műegyetem egyetlen tényezője élte át töretlenül az ostromot, tanszemélyzetének lelkiereje, amellyel az ostrom kábulatából úgyszólván magához sem térve azonnal hozzáláltunk a Műegyetem újult testének felélesztéséhez. Tanár, asszisztens, tisztviselő, altisztek, hallgatóság, függetlenül pozíciójuktól, mint egyetlen ember állottak munkába és úgy dolgoztak a romok eltakarításán, mintha saját tűzhelyeikről lenne szó”.

A munka megkezdése már csak azért is létfontosságú volt, hogy az oktatókat és tanárokat a szovjet hadsereg ne hurcolja el romeltakarítási munkákra. A megkezdődött tanítást még így is zavarta az orosz katonák fosztogatása, ami elsősorban a megmaradt bútorállományt érintette. Az egyetemet az ostrom után a közeli dohánygyár melletti réteken keresztül közelítették meg, nehogy a környező főútvonalakon portyázó orosz katonák munkára vagy fogolytáborba hurcolják el őket. (Többeken sajnos ez az óvatosság sem segített.)

A háború után

1946 nyarán az úgynevezett B-listázás kapcsán minden intézményben háromtagú bizottság alakult, amelynek döntenie kellett az elbocsátások dolgában. A műegyetemi tanárok bizottságának elnöke a Kisgazdapárt javaslatára Kotsis Iván lett, s hosszas küzdelmek árán elérte, hogy csak egy vegyész-mérnök professzor (dr. Putnoky László) került a B-listára, de visszaemlékezéseiben Kotsis az ő felvételét is csak egyik személyes ellensége rosszindulatának tulajdonítja.

Az 1947-es hírhedt „kék cédulás” választások után kezdett a Műegyetemen belül is érződni, hogy a demokratikus folyamatok megtorpannak és egyre kézzelfoghatóbb a szovjet szuronyok által támogatott kommunista diktatúra veszélye. Kotsis körül is kezdett megfagyni a levegő. 1949. október 31-én akadémiai levelező tagságát tanácskozási tagsággá minősítették vissza, minden aktív tagsági jog nélkül.

1948 januárjában, műegyetemi tanártársa, Friedrich Lóránd halála után átvette az újkori építészettörténet tanítását is, de ez év márciusában, mikor az ifjúság a Műegyetemet úgymond „birtokba vette”, már érezhető volt: a hagyományos professzori gárdának nincs keresnivalója a Duna-parti falak között.

1948-ban három tanársegédjét – köztük ifj. Kotsis Ivánt – egyik napról a másikra menesztették az egyetemről. A Tértművészet tantárgyat törölték a tanrendből, a Szabad Nép pedig erősen kritikai hangvételű cikket közölt a Műegyetemről, „amely csak hibáinak felszámolása után válhatik tervgazdálkodásunk igazi támaszává”. A cikk írója szerint „elsősorban azok a professzorok szúrnak szemet, akik tudományos elmaradottságukkal szakképzett és demokratikus mérnökök kinevelődését akadályozzák. Így Kotsis Iván, az épülettervezési tanszék professzora, aki a hallgatóságot elmúlt építészeti formák tervezésére kényszeríti”.

Kotsis professzor visszaemlékezéseiben így értékeli életének ezt a szakaszát: „Az a feltétlenül korrekt beállításunk, hogy erőnket a Haza részére tartsuk itthon meg, ha a háborús károk helyreállításának feladata elkövetkeznék, mint utólag megmutatkozott: téves volt; akik ugyanis itthon elvűek maradtak, azokat a kommunista uralom rövidesen félreállította, s így nem fejthették ki erejüket a helyreállító munkában; akik pedig behódoltak a bolsevizmusnak, azok eo ipso elvesztek a Hazára nézve, mert bolsevista metódusok mellett nem lehetett alkotómunkát végezni.

Azt hittük, hogy a hazai földben vannak a gyökereink, amelyek nélkül nem tudunk megállni. Nem képzeltük, hogy ezeket a gyökereket rövidesen el fogják vágni és ha kimentünk volna nyugatra, azóta már régen újakat ereszhettünk volna. Csak egy szolgál megnyugtatásul: hogy sorsunkat nem magunk intézzük”.

Eltávolítás a Műegyetemről

1949-ben a Kultuszminisztériumon keresztül felszólították, hogy haladéktalanul adja be nyugdíjaztatás iránti kérelmét. „A Műegyetemről való szegyénteljes eltávolításom, ahol felnőttem, amelynek érdekében majdnem 40 évi munkám legjavát áldoztam, és ahol az építészoktatás fejlesztését szinte életprogramomnak tekintettem, csodálatos módon semmiféle lelki

megrázkódtatást nem okozott, ellenkezőleg: megkönnyebbülést éreztem, amikor a napról-napra tűrhetetlenebbé váló környezetből elszabadulhattam. Azóta minden elképzelést felülmúló módon széjjelrombolták az építész osztályt, dilettáns párttagokat neveztek ki tanároknak, az éveken át nagy gonddal felépített tantervünket szadista tobzódással rombolták széjjel, és az igazi építőművészet tanítása helyett a keleti barbárság kitermelte hazug tanokkal fertőzték meg a hallgatóságot. Hálás vagyok a Sorsnak, hogy idejekorán történt eltávolításom folytán ennek az összeomlásnak már nem lehettem tanúja”.

Utolsó előadására így emlékszik vissza az egykori tanítvány, Nagy Elemér: „A K.II.38-as teremben ültünk, mint az ő óráin már megszoktuk, s azonnal megkezdődött a vetítés is. Csak arra kezdtünk figyelni, hogy a máskor kötött mondanivaló feloldódik, egyre több mondatot fűt át az érzés, a belső meggyőződés tüze, sodor előre a meggyőzni akarás lendülete.

A tárgyilagos, szabatos előadó, aki eddig mindig konkrét építészeti-műszaki problémákról beszélt, most elvontabb formában rakja elénk az útravalót. A vetítési felületen egymást váltják hosszú, nyeregvetős sorházak, egyszerű falusi templomok, zömök tornyok, tájba illeszkedő nyaralók óriásra nyúlt képei. Fehérre vakolt falak, zsalus faredőnyök, virágládák villannak meg, néha útszéli keresztetek, átkötve a képet karcsú gerendáikkal. A fénycsóvában pedig ott motoz a professzor jellegzetes nyurga alakja, kissé ejtett fejtartással, de előreszegezett tekintettel. Hosszú mutatópálcája néha-néha finoman koppan a katedra olajos deszkáin.

Búcsúbeszéd volt. Számunkra, hallgatók számára egy tantárgynak a vége, számára pedig lezárult egy eredményekben gazdag tanári pálya, pedig nem volt még hatvan éves!

Azt hiszem, nem jegyzetelt senki, csak hallgattuk – egy kissé mi is elfogódottan, feszült figyelemmel.

Az egyszerűséget hirdette. ...Végül, mint a legfontosabbat: az alázatot. Nem megbízókkal, hivatali basákkal szembeni alázatoskodásról beszélt, hanem a feladatokkal, az építészeti-művészeti problémákkal szembeni alázatról”.

A már idézett Kubinszky Mihály szerint Kotsis eltávolítása a Műegyetemről – Talleyrandot idézve – több volt, mint bűn, hiba volt. „Talán szerencse a bajban, hogy Kotsis Iván addigra már elvégezte a hazai építészeti felsőoktatásban a reá háruló nagy feladatot. Máig érvényes, teljes sikerrel”.

Kotsis Iván professzori munkássága a II. világháború utáni építészet szempontjából igen fontos lehetett volna. 1949-ben azonban az ő eltávolításával egyidejűleg „...leáldozott annak az építészeti szemléletnek is, amely kizárólagosságot hirdető, nagyhangú frázisok helyett a lassú evolúció, a türelmes, javító változtatások álláspontját képviselte”.

1950. január 1-jétől a Középülettervező Vállalatnál helyezkedett el, ahol ekkor már Iván fia is dolgozott, s a háborúban elpusztult budai vár helyreállításának tervezésével bízták meg.

Tudományos lefokozása és a szakmai közéletben (is) megjelenő színvonaltalanság és ízléstelenség minden közéleti funkció elhárítására készítette: „Jóízlésű ember ilyen viszonyok között nem tehetett mást, mint teljesen kivonult a szakmai közéletből; ha a szellemi pusztítást megakadályozni nem is tudtuk de legalább ne legyen benne semmi részünk”.

A KÖZTI-ben folytatott szakmai tevékenysége nem tartozik a neveléstörténet tárgykörébe, bár

közvetett nevelői hatása itt is jelentős volt.

Elismerések, utóélet

A hatvanas évektől kezdődően hivatalosan is elismerték munkáját. 1961-ben „...az építészek nevelésében kifejtett több évtizedes munkásságáért és példamutató szakmai magatartásáért” az Ybl-díj I. fokozatával, 1962-ben a Szocialista Munka Érdemrendjével (!) tüntették ki. 1966-ban vonult nyugállományba a KÖZTI-től, de szerződéssel tovább foglalkoztatták. Mányoky László főmérnök búcsúztató köszöntőjében kiemelte: „Kotsis Iván professzor úr építészeti és nevelői munkássága közvetlenül és közvetve összeforrott a magyar építészettel, s a magyar építészet sikerei az ő tanításait, balsikerei pedig az ő intéseit juttatják eszünkbe”. A professzor válaszában két nyugdíjaztatásának különbözőségét így érzékeltette: „Akkor (t.i. 1949-ben – Sz.P.), majdnem négy évtizedes munka után hangtalanul és észrevétlenül kellett helyemet elhagynom, most ezzel szemben kölcsönös rokonszenv kíséretében, a legteljesebb harmóniában”.

Már nyugdíjasként 1969-ben és 1974-ben a Munka Érdemrend Arany fokozatával tüntették ki. 1969-ben a BME díszdoktorává avatta, 1970-ben a Műszaki Egyetem Építészmérnöki Karán vehette át gyémántdiplomáját. 1979-ben 90 éves születésnapja alkalmából az Elnöki Tanács a Magyar Népköztársaság Zászlórendjével ismerte el életművét.

Kotsis Iván professzorról még életében díjat neveztek el: a végzett építészhallgatók jutalmazására a Középülettervező Vállalat Kotsis Iván tanulmányi díjat alapított.

1989-ben a Magyar Tudományos Akadémia 149. közgyűlése hatálytalanította tiszteleti rendes és levelező tagjainak – köztük Kotsis Ivánnak – 1949. október 31-én történt tanácskozó taggá minősítését és tagságukat folyamatosnak nyilvánította.

Tanítványai és tisztelői javaslatára a Magyar Építész Szövetsége 1989-ben, születése százéves évfordulóján megalapította a Kotsis Iván-érmet, „a szakma fair play-díját”. V. Pázmándi Margit a szövetség közgyűlésének tett javaslatában a következőképpen fogalmazott: „Sajátosan magyar tulajdonság értékeink, kimagasló személyiségeink életművének gyors felejtése, alábecsülése. Szakmánkra ez különösen jellemző. Nagyformátumú építészeink emléke süllyed feledésbe haláluk után igen rövid időn belül.

E folyamat megállításáért javasoljuk (...) a KOTSIS IVÁN-érem kitüntetés megalapítását. (...) Dr. Kotsis Iván nehéz években az etikai tisztaság megalkuvás nélküli példaképe volt mindannyiunknak. Az én generációm számára Csonka Pál és Rados Jenő mellett az Ő személye jelentette az akkori frissen, építészeti múlt nélkül avanszált professzorok mellett azon személyiségek egyikét, akik szakmai ismereteiken túl etikai magatartásuk példájával segítettek át minket az ötvenes évek nehézségein. Az Ő egyetemi tevékenysége ma is példaértékű. Büszkék lehetünk rá”.

Részlet az alapidokumentumból:

„A Magyar Építőművészek Szövetsége volt tagjának, több építésznemzedék tanítómesterének, Kotsis Iván professzornak tiszteletére és emlékezetére 'KOTSIS IVÁN érem' kitüntetést alapít szilárd

erkölcsi tartású, munkájában töretlen etikai magatartást tanúsító építészek számára. Ezzel az építészeti „fair play” díj megalapítását javasoljuk. Az építészeti etikai díj leghivatottabb névadója Kotsis Iván lehet.” „A kitüntetés jelképezni kívánja az érem névadójának – életművével hitelesített – felfogását az etikai alapon álló, építészeti alázattal folytatott szakma gyakorlásáról, valamint a magas színvonalú oktatás elismeréséről”.

Hadd idézzük itt az első díjátadó, Borvendég Béla szavait az érem névadójáról: „Hol a törpék törnek hatalomra, ott az óriásoknak el kell tűnniük. A hatalomra jutott kommunista rendszer Kotsis Ivánt az elsők között távolította el az egyetemről. Ő ugyan haláláig megszakítás nélkül dolgozott, és rangos művek sorával gazdagította a magyar építészetet, de a fiatalok közül kevesen találkozhattak vele személyesen. Ezért is volt jövőt tekintő felelős elhatározás, hogy a Szövetség életművét és szakmai tisztességét használja hiteles mérőrudként a legkiválóbb teljesítmények megállapítására. Jó tudni, hogy vannak igazságok, amelyek aktualitása gránitba véshető állandóságukban van”.

1998-ban a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára előtt Petró Bálint dékán felavatta Szathmáry Gyöngyi szobrászművész Kotsis-mellszobrát. A szobor állítását a Kotsis Iván Alapítvány, az Építés Fejlődéséért Alapítvány, a Magyar Építészek Szövetsége valamint a magyar építészek adományai tették lehetővé. A szoboravatáshoz kapcsolódóan a Műszaki Egyetem Lakóépülettervezési Tanszékén Kotsis Iván-életműkiállítást, a Magyar Tudományos Akadémián emlékülést rendeztek. Ez utóbbin Kotsis Iván építészeti munkásságát Merényi Ferenc egyetemi tanár, építészképzési tevékenységét a későbbi Kotsis-érmes Bitó János egyetemi tanár, építészettörténeti munkásságát Krähling János egyetemi docens méltatta.

A fentiek után nyilván nem szükséges Kotsis Iván pedagógiai hatását a tanítványok, követők, tisztelők szemszögéből újra összefoglalni. Álljon itt inkább saját önértékelése 1979-ből: „Az elvetett magok – mint a tények igazolják – jó talajba kerültek, amit az azóta tervező építészekként működő volt kedves tanítványaink magas színvonalú tevékenységei igazoltak”.

A szerző Kotsis Iván életművével kapcsolatos közleményei:

Kotsis Iván (Tudós tanárok – tanár tudósok sorozat)., OPKM, Bp. 2003.

Dr. Kotsis Iván. Balatonboglári Képeslap 1998. 5. sz.

Jegyzetek

- 1 Gádoros Lajos (1978): Id. Kotsis Iván professzor, a magyar építésztársadalom köztiszteletben álló nagy „öreg”-je. Magyar Építőipar. 3. sz.. 151. p.
- 2 Bitó János: 70 éves a lakóépülettervezés című tantárgy. In: Kotsis Iván 1889-1980 – szoboravatás a BME Szoborparkjában és kiállítás a BME Építésztechnika Kar Lakóépülettervezési Tanszéken, 1998. április 15. (Kézirat)
- 3 Architeca Hungarica. In: http://www.architecahungarica.hu/ah_hu/ah_epiteszek.php. 2003. 02.

- 17.
- 4 Pamer Nóra (2001): Magyar építészet a két világháború között, 2. bővített kiadás, TERC Kft. 150. p.
- 5 Kotsis Iván: Életrajzom. In: Hajdú Virág - Prakfalvi Endre (szerk.): Lapis Angularis – Források a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből, OMvH Magyar Építészeti Múzeum 1995. (továbbiakban: K.I.: Életrajzom). 183. p.
- 6 K.I.: Életrajzom. 184. p.
- 7 K.I.: Életrajzom. 185-186. p.
- 8 Gerle János szerk. (1987): Megfagyott muzsikások 1898-1974, Bercsényi 28-30 kiadása, Budapest. In: 1912. 6. sz.
- 9 K.I.: Életrajzom. 188. p.
- 10 K.I.: Életrajzom. 191-192. p.
- 11 Déry Attila-Merényi Ferenc (2000): A Magyar Építészet 1867-1945, Urbino. 181. p.
- 12 Gádoros (1978) 151. p.
- 13 Dr. Kubinszky Mihály (1998): Kotsis Iván professzor (1889-1980). In: Magyar Építőipar. 1-2. sz. 37. p.
- 14 Kotsis Iván (1974): A dél-németországi építőművészet a két világháború között. In: Magyar Építőművészet. 2. sz. 53. p.
- 15 Uo.
- 16 Erről ld. Moravánszky Ákos (1989): Száz éve született dr. Kotsis Iván. In: Magyar Építőművészet. 5. sz.
- 17 K.I.: Életrajzom. 253. p.
- 18 K.I.: Életrajzom. 253. p.
- 19 Petró Bálint: Dékáni köszöntő. In: <http://diplomadij2000.epiteszforum.hu/dekan.htm>
- 20 Kubinszky Mihály (1999): Az építészmérnök és a mérnök-építész. In: Magyar Szemle. 1-2. sz.
- 21 BITÓ (1998)
- 22 Uo
- 23 Nagy Elemér (1979): Dr. Kotsis Iván 90 éves..., In: Magyar Építőművészet. 6. sz. 56. p.
- 24 K.I.: Életrajzom. 245. p.
- 25 Gerle (1987) 1914. 4. sz.
- 26 Kotsis (1974) 53. p.
- 27 Kuslits Tibor interjúja Ivánka Andrással. In: Magyar Építőművészet 1987. 4-5. sz. 67. p.
- 28 Szrogh György (1992): Vallomás az építészetéről. (Elhangzott a Műegyetem kertjében 1998. április 15-én Kotsis Iván szoboravatása alkalmából).
In: <http://gizi.dote.hu/~hajnal/alf9806/szrogh.html> 2003.02.14.
- 29 Szrogh György (1992): Kotsis Iván emlékérem 1991. In: Magyar Építőművészet. 2-3. sz. 90. p.
- 30 Kubinszky (1998) 1-2. sz 37. p.
- 31 K.I.: Életrajzom. 250. p.
- 32 Merényi Ferenc (1970): A magyar építészet 1867-1967. Műszaki Könyvkiadó. Bp. 86. p.

- 33 K.I.: Életrajzom. 262. p.
- 34 K.I.: Életrajzom. 263. p.
- 35 Pontos forrásmegjelölés nélkül idézi K.I.: Életrajzom. 273. p.
- 36 K.I.: Életrajzom. 254. p.
- 37 K.I.: Életrajzom. 274. p.
- 38 Nagy (1979) 55. p.
- 39 Dr. Kubinszky Mihály (1998): Kotsis Iván építészprofesszor emléke. Magyar Szemle. 3-4. sz. 178. p.
- 40 Moravánszky (1989) 48. p.
- 41 K.I.: Életrajzom. 275. p.
- 42 Schéry Gábor főszerk. (1995): Évek, művek, alkotók. Ybl Miklós-díjasok és műveik 1953-1994. Építésügyi Tájékoztatási Központ. Budapest. 139. p.
- 43 Mányoki László: Kotsis Iván köszöntése. Magyar Építőművészet. 1967. 2. sz. 56. p.
- 44 Kotsis Iván válasza Mányoky László köszöntésére. In: Magyar Építőművészet. 1967. 2. sz. 57. p.
- 45 m.é.: Rehabilitált tudósok. Magyar Nemzet. 1989. máj. 10.
- 46 A MÉSZ 1989. november 10-ei határozatainak 9. pontja. Magyar Építőművészet. 1990. 1. sz. 59. p.
- 47 V. Pázmándi Margit javaslata a MÉSZ közgyűlésének. Dátum nélküli kézirat ifj. dr. Kotsis Iván hagyatékából.
- 48 Uo.

Tanulmányok

Magyarország első közgazdász professzorasszonya: Takaróné Gáll Beatrix

Tatai Zoltán

Takaróné dr. Gáll Beatrix volt hazánkban az első nő, akit a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem 1940. december 10-én egyetemi magántanárává habilitált. Takaróné a múlt század második felében a közgazdasági középiskolai tanárok körében ismert személyiség volt, de csak kevesen ismerték korábbi közgazdaság-tudományi múltját, egyetemi tanári tevékenységét. Szélesebb körű ismertségének hiányát tükrözi, hogy több évtizedes kiemelkedő középiskolai tanári, több iskolában eltöltött vezetői beosztása, jelentős szakpedagógiai, tankönyvírói tevékenysége ellenére a Pedagógiai lexikonban a neve sem szerepel. Írásommal elsősorban Takaróné Gáll Beatrix középiskolai, pedagógiai, szakírói tevékenységét kívánom bemutatni és csupán jelzem közgazdasági elméleti munkásságát.

A családi háttér, ifjúkora

Gáll Beatrix 1894. december 30-án született Kiskunfélegyházán értelmiségi családban. Édesapja felmenői jogászok voltak, ami az elszegényedett dzsentrifalusi családoknál gyakori volt. Édesanyja ősei evangélikus lelkészek. A hat testvér közül: öt leány és egy fiú, mind diplomát szereztek, az egyetlen fiú, szakítva a családi hagyománnyal, mérnök lett. A családban – mint általában az értelmiségi körökben akkoriban –, a zene és az ének tanulása szinte kötelező volt, ezt a Gáll család is tartotta. A lányok énekelni és zongorázni tanultak, a fiú pedig zongorázott és hegedült. Az ifjú Beatrix később orgonálni is megtanult. Mindössze hatesztendő volt, amikor édesapja hatvanöt éves korában meghalt. Ezután édesanyja, testvéreivel együtt özvegyen nevelte a férje után kapott nyugdíjából. Az édesanya – sok hasonló sorsra jutott társával egyezően –, egyedül irányította gyermekei sorsát. Csak gyermekeinek élt és a családban ébren tartotta a szeretett férj és a gondos, példás életű családapa emlékét.

Gáll Beatrix az elemi iskolát és első képesítését, tanítói oklevelét is szülővárosában, Kiskunfélegyházán a római katolikus tanítóképzőben szerezte 1913-ban, a gimnáziumi érettségi bizonyítványát a nagykőrösi református gimnáziumban, Arany János egykori iskolájában. A középiskolai tanulmányaival egyidőben a zenetanulást is komolyan folytatta és a tanítói oklevél megszerzése után egy évvel Kecskeméten zongorából és összhangzattanból is végbizonyítványt kapott.

A tanítói oklevél, a tanítói pálya nem elégítette ki az ambiciózus kisasszony igényeit, továbbképezte magát és 1914-17 között az Erzsébet Nőiiskolában polgári iskolai tanári oklevelet szerzett természettudományból. Még ezzel sem elégedett meg, a Pázmány Péter Tudományegyetemen 1917-

19 között középiskolai tanári oklevelet szerzett matematika-fizika szakon. A tanulás mellett, hogy eltartsa magát, állást is vállalt Budapesten, a kőbányai református templom orgonistája és énekkarának vezetője lett.¹

Munkahelyei

Első munkahelye a VIII. kerületi Szentkirályi utcai Állami Tanítóképző Intézet 1919-23. között. Közben elkezdte doktori disszertációjának kidolgozását és 1924-ben Pauler Ákos, Fináczy Ernő és Kornis Gyula aláírásával – ma már mindhárman a pedagógiai tudomány klasszikusai –, doktori oklevelet kapott filozófia-pedagógia-pszichológiából.² A nagy világegés utáni gazdasági rendcsinálás a pedagógus társadalmat is érintette, sok állást megszüntettek. A tanítóképzőből mint a legfiatalabb tanárt elbocsátották, új állás után kellett néznie. A matematika-fizika szakos tanári oklevelével azonban nem tudott elhelyezkedni. Ilyen szakos tanárból felesleg mutatkozott, az utódállamokból is számosan jöttek, ami csak nehezítette az elhelyezkedést. A kereskedelmi középiskolai képzés fellendülőben, de kevés volt a szaktanár. Javasolták az ifjú tanárnőnek, hogy szerezzen kereskedelmi iskolai szaktárgyakból tanári bizonyítványt és mindjárt álláshoz juthat. A szorgalmas és agilis tanárnő azonnal jelentkezett a Közgazdaságtudományi Egyetem kétéves tanárképzőjébe, ahol a négy félévi hallgatás és a vizsgák letétele után tanári oklevelet szerzett, amelynek alapján könyvvitelt, kereskedelmi levelezést és kereskedelmi ismereteket taníthatott a kereskedelmi középiskolákban. Itteni tanulmányai folyamán a kezdeti idegenkedés után valósággal beleszeretett a közgazdaságtudományba és ekkor a Műegyetem keretében folyó közgazdászképzésre jelentkezett, 1930-ban megszerezte a közgazdaságtudományok oklevelét is.

Azonban még itt sem volt megállás. Új szerelme, a közgazdaságtan annyira a szívéhez nőtt, hogy még inkább elmélyedt e tudományban. Sokat olvasott, tanulmányokat, cikkeket, könyvismertetésekét jelentetett meg a szaksajtóban. Elkészítette második doktori disszertációját A tiszta ökonómia és az univerzalizmus viszonya címmel, amellyel – a szükséges vizsgák sikeres letétele után – 1933. június 22-i dátummal megszerezte a közgazdaságtudományi doktori címet is. Ekkor már ugyan közel 40 esztendő, de még mindig megy tovább a maga választotta és addig a nők által alig járt úton. Még tovább, még többet tanult, dolgozott, amelynek eredményeként számos tanulmány és két vaskos könyv került ki a kezéből és a nyomdákban. A Magyar Közgazdasági Társaság Közgazdasági Könyvtár sorozat XX. köteteként 1938-ban jelent meg a Gazdaságetika című műve és ugyanebben az évben társszerzővel, Tamás Károllyal közösen készített munka, A közgazdasági elméletek története 495 oldalon. Ezeknek a munkáknak az eredményeként a József Nádor Műszaki Gazdaságtudományi Egyetem mint első nőt, 1940. december 10-én egyetemi magántanárrá habilitálta.³

A közgazdasági szakközépiskolai tanár

A kereskedelmi középiskolai szaktanári képesítés birtokában 1925-ben megkezdte közgazdasági szaktanári működését és ezen a pályán dolgozott 1958-ban bekövetkezett nyugdíjazásáig. A székesfővárosi Dobó Katalin Női Felső Kereskedelmi Iskola igazgatóhelyettese volt, amikor az

egyetemi magántanári címet megpályázta. 1939-ben országos szakfelügyelő lett.

1941-ben Budapesten a Czukor utcában leánykereskedő iskolát szervezett és igazgatta 1946-ig. Innen a Mester utcai Teleki Blanka Kereskedelmi Középiskolába került, amelynek 1946. február 1-től igazgatója lett, amikor nagynevű elődje, Hauser Aurél földrajztudós, egyetemi magántanár nyugalomba vonult. A közben közgazdasági gimnáziumnak nevezett intézményt 1952-ben összevonták az ugyancsak a Mester utcában működő fiú kereskedelmi középiskolával és az egészet együtt átköltöztették a VII. kerületi Bethlen térre, az egykori izraelita hitközségi gimnázium helyébe, mert a Mester utcai fiúiskola épületében a Pénzügyminisztérium felügyelete alatt megszervezték a Számveteli Főiskolát.

A korábban a Mester utcában külön-külön leány és fiú közgazdasági képzést nyújtó középiskolát Közgazdasági Technikum elnevezéssel egyesítették pénzügyi specialitással. Az új iskola igazgatója Lendvai István és helyettese tanulmányi igazgatói címmel Takaróné dr. Gáll Beatrix. Lendvai Istvánnak 1955-ben hirtelen bekövetkezett halála után Takaróné lett az intézet vezetője. Ezt a tisztséget nagy szakértelemmel és elismertséggel 1958. évi nyugdíjazásáig viselte.

Takaróné 64 éves korában, 9 évvel a nők nyugdíjkorhatára után ment nyugállományba. 38 évet töltött pedagógiai pályán, ebből 17 évet igazgatói poszton. Először az általa szervezett kereskedő leányiskolában, majd a Mester utcai Teleki Blanka közgazdasági leányiskolában és a végállomás az I. István Közgazdasági Szakközépiskola. A reá emlékező tanulók feljegyezték róla, hogy az 1000 főnél nagyobb létszámú iskolát évekig kiválóan vezette egyetlen hangos szó nélkül.⁴

Tankönyvírói, szakdidaktikai tevékenysége

Takaróné harmincnégy éves pedagógusi pályája során tanítással, iskolavezetéssel, szakmai ellenőrzéssel és tananyagkészítéssel is foglalkozott. 20 középiskolai tankönyv létrehozásában vett részt mint szerző, társszerző, szerkesztő, lektor, szakmai ellenőr vagy pedagógiai szakértő.

Tananyagkészítő tevékenysége szorosan kapcsolódott a közgazdasági középfokú képzéshez, illetve ebben az iskolatípusban tanított elméleti vagy gyakorlati képzést szolgáló szaktárgyakhoz. Szívesen dolgozott tankönyvkészítő közösségekben, tankönyveit főként társszerzőként készítette.

A Magyar kereskedelmi levelezés középiskolák 4. osztálya számára 1943-ban jelent meg, az Államszámviteltan a közgazdasági gimnáziumok 3. osztálya számára 1949-ben, az Irodai ismeretek és gyakorlatok az állami gépíró, gyorsíró és irodavezetői szakiskolák számára 1951-ben, de még további négy kiadást ért meg. A társszerzőkkel együtt és egyedül írt tankönyveiben is főként az általános közgazdasági részeket készítette. Általános közgazdasági ismeretek címen készített jegyzetet idegenvezetők részére, amelyet 1948-ban adtak közre.⁵

Takaróné a közgazdasági szakképzésben igen nagy tekintélyt vívott ki magának, amit számos elismerés, kitüntetés is bizonyít, de főként az, hogy a Tankönyvkiadó gyakran kérte fel a készülő tankönyvek lektorálására, szakmai ellenőrzésére. Tananyagkészítői tevékenységében is, mint minden más munkakörében a lelkiismeretesség, a pontosság, mások munkájának tisztelete és elismerése volt a meghatározó. Javaslatait, javító szándékú véleményét, kiigazításait szerényen, partnerei személyiségére figyelemmel, tapintatosan terjesztette elő, mindig érzékeltetve

kompromisszumkészségét.

Tankönyvpályázaton öt alkalommal nyert díjat. Ezek jelentős szakmai sikert, elismerést jelentettek számára, de az sem volt közömbös, hogy ezek után számottevő tiszteletdíjban részesült, amely kiegészítette pedagógusi illetményét, illetve nyugdíját. Iskolai film készítésében is közreműködött és a rádióban is tartott előadásokat.

Utazásai

A két világháború közötti időszakban a középiskolai tanárok jelentős körében – a kicsire zsugorodott országterületből is következően – megnőtt az utazási kedv, a világlátás iránti igény és lehetőség. A középiskolai tanárok, igazgatók a hazai viszonyokat tekintve kiemelkedő díjazásban részesültek. Az érettségi vizsgadíjak és más hivatalos megbízások esetenként olyan külön jövedelmet hozhattak, hogy a kedvezményes feltételekkel meghirdetett nyári egyetemeken, továbbképzést, kikapcsolódást is nyújtó kurzusokon számosan tudtak részt venni.

Takaróné Gáll Beatrix is azok közé tartozott, akik a pedagógusok rendelkezésére álló hosszú nyári szabadidőt igyekeztek külföldön tanulásra, továbbképzésre felhasználni. Európa szinte minden országát felkereste, de járt Ázsiában, Észak-Amerikában, Afrikában is. Utazásaiban döntően saját anyagi erejére támaszkodott, de amerikai utazásaiban rokoni kapcsolatai is segítettek. Igen nagyra értékelte a külföldi utazásokat, az így szerzett tapasztalatokat, élményeket legkedvesebb emlékeiként tartotta számon még élete alkonyán is.

Legfontosabbnak tartott utazásai:

a németországi Sraunschveigben (1928), Ausztriában Bécsben (1931), Franciaországban Párizsban (1934), Dániában Koppenhágában (1935), Svájcban Genfben (1936), az USA-ban New Jersey-ben (1939), járt Egyiptomban és Algírban, Ázsiában a törökországi részbe jutott el.⁶

Utazásairól esetenként írásban is beszámolt a pedagógiai, közgazdasági lapokban. Takaróné nem előkelő turistaként utazott, nemcsak nézett, de látott is. Megcsodálta az ember építette hatalmas piramisokat, kiemelkedő művészi emlékeket, de elment afrikai falusi iskolába is, ahol még a két háború közötti időben is hasonlóan tanultak a helyi lakosú gyermekek, mint fél évszázaddal korábban a hazai falusi iskolákban.

Utazásai nemcsak élményt, tanulást jelentettek, de kalandokat is. Ebből a szempontból a legfontosabb, hogy amerikai tartózkodása közben kitört a második világháború. Csak nagy nehézségek között, lesötétített hajón, tengeralattjáróktól fenyegetetten, a bombázott és háború sújtotta Anglián, Franciaországon, majd Svájcban, Olaszországon, Ausztrián keresztül érkezett haza. Az Atlanti-óceánt tízszer szelte át Európa és Amerika között, a legtöbb időt New Yorkban töltötte, ahol férjének testvére élt és református lelkészként dolgozott. Amerikai utazásainak és tartózkodásának költségeit is jórészt ők fedezték. Bejárta Kanadát és az USA nagy részét, de járt az Azori-szigeteken is, ahol a helyi középiskolában modern, európai körülményekkel találkozott. Utazási beszámolóit közül kettővel kívánok kissé részletesen foglalkozni, mert a benne felvetett gondolatok napjainkban is időszerűek és tanulságosak.

Dánia közgazdasági viszonyai

A dániai 1930-as tanulmányútról a fővárosi VIII. kerületi Bezerédi utcai felső kereskedelmi iskola 1931-es értesítőjében számolt be részletesen, amely különnyomatban önálló füzetben is megjelent. A beszámolóban néhány érdekes és figyelemreméltó, tanulságos részt találunk. Dánia történelme során többször élt át nagy tragédiát, de ezeken mindig a saját erejére támaszkodva, nagy erőfeszítések árán sikerült úrrá lennie. Az ország ásványkincsben nagyon szegény, de a saját földrajzi adottságait jól felmérve, arra támaszkodva fejlesztette magas szintűre gazdaságát, mindenekelőtt a mezőgazdaság és feldolgozás iparosítása révén. Korszerű iskolarendszert alakított ki és sokoldalúan igyekszik megismerni a világot és saját eredményeit a világgal megismertetni. A kereskedelmi középiskolai tanárok számára minden évben Európa egy-egy városában nyári tanfolyamot rendeznek, amelyen a számos országból odahívott tanároknak ismertetik Dánia gazdaságát, kultúráját, eredményeit, akik országukban munkájuk során a felnövekvő nemzedék ifjú közgazdasági szakemberei számára azokat továbbadhatják. Hazánk középiskolai tanárai közül is számosan vettek részt ilyen tanfolyamokon, például Koppenhágában 1930-ban 18-an, közülük öten a székesfőváros költségén, köztük Takaróné is. Ilyen tanfolyam rendezésére Budapesten 1913-ban került sor. Feltehető, hogy ezeknek a tanfolyamoknak is szerepe volt Dánia hazai ismertségének és jó hírnevének.

A beszámoló befejező részét érdemes kissé hosszán idézni, mert számunkra ma is időszerű és hasznos lehet.

„A második nagy politikai veszteség 1867-ben érte az országot, Schleswiget és Holsteint elvesztette. A megcsonkítás után őket is az a forró kívánság öntötte el és az a remény tartotta csak életben, hogy az igazságtalan békét revízió alá veszik. A nemzetek igazságszolgáltatásától várták, hogy országuk újra egységes, virágzó lehessen s régi nagyságát ismét visszanyerje. S ebben a fájó, de nem lankadó küzdelemben és reménykedésben találta őket az a nagy gazdasági válság, amely a tengerentúli gabona beáramlása folytán következett rájuk. Megcsonkított területtel, elvesztett életlehetőségekkel állott Dánia a 70-es évek végén, szinte közel a teljes megsemmisüléshez. És ekkor választotta magának a nemzet azt a jelszót, amely mellett ma is kitart, hogy: . S e célnak a kitűzésével varázsolta elő a romokból 50 esztendő kemény munkája árán mai iparosított mezőgazdaságát, amelynek sikerei nyomán talpra állott az ország, népe jómódúvá, megelégedetté lett.

Nekünk magyaroknak nagy példa Dánia múltja és jelene, amelyet röviden ebben foglalhatunk össze: Egy ország, amely segíteni tudott magán!”⁷

Az amerikai tapasztalatok

Utazásával kapcsolatos másik nagyobb írása a Kereskedelmi Szakoktatás című folyóiratban jelent meg 1940-ben Amerikai tapasztalatok címen. Ebben az írásában két témával foglalkozott, az amerikai iskolaüggyel és a kivándorolt magyarok sorsával, az előbbivel behatóbban. Röviden

bemutatja az amerikai iskolarendszert, rácsodálkozik annak sokszínűségére, hazai szemmel az enyhe iskolai fegyelemre és látszólag laza munkára szoktatásra, illetve az ezekből következő alacsony oktatási színvonalra, a tanári tekintély hiányára, a tanuló emberi méltóságának, jogainak, szabadságának kiterjedt érvényesülésére. Az általa szokatlannak, esetleg nem tetszőnek is igyekszik észrevenni a megszívlelendő lényegét: „Ha a tanár belép az osztályba, a tanulók nem állnak fel, katedra nincs, a tanárnak minden ügyességét, találékonyságát össze kell szednie, hogy figyelmet tudjon kicsikarni tanulóiból.”

Nagyra értékelte, hogy a tanulók a szaktanár irányításával már az iskolában megtanulják a hasznos gyakorlati tevékenységet, azt, hogy semmilyen fizikai munka nem szégyen, továbbá, hogy az iskola már kisgyermekkorától ráneveli tanulóit a pénzkeresési lehetőségekre. Az iskolában szinte minden szolgáltatást a tanulók végeznek ellenszolgáltatás fejében, az elért kereset a tanuló ügyességét, szorgalmát mutatja és ezt értékeli. Kiemelte a tanulók hazaszeretetre nevelését.

Az amerikai magyarok helyzetét jól átérezte és reálisan értékelte. Megállapítja, hogy „elangolosodtak, gyermekeikkel új hazájuk nyelvén beszélnek, szívükben azért megmaradtak magyarnak... a kivándorolt magyar örökké idegennek érzi magát abban a rohanó világban...” Lehangoltan állapította meg, hogy miután utánpótlás most már alig van, „az amerikai magyarság néhány évtized alatt nyomtalanul el fog merülni a népek nagy óceánjába...”⁸ – fejezi be beszámolóját.

A tanulmány olvasása ma is érdekes és időszerű, sok szempontból segíti megérteni az amerikai életet, értékeket. Jelentőségét akkor értékelhetjük igazán, ha figyelembe vesszük, hogy 1940-ben, már a második világháború időszakában jelent meg, a Németországgal való egyre szorosabb szövetség időszakában.

Közgazdasági elméleti munkássága

Elméleti munkásságának középpontjában az etika kérdéseinek vizsgálata állt. Előbb a kereskedelem etikájával, majd általánosabban a gazdaságetikával foglalkozott. Fő művének a könyvalakban is megjelent Gazdaságetika című munkáját tekinthetjük. A másik legjelentősebb elméleti munkája a társszerzővel – dr. Tamás Károllyal közösen – írt A közgazdasági elméletek története című munka. Mindkét munkát elismeréssel fogadta a korabeli szaksajtó.

Takaróné írásával kapcsolatban olvashatjuk, de egész munkásságára érvényesnek tarthatjuk a Kereskedelmi Szakoktatás c. folyóiratszemle rovatában írott megállapítást: „Az etikai szempontok uralmát szeretné bevinni a társadalmi gazdaságba, azt az eszményt, amely a jót, a szépet, a felemelőt képviseli az emberi tettek során és ennek figyelembe vételével azt óhajtáná, hogy a homo oeconomicus és a homo sapiens lényegének összeolvadásából egy egységes embertípus; a homo socialis emelkedjék ki, a felebarátját, önmagát szerető embertestvéreivel mindenben együtt érző társadalmi lény.”⁹

Idézzük ide Takaróné Gáll Beatrix fő műve, a Gazdaságetika befejező gondolatait:

„A gazdasági eszmények megvalósítása is csak a gazdasági normák és szabályok által lehetséges. A gazdasági élet szabályait a gazdaságpolitika állítja rendszerbe. Gazdaságpolitika ... a gazdasági élet

céltudatos és tervszerű irányítása. Céltudatosságról és tervszerűségről csak akkor beszélhetünk, ha a gazdaságpolitika a leghelyesebbnek felismert gazdasági eszmény szolgálatában áll. A gazdaságpolitika tudományának tehát az a feladata, hogy a gyakorlati szabályokat úgy állítsa fel, hogy általuk a gazdasági életet a kitűzött eszmény tervszerű és céltudatos szolgálatára készítse. .. A nemzet boldogulása a helyes gazdaságpolitikán múlik. Az egyetlen méltó és megnyugtató eszmény arra, hogy vezércsillaga legyen minden gazdaságpolitikai normaalkotásnak a nemzeti jólét eszménye. Megtestesítője pedig csak az a fejlődési folyamat lehet, amely az anyagi világnézet rideg, számító, kérlelhetetlen homo oeconomicusa és a fellegben járó eszménykeresés szétfolyó, talajtalan, vértelen homo sapiense helyett megteremti a jövő őszinte, felelősség teli, egészséges embertípusát, a homo socialist.

A homo oeconomicus csak arra a kérdésre ad feleletet, hogy: mit tegyünk, mire törekedjünk, mennyit érdemes megszereznünk? Tehát csak a tárgyi értékek megteremtésének szolgálatában áll. A homo sapiens viszont csak a felsőbbrendű értékek megvalósítását tűzi ki célul, s arra kérdésre felel, hogy: milyenek legyünk? A homo socialis a kettőt egyesíti: tevékeny, alkotó kedvtől duzzadó, kemény erőket állít munkába, de munkája eredményét a jóság messze áradó hatalmával kiterjeszti embertársaira is.

A nemzeti jólét megvalósítása a legnehezebb gazdaságpolitikai és kormányzási feladat... Úton-útfélen hevernek körülöttünk a meglátott, de meg nem oldott kérdések s ha egy-egy lépést teszünk is előre az általános jólét és kedvezőbb nemzeti életszínvonal megteremtésének útjain, azt látjuk, hogy még mindig csak a napfelkelténél tartunk, pedig a mindent beragyogó, déli napsugarakat várjuk.”¹⁰

Könyvismertetései

Takaróné munkásságában – hasonlóan más tudós tanárokhoz, neves közgazdászokhoz –, jelentős helyet foglal el a szakkönyvek, a szakirodalom bemutatása. Ezek az írások főként a kereskedelmi iskolai tanárok külföldi és hazai egyesületének folyóiratában, a Kereskedelmi Szakoktatásban és a Közgazdasági Szemlében jelentek meg. Ezek gyakran terjedelemben, tartalomban kisebb tanulmánynak felelnek meg, elmélyült munka eredményei. Könyvismertetői részben hazai szerzőktől az iskolai oktatást is érintő munkákat hozzák közelebb a leendő olvasókhoz, tanárokhoz. Szívesen mutatott be olyan könyveket, amelyek közvetlenül az iskolai élettel foglalkoztak. (Hivatásra nevelés, különös tekintettel a kereskedelmi hivatásra¹¹, Az iskolai büntetés hatása¹².)

Könyvismertetéseit is a toleránság, a szerzők iránti tisztelet és a tárgyilagosságra való törekvés jellemzi. Erre jó példa Rudas Béla Imperializmus című munkájának bemutatása. Érezhető, hogy a szerző véleményét nem osztja a könyv tartalmát illetően, de elismerőleg megállapítja, hogy higgadt hangvétellű, tárgyszerű a téma tárgyalása.

Ismertetői között a magyar nyelvűek vannak túlsúlyban, de több német és angol nyelven írott könyv bemutatására, méltatására is vállalkozott. Ismertetéseinek száma meghaladja a negyedszázad.

Dr. Takaró Gyuláné dr. Gáll Beatrix egyetemi magántanár, az I. István Közgazdasági Szakközépiskola nyugalmazott igazgatója, kiemelkedő tanáregyéniség, közgazdasági szakíró hosszú, példás munkás életet élt. 86 éves korában, 1980-ban halt meg. Emlékét a családján kívül tisztelettel és szeretettel őrzik a még élő munkatársai, tanítványai, szellemét pedig a könyvtárakban könyvek, folyóiratok.

Bibliográfia

Könyvek

Gazdaságetika. Magyar Közgazdasági Társaság Közgazdasági Könyvtár XX. köt. 1938. 260 p.
A közgazdasági elméletek története. Társszerző dr. Tamás Károly. Tébe Kiadóvállalat. Budapest, 1938. 495 p.

Tanulmányok

Dánia közgazdasági viszonyai. Külön lenyomat a VIII. ker. Bezerédi utcai Női Felső kereskedelmi Értesítőjéből. Budapest. 1931. 18. p.
A tiszta ökonómia és az univerzális viszonya. Közgazdasági Szemle. 1933. 745-784. p.
A nemzeti szocializmus 100 év tükrében. Közgazdasági Szemle. 1938. 268-276. p.
Amerikai tapasztalatok. Kereskedelmi Szakoktatás. 1939-1940. 12. sz. 113-121. old.
Egyén és közösség a gazdaságpolitika nézőpontjából. Közgazdasági Szemle. 1941. 860-868 p.
Önéletrajz. I. István Közgazdasági Szakközépiskola jubileumi emlékkönyve. 1986-1987. 28-32. p.
Reklám és az iskola. Kereskedelmi Szakoktatás. 1926-27. 10.sz. 515-518. p.
A kereskedelem etikája. Kereskedelmi Szakoktatás. 1927-28. 9.sz. 445-453 p.
Spann univerzalizmusa. Kereskedelmi Szakoktatás. 1931-32. 3-4. sz. 100-109. p.
Világnézet a közgazdaságtanban. Kereskedelmi Szakoktatás. 1932-33. 10.sz. 375-379. p.
Nőkérdés a tanügyben. Kereskedelmi Szakoktatás. 1934-35. 5-6. sz. 191-196. p.
Népszövetségi tanfolyam Genfben. Kereskedelmi Szakoktatás. 1934-35. 4.sz. 151-157. p.
Válasz vitéz Csia Lajos „Kereskedelmi szakoktatás és vallástanítás” c. cikke. Kereskedelmi Szakoktatás. 1934-35. 8. sz. 351-355. p.
Amerikai tapasztalatok. Kereskedelmi Szakoktatás. 1939-40. 12.sz. 222-228. p.
Állandó és változó elemek a közgazdaságtanban. Közgazdasági Szemle. 1937. 2.sz. 113-121. p.
Boldog ország. Közgazdasági művelődés. 1937. 5-6.sz. 90-97. p.

Beszámolók, beszédek

Zászlóavatás. Beszéd a Wesselényi utcai Női Felső Kereskedelmi Iskola zászlóavatásán.

Közgazdasági Művelődés. 1935. 6-7.sz. 161-164. p.

Megemlékezés Dr. Sásdy Schank Béláról. Elhangzott a Kereskedelmi Oktatásügyi Nemzetközi Egyesület Magyar Csoportjának 1937. január 15-i ülésén. Közgazdasági Művelődés. 1937. 1.sz. 13-18. p.

Pillanatfelvételek Nyíregyházáról. Beszámoló a nyíregyházi Felső Kereskedelmi Iskola 1938. május 13-14-i ünnepségéről. Közgazdasági Művelődés. 1938. 6-7.sz. 77-81. p.

Beszámoló az 1934. évi párizsi tanulmányútról. Közgazdasági Művelődés. 1935. 8-9.sz. 211-214. p.

Könyvismertetés

Georgakopoulos, Phrixos: Die Wirtschaftseinheit als Objekt einer wirtschaftswissenschaftlichen Disziplin. Tübingen, 1930. 148 p

Rudas Béla: Imperializmus. Szerző kiadása. Budapest, 1933. 157 p.

Horn József: A közgazdasági ismeretek könyve. Kiadó: Győr, Moson és Sopron K.E.E. megyék közössége. 1935. 314 p. – Kereskedelmi Szakoktatás. 7.sz. 356-359. p.

Dr. Erdélyi Amália: Az iskolai büntetés hatása. Kereskedelmi Szakoktatás. 1934-35. 5.sz. 232-233. p.

Dr. Mennyei Géza: A földhitel. Agrártudományi Társaság kiadása. 1940. 248 p. Kereskedelmi Szakoktatás. 1942-43. 1.sz. 24-25. p.

Dr. Mennyei Géza: Földhitel II. Agrártudományi Társaság kiadása. 1943. 348 p. - Kereskedelmi Szakoktatás. 1943-44. 150 p.

Kisléghi Nagy Dénes: Univerzalizmus. Közgazdasági Könyvtár XXI. kötet. Kiadja a Magyar Közgazdasági Társaság. – Kereskedelmi Szakoktatás 1938-39. 11.sz. 502-505. p.

Horn József: A közgazdasági ismeretek könyve. II. átdolg. kiadás. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 1937. 318. o. – Kereskedelmi Szakoktatás 1936-37. 9.sz. 505 p.

Éber Antal: Szabadkereskedelem és protekcionizmus. Gergely Róbert könyvkereskedés Budapest. 1938. 132 p. – Kereskedelmi Szakoktatás 1937-38. 9.sz. 495-487. p.

Angyal Lajos: Hivatásra nevelés, különös tekintettel a kereskedelmi hivatásra. Eger, 1942. Gazdasági művelődés könyvtára. 1. sz. 244 p. – Közgazdasági Szemle.

Huppert, Walter: Vertilung. Közgazdasági Szemle. 1944. 4.sz. 405-410. p.

Schafer István: Liberalizmus, marxizmus, keresztény gazdasági rend. Budapest. 1943. 88 p. – Közgazdasági Szemle. 1944. 8-9.sz. 858-861. p.

Csikós-Nagy Béla: A termelékenység elméletének története, különös tekintettel a nemzetgazdasági termelékenységre. Kiadja a Ferenc József Tudományegyetem Barátainak Egyesülete. Szeged, 1938. 115 p. – Közgazdasági Szemle. 131-134. p.

Raith Tivadar: Az üzemgazdaság rendje. Grill Dezső Kiadó, Budapest, 1939. 182 p. – Közgazdasági Szemle. 132-134. p.

- Nyárády József: Mérlegtani alapismeretek. II. kiadás. Officina, Budapest. 1938. 340 p. – Közgazdasági Szemle. 1939. 134-135. p.
- Német szövetkezeti irodalom. Közgazdasági Szemle, 1938. ... sz. 295-297. p.
- Blaskovics Zoltán: Theorie des Kapitalismus. Debrecen, 1936. 44 p. – Közgazdasági Szemle, 1937. ...sz. 413-415. p.
- Don Salvador Madariaga: The price of peace. Cobden – Sanderson, London, 1935. 28 p. – Közgazdasági Szemle, 1937. ...sz. 412-413. p.
- Schaffer-Glösol, Konrád: Volkswirtschaftliche Verfahrenliche. Kiadó: Franz Denliske, Leipzig und Wien, 1936. 78 p. – Közgazdasági Szemle, 1937. 8. sz. 408-412. p.
- Echerhoff Fritz: Wirtschaftliche Seltesversorgung. Kiadó: F. Deuticke, Leipzig und Wien, 1935. 134 p. – Közgazdasági Szemle, 1936. ... sz. 100. p.
- Hatom Africannus: Kapitalbildung. Urosachader Weltkirse Wien und Bite 1935. 92 p. – Közgazdasági Szemle, 264-267. p.
- Borotvás-Nagy Sándor: Közgazdasági művelődésünk kezdetei. Közgazdasági Művelődés. 1939. 1.sz. 17-19. p.
- Barankay Lajos dr.: A szaknevelés elméletének alakulása. Közgazdasági Művelődés. 1935. 1.sz. 27-28. p.

Tankönyvek, tananyagok

- Magyar kereskedelmi levelezés a középiskola 4. osztálya számára. Társszerző Krisch Jenő, Thurzó Nagy Árpád. Budapest. 1943. 225 p.
- Takarékosság, önfegyelem, lemondás. Társszerző: Babirák Mihály. (Nemzetközi gyermekhét keretében tartandó előadások anyaga.) Székesfővárosi Bizottság, Budapest. 1943. 32 p.
- Közgazdasági olvasókönyv a kereskedelmi középiskolák 2. osztálya számára. Társszerző: Solt Andor. Hungária, Budapest. 1947. 236 p.
- Általános közgazdasági ismeretek. Idegenvezetői tanfolyam jegyzete. Budapest. 1948. 44 old.
- Államszámviteltan a közgazdasági gimnáziumok 3. osztálya számára. Társszerzők: Füzesy Lajos, Balás Alajos. Budapest. 1948. 196 p.
- Irodai ismeretek és gyakorlatok az állami gépíró, gyorsíró és irodavezetői szakiskolák számára. Társszerzők: Patóh László, Vermes Andor. Tankönyvkiadó. Budapest. 1951. Megjelent még: 1952., 1953., 1954. évben
- Takaró Géza amerikai pályafutása. Takaró Géza: Hagyaték és örökösök. New York. 1972. 309-340 p.

Jegyzetek

- 1 Takaró Gyuláné (1987): Önéletrajz. I. István Közgazdasági Szakközépiskola Jubileumi évkönyve. 28-32. p.
- 2 ELTE Levéltár. Bölcsészdoktori szigorlatok 1913/14-1923/24. 133. p.
- 3 Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára: Takaróné Gáll Beatrix iratai.
- 4 Az I. István Közgazdasági Szakközépiskola Jubileumi évkönyve, 1987.

5 Országos Széchényi Könyvtár katalógusa.

6 Budapesti Közgazdasági Egyetem Levéltára, lásd 3. pont

7 Takaróné Gáll Beatrix (1934): Dánia közgazdasági viszonyai. Különlenyomat a VIII. ker. Bezerédi utcai Női Felső Kereskedelmi Iskola értesítőjéből. Budapest.

8 Takaróné Gáll Beatrix: Amerikai tapasztalatok. Kereskedelmi Szakoktatás, XLVII. évf.

9 A közgazdasági eszmény című, Takaróné Gáll Beatrix írására utalt a folyóirat szemleírója. A Kereskedelmi Szakoktatás 1936/37. évfolyam 2. sz. 92. p.

10 Takaróné dr. Gáll Beatrix (1938): Gazdaságetika. Közgazdasági Könyvtár XX. Budapest. 206-207. p.

11 Közgazdasági Szemle, 1944. 321-323 p.

12 Kereskedelmi Szakoktatás 19?? sz. 232-233. p.

Tanulmányok

Epizódok Dáka iskolatörténetéből

Tóth Dezső

Dáka a Kisalföld és a Bakony találkozásánál, Pápától mintegy 7 kilométerre lévő kisközség. E jellemzők évszázadokon át meghatározták a község életét, a lakosság életviszonyait, köztük a műveltség mutatóit is. A szociológiai jellemzők közül az alábbiakban a műveltséget meghatározó iskolával, annak két és félszázados történetével kívánok foglalkozni, helyesebben, működéséből néhányat kiemelve, azokon bemutatva múltját. A múltját, hiszen az ismert történelmi körülmények miatt a község iskolája 1975-ben megszűnt. Mondhatjuk úgy is, nyomtalanul eltűnt, mert az utolsó évfolyamok is az életkor felén túl vannak, s velük együtt elfelejtődik a községi iskola is. Nem kívánok hosszabban foglalkozni az iskola hiányával, ezt a hiányt ma már sok száz település a saját életén érzékeli. S hogy végleg el ne felejtődjék Dáka iskolája, ez a célom ezzel a dolgozattal.

Néhány szó a múlttól

A kutatások szerint a községben az 1700-as évek elején létesült az első iskola. A történelemből ismerjük a század eleji viszonyokat. A törökök alig néhány éve hagyták el az országot, máris új háború – a Rákóczi-féle szabadságharc – dúlta a Dunántúl vidékét is. A század elején alig-alig laktak a településen, az adatok szerint 4 lakott egész és 7 lakott negyed telek volt a községben.² Ez 50-60 főt jelentett. Földesura Botka Ferencné, aki már 1698-ban tataroztatja a templomot, mely ekkor a reformátusok kezén volt. Ebben az időszakban még nincs tudomásunk az iskola létezéséről. 1720-ban már 13 jobbágycsalád él a faluban, kb. 70-80 fő. A század elején a török után újabb veszedelem tizedeli a lakosságot, legalábbis nehefzíti a mindennapi életet: a vidéket dúló osztrák csapatok. Érdekes epizódot jegyzett fel az emlékezet ebből az időből. A pár évtizeddel később tartott református vizitációkor elmondták a helyi elöljárók, hogy a református templom harangját Orbán István kocsira tette és úgy bujdosott vele a Bakonyban, míg az osztrák csapatok elvonultak a vidékről.³ A kuruc időkben V. Botka Ferenc fia – Ádám – átpártolt az osztrákokhoz, s ezért 1708. december 19-én Sárospatakon kivégezték. A család fiúágon kihalt, s a dácai birtokot több más birtokkal együtt elkobozták, uralkodói jutalomként a Nádasdy-család kapta. A református földesúr után így lett a község ura a később rekatolizált Nádasdy Boldizsár. Nevéhez kötődik egy másik emlékezetes tett is: 1752-ben elkergette a faluból a református prédikátort, Rákóczi Zsigmondot.⁴ Az első iskola létesítéséről csak közvetett adatok állnak rendelkezésünkre. Több forrás is említi, hogy 1732-től 1774-ig tanító volt a faluban Verbai György.⁵ Az említett időszaktól kezdve az iskola megszűnéséig azonban rendelkezünk adatokkal. A közel 250 év alatt 40 tanító működött a faluban. Ha a második, a katolikus iskola megnyitásáig, 1906-ig vesszük az adatokat, 13 tanítóról tudunk. Az általuk eltöltött évek átlaga a faluban 14,5 év. Eddig az időpontig egy rector, később oskolamester

tanította a dákai gyerekeket. Ettől kezdve 1945-ig 2 tanító nevelt, utána volt olyan időszak, amikor öten látták el ezt a feladatot. Az általuk eltöltött évek átlaga mindössze 2,5 év.

Az első iskola épületét nem ismerjük, de a helye bizonyosan meghatározható. Abban az időben a falu északkeleti szélén, ma a közepén található a református templom és a mai iskola épülete is a templom mellett van. A későbbi dokumentumokból ismerjük, hogy az iskolát többször átépítették, de új épületről nincs adat. Ebből arra lehet következtetni, hogy az iskola helye állandó. A község a magyarországi reformáció elterjedése után az elsők között csatlakozott az új valláshoz. Több dokumentum bizonyítja, hogy Pápán és a környező községekben az új hit terjesztője Bálint pap volt.⁶ „Pápa városát 1531-ben Bálint pap vivé az evangéliumi világosságra”-olvashatjuk a bizonyítékot. Ugyanezt jegyzi fel Fodor Ferenc cseszneki lelkész is kéziratban hátrahagyott írásában: „Török Bálint egy Bálint pap nevű prédikátor szolgálatával élt, ki által Pápát és e tájon lévő faluit reformálta...” A török időkben nem nőtt a lakosság száma, viszont a vallás terjedését nem akadályozták, írás maradt arról, hogy 1618-ban már működött a Pápai Református Egyházkerület 29 egyházzal, és a szomszédos Kéttornyúlakon Szeli Gergely volt a lelkész. Az iskolák létesítése azonban későbbi, de tudjuk, hogy elsősorban a református egyház keretén belül alakultak. A prédikátorok voltak a tanítók, így természetes, hogy az egyházak előbb alakultak meg. A dákai református leányegyházról az első adat 1732-ből való, és az első tanító neve is ebből az évből van. 1630. június 18-19-én volt a zsinat Pápán, amelyen határoztak az iskolákról is a törvény VII. fejezetében.⁷ A török kiűzése, a Rákóczi-szabadságharc után nagy erővel indult meg az iskolák alapítása. Az első évek a tájékozódással teltek el, végigjárták a községeket, feltérképezték, hol, milyen állapotban vannak az iskolák. Az 1748-ban készült felmérésben szerepel a pápai kerület helységeinek a jegyzéke, ebben olvasható, hogy a kerületben 34 prédikátor és 45 eretnek mester működik. A névsorban szerepel Dáka is.⁸

Az említett dokumentumok bizonyossága szerint a községben 1732 óta működik a református iskola, s az első után csak 1906-ban alakult meg a második, a katolikusok iskolája.

Az iskolalátogatások gyakorisága, módszerei

A két és fél évszázad alatt nagyon sok dokumentum eltűnt, hiányosak a bizonyítékok.

Vizsgálódásunk egyik alapja a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárában található jegyzőkönyvek kötetei.⁹ A Dákára vonatkozó jegyzőkönyvek 1789-től – hiányosan – megtalálhatók. Ezek áttanulmányozása alapján a következők állapíthatók meg:

- A Canonica Visitatiot évente két alkalommal végezték.
- A visitatiokon az egyház előjáróin kívül részt vett a községi bíró, több esetben a törvénybíró is.
- Az ellenőrzéskor egyházi és egyéb ügyek is szerepeltek az iskola vizsgálatán túl.
- Az iskolai tanulók létszáma csak később került be a jegyzőkönyvekbe, először az összes, majd a leányok, fiúk külön.
- Fokozatosan, az idő múlásával jegyezték fel eredményeket, először általánosan majd részletesebben is.

* * *

Példák a jegyzőkönyvekből:

1791. március 13. Dákán törvénybíró Végh Mihály, Végh Ferenc, Császár Gergely, Császár István, Császár Ferenc jelen lévén a mester házánál semmi panaszokat nem jelentettek Kovács József oskolamester ellen. Hanem az említett O. [oskolamester] megváltoztatását. Helyéből más helyre akar menni, azon okon, mint értésére esett ezen Dákai Fília Eklézsia, szándékozik prédikátort be vinni, mely ha így lenne, az említett oskolamester Kovács József, családos ember lévén, a házban is meg nem férhetnek.

Mint olvashatjuk, a visitatio az iskolai tanítással, általában az iskola belső életével nem foglalkozott. Az sem derül ki a jegyzőkönyvből, hogy egyáltalán részt vett-e a vizitátor tanítási órán.

1791. november 13. Törvénybíró Vég Mihály, Végh Ferenc, Császár Gergely, Császár István, Császár Ferenc jelen lévén a mester házánál semmi panaszokat sem jelentették Kovács József oskolamester ellen. Jelentett az említett oskola mester változását. Helyéből más helyre akar, azon okon, hogy a mint érkezése esett ezen dákai fília szándékozik prédikátort be vinni, mely ha úgy lenne az említett oskola mester családos ember lévén ez házban is meg nem férhetne.

A két visitatio jegyzőkönyve szinte szó szerint megegyezik. Itt sincs feljegyzés az iskoláról. Azonban a lelkész – a prédikátor – beállítása nem valósult meg, mely még többször napirendre került az évtizedek folyamán. A mai napig Kéttornyúlak fíliájaként működik. A mester mégis elköltözött a községből, mert a következő évben már Szalai Pál volt az oskolamester. Lássuk az első visitatiojának a jegyzőkönyvét is.

1793. január 14. Kéttornyúlakon visitálták a dákai és nórapi filiákat. Dákáról jelentek kurátor öreg Császár Mihály a falu bírása, Császár Ferenc törvénybíró, Pap Ádám esküdt, Vég Ferenc, Császár Gergely és Vég András és oskolamester Szalai Pál. Kik megkérdeztetvén semmi panaszokat nem jelentettek. Szalai Pál oskolamester sem jelentett semmi baját. Hanem a Máter eklézsia beli prédikátor Pápai Ferenc régi restansiákra nézve panaszolja tartoznak neki...a dákaiak megizenték, hogy tartozásukat 15 napon belül megadják. ...Pápai Ferenc közli 2 mérő gabonát 2 hold földet, 1 öl fát és a restanciát 10 mérő gabonát, 8 öl fát fizessenek neki.

Úgy tűnik, a dákaiak saját, helyben lakó prédikátort akartak, ezért nem fizettek a kéttornyúlaki prédikátornak. Mivel ez nem valósult meg, a tartozásukat is meg kellett fizetni.

1793. október 27, 8 óra. Farkas János, Végh Ferenc, Farkas Péter és Császár Ferenc a mester házánál megjelentek. Semmi panaszokat nem jelentették. Említett oskolamester Szalai Pál jelenti, hogy sok szülők a tanulókra, akik most gyermekeiket oskolába sem íratják, mely, hogy igaz legyen a nevezett elöljárók is állítják. Oskolamester Szalai Pál mondja, hogy még a tavalyi esztendőre is gyermekeiket taníttassák. Ez a seb, hogy megorvosoltassék a jelen lévő elöljárók és azok által az egész községnek rekomendáltassék.

1797. január 18. Az oskolamester Szalai Pál a megjelent elöljárók Farkas János, Vég Ferenc, Császár Gergely, Farkas Péter, Végh Mihály, Császár Mihály volt ott. Ezek semmiben sem vádolják az oskolamestert, mégis ki akarnak rajta adni, ...ott tartanak, de úgy hogy jobban tanítson az iskolába.

Ez ellen az oskolamester sem panaszkodott.

A következő év január 12-én tartott visitation az oskolamester kérte, hogy házát renováltassák. Szalai Pál azonban nem maradt a községben, mert 1798. december 10-én már Göndör János volt a tanító. A következő évben, 1802-ben azt közli a jegyzőkönyv, hogy a kéttornyúlaki prédikátor is elégedett Göndör János oskolamesterrel. De panasolja a prédikátor, hogy mivel a dákaiaknak új templomuk és új mesterházuk van, őt nem kívánják a szolgálatra, pedig még hátra maradása vagyon, sőt azt akarják, hogy minden vasárnap ő menjen át Dákára. Göndör János 1814-ig tanított a faluban békességben. A következő évtől Szalóki Márton volt az oskolamester. A jegyzőkönyvek többször megjegyzik, hogy a látogatáskor nem volt otthon. Pedig kifogásolták az iskola rossz állapotát, míg végül is az 1819. január 13-iki feljegyzés leírja, hogy *„... az oskola most jó állapotban van. Használt a múlt esztendei dorgálás, hogy setét van. Az oskolára még egy ablakot vágattak...A pápai Collégiumnak egy köből rozs, két zsák krumpli és fél mérő bab szolgáltatott”.*

1821. január 22. A jegyzőkönyvben megjegyzik, hogy *„...nem sokan voltak az iskolában. Az oskolamester holmiját megnéztük. Tehetős állapotban találtatott. Az Eklézsia egyéb dolgáról nem értekezhetünk, mert a Curátor és a többi előjárók otthon nem voltak”.*

1823. január 10. Érdekes feljegyzést olvashatunk a jegyzőkönyvben, mely szerint a Diáriumot 1791-ben írták először s ez 1819. március 19-én betelt. Kéri, hogy a másikat folytassák. A mester télen-nyáron tanítsa a gyermekeket, reggel és délután 2 órától semmi foglalatosságot ne adjon.

A következő tanító 1824-től Varga Mihály volt. Először vele kapcsolatban találunk információt az iskola belső életéről.

1825. december 1. A két examen megtartatott és az oskola is meglátogatván, az oskolás gyermekek szép számmal találtattak, tanulósaikból kikérdeztetvén bátran és okosan felelni tapasztaltattak.

1827. december 16. Idézet a jegyzőkönyvből: *„...A Méltóságos Uraságnak ezuton jelezvén kik házakat bírnak feleségeik, dologtevő cselédek vagynak, a tavalyi Canonica Visitáció végzése következtében az előjárók által megszólíttatván már most fizessenek valamely részt az Eklézsia fizetésbe és holmi aprólékot szolgáltatni...”* Majd így folytatja: *„...A gyerekek dicséretesen feleltek,... megtetszett a szorgalmuk, mind a tanító munkássága.”*

Az első idézet értelmezéséhez tudni kell, arra utal, hogy a földesúrnak és a gazdáknak, akik más vallásúak, de gyermekeik a református iskolába járnak, utánuk fizessenek.

Pedagógiai feljegyzések

Mint a visitációs jegyzőkönyvekből kiderül, közel száz év telt el az iskola életéből, mikor az elsősorban az egyházi, vallási kérdések vizsgálata után pedagógiai, módszertani kérdéseket is rögzítettek a felügyelők. Természetesen vizsgálták az egyházi és egyéb közösségi kérdéseket is, de már minden vizsgálatban egy-két mondattal szerepelnek a tanulással kapcsolatos, a gyermekek előmenetelével összefüggő megjegyzések is. Az még nem derül ki, hogy név szerint kik voltak a felügyelők. Valószínű, az egyházkerület dolgozói, de az is feltételezhető, hogy a pápai Kollégium tanárai.

Az általunk vizsgált dokumentumokból kiderül, hogy a református egyház nevelésügye is haladt

előre. Az természetes, hogy mivel egyházi iskolákról van szó, továbbra is szerepeltek a vallási ügyek a vizsgálatokon, és mivel Dáka esetében teljes református közösségről van szó, a társadalmi kérdések is a vizsgálat tárgyai voltak. Ennek nyomai tapasztalhatók a következő évtizedek jegyzőkönyveiben is.

1829. december 12. A tanító neve Varga Mihály. *„...Könyvek rendben, a templom és egyéb épületek jó karban, az istentiszteletek rendben megtartatnak, az eklézsia fizetések beszolgáltatnak. A szántóföldek jól műveltetnek, a temető tilalom alatt tartatik, a többszöri rendelés után már most az Eklézsia hasznára használtatik. A Collégiumnak másfél mérő gabonát ígér az Eklézsia, ehhez időnként csak egy mérőt adnának, így a fél mérő alól felmentetnek.”*

Az első ízben talált feljegyzés, mely a létszámra utal és a korabeli viszonyokat is feltárja:

„A Canonica Visitáció 20 tanulót talált az iskolában, kik között pápista gyerek is tanul. A plébános engedelmével, azokat tanulásból jól kikérdeztük, kik oly jelesen feleltek, hogy a Canonica Visitáció meglegedve volt az előmenetelükkel. Az Examenek megvoltak, a tavasziban 25, az ősziben 16 férfi és leány gyermek volt.”

1831. február 9. Újabb változást találunk a feljegyzésben. A vizsgálat kérdései pontokba szedve kerültek feljegyzésre, de van új információ is, mely arra utal, hogy a tanító egyben a falusi jegyző tisztét is ellátta. *„...1. A tanulók száma 27 fiú s leány. A szülőket serkentsék az iskolába járatásra. 2. A Matricula és egyéb pontosan vezetve. A templom, parócia jó karban. Egy kis torony építéséről gondoskodnának, arra ébresztetnek. 3. Az istentisztelet gyakoroltatik. Az új énekeskönyv énekeltetik. A commenció beszolgáltatik, temető jókarban. 4. Notária is még egybe van építve a tanító hivatallal. 5. A restanciák még kint lévén több zavart okoztak. 6. Kérettetnek az Elöljárók legyenek a tanítóval meglegedve, nem érdemli meg a zavartatást.”*

1832. december 21. A tanító továbbra is Varga Mihály. A látogatás jegyzőkönyvében először találkozunk az egyes tantárgyak megnevezésével, ill. értékelésével. *„Mindenek jó rendben vannak, Matricula (anyakönyv) egyéb jegyzőkönyvek, számadások pontosak. Istentisztelet naponként megvan. A Gyülekezetek népesek, buzgósággal teljesek. A fizetések idejében beszolgáltatnak. A kaszáló földek jól munkáltatnak. Temető kerítés jó, és tilalom alatt, himlő oltás gyakoroltatik. Templom, iskola, mesterház csinos. Iskola kívül-belül jó. 29 tanuló van, katolikus gyermek 2 van. Plébános engedte. Két examentek megtartottak, tavasziban 26, ősziben 17 fiú és leány, kik olvasásban, írásban, számolásban gyakorlottak, lelki pallérozásban jók.”*

1833. december 17. Ezen a napon esperesi látogatás volt. A hagyományos feljegyzések közül az iskolára vonatkozókat közöljük. *„Iskolában jelen volt 25 fiú és leány. Bátor feleletek voltak. A tavaszi próbatételen 30, őszin 24 vett részt kik dicséretes jeleit mutatták, mind magoknak, tanulásbeli iparkodásnak, mind érdemes tanítójuk sikeres munkásságának. A professzor fizetése 13 forint 2 karjcar.”* A fizetés összegéről első ízben van feljegyzés.

1834. május 29-én két kiküldött, Nagy József, Borsos Mihály a kéttornyúlaki anyaegyházban minden község részére megállapították a commenciót, mely Dáka esetében a következő: 11 forint, 2 mérő búza, 6 mérő rozs, 1 öl fa.

1834. december 8. A vizitáció jegyzőkönyvéből a tanulókra vonatkozókat idézzük. *„...Az iskolások*

száma 17 fiú 14 leány... A két Examenek rendben, időben tartattak. Tavaszi március 16-án részt vett 14 fiú és 14 leány, őszi november 9-én 16 fiú 15 leány. A felvigyázó prédikátor által dicséretes módon feleltek... A későn kezdődő feljárásnak idejéhez képest mind a könyv nélkül való tudományokból, mind a számvetésből és ezzel való számolásból, olvasásból úgy főképpen pedig az igen helyes éneklésből igen tetsző előmenetelt mutattak. Az öreg és már hajlott idejében lévő Rector Úr még most is Ifjúi tűzzel, elevenséggel és kifogást nem ismerő szorgalmatossággal folytatja hivatalát."

1835. december 10. A tanító, Varga Mihály közel 5 évtizedet tanított, a következő évben került el Dákáról, de még utána is szolgált 7 évet. Működéséről ez az utolsó jegyzőkönyv mely Dákán készült. Néhány sort idézünk belőle. *„Az iskolában 19 fiú és 12 leány van. Igen okosan és értelmesen feleltek. Írások szép, olvasni, énekelni jól tudnak. Római katolikus gyermekek is voltak... A tavaszi Exáment március 15-én 19 fiú és 8 leány tette... Az egyházi tizedet be adták, a templom, iskolaház körül minden ellenvetést kikerülik... a hivatalában megöszült oskola Tanító ellen az Eklészia előljárói némely kifogásokat tevén, a vele való elégedetlenségeket jelezvén, de mivelhogy azok fundamentum nélkül valók voltak, a Canonica Visitáció által el nem fogadtattak."*

1836. december 9. Az új tanító, aki a nótáriusságot is viselte, Lázár András. Több jegyzőkönyv készült működése alatt, csak jót írtak mindegyikben. 1838-ban szervezésében, vezetésével épült meg a református templom tornya és újítták fel a tanítói lakást.

A később készült jegyzőkönyvek közül az 1842. évit említjük meg, melyben először szerepel az exámen helyett a közvizsgálat megnevezés. A következő évben próbavizsgálatot ír a jegyzőkönyv. A változásoknak lehetünk tanúi a következő évben is, amikor pl. 1844. január 5-én többek közt a következőket olvashatjuk: *„...Ezen leány gyülekezetben az istentiszteletek gyakoroltatnak, más egyéb vallásra és egyházra tartozó kötelességek is törvény szerüleg teljesítettnek, hanem a számadásokra nézve az egyházlátogatás, hogy noha azokban az illető anyaegyházbeli lelkész úr részt vészen is, de a közrendűeket azokból eddig elé kizárnák, hogy ha ennek utána részt vegyenek...a számadások megvizsgálatása alkalmával minden közrendűek is meghívassanak s jelen legyenek."*

A következő években nem találtunk adatot arra vonatkozólag, hogy a vizsgákon valóban részt vettek-e a közrendűek.

1847. november 30. A község tanítója Csomasz János. Idézet a jegyzőkönyvből: *„...Iskolába járatott 20 fiú 18 leány. Általában nagyon gyenge idejűek... szorgalmuk, ügyességük dicséretes. Tavaszi vizsga március 21-én volt, 34 fiú 23 leánynak. Őszi a legközelebbi vasárnapon lesz. (Feltételezhetően azért, hogy azon a lakosság is részt vehessen.) Elöljárók jelentették a közöttük lakó evangélikusok, kik a templomukba járnak, az iskolatanító szolgáltatásával élnek, sem készpénz fizetséggel, sem gyalog vagy napszámmal a gyülekezet teherviseléséhez járulni nem akarnak. Az egyház a megyei tanácstól kérjen utasítást."*

1852. Télelő 6. Az iskolarector Mozgai Gábor. Az egyházlátogatást illetően az egyházmegye pontokba szedett kérdőívet adott ki, melynek kérdéseire kellett válaszolni. Külön fejezetek voltak az egyházra, az iskolára.

„1. A nyári és téli iskolai tartásnak minél hatályosabb szorolása. 2. A tavaszi és őszi közvizsgák meg- vagy nem tartásnak felfedezése. 3. A tehetetlen állapotú szülék gyermekeinek vagy az elhagyott árváknak közkölségből taníttatásuknak s neveltetésüknek hatályos ajánlata. 4. A helybéli előjárásnak az iskolai felügyelésének sürgetése. 5. A gyermekeknek a hitben, rendes időben – jelesen a 12 éves korban leendő nyilvános megerősítésükre figyelmeztetés. 6. Az iskola legszebb, legésszerűbb – s az erkölcsiséget legjobban elősegítő fegyeletnek ajánlása. 7. Az iskolába járó s közvizsgálaton megjelent tanulóknak számbavételük s feleletjeik minémüségének feljegyzése. 8. A netalán valami okból iskolába fel nem adott s nem járatott gyermekeknek kinyomoztatásuk s feljelentetésük. 9. Az iskolában az egyházlátogatás alkalmával tallálható gyermekeknek az elemi tudományokbeli szigorú kikérdezésük s megvizsgáltatásuk.”

Mozgai Gábor 1893-ig volt a községben tanító. A tanulók száma a szabadságharc utáni évtizedben egyre nőtt, 1856-ban már 36 fiú és 36 leány volt jelen a látogatáskor, 1869-ben 80 gyermek járt iskolába. 1886-ban 105 ill. 36 ismétlő, 1893-ban már 110 és 42 ismétlő iskolást tanított az egy tanító. 1862-ben 4 pontban rögzítették a vizsgálandó kérdéseket. Ezek a következők: *„1. Iskolai felügyelet állítása, taneszközök megszeresztetése, a sikeresebb tanítás feletti tanácskozás, az új tanterv életbe léptetése. 2. A tanulók szorgalmának kikérdezése, a kitűzött tantárgyak eltanítása. 3. Vasárnapi iskoláztatás ajánlása, sürgetése. 4. A közvizsgák megtartása feletti örökös.”*

A vasárnapi iskolát 1854-ben kezdték bevezetni az egyházmegyében. Ugyancsak ezekben az években szorgalmazták, hogy az iskolának legyen faiskolája is.

1869. december 8. Az ezen a napon tartott vizsgálatról csak egy feljegyzést szeretnénk kiemelni, mely így került be a jegyzőkönyvbe: *„Az előjáróknak meghagyatott, hogy a népiskolai törvényekhez alkalmazkodjanak s a törvénykönyveket szerezzék meg”.* (Az 1868. évi 38. törvényre utal.)

1873. október 27. A felvett jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy *„... az iskola rendben, teljesen fel van szerelve. A tanoncok 2/3-ad részben feljárnak. A látogatáskor 58-an voltak. Bátor nézésük, tisztaságuk, értelmes olvasásuk, a számolásuk, éneklésbeli jártasságuk, tanítójuk szorgalma, tehetségéről tett bizonyosságot. Az ismétlő iskolások tanítása folyamatban van”.*

A következő évben megjegyzik, hogy *„a tornakészlet jelen évben állítatott fel”.* 1876-ban az esperes végezte a vizitációt. Ugyanebben az évben írásos kérdőív kérdései alapján történt az ellenőrzés. A 14 kérdésből csak az iskolára vonatkozókat emeljük ki: *„4. Az iskola mulasztásért lett-e büntetve? 5. Az iskola fölszereléséből mi hiányzik? 6. Van-e ismétlő iskola? 11. ...kerületi iskolai tanterv s rendtartás meg van-e?... 12. Az Iskolaszék felállítása meghagyva.”* Megjegyzésként szerepel, hogy az egyes gyülekezeteknél csak a számok tétetnek fel. Egyéb helyi mozgalmak, bajok ezen számokon túl jönnek.

Közbevetőleg jegyzem meg, hogy 1877-ben jelent meg rendelet az iskolai könyvtárak létesítéséről. A két év múlva végzett megyei tanfelügyelői jelentés szerint 47 iskolában találtak könyvtárt, a községben ekkor még nem volt.

A következő tanító Bolla Ferenc, aki 1893-ban foglalta el állását és 1915-ben ment nyugdíjba. Tevékenységének érdeme, hogy az 1884-ben kifogásolt rossz iskolaépület és tanítói lakás helyett új, ma is meglévő épületet sikerült építeni 1907-ben, de az ő nevéhez fűződik az Olvasókör

megalapítása is 1906-ban. A község lakosságának áldozatkességét bizonyítja, és dicséri, hogy az alig 900 lélekszámú település két év alatt két új iskolát is megépített nagyrészt saját pénzükből.

A 20. század jelentéseiből

Páhány János 1919. szeptember 15-én foglalta el állását a református iskolában és 1948-ban ment nyugdíjba. A faluban töltött három évtized alatt valóban lámpása volt a közösségnek. Nem csak tanított az iskolában, hanem nevelte az ifjúságot, vezette a felnőtteket, szervezője volt a társadalmi egyesületeknek. A már említett Olvasóköri az iskolában működött s annak vezetését is végezte. Működésének első éveiben megalakította az énekkart, létrehozta a Hitelszövetkezetet, melynek elnöke, könyvelője volt. A Hangya szövetkezet alakítása, működése is nevéhez kötődik. A pápai Mezőgazdasági Szakiskolával kialakított kapcsolata révén gazdasági tanfolyamokat szervezett. Az iskola a református egyház fenntartásában működött, ezért az egyház részéről is rendszeresen ellenőrizték, de az állami iskolafelügyelő is látogatta. A jegyzőkönyvek a 30-as évek elejétől vannak a birtokunkban, ezekből idézünk.

A Pápai Református Egyházmegye nyomdailag készített, előre összeállított kérdésekre kért választ, így sajnos csak eléggé sablonos, rövid válaszokat találunk. Az 1935. május 20-iki jegyzőkönyv első része általános kérdéseket tett fel. (A látogatás ideje, kik a kiküldöttek, az iskola igazgatója, a látogatás végén tartott értekezlet ideje stb.)

A következő 15 kérdés az iskola külső körülményeit tárja fel. Az iskola belső életével 33 kérdés foglalkozik, közöttük két kérdés a látogatók véleményének, kívánságainak szentel nagyobb helyet. Bármennyire sablonosak is a válaszok, néhány fontos tény ma is érdekes számunkra, pl. a tanulók száma (vallásonként és nemeként külön feltüntetve), van-e könyvtár, kölcsönkönyvtár, a tanításhoz leginkább szükséges eszközök hiánya, van-e gyakorlótér, tornaterem stb. A nevelés szempontjából értékes a 19-ik kérdés, mely azt kérdezi, mikor és milyen alkalommal tartottak iskolai ünnepélyeket. Több évet áttekintve, mindig megtaláljuk a következőket: október 6-a, október 31. a reformáció emlékűnnep, takarékosági nap, december 6-a a kormányzó úr névűnnep, március 15-ike, április 27. a madarak és fák napja, május 26 Hősök emlékűnnep.

Az állami iskolafelügyelő írógéppel készítette a jegyzőnyvet. Ennek formájára s a tanító munkájának bemutatására szöveghűen idézzük az 1936. évit.

Jegyzőkönyv

Felvettem DÁKA-n, a ref. el. iskola ellenőrző látogatása után tartott megbeszélésen, 1936. február 4-én.

Jelen van: Páhány János igazgató-tanító és Gergely Ferenc iskolafelügyelő.

a) Külső rend

Az iskolaépület, környéke, a tanterem úgy egészségi, mint tanulmányi szempontból megfelelő. A tanterem szép, gondozott, mintaszerű. A szükséges bútorokkal, taneszközökkel fel van szerelve. A tanítói lakás példás.

b) Belső rend

Az órarend, tanmenet szabályszerű. Az összes naplót rendben találtam. Azok vezetése gondos, pontos. Az ifjúsági könyvtárat a gyermekek használják. A tanítói könyvtár aránylag gazdag. Szemléltető eszközök viszonylag bőven vannak.

c) A gyermekek írásbeli munkái

Az I. o. írási füzetek szépek, gondosak. A többi osztály szépírási füzetében kevesebb munkát találtam. Megbeszéltük, hogy az egyes osztályokban minő irkákat használjon vonalozás szempontjából. Rajzfüzetek vannak, de a rajzok száma kevés. Megbeszéltük a rajzfüzetek beosztási módját, hogy az egységeket jobban feltüntethesse és takarékosabb is legyen a beosztás, féllapokra hajtva rajzoljanak egy-egy félórán. Kár, hogy eddig helyesírási füzetet nem használt, csak a gyermekek házi füzetjében dolgoztak. Erről meg is győződtem, hogy van. Felkértem, hogy e célra dolgozati füzetet állítson a jövőben. Fogalmazási füzetjeik vannak. A tanterv szellemében fokozatosan halad. A dolgozatok száma megfelelő. Javításuk rendes, gondos munka. Fiú kézimunka van. Rendszeresen dolgoznak.

d) A tanító írásbeli előkészülete

Kartárs a vázlatokat rendszeresen, napról-napra készíti. Sőt oly terjedelemben, hogy arra nincs is szükség. Megbeszéltük az egyszerűsítés módjait. A vázlatokat az új tanterv szellemében készítette. Látszik, hogy képezi magát, komoly munkát végez.

e) Meghallgatott tanítások

Meghallgattam a IV.o.-ban a „névmások” tanítását. Tudatos munka volt. Szerettem volna azonban azt is hallani, hogy annak szükségességét is megbeszéljék, a magyar beszéd kifejező erejét...A gyermekek készsége a vizsgáldásban megfelelő. A II. o. számolási készsége a 70 szkörben az eddigi anyag lelkiismeretes elvégzését mutatta. A gyermekek számolási készsége szép. Szeretném azonban a példák logikai megfejtését többet gyakorolnák a gyermekek. A III. o. olvasási készsége közepes eredményt mutat. Ez azonban a nagy létszám mellett kitűnő eredménynek minősítendő. A meghallgatott tanítások amellet tanúskodnak, hogy kartárs az új tanterv szellemében igyekszik dolgozni.

f) Felügyelői számonkérések

Beszélgettem a gyermekekkel: I. o-ban számolás, II. o-ban nyelvi magyarázat írással, a III. o-ban mérési anyagot, (kerület számítás), a IV. o-ban a Lajta vidékéről, V-VI. o. történelemből (Mohács, Dobó). Mindezekből megállapítottam, hogy kartárs tananyagában nincs elmaradás. Amit naplójába bevezet, valójában el is végzi. A gyermekek tudása becsülettel elvégzett munka eredményét

mutatta fel.

g) Nevelői munka

Az a szép példa, melyet egyéni életével, tisztaságával, rendszeretével, munkás napjaival mutat, feltétlenül jó nevelő hatással van a gyermekekre. Ez meg is látszik a gyermekek munkáján. Láttam a cs. Fogl. Áttekintésekor. A terem diszítése, magatartása, a szülőkkel való foglalkozása, iskolán kívüli munkálkodása, a gyermekek hazafias és vallásos gondolkodása... mind-mind azt mutatják, hogy nevelési téren is megtesz minden lehetőt. Az a sok munka, melyet iskolán kívüli munkásságával is önmagára vállal, szinte emberfeletti munkát követelnek. Pedig fárasztó munkát végez naponta iskolájában, amikor 76 tanulót ily szép eredménnyel tanít.

h) Néhány jó tanács

A szép fegyelemtartás és szép eredmény elismerése mellett úgy véltem, hogy javára vállhatok az alábbi tanácsaimmal, kívánja meg, hogy a gyermekek hangosabban feleljenek, mert kissé halk beszédük, a természetes beszéd hangján beszéljenek a gyermekek. Ne tűrje még a legkisebb árnyalatát sem az éneklő hangnak, bár ez irányú munka is látszik, de tegye egészen természetessé, ne engedje meg a gyermekeknek, hogy jelentkezés esetén „tanító úr” – szólítással magukra vonja figyelmét. Bár ez a gyermekek törekvését árulja el, hogy ők szeretnének felelni, mégis az önfegyelmzésre való nevelés szempontjából megengedhetetlen. A kéz, vagy újj feltartása elegendő kell, hogy legyen, vezesse úgy a tanítását, ahol csak lehetséges, hogy a gyermekeknek legyen alkalmuk a hosszabb, folyamatos beszédre is. A világi énekek éneklésénél kissé könnyedebbek legyenek, és halkabb hangon énekeljenek, amint ez a jóízű énekelgetésnél természetes.

Végső megállapítások

Meggyőződtem arról, hogy kartárs becsülettel végzi a reá bízott munkát. Ezt örömmel ismerem el. Kívánom, hogy még sokáig, egészségben nevelhessen Egyházának, szeretett Hazánknek derék, becsületes, jellemes polgárokat.

További jó munkát!

K. m. f.

Gergely Ferenc Páhány János
iskolafelügyelő igazgató-tanító

Ebben az évben de az őszi időszakban, vagyis a következő tanévben újra meglátogatta a felügyelő az iskolát. A közel kétoldalas jegyzőkönyvből néhány jellemző mondatot idézünk.

1936. október 27. „... A tanítás rendesen és pontosan megkezdődött 8 órakor. A tanítások teljesen a

jóváhagyott órarend és tanmenetek szerint történtek. A tanmenetekhez képest elmaradás nincs. A rendtartási naplót rendben találtam. Azokat pontosan vezeti kartárs. A felvételi napló szerint felvételre 70 tanuló. A továbbképző iskolába 31 tanuló...” A jegyzőkönyv főbb fejezetei: A gyermekek írásbeli munkái, Írásbeli előkészületek, Meghallgatott tanítások, Beszámoló a végzett munkáról, Nevelői munka, eredmény megállapítások. Ez utóbbi fejezet teljes szövege így szól. *„A tanulók készsége az olvasásban, írásban, fogalmazásban, számolásban nagyon szép, már az osztály nagy létszámához képest. Jelen volt 70 tanuló hat osztályban. Ily nagy létszám mellett az elért eredmény elismerést érdemel. Megállapítható, hogy az eredmény az Utasítás követelményeinek megfelelő. E jó eredményt tanítói egyéniségének köszönheti. Világos, természetes beszéde, magyarázata s az a meleg viszony, mely tanító és tanítvány között fennáll... Kartárs eddigi munkájának megfelelően ez évben is komolyan végezte munkáját, s dicséretes szorgalma biztosíték arra, hogy most is mindent megtesz, hogy a követelményeknek megfeleljen. E munkájához erőt és Isten áldását kívánom.”*

A következő jegyzőkönyv, melyből idézünk, 1937. október 21-én készült. *„Kartársat munkában találtam az iskolában. Órarend és tanmenet szerinti anyaggal foglalkozott. Az iskolát példászerű rendben, tisztaságban találtam. A tanterem szépen díszített a gyűjtött és rajzolt szemléltető képekkel, táblázatokkal. E téren öröndetes haladást találtam... A gyermekek írásbeli munkáinak száma teljes az évadnak megfelelően. Az összes munkák megfelelnek az Utasítás kívánalmainak. Szép munkák. Javítottak. Igen szép eredményt felmutatók. Jó módszerre utalók...A gyermekek kedvesen fegyelmezettek, jól neveltek. Szívesen figyelnek reá. A rend fenntartásában közreműködnek. A gyermekek tiszták, ruhájuk bár szegényes, de gondozott. Ha még hozzászámítjuk, hogy kartárs az iskolán kívül a Hitelszövetkezet vezetője, énekkart tanít, jellemképző tanfolyamot szokott vezetni, hogy a felnőttek hozzá fordulnak ügyes-bajos dolgaikkal, pedig az istentiszteleteket is maga vezeti s prédikál – el kell ismerni, hogy életét, munkáját, erejét, mint kiváló tanító teljesen az iskolának, egyházának – a magyar jobb jövőnek szenteli...”*

Az 1939. február 13-án felvett jegyzőkönyvből mutatunk be néhány bejegyzést. *„...Délelőtt, fél tizenkettőkor érkeztem az iskolába. Kartársamat bent találtam. Tanrend szerint foglalkozott. Megnéztem a naplót. Mindent p é l d á s rendben találtam. A tanév szeptember 5-én kezdődött. Beiratkozott 67 tanuló, a tanításon jelen volt 67 tanuló. A Néptanítók Lapja jár, rendben megőriztetik... Egy olvasás tárgyalása anyag kikérdezését hallgattam meg a III. o-ban. Minden tekintetben kifogástalan volt... Az I. o-ban Írás-olvasásból a nyomtatott és írott E, É betűk tanítását hallgattam meg. Taglalás, felépítés, szemléltetés tekintetében a tanítás igen szép volt. Különös figyelmet érdemelt az olvasás során a szavak kitűnő értelmezése. A gyermekekkel való bánásmód közvetlen, kedves. A csendes foglalkozások kiszabása tervszerű... Minden, minden ténykedés ideális ebben az iskolában. Pedig az iskolát vezető kartárs kántor, lelkész (Lévita), szövetkezet vezető, népművelő stb. Most mezőgazdasági tanfolyamot szervezett be a pápai gazdasági szakiskola vezetésével, ahol ő maga is előadó. Alapos és szép munka folyik itt. Páhány János igazgató Úr a legnagyobb elismerésre érdemes.”*

A tanfolyam záróvizsgájáról a Pápai Hírlap tudósított.¹⁰ Ebből idézünk pár sort: *„A dácai téli*

gazdasági tanfolyam f. évi február 26-án tartotta 48 hallgatójának záróvizsgáját, amelyen a földművelési minisztert Somogyi Ferenc... képviselte... A vizsgát a református templomban tartott istentisztelet előzte meg... Maga a vizsga a református elemi iskolának ez alkalomra szépen feldíszített termében folyt le... A megnyitó beszédet Koperniczky István a mezőgazdasági szakiskola igazgatója tartotta. Ezután a tanfolyam Önképzőköre tett tanúságot komoly és értékes munkájáról... tetszést aratott Murai Lajos értelmes szavalatával... Közben több ízben igen hatásosan szerepelt a helybeli énekkar Páhány János ref. igazgató tanító kitűnő vezetésével. Az Önképzőkör végeztével a miniszteri biztos szép szavakkal avatta fel a hallgatókat ezüstkalászos gazdákká...”

Az igazgatótanító iskolai munkájának bizonyítéka, hogy a pápai állami tanítóképző intézet érdeemesnek találta arra a feladatra, hogy az V. osztályos tanulóinak bemutassa iskolai és népművelői munkáját. A látogatásról sűrűn gépelt, egész oldalas jegyzőkönyv tanuskodik. A benne leírtak minden mondata közlésre érdeemes, most mégis csak néhány fontosabb mondatát idézzük fel. 1939. május 3. „...Jelen voltak: Horváth Lajos ref. Lelkész, iskolaszéki elnök, Lauday Sándor tanítóképző intézeti tanár, Páhány János ref. Igazgató-tanító, a pápai ál. Tanítóképző-intézet ötödéves növendékei és Baksy Andor körzeti isk. felügyelő. A látogatás célja az volt, hogy a tan. képző int. V.o. tanulóinak egy követésre méltó módon vezetett iskolát, a tanító népművelői munkáját, szövetkezetek, egyesületek szervezésének, vezetésének módját bemutassuk.

Reggel nyolc órakor érkeztünk az iskolába. Páhány János ig. úr megkezdte a mindennapos munkarendjét, melyet a legnagyobb gondosság, pontosság, rend jellemez. Mintaszerű vázlatait, szemléltető eszközeit előre elkészítette. Ezeket a tan. képző intézet növendékeinek alkalmuk volt megtekinteni. A reggeli éneklés és imádkozás után, a különféle megbízatású tanulók megtették napi jelentéseiket és megkapták további utasításait. Tisztaság vizsgálat következett – Mind ez pillanatok alatt ment végbe – Ezek után, a napi vázlatokból hármat kiválasztva, felkértem, hogy azokat szíveskedjék letanítani.

- 1. Olvasás tárgyalás az I.o-ban. „Évi virágot szakít”. Előkészítő beszélgetése közvetlen, kapcsolja, felkelti a gyermekek eddigi, hasonló ismereteit. Célkitűzése érdekes...Különös említést érdemel, hogy állandóan és sokféle alakban ismételteti a szavak szinonimáját s ezzel tökéletes megértést ér el.*
- 2. Számolás és mérés a II. o-ban. „A mértékek elemzése, összehasonlítása.” A hossz, úr, súlymértékeket szemléltette. Átismételte és rendezte, tudatosabbá tette mind azt, amit ezekről a tanévben tanultak. A tizes beosztást, a rokonságot, hasonlóságot domborította ki... Méréseket végeztetett és itt több esetben észlelhető volt, hogy a gyermekek jártassága tökéletes.*
- 3. Földrajz a IV. o-ban. „Magyarország folyói és tavai.” A tanítás felépítésében kitűnően átgondolt, rendszerezett munka volt Az anyag okozatosságát maguk a gyermekek állapították meg. Utaztató módszere a teljes együtt haladás jegyében történt...Minden vonása elárulja, hogy sematikus rajzolást állandóan alkalmaz.*

Minden tanítási egység a mintaszerűség jegyében történt.

...Ezek után elmondta a fogyasztási, hitel, tejszövetkezetek megalakításának történetét. Ismertette azok hasznát, működését...Mindennek Ő a lelke a községben...-Két igen értelmes és értékes ifjú gazdát is bemutatott, kik az Ő segítő társai... A két ifjú gazda értelmes, tudása, modora,

magatartása, stílusa, munkáikról való beszámolója, egy gazdag tanítóélet gyönyörű megtestesülése. A község, a tanítói lak, iskola belső és külső rendje a harmonikus magyar élet mintaképe... Bemutatott egy öt holdas kertgazdaságot is, mely egy másik kisgazda mintaszerű birtoka... Feledhetetlenül tanulságos és értékes volt ez a nap mindnyájunk számára...Gondolatban átölelem Őt tanítói lelkem egész szeretetével és hálát adok Istennek, hogy ilyen magyar tanítókat is adott ennek a szegény, megtépett országnak. Isten áldja, Isten éltesse!”

* * *

Egy kisközség iskolájának múltjából, tanítási, nevelési módszereiből idéztünk. A leírtak ma már történelem és lassan feledésbe merülő emlékek. A világ nagyot változott, ha csak az utolsó három évtizedet vesszük is, amikor megszűnt működni a falu iskolája.

Jegyzetek

- 1 2001-ben jelent meg egy bővebb összeállítás a szerzőtől Dáka iskolatörténete címmel.
- 2 1696-ban 4 lakott telek, 7 lakott negyed telek volt a faluban. Számítások szerint 60-80 fő.
- 3 Dáka község történeti kronológiája. Veszprém, 2003. 11. p.
- 4 Tóth Dezső (1989): A Batthyány-család Dákán. Veszprém, 4.p.
- 5 Tóth Endre (1927): A pápai református egyházmegye története I. rész. Pápa. 26-27. p.
- 6 Tolnai F. István (1679): Kalauz. Kolozsvár. 563. p.
- 7 Thury Etele (1998): A Dunántúli Református Egyházkerület története 1-2. Pozsony. Kalligram. (Reprint kiadás)
- 8 Rajczi Pál (1980): A pápai esperesi kerület összeírása 1748-ban. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei. 143. p.
- 9 Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Levéltár. Canonica Visitáció jegyzőkönyvek.
- 10 Pápai Hírlap 1939. március 4.
- 11 Az idézett jegyzőkönyvek a szerző tulajdonában vannak.

Közlemények

A pápai református kollégium a dualizmus korában

Kövy Zsolt

A reformációval szinte azonos időben, a 16. század első harmadában jöttek létre Magyarországon a református egyház nagy kollégiumai (Debrecen, Sárospatak, Pápa), amelyek máig megőrizték szellemiségük legfontosabb elemeit: a krisztusi evangéliumi lelkiületet, az ebből következő belső fegyelmezésre ösztönző erkölcsöt, s ugyanakkor a gondolkodó szabad ember ideáját a tanár és diák kapcsolatának személyiségformáló alkotó műhelyének felépítésével.

Ez az egymást kiegészítő kettősség mindig elegendő szellemi erő volt és maradt az ellenreformáció viharai között éppúgy, mint már azokban az időkben is, amikor a fenntartási jogok gyakorlása túl volt már a megmaradás élet-halál harcán, de a világi pedagógiai fejlődés (kezdve az Entwurftól) ésszerű követelményeivel szembe kellett nézni, s a szellemiség fenntartása mellett el kellett fogadni, és szükséges volt bevezetni a modern kor tanítási és nevelési reformjait.

Pápai vonatkozásban ez a kettős elv voltaképpen egyfajta tartást adott az iskolának, amely a hagyományos tanítási rend mellett is szólt, ami a 6 gimnáziumi osztályos, s a ráépített 3 osztályos bölcséleti és a csúcst jelentő 3 éves jogi és teológiai tanulmányokat jelentette, de ugyanakkor alkalmas és rugalmas volt arra, hogy átalakulni legyen képes a 8 osztályos gimnáziumi rendszer bevezetésére, azzal, hogy a hagyományos 6 osztályos gimnáziumot az első két bölcséleti osztállyal 8 osztályosra lehetett bővíteni.

Az 1849-ben bevezetésre került Entwurf (teljes nevén Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich. Vom Ministerium des Cultus und Unterrichts. Wien, 1849.) előtt a pápai kollégiumban a legjobb diákok közül kiválasztott publicus praeceptorok, mint osztálytanítók tanítottak. A bölcsészeti, teológiai és jogi szakon az iskola tanszékvezető professzorai tanítottak. (A leghíresebbek: Mándi Márton István, Tarczy János, Bocsor István.) Tudnivaló, hogy az 1837. évi latin volt a tanítás nyelve, s a magyar tannyelvű oktatás bevezetése után is a latin nyelvnek meghatározó szerepe maradt. A latin tannyelv idején a „Pro bono publico” (A közjóért) volt az Alma Mater jelmondata, ami a magyar nyelvű tanítással a „Szabadon tenyészik” szép gondolatában jelent meg. Ezekben is kifejeződött az iskolai eszmeiség mindig időszzerű üzenete.

A Franz Exner humanista prágai egyetemi tanár által elgondolt reform Thun Leo akkori bécsi oktatási miniszter kezén több változáson ment át, de végül is 1849 végére ez Magyarországon is érvényessé lett, ami a legfontosabb változtatásokat a gimnáziumi oktatás vonatkozásában hozta annak a nyolc osztályú fejlesztésével, az érettségi vizsga bevezetésével és szaktanárok alkalmazásával.

Voltaképpen ennek a megvalósítása olyan megterhelést jelentett a fenntartó Dunántúli református

Egyházkerület számára, aminek az előteremtéséhez évek kellettek. S mindaddig amíg az iskola nem teljesítette a követelményeket, érettségi vizsgát nem tarthatott, s így diákjai nem tanulhattak tovább főiskolákon és egyetemeken. Egyszóval nyilvános jogait az iskola nem gyakorolhatta. Súlyosbította a helyzetet Bécs németesítési törekvése, az egyház sokszor megalázó felügyelete (mint az 1859-ben kiadott Patens, ami az egyház alkotmányos rendjét teljességgel meg akarta változtatni, amit a nagy ellenállás miatt 1860-ban vissza is vont a kormányzat).

Mindezen nehézségek közepette nagy anyagi áldozatokat hozva a dunántúli reformátusság előteremtette a szükséges pénzügyi forrásokat, s 1857-ben a nyilvánossági jogot visszakapta az iskola, s már az új Kollégiumban (a mai Március 15. tér) megtarthatták az első érettségi vizsgát.

Ezek az előzmények vezették be az iskolát a dualizmus korába, amelyben még sokáig fennmaradt a hatévnyolcos gimnázium utáni kettős elnevezés (az 1837-től folyamatosan kiadott, s mindig gazdagabb tartalmú iskolai értesítőben is megörökítetten) az I. és II. bölcséleti, illetve a hetedik és nyolcadik gimnáziumi osztályként. Az egyházi vezetés a maga autonómiájára, s bevált hagyományaira hivatkozott, viszont az élet visszavonhatatlanná tette a nyolcosztályos rendszert, ami azután, hogy az állam nem csak előírt, hanem komolyan – anyagiakban is – segíteni kezdett. Ebben a formában is megtalálta a helyét, szakképzett tanárokkal s az egész Dunántúlról kiválasztott diáksággal, amik a magas tanulmányi szinten túl olyan kimagasló irodalmi diákegyesületben is kifejeződést talált, mint a Főiskolai Képzőtársulat, amely Petőfiék pápai diákoskodása idején, 1841-ben alapított, s a dualizmus korában is példamutatóan virágzott.

Bizonyos viták mellett így kialakult az állam és egyház között egy modus vivendi, aminek egy meghatározó aktusa lett az 1883. évi XXX. tc., amit a református egyházkerület is elfogadott, kimondva 1883 júniusi közgyűlésén, hogy „Most már megvan alkotva a középtanodai törvény, s bár jogaink egy része áldozatul esett, de a javaslat oly módosításokon ment keresztül, hogy középiskoláink nem esnek áldozatául, fenntarthatják azokat...”. A törvény voltaképpen kisebb változtatásokkal 1924-ig érvényben maradt, kiszorgálta a dualizmus korát, s tárgyilagosan megállapítható, hogy jó tanári karok s megfelelően kiválasztott diákság esetén jól működött.

A törvény középiskolák alatt gimnáziumokat és reáliskolákat értett. A gimnáziumok a humán műveltséget, a reáliskolák a természettudományokat képviselték. Mindkét iskolatípus nyolcosztályú volt és érettségit adott. A felekezeti iskolák tanrendszerüket, tanterveiket és tankönyveiket saját hatáskörükben alkották meg a vallás- és közoktatási miniszternek való bejelentési kötelezettséggel. Az egyházi iskolák állami felügyeletét tankerületi főigazgatók gyakorolták. Például az 1883/84-es tanév alatt dr. Német Antal győri tankerületi főigazgató vizsgálta meg a pápai kollégium tanügyi helyzetét.

A törvény 60-ban maximálta a középiskolai osztályok tanulólétszámát, s az értesítőből tudjuk, hogy számos ilyen nagy létszámú osztály volt Pápán is. Természetesen a matematikát, fizikát, természetrajzot, vegytant is komolyan vették a pápai kollégiumban, de a humán arány és irány így

is erősebb volt, mintegy 3:1, a nyelv és irodalom, a vallás, a filozófia s a történelem javára.

Az 1883-i törvények életbeléptetése után fokozottan törekedett az iskola Igazgatótanácsa komolyabb államsegélyek kiharcolására. A kért 98 000 forint helyett ugyan csak 80 000 forintot kaptak, de végül is ez lett az alapja annak (bár közben az iskolát Komáromba akarták vinni), hogy 1895-ben felépülhetett a ma is álló legújabb kollégiumi épület, amely híres könyvtárával, egyéb gyűjteményeivel s modern oktatási szaktermeivel otthont adhatott a teológiai és gimnáziumi oktatás számára.

Mindezek mellett megjegyzendő, hogy a teológusképzés az egyház belső rendje, s az iskolafenntartó autonómiájának tiszteletben tartása mellett előbb 3, majd 4 éves tanfolyamokon akadémiai szinten folyt, s a dualizmus korában már nem a kollégiumi egységes oktatás felső szintjén (a bölcséleti osztályok felett), hanem a Kollégium kötelékébe tartozóan, de külön intézményben, a Teológiai Akadémián.

Ugyancsak megemlítenendő, hogy a Kollégiumban már 1832-től tanítottak jogot, s 1861-től 1864-ig külön Jogakadémia is működött a Kollégium keretei között. Neveléstant és neveléstörténetet az iskola felsőbb tanulói számára külön is tanítottak, de 1876-tól 1890-ig Tanítóképezde is működött a Kollégium intézményeként. 1902-től Nőnevelő Intézete (NÁTUS) is volt az iskolafenntartónak, amely ha szerkezetileg nem is, de szellemileg mindenképpen a Kollégiumhoz tartozott.

Feltétlenül vissza kell térnünk azonban a gimnáziumi tantervek kérdéséhez, tájékoztatást adva arról, hogy mit is tanítottak a legnépesebb tagozatban, a gimnáziumban.

A dualista kor kezdeti időszakában az érettségi tárgyai a latin, a számtan és a magyar voltak. Ezek később a történelemmel s a természettannal egészültek ki.

Az 1873/74-es tanévben a VIII. gimnáziumi (II. éves bölcsészeti) osztályban egyháztörténetet, magyar. Latin, görög s német irodalmat, világtörténelmet, természettant, föld és őslénytant, gondolattant, s növény és ásványtant tanítottak.

Ugyanazon év hetedik (I. bölcsészeti) osztályában pedig egyháztörténetet, magyar, latin, görög s német irodalmat, mennyiségtant, középkori világtörténetet, embertant, vegytant, lélektant, s állattant oktattak. A tanterv lényegesen nem változott, de a délutáni különfoglalkozások (szakkörök) révén egyre inkább bővült a tanulmányi lehetőség, s ezek a szabadon választott tantárgyak később megtalálták helyüket a kötelező tantárgyak között. 1912-ben már 19-en tanultak angolt, 27-en franciát, 150-en gépírást, 178-an gyorsírást, 255-en szabadkézi rajzot, 212-en zenét. Ezek a nagy számok jelezték, hogy a modern élet bejelentkezett az iskolába, s ezt nem lehetett figyelmen kívül hagyni.

Arról már szó esett, hogy a jól kiválasztott diákság egyrészt társadalmi réteget képviselt (az akkori értelmiségen kívül az ipari polgárságot, s a falut is), az is közismert volt, hogy a többségi reformátusság mellett szép számmal voltak evangélikusok, katolikusok, s izraeliták is, s ennek

megfelelően a tanulmányi eredmények is jobbak voltak az átlagosnál. Egy 1908-1909-es felmérés szerint 3% volt jeles, 18% a jó előmenetelű. A többi elégséges, s egy kisebb százalék elégtelen. Akkor 586 tanuló volt. A követelmény kivitelezést kizáróan szigorú volt. Az érdemjegyek az évenkénti Értesítőben a tanulók nevei mellett szerepeltek. Nevelési szempontból ez is serkentő tényezőként volt értékelhető.

A Kollégium egésze, a Teológia, a Jogakadémia, a Gimnázium, a Nőnevelő egyfajta virágkört ért meg a dualizmus korában. A hitviták lecsendesedése utáni viszonylagos politikai béke és gazdasági fellendülés kedvezett az iskolák fejlődésének, szellemi színvonaluk gyarapodásának. Ehhez kiemelkedő tudású professzorok, tanárok is kellettek. A reformkor és szabadságharc professzorai nagy öregekként (Tarczy Lajos filozófus, természettudós, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, Bocsor István nyelvtudós, történész, jogtudós, Vály Ferenc neveléstan professzor, s kitűnő akadémikus) jó ideig még a dualizmus korában is tanítottak. Mellettük kiváló nemzedék nőtt fel, mint Szilágyi József a történelem, latin, görög és földrajz tanára, Gondol Gábor jogtanár, P. Szabó Károly irodalomtanár, Borsos István egyháztörténész, könyvtáros. Antal Gábor a Protestáns Irodalmi Társaság elnöke, a Jogakadémián Baráth Ferenc, a Teológián Antal Géza (a későbbi püspök). S a dualista rendszer alkonyán került a Kollégiumba a nagyműveltségű Pongrácz József teológiai tanár s könyvtáros, Trócsányi Dezső, Mándi Márton István a filozófus, gimnáziumi és teológiai tanár. De kiemelten említendő császár elemér matematikus, későbbi egyetemi tanár, a magyar tudományos élet jeles alakja.

El nem hanyagolható, sőt kellően kiemelendő az iskola humanitására alapozott hazafias nevelés. 1848 szelleme már 1852-ben fellángolt a kollégium falai között, s a szabadságeszményt az iskolában mindenkor példamutatóan ápolták. A kiegyezés után a hivatalos megemlékezéseken túl a diákság egyre nagyobb részt vállalt önmaga érzésvilágának kifejezésében a híres Pápai kaszinóban, vagy akár a pápai kőszínházban is. De a fényes tett 1900-ra datálható, amikor önszántából az ifjúság kiment a városba a szabadságharc oszlopát, a Petőfi és Jókai lakóhelyeit koszorúzni. Attól kezdődően a március 15-i megemlékezést a városnak mindig a Kollégium rendezte meg a felejthetetlen ünnepélyességgel.

Így lett egyfajta életforma pápai diáknak lenni, ami kamatostól gazdagodott az életpályákon, amire az éves találkozók ütötték rá az érték és érvényesség pecsétjét.

Irodalom

1. A bölcsészeti és gimnáziumi oktatás. In: Ruzsás Lajos, Trócsányi Zsolt, Bodolay Géza, Kiss József, Pölöskei Ferenc (1981): A pápai kollégium története. Budapest. 353-362. p.
2. Nagy Mihály püspök harca a pápai kollégium nyilvánossági jogáért. In: Kövy Zsolt (1995): egyház és közélet, I-II. Pápa. 87-108. p.
3. Kövy Zsolt: A Pápai Református Kollégium rövid története. In: A Pápai Református Kollégium Évkönyve, 1991-1995. 14-16. p.
4. Kövy Zsolt (2001): A pápai református kollégium szellemisége. In: Református Egyház. Júl-aug.

170-172. p.

Közlemények

A nyelvpolitika és a nemzetiségi németnyelv-oktatás kapcsolata a magyarországi iskolakultúrában

Mihalovicsné Lengyel Alojzia

A német nyelv oktatása Magyarországon a kisebbségi nyelvoktatás különös területe, mivel az itt élő kisebbségek között a német az egyedüli világnyelv. A német nyelv mint alkalmazott nyelvtörténetünk – így oktatástörténetünk – különböző korszakaiban nyelvpolitikai státuszváltozásokon ment át, mely a következő németnyelv-oktatási változatokat hozták létre a magyar tanügyben:

- a) a németnek mint anyanyelvnek a hivatalos vagy oktatási nyelvnek iskolai tantárgyként való oktatása,
- b) a németnek mint tágabb értelemben vett környezeti birodalmi nyelvnek az oktatása más etnikum (magyar) számára,
- c) a németnek mint idegen nyelvnek kötelező oktatása,
- d) a németnek mint idegen nyelvnek az oktatása a régió történelmileg meghatározott közösségén belül (például: olaszok, csehek), akikkel a magyarság államközösségi kapcsolatban él.

Tanulmányomban a német nyelv, így a nemzetiségi német nyelv oktatását az iskolakultúra történetében és a nyelvpolitika sodrában elemzem az 1750 és az 1950 közötti időszakban. Az 1750-es év jelenti azt az időpontot, amikor a német nyelvet a Methodus Debrecenia 1750. számából felkutatva – Szilágyi István leírata alapján – a protestáns iskolákban felvették a tantárgyak sorába. Ez igen jelentős lépés volt, hiszen a német nyelv tanítása jelentette a kapcsolatot a külvilággal egy magasabb színvonalú kultúra felé. A nyelveket és az irodalmukat, mint humán tantárgyakat hagyomány iktatta be a latin iskolák körébe.

A Kárpát-medence etnikai térképe a XVIII. századra alapvetően átrendeződött. Az ok főként a térséget ért sok háborús pusztítást követően a megüresedett területekre irányuló migráció. A természetes migráció mellett egyre nagyobb szerepet játszott a Habsburg telepítési politika, amely elsősorban a katolikus németek betelepítésével színezte a térség etnikai térképét. (A XVIII. század végére a Kárpát-medence térsége 9,4 millióra tehető kb. 3,1 magyar és 6,31 millió nem magyar lakossal.)

Mária Terézia uralkodása alatt megkezdődött a birodalom közigazgatási átszervezése és az oktatási rendszer fejlesztése. A királynő szükségesnek tartotta a német nyelv ismeretét a birodalmon belül. Mária Terézia uralkodásának vezérelve – a fokozatos egységesítés – a közoktatásban is kifejezésre jutott. Az oktatás nyelve a középiskolában ekkor a latin. A század hatvanas éveiben a kötelező tantárgyak között élő nyelv nem szerepel. (Ha azonban egy-egy újonnan szervezett iskola tananyagában modern nyelv is helyet kap, a németről nem felejtkeznek meg.)

A bécsi kormánykörök elnémetesítő törekvéseinek egyik indoklása szerint a német nyelv ismeretére az ország német nyelvű lakosságának lelki gondozása céljából is szüksége van, ezért Mária Terézia elrendeli, hogy a német nyelv oktatására minden szemináriumon alkalmazzanak nyelvtanárt. Egy 1770-es királyi rendelet kimondja, hogy a városi iskolák tanítóitól a német nyelv ismeretét kivétel nélkül meg kell követelni.

A nyelvi sokféleségből eredő problémákat a Ratio Educationis 1777-ben a következő irányelvek alapján igyekszik megoldani:

- 1) anyanyelv használata,
- 2) közös összekötő nyelvek megtalálása.

A Tanügyi Kódex második szakaszának 41. paragrafusa a német nyelv hasznáról szól: " A német nyelv kitűnő segítséget jelent a mindennapi ügyek intézésében, valamint a belföldi és külföldi kereskedelemben: a német nyelv amiatt is hasznos, hogy az ausztriaiakkal közös uralkodó fennhatósága alatt élve különböző ismeretkörökben kívánatos a német nyelvű könyvek ismerete." Ekkor az idegen nyelvek között első helyen a latin állt, a német pedig az utolsó helyen a szükséges tantárgyak kategóriájába tartozott.

Mária Terézia fia, II. József olyan központosított rendszerű országot akart létrehozni, ahol a német a hivatalos államnyelv szintjén töltötte volna be a birodalmi lingua franca szerepét a hasznavehetetlen latin helyett. II. József a közigazgatás minden szintjén, valamint az országgyűlésen kötelezővé tette a német nyelv ismeretét, de az oktatás és az egyházak területén sem vállalhatott munkát az, aki nem tudott németül, sőt, a rendelet kibocsátásának évében nem léphetett középiskolába az a diák, aki nem tudott írni és olvasni a birodalom hivatalos nyelvén.

A német nyelv gimnáziumi oktatásában példaértékű Szilágyi István (1785 évi) tanterve. Ez az első Magyarországon alkotott tanterv a német nyelv oktatására a sárospataki kollégiumban, melynek célkitűzéseiben szerepel a nyelv gyakorlati elsajátításának fontossága.

A császár elrendelte továbbá, hogy az 1787-88-as tanévtől kezdve a grammatikai osztályokban német segítséggel kell elsajátítani minden tárgyat, s azokat a tanárokat, akik kellő színvonalon nem sajátították el a nyelvet, elbocsájtásra kényszerítette.

II. Lipót uralkodása idején a Ratio Educationis alatti állapot áll vissza: az iskolában a tanítás nyelve a latin, s a német mint tantárgy szerepel.

1806-ban megjelenik a második Ratio Educationis, amely elrendelte, hogy a latin nyelv oktatásával párhuzamosan foglalkozni kell a magyar nyelvvel s annak irodalmával.

A német mint idegennyelv tanítása a reformkorban háttérbe szorul: az alsóbb osztályokból kihagyják a német nyelv oktatását, az ötödik-nyolcadik osztályban kezdik idegennyelvként tanítani.

A reformkorban, amikor a magyar közélet nyelve a latin volt, erősödött a magyar nyelv szerepe. Mivel 1848 előtt nem sikerült a reáliskola-típust megvalósítani, a szabadságharcig az élő nyelvek oktatása majdnem kizárólag a családi nevelés tárgya marad. A német nyelv ismeretét az osztrák tartományokkal való kapcsolat miatt tartották fontosnak. A német a gimnáziumokban a rendkívüli tárgyak sorába került. (Mednyánszky Alajos reformtervezetében az a célkitűzés szerepelt, hogy a

német első osztálytól kezdve legyen rendes tárgy.)

Az 1844-es törvényt – amely a magyar nyelvet államnyelvvé nyilvánítja, ezt – a saját nyelvi jogaikért küzdő – az ország különböző területein élő – nemzetiségek indulattal fogadják.

1848-ban Eötvös József az elemi oktatás tannyelvére vonatkozóan a következő reformtervezetet állította össze: a magyar nyelv kötelező oktatása mellett a lakosság többségének anyanyelvétől gondolta függővé tenni a helyi oktatás nyelvét. Az országgyűlés azokon a területeken járult hozzá a nemzetiségű nyelvű magyarázathoz, ahol a diákok nem értették a magyart.

1849-ben Szemere Bertalan beterjesztette az első magyarországi nemzetiségítörvény-tervezetét: a magyart mint hivatalos nyelvet deklarálták az első pontban, de a közigazgatásban, a bíróságok előtt, az iskolákban és az egyház területén nyelvhasználati jogegyenlőséget biztosítottak a más anyanyelvűek számára. Ez a törvény lett az 1868-as Nemzetiségi Törvény alapja.

A szabadságharc leverése után nyelvpolitikai szempontból új helyzet következett be, a magyar nyelv helyett újra a német lett az állam hivatalos nyelve. Ausztriában 1849 és 1860 között egymás után jelentek meg a német tannyelv bevezetését szorgalmazó rendeletek, amelyek a magyar tartományokra is vonatkoztak.

Megkezdődött a német nyelv újabb expanziója, amely a birodalomban élő magyarokat és nem magyarokat egyaránt érintette. 1854-től az iskolákban megkezdődött a német tannyelv és tanterv fokozatos bevezetése. 1856-ban már az anyanyelv és irodalma valamint a hittan kivételével minden tantárgyat németül kellett tanítani. A nemzetiségiek fokozatosan elveszítik az Ausztriával szemben táplált illúzióikat, reális lehetőségnek látták az országon belüli létüket, ha nyelvüket s identitásuk szabad fejlesztését megfelelő nemzetiségi törvények garantálják.

Az 1849-ben Thun Leó által kiadott Entwurf rendelete hatosztályosról nyolcosztályosra bővítette a gimnáziumot, bevezette a szaktanári rendszert és az érettségít. Az Entwurf nevelési célja a művelt polgár képzésének ideális és törvényes szabályozása: a német kultúrfölény hangoztatásával és intézkedései alapján a magyarok polgári státusát nem veszi figyelembe. Az Entwurf a liberális ellenzéki elve alapján állott, s a német nyelv tanításának fontosságát a birodalom érdeke szempontjából tekintette. Szervezeti, tantervi és módszerbeli intézkedései kiemelték a középiskolát a latin nyelv körül folyó egyoldalúságból. A rendelet kimondja azt is, hogy a német kötelező tárgy. 1861-ben az Entwurf tanterve helyett életbe lépett az új gimnáziumi tanterv, amely a magyar nemzeti szellemű oktatást tűzte ki célul. A német a tanterv szerint rendkívüli tárgy, amely az 1862-ben kiadott rendelet szerint heti két órában kötelező tárggyá lép elő. Az 1867-es kiegyezés után, 1868-ban fogadják el a Nemzetiségi Törvényt, melynek célkitűzései között szerepel a népoktatás újrászervezése.

Az 1883-as középiskolai törvény egységesen szabályozta és nyolcosztályosnak ismerte el a gimnázium mellett a reáliskolát. A középiskolai törvény lehetővé tette, hogy a német nemzetiségi vidékeken, ahol a növendékek nagyobb részének anyanyelve vagy második nyelve a német, ott az oktatás már az alsó osztályokban németül is folyhat, ha pedig nem tanultak otthon németül, ott e cél csak a felső osztályokban érhető el.

Az 1899-es tanterv értelmében a német nyelv és irodalom tanításának célja „az újabb német

irodalom műveinek biztos nyelvtani ismereteken alapuló megértése és gyakorlottság a nyelvnek írásbeli és szóbeli használatában". (Ez az első tanterv, amely figyelmet szentel a nyelv szóbeli használatának.)

A nemzetiségi politikai helyzete a dualizmus korában már nem egyszerűen belpolitikai ügy volt, sokkal inkább a nemzeti jelleg kezdett előtérbe kerülni. A nemzetiségi törvényben foglaltakat bizalmatlanul, óvatosan fogadták el. A sérelmek fő oka az a tanügyi rendeletsorozat volt, amely a magyar nyelv kötelezővé tételét szolgálta.

A legtöbbet támadott nyelv- és oktatáspolitikai intézkedések gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatási miniszter nevéhez fűződnek. Az 1907-es törvény 19. paragrafusa szerint a nemzetiségi iskolákban tanulóktól annyit kívánt, hogy a nem magyar anyanyelvű tanulók a negyedik osztály végére ki tudják magukat fejezni magyarul szóban és írásban.

Az első világháború idején – a háború kezdeti szakaszában – kis időre levették a napirendről a nyelvoktatás kérdését. Számos írás jelenik meg tanáreberek tollából, amely írások a háború és a nyelvek viszonyáról szólnak. Kárhóztatják a hasznavehetetlen latintudást, a gyenge színvonalú németoktatást és fájlatják az egyéb, főként a nemzetiségi nyelvek oktatásának hiányát. Másrészt meglévő nyelvismeretük praktikus és használható voltának hiányáról beszélnek.

A háború fokozta az élő nyelvek ismeretének szükségességét: ez azt is jelentette, hogy részben politikai, részben közgazdasági érdekek a nemzetiségi nyelvek külön felkarolása mellett megkívánják a keleti (török, bolgár) nyelvek gyakorlati ismeretét.

Az Osztrák-Magyar Monarchia szétdarabolásával a régió etnográfiai, politikai térképe átrendeződött: a korábbi soknemzetiségű államalakulat romjain újabb, homogénnek nem nevezhető szövetségi államok jöttek létre az etnikai szempontok figyelmen kívül hagyásával. A magyar nyelv az ország határain kívül kisebbségi státuszba szorult, s egyúttal elveszítette a történelmi Magyarország németajkú kisebbségének közösségét.

Az első világháború után Magyarország külpolitikai helyzetének változásait az iskolarendszer, így az idegennyelv-oktatás is megérezte. A középiskola ezekben az időkben a bizonytalanság éveit élte egy külpolitikailag is bizonytalan kis országban, ahol szellemi önvédelmünk érdekében egyszerre minden nyelvre szükségünk volt. A műveltségileg elsősorban német orientáltságú monarchiából kivált ország egyszerre négy nagyhatalom nyelvével találta magát szemben. Mindegyik más-más műveltségkört, gondolkodást, irodalmat, szellemiséget, bizonyos fokig más logikát nyitott meg előtte.

A német nyelv tanításának kötelezővé tétele ebben a történelmi helyzetben indokolt volt, hiszen a német kultúrtörténetből nem szakadhattunk ki. A 20-as évek kultuszminisztere és kultúrtörténésze, Klebelsberg Kunó 1924-ben terjesztette elő a középiskoláról szóló törvényjavaslatot: hatféle középiskolát hozott létre más-más tananyaggal. Reformja alapján a középiskolák egységes jogosítványt biztosítottak valamennyi felsőoktatási intézményben való továbbtanulásra. Mindegyik középiskola-típusban kötelező a német nyelv és egy másik idegennyelv. Haladásként az egyedül uralkodó francia mellett a jövőben az angol és az olasz is a kötelezően választható tárgyak sorába került. A középiskolákban a nemzetiségi nyelv is szerepel a választható nyelvek között.

A 30-as évekre a gazdasági világválság után új gazdasági, politikai helyzetben került sor a magyar

középiskolák újabb reformjára: Hóman Bálint kultuszminiszter eszméje alapján a középiskola a nemzet életében a vezető szerepre hivatott értelmiség nevelésére szolgáló intézmény, ezért az 1934-es középiskolai törvény értelmében egységessé tette a középiskolát. A határrevíziók rendezése után a Magyarországra visszakerült nemzetiségi gyerekek iskoláztatása érdekében több rendeletet hoztak.

1945 után a német mint idegennyelv és mint nemzetiségi nyelv oktatása fokozatosan mellőzött helyzetbe, majd mintegy kétszáz éves változatos pályafutása után a nyelvpolitika sodrában teljesen háttérbe szorul és 1950-re a választható nyelvek sorában is az utolsó helyre kerül.

Irodalom

Bleyer Jakab (1899): Néhány szó a német nyelvi oktatáshoz a gimnáziumban. Magyar Pedagógia. 468-473. p.

Husztai József (1935): Hóman Bálint középiskolai reformjaihoz. Magyar Szemle. 33-40. p.

Klaiblinger Fülöp (1914): A modern nyelvek a magyar középiskolában. Magyar Középiskola. 411-422. p.

Kornis Gyula (1924): Az 1924. évi tantervek irányelvei. Néptanítók Lapja. 2-32. p.

Lemle Dezső (1938): A német nyelv tanításának egyes kérdései és az új középiskola. Nevelésügyi Szemle. 320-327. p.

Mihalovicsné Lengyel Alojzia (1999): Adalékok a német-magyar kulturális kapcsolatok gyökereihez. MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testület. Nyíregyháza.

Pukánszky Béla (1930): A magyar-német szellemi kapcsolatok gyökerei. Magyar Szemle. 236-243. p.

Közlemények

Az egykori pápai Állami Tanítóképző Intézet tudós tanárai

Tungli Gyula

A pápai Állami Tanítóképző Intézetnek 63 éves működése során számos kiváló tanára volt, akik a tudomány különböző területén országos és nemzetközi viszonylatban is figyelemre méltó eredményeket értek el. Néhány a teljesség igénye nélkül azok közül, akik nevét a tudományos élet jegyzi: Pethes János, Csoknyay József és Fonay Tibor tanárok, Biczók Ferenc és Uherkovich Gábor biológusok, továbbá Csekő Árpád fizikus, Varga Dezső matematikus, valamint Koltai Jenő testnevelő tanár és Kalmár Márton zenetudós.¹

Pethes János tanítóképző intézeti igazgató a magyarországi gyermeklélektannal foglalkozó kutatás egyik úttörője volt, Biczók Ferenc sejtbiológiával, majd 1975. után egy orvosi team élén a toxoplazmás gyermekhalandóság okainak kutatásával foglalkozott. Az 1938- 1940-ig Pápán kollégiumi nevelőtanárként és óraadóként dolgozó Uherkovich Gábor pedig később az algakutatásban ért el jelentős hazai és nemzetközi sikert. Nem véletlenül kapta meg 1996-ban a Szlovák Tudományos Akadémia legmagasabb elismerését a Holuby -emlékérmét.²

PETHES JÁNOS HELYE ÉS SZEREPE A MAGYAR NEVELÉSTÖRTÉNETBEN

Komárom megyében Kamocsán született 1857-ben, Kőszegen halt meg 1928-ban.³ Sajnos képi ábrázolás nem maradt fenn róla. Életrajzi adatai megtalálhatók az általam jegyzett Pápai pedagógus lexikonban. Iskoláit szülőfalujában és Pápán végezte. 1878-ban nyert tanítói képesítést Modorban az állami tanítóképzőben. Három évig Madaron tanított. 1882-85-ig - a budapesti polgári iskolai tanárképző elvégzése után - Kőszegen működött. 1885-től 1902-ig a csurgófi, 1902- 1906-ig a lévai, 1906-1913-ig a pápai állami tanítóképző tanára, illetve igazgatója.

Fő művei: Salzman G.: Hangyakönyvecske avagy utasítás a tanulók ésszerű nevelésére (fordítás. Csurgó, 1889); Kazinczy Ferenc mint pedagógus (uo. 1890). Aranykalászk báró Eötvös József műveiből összegyűjtve (uo. 1894), Melanchton Fülöp élete (Bp., 1897); Vezérkönyv a számtantanításhoz tanítók és tanítónövendékek számára (Nagykanizsa, 1901). Gyermekpszichológia, (Bp. 190/, Cikkek a Néptanítók Lapjában (1883), a Felső Nép és Polgáriskolai Közlönyben (1884), a Magyar Paedagogiában (1894) jelentek meg. Dolgozott a Néptanoda, a Dunántúli Protestáns Közlöny, a Dunántúli Protestáns Lap, a Csurgó és Vidéke, a Kőszeg és Vidéke, a Pozsonyvidéki Lapok és a Komáromi Lapok munkatársaként.⁴

Pethes János nekrológiát halálakor 1928-ban kollégája, Kraft József igazgatóhelyettes írta meg a Pápai Tanítóképző Intézet értesítőjében. Ebben méltatta igazgatói, tanári és példamutató családi

életét. Igazgatóként „rendszerető, gondos és takarékos” embernek ismerték. Olyan vezetőnek, "aki hű "sáfárja az állam vagyonának". Mint jó gazda tervszerűen használta fel az államtól kapott pénzt részben az intézet zavartalan működésének biztosítására, részben a új szemléltető eszközök és könyvek vásárlására, a szertárak és az intézet könyvtárának gyarapítására. Szólt arról is, hogy az ő idejében kapott villamos világítást az iskola. Az ő érdeme volt az udvarnak árnyatadó fákkal történő beültetése, valamint a tanítójelöltek mezőgazdasági gyakorlati képzését szolgálta a méhes és a melegház létrehozása is.

Tanári munkáját az igényesség jellemezte. Diákjai szerették, mert szakmájának alapos ismerője volt. Sokat adott és sokat is követelt. Kraft József idézte egyik tanítványát, Vikár Kálmánt, aki így emlékezett rá: "Maradandó értékű gyakorlati nevelőmunkássága is, melyet mint tanár és igazgat fejtett ki pontos és lekiismeretes munkával, következetes példaadással". A nekrológ írója megjegyezte, hogy példás családi életet élt, s "vallásos ember, meggyőződéses református, hívő lélek volt." Pályája egyes szakaszaira emlékezve szólt nagy munkabírásáról is, arról, hogy nyugdíjas korában is igen aktív maradt. Ennek bizonyítéka, hogy egyik munkájával díjat nyert, a másik műve A nevelés története című kézírata 1928-ban nyomdakész állapotban volt már⁵.

Az utókor sajnos elfelejtette a jeles pedagógust. Ma már csak a kőszegi temetőben található sírköve, valamint a Pápai pedagóguslexikon szócikke őrzi emlékét. Csak kevesen tudják, hogy a Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar könyvtárában megtalálható a Gyermeekpszichológia című közel 400 oldalas szakkönyve⁽⁶⁾. Ezt a munkáját azonban ma már alig olvassák szélesebb körben, jóformán csak szakemberek érdeklődésére tart számot.

Életművének értékelését a Pápai Tanítóképző Intézet utolsó igazgatója, dr. Csoknyay József adta meg 1979-ben: "Az 1905-1906 tanév végén Pethes János lévai igazgató került az intézet élére. Pethes széleslátókörű pedagógus, nagyműveltségű tankönyvíró. Működése alatt az intézet fénykorát élte. Felismerte a gyakorlóiskola fontosságát, bevezette a lélektani megfigyeléseket. Kiváló ember volt, értékes, példamutató tanári egyéniség."⁷.

BICZÓK FERENC

(Szeged, 1912 – Budapest, 1998)

Biczók Ferenc bár csak 6 évet élt városunkban, mégis magáénak érezte Pápát. Életutam című írásában – melyet tanítványai biztatására készített 1995-ben – szeretettel emlékezik a városra, az itteni tanítóképző intézetben eltöltött alkotó esztendőkre.⁸ 1997. július 11-én, 85. születésnapján cikket jelentettem meg róla Tanítványai rajongtak érte címmel.⁹ Igyekeztem élethűen bemutatni a tehetséges félárva fiú életútját, aki nagyon nehéz körülmények között végezte kitűnő eredménnyel tanulmányait a szegedi Római Katolikus Tanítóképző Intézetben.

A tanítói oklevél mellé a szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán második diplomát is szerzett biológia-kémia földrajz-ének szakon. Sokoldalúságára és tehetségére vall, hogy kitűnően tudott festeni és rajzolni, otthon volt a zenében is. Egyidőben kántor volt egy Szeged környéki faluban. A tanárképző főiskolán három alkalommal (1936, 1938, 1939) A gabonaszipoly bogárcsoport kutatása

című munkájával ő nyerte el a kitűzött pályadíjat, sőt a zeneit is (1939). Olyan jeles tudósok előtt mutatta be tudományát, mint Szentgyörgyi Albert, Gelei József és Ambrus Ábrahám professzorok. Közben a polgári iskolai tanárképző oklevél mellé – az Apponyi Kollégiumot elvégezve – megszerezte a tanítóképző intézeti tanári és a doktori oklevelet is. Az utóbbit Szentgyörgyi Albert, az egyetem akkori rektora adta át számára közvetlen szavak kíséretében.

Szép tanári pályája az újvidéki tanítóképzőben kezdődött. Itt néhány évig együtt tanított a feleségével. A háború miatt azonban 1944-ben többhónapos hazátlanság után Bajorországba menekültek. Ittléte alatt a fiatal tanárt korábbi biológiai kutatásai alapján meghívták a hannoveri egyetemre. Bajorországban tanított és karnagyként latin nyelvű miséket vezényelt. Szép jövő állt előtte, de feleségével együtt Magyarországra visszahozta a szíve. 1946-ban Pápán a tanítóképzőben, felesége a leánypolgári iskolában kapott tanári állást. Biczók Ferenc Pápa patinás iskolájának meghatározó tanáregyénisége lett. Igazgatójában, dr. Csoknyay Józsefben megértő és őt támogató kollégára talált.

Pápán részt vett a kulturális élet szervezésében. Neves írókat – Kassák Lajos, Veres Péter, Szabó Pál – és művészeket hívott a városba (pl. Ádám Jenő), kitűnő néptánccsoportok tették színessé a város művészeti életét. Ő maga pedig végezte oktatói és nevelői feladatát. Közben megkezdte a Ranolder Intézettől kölcsönkapott mikroszkóp segítségével a pápakovácsi rét művelt és műveletlen területén lévő növények rizoszféra kutatását. Ezt később az MTA és a Soproni Egyetem segítségével folytatta, ahová minden hétfvégén – laboratóriumi kísérletek végzése végett – eljárt. Kandidátusi disszertációját is e témakörből írta: A talajlakó protozoák vizsgálata, különös tekintettel a rizoszférára címmel, melyet 1959-ben a MTA-án sikerrel védett meg.¹⁰

1953-tól 1974-ig a szegedi József Attila Tudományegyetem általános állattani és biológiai tanszékének adjunktusa, majd 1959-től docense lett. Elektron-mikroszkopikus kutatásai sejtmolekula kutatásai, melyet Róth amerikai biológussal közösen végeztek, nemzetközileg is ismertté tették nevét. Négy magyar és három külföldi tudományos intézet választotta tagjai sorába. Mellőzése azonban mélyen elszomorította. Egyetemi tanári kinevezése tovább késett, miközben nemzetközi elismerése egyre nőtt. 1974-ben nyugdíjazását kérte. (Csak 15 évvel később, 1989-ben kapott egyetemi tanári kinevezést.)

Újabb fájdalom. Az orvosi egyetemen négy évig folyt vezetésével a kutatás a toxoplazmás csecsemőhalandóság okairól. A munkát azonban bár a MTA támogatta, négy év múltán – mert nagyon költséges volt – leállították.

Nem volna teljes a róla alkotott kép, ha nem szólnék pedagógiai munkásságáról. Látva, hogy természettudományi kutatómunkáját idehaza nem értékelik kellően, egy másik fontos kérdéssel, az egyetemi és főiskolai tanárjelöltek alaposabb felkészítésével kezdett el foglalkozni. 1972-ben egy tanulmányában sürgette a pedagógusjelöltek jobb, alaposabb módszertani felkészítését és a didaktika rangjának emelését.¹¹ 1985-ben hasonló céllal írta meg a Veszprém Megyei Pedagógiai Intézet kérésére Az alkotó pedagógus című tanulmányát.¹² Mindkettőben a tudományban és a tanításban egyformán otthonosan mozgó pedagógus adta át gazdag élettapasztalatát a fiatalabb nemzedéknek. Többször sürgette a pedagóguspálya erkölcsi és anyagi megbecsülését. Fontosnak

tartotta a pedagóguspálya presztizsének emelését. Gyakran beszélt a tanítói hivatás szépségéről és felelősségteljes voltáról. Tanítványai között szállóigévé vált ez a mondása: „Az emberformálása legnemesebb, legmagasztosabb feladat, a nemzetformálás fundamentuma”.

Biczók Ferenc pályája sajnos nem tudott kitejedni, mivel nem volt hajlandó keresztény hitét feladni a karrier érdekében. Ennek hátrányos következményeit viselni kellett Pápán és Szegeden is. A tehetséges, nemzetközileg elismert tudós – ajnos – a szocializmus korában (1948-1989) az országban csak másodrendű állampolgár lehetett. Így a XXI.századra vár életműve megbecsülése.

UHERKOVICH GÁBOR

(1912-2002)

Dobsinán született, az akkor még Magyarországhoz tartozó nevezetes bányavárosban Háromnyelvű (német, magyar, szlovák) környezetben nőtt fel. 8 éves volt, amikor családja a trianoni békeszerződés kényszerítő körülményeként Magyarországra került. Ő már Budapesten volt kis – és nagydiák. A főiskolai és egyetemi tanulmányait 1931 és 1937 között Szegeden végezte Gelei és Györffy professzor tanítványaként. Közben egy évig a prágai Károly Egyetem hallgatójaként a világhírű Pascher Intézetben is dolgozott. Oktatói és tudományos pályája a szegedi tudományegyetemen indult, majd tíz éven át a pápai és a budapesti tanítóképző intézetben tanított. Közben 1940-ben a bécsi Collégium Hungarikumban, illetőleg a bécsi tudományegyetemen summa cum laude fokozatú egyetemi doktorátust szerzett. Algakutatással, speciális kutatási területével 1938 óta folyamatosan foglalkozott. 1948-ban a frissen létrehozott pécsi Tanárképző Főiskola növénytan tanszékének élére nevezték ki. Itt is folytatta a scenedesmus zöldalga nemzetség kutatását.

„Ellenforradalmi”-nak minősített tevékenysége miatt azonban 1957-ben megfosztották katedrájától, de szerencséjére akadémiai kutatóként folytathatta tudományos munkáját. Nemzetközi publikációkban megjelent kutatási eredményei alapján 1963-tól folyamatosan kapta a meghívásokat a finn, svéd, német, lengyel és holland egyetemekre. Szomorú tény, hogy az akadémiai nagydoktori értekezését, melyet 1971-ben nyújtott be, a tudományos minősítő bizottság félretette, s csak 1990-ben védhette meg. Kései kárpótlásként a Janus Pannonius Tudományegyetem 1991-ben címzetes egyetemi tanárrá nevezte ki-olvashatjuk a róla készült életrajzokban. Uherkovics Gábor fontos kutatásokat végzett a Dunán, a Tiszán és a Balatonban. Megfigyelései, kísérletei azt igazolták, hogy „az algák e növényi mikroorganizmusok érzékeny műszerként reagálnak mindenfajta vízszennyeződésre, ezért több tudományág szakemberei sem hagyhatják figyelmen kívül az algások megjegyzéseit”- nyilatkozta 1996-ban a Holuby -emlékérem átvételekor.¹³ "Uherkovich Gábor elhivatott pedagógus volt...akinek élete volt a tanárság. Az ismeretátadás olyan természetes létformája volt, amely minden szavát, mondatát élményszerűvé tette. Saját készítésű szemléltető anyagai kiállták az idők próbáját. Kollégái és diákjai nemcsak tudásáért tisztelték, hanem közvetlenségéért, emberségéért szerették is"- így nyilatkozott róla egyik tanítványa.¹⁴ Hasonlóan

emlékezett rá 1997-ben egykori pápai képzős diákja, Huszár János és Exner István is. Érdeme továbbá, hogy kitűnő algakutatókat nevelt idehaza és külföldön is. Uherkovics Gábor neve ma már fogalom a botanikában.

Pápa pedig büszke lehet arra, hogy a pécsi botanikus, a dél-dunántúli város díszpolgára, a nemzetközileg ismert algakutató tudományos pályája Pápáról, a Pápai Tanítóképző Intézetből indult, miként a másik biológusé, Biczók Ferencé is. Elért eredményeiket ma már a tudomány felhasználja, és az emberiség javára hasznosítja.

A reformkori Pápát gyakran nevezték a Dunántúl Athénjének. Akkor Bocsor István, Tarczy Lajos és Zádor Stettner György az 1531-ben alapított református kollégium professzorai – Nyugat Európa egyetemeit megjárva – oktatták magas színvonalon a tudományokat. A XX. század első felében itt tanító 3 képzős tanár méltó folytatója volt ennek a munkának.

Jegyzetek

- 1 Csoknyai József (1979): Késői rekviem (kézirat) Győr.
- 2 (h.j.) A pécsi botanikus sikere. = Magyar Nemzet ,1996, december 4.
- 3 Pozsgay Vidorné: (1978) Pethes János síremléke a kőszegi temetőben. (fotó)
- 4 Tungli Gyula főszerk. (1997) Pápai Pedagógus Lexikon Pápa, 92 p.
- 5 Kraft József.(1928) Pethes János (1857- 1928).= A Pápai M. Kir. Áll. Tanítóképző Intézet XVIII.értesítője az 1927-1928.évről.Pápa,2 p.
- 6 Pethes János (1901): Gyermekekpszichológia. Bp. A könyv első lapján a Pápai Tanítóképző Intézet pecsétje található.
- 7 Csoknyay József (1979): Kései rekviem. Húsz éve szűnt meg a Pápai Tanítóképző Intézet (Kézirat). Lelőhely: Pápa . Református könyvtár.
- 8 Biczók Ferenc (1995): Életutam. Megyei Pedagógiai Körkép Kiskönyvtára 39.Veszprém 96-109.p.
- 9 Tungli Gyula (1997): Tanítványai rajongtak érte. A 85 éves dr Biczók Ferenc köszöntése. =gyei Napló, július 11. 8.p.
- 10 Biczók Ferenc (1995): im.104.p.
- 11 Biczók Ferenc (1995): im.107.p.
- 12 Biczók Ferenc (1995): im.107 p.
- 13 Uherkovich Ákos (2003) pécsi muzeológus kézirata édesapja életéről és tudományos munkásságáról.
- 14 Borhidi Attila (2003):Előszó tanulságokkal. = A mikrovilágnak elkötelezetten. Egy kutatói pálya emlékezete. Uherkovich Gábor (1912-2002) Pécs 8. p.
- 15 Csekő Árpád szerk. (1940): A M. Kir. Pápai Állami Tanítóképző Intézet értesítője az 1939-40-es tanévben.Pápa. A tantestület névsorában található Uherkovich Gábor neve. Közli beosztását is:b"óraadó tanár,a természetrajz szertár óre,az internátus vezetője, cserkészparancsnok."

Megemlékezések**Köte Sándor (1925-2003)****Szabolcs Éva**

Eltávozott körünkéből annak a tudósnemzedéknek egyik utolsó tagja, amely a ma 50-60 éves pedagógusgenerációk számára a neveléstudomány "nagy öregjeit" jelentette. E tudósnemzedék egyik jellemzője, hogy a marxista ideológia nyomasztó fölénye mellett, sok esetben elkötelezett marxista kutatóként a pedagógiai kutatás szakmai fortélyait, a neveléstudomány "ideológiailag nem illeszkedő" témáit, kérdésfeltevéseit megőrizték, esetenként gyarapították, és a lehetőségekhez képest tovább is adták tanítványaiknak, fiatalabb munkatársaiknak.

Köte Sándor budapesti és moszkvai egyetemi tanulmányai után pedagógiai szakemberként, kutatóként, a felsőoktatásban dolgozó pedagógusként vált ismertté a szakmában, és az 1970-80-as években teljesedett ki kutatói és közéleti működése. Ezekben az években a Felsőoktatási Pedagógia Kutatóközpont igazgatóhelyettese, majd a MTA Pedagógiai Kutatócsoportjának tudományos tanácsadója, az ELTE egyetemi tanára, az MTA Pedagógiai Bizottságának tagja volt. Egy finanszírozási szempontból nehéz időszakban, 1985-1990 között volt a Magyar Pedagógia szerkesztőbizottságának elnöke, és sokat tett azért, hogy a rangos folyóirat tudományos tekintélye viszonyítási alap maradjon a szakmában.

Köte Sándor elsősorban neveléstörténeti kutatásokat végzett. Az 1975-ben publikált Közoktatás és pedagógia az önkényuralom és a dualizmus korában 1849-1918 című munkája sokáig hiánypótló volt, és a témakör legrészletesebb feldolgozását adta. Foglalkozott Kemény Gábor és Nagy László pedagógiai munkásságával, tanulmányokat jelentetett meg a dualizmus kori közoktatási reformtörekvésekről, Eötvös Józsefről, a tanárképzésről.

Élete utolsó éveiben megjelentetett neveléstörténeti munkái kevés publicitást kaptak; a rendszerváltáskor fellendülő pedagógiatörténeti kutatások műhelyei mellett magányos kutatóként tevékenykedett, munkássága kevés szakmai visszhangot váltott ki. Érdeklődési területe azonban továbbra is a kevésbé kutatott neveléstörténeti témákat ölelte fel. Az Új Pedagógiai Szemlében 1998-ban publikált Neveléstudomány és értékelmélet című tanulmánya a még mindig nem kellően ismert 1920-30-as évekbeli filozófiai alapú pedagógia kérdéseivel foglalkozott. Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum által 1997-ben megjelentetett A hazai neveléstudomány tudományelméleti alapkérdései című hosszabb lélegzetű munkája is a pedagógia hazai nagyhatású, de ma már kevésbé ismert művelőinek munkásságát foglalta össze.

Doktorjelölt hallgatói az ELTE pedagógiai Doktori iskolájában atyai mentor nélkül maradtak, és éles, de mindig jobbító kritikáját nélkülözni kénytelenek. Hosszú, sokak által már lezártnak gondolt életpályája tehát még tartogatott volna feladatokat számára.

Ma még vannak, akik tanárként, munkatársukként, pályatársukként emlékeznek rá. A

pedagógiára, a neveléstörténetre gyakorolt hatásának értékelése rájuk és azokra a generációkra marad, amelyek Köte Sándortól már nem őriznek személyes emlékeket magukban. Ő maga is a neveléstörténet részévé vált.

Események

Események, tájékoztatók

Trencsényi László, Szabó Imre

Neveléstörténetről a Garabonciások Európa-napján. Mária Flauci és Franco Moro, a jeles olasz pedagóguspáros azt írta egy helyütt a történelmi-műve-íródtörténeti stúdiumokról szólván, hogy nem is ismerhet igazán egy kort, korszakot az, aki annak táncait el nem táncolta. A ritmus, a dallam, a mozgásöröm, a kosztümök, viseletek együttes megérezése, átélése elengedhetetlen tartozéka a kor-élménynek.

Művészetpedagógiai-kultúrhistoriai projektjeik egyébként ezt az elvet kö-vetik. A magyar olvasó egy reneszánsz projekt leírását ismerhette 1991 óta az Iskolafejlesztési Alapítvány és az OKI Altern füzeteinek 3. számú kötetéből. Akkor sem talált süket fülekre az itáliai üzenet, hiszen hazánkban ekkorra I már nem egy helyütt működtek olyan pedagógiai műhelyek, melyek egy-egy kor felidőzésében a szerepjátékkal, drámajátékkal - olykor kézműveskedéssel - kombinált táncos-ritmikus mozgást beépítették a történelmi ismeretekről szóló közvetítési rendszerekbe (órán, szakkörben, táborban - antikvi-tástól, népvándorlás-koron, államalapításon át Mátyás udvaráig vagy éppen Eszterházáig).

Az olasz szerzők felidőzésére az a közelmúltban látott Európa-napi prog-ram adott alkalmat, ahol a 15 éves fővárosi, az alapító, Váradi István vezette Garabonciás Együttes köszöntötte az uniós csatlakozást az európai népek tör-téneti-historikus táncait, játékaikat felidező műsorából. Valóságos neveléstörté-neti, gyermekkor-történeti bemutató kerekedik a történeti táncokat gyakorló együttes repertoárjából. (Sietve hozzátesszük, hogy a Garabonciás műhelyé-ből annak idején a tánc-történeti-történeti táncos anyagra az akkori NAT-tal konvenióáló mintatanterv is született, s a netről máig letölthető.) S van mai lábra-kézre-szemre írt tánckiadvány is. A Garabonciás Alapítvány Kovács I Gábor két kötetét is kiadta Reneszánsz táncok és Barokk táncok címmel - e kötetekből a táncok tanulhatók, taníthatók.

Az Európa-csatlakozást köszöntő műsorból is kiemelkedik a Gyermejjáté-kok. Brueghel közismert festményei elevenedtek meg a pódiumon, tánc-tör-téneti-néprajzi-művelődéstörténeti-játéktörténeti hitelességgel idézték fel a játékokat, a koreográfus csupán a kompozíció szerkezetét illesztette hozzá. A barokkot Purcett - Shakespeare Tündérajátéka (a Szentivánéji álm nyo-mán), illetve Luty - La Fontaine-játékok előadása fémjelzi, a magyar re-formkor ifjúsági világának ihletett rekonstrukciója a Bálozók című táncjáték, ahol a képzeletbeli kúria leánykái készülnek női szerepeikre. Vagyis az előadás egyszerre hordoz művésztörténeti üzenetet, de mert a koreográfus jó ízléssel a gyerekekre-kamaszokra szabta a darabokat, így fontos adalékok a gyermekkor-történethez is. Több mint ismeretterjesztés ez! Hiszen először is hiteles esztétikai élmény! Másfelől egy neveléstörténeti érdeklődés számára sajátos kutatási módszer is: a rekonstruált játékok, mozgások mögött feltéte-lezni az adott kor gyermekének, kamaszának élményeit, önképét,

reflexióit, kapcsolatainak „üzemmódját”.

Kívánunk tehát sok, a történelmi korok gyermekvilága iránt érdeklődő gyereknézőt (és gyerektáncost-játékost) a Garabonciásoknak, s kívánom nevelés-és gyerekkor-történész kollégámnak, hogy részesüljön egyszer az élményből!

Trencsényi László

A Klebelsberg-díj kitüntetettjei 2004-ben. A Gróf Klebelsberg Kuno Alapítvány ez évi kitüntetettjeinek, Mészáros István professzornak, nevelés- és művelődéstörténésznek Budapesten, Székelyné Körösi Ilona népművelő, történetész, etnográfus, muzeológus osztályvezetőnek Kecskeméten adta át a rangos elismerést, Kisfaludi Stróbl Zsigmond alkotását Klebelsberg Éva. Az ELTE tanári klubjában Gyapay Gábor pedagógus-történész méltatta Mészáros István gazdag munkásságát, kiemelve abból a Klebelsberg iskolareformjával kapcsolatos tanulmányait. Mészáros tanár úr meghatódva köszönte meg a díjat és a méltatást. Beszédében párhuzamot vont az iskolák akkori és jelenlegi helyzete, problémái között.

Kecskeméten a Városháza dísztermében T. Molnár Gizella főiskolai docens laudációjában hosszan ismertette Székelyné Körösi Ilona szakmai életútját, gyűjtéseinek és kutatásainak fő területein: a társadalom-, életmód-, város-, művelődés- és az iskolatörténetben elért eredményeit.

Számos tanulmánya, dolgozata közül néhány: Klebelsberg-iskolák a Duna-Tisza közén; A kecskeméti tanyai iskolaépítések Klebelsberg idején; Az 1926. október 4-ei országos ünnepségen elmondott beszéd ismertetése, amikor az addig épített 361 intézmény jelképes átadására került sor a Kecskemét-méheslaposi külterületi iskolánál. (Az akkor felavatott emléktábla ma is látható.) " Székelyné Körösi Ilona is meghatottan vette át a kitüntetést és elmondta, hogy jelenleg, de a jövőben is hozzájárul a klebelsbergi életmű megismertetéséhez előadásokkal, szakmai kiállításokkal.

Szabó Imre

Mészáros István, a TIT Teleki László Egyesület ceglédi tagszervezetének titkára 90 éves. A ceglédi TIT-tagok, a városi és a megyei egyesület vezetői ünnepségen köszöntötték a ma is aktív, köztisztviselőként álló nyugalmazott, vasdiplomás pedagógust, a TIT történetének „élő lexikon”-ját. Nem csupán Cegléd és környéke, hanem Pest megye, sőt, az országos események is megelevenednek abban a kiadványban, amely a tiszteletére jelent meg, Az ünnepségen prof. dr. Surányi Dezső bevezetője után dr. Szabó Alfréd életéről, TIT-munkájáról kérdezte az országban legidősebb TIT-vezetőt, aki igen pontosan idézte és elevenítette fel az elismerésre méltó eseményeket és adatokat.

További sikereket és nagyon jó egészséget kívánunk Mészáros Istvánnak.

Szabó Imre

A Karácsony Sándor Neveléstörténeti Egyesület (Hajdú-Bihar megye) március 31-én egykori munkatársára, a középiskolai tanár, iskolaigazgató, tanulmányi felügyelő Szilágyi Miklóstra (1934-2003) emlékezett. Az emlékülésre megjelentették posztumusz verseskötetét. (Életében versei jelentek meg a Hajdú-Bihari Naplóban és az Alföld című folyóiratban.)

A Kiss Áron-könyv újrakiadásáról. 2002 tavaszán az OPKM kiadásában jelent meg Kiss Áron (1845-1908) válogatott írásainak gyűjteménye. A Tudós tanárok - tanár tudósok című népszerű sorozat e kötetét dr. Kriston Vízi József szerkesztette és ő írt hozzá tanulmányt. A kiadótól kapott információ alapján a könyv elfogyott, de utánnyomást csak akkor tudnak vállalni, ha ehhez kellő számú megrendelés érkezik. Az újabb előjegyzők (magánszemélyek, intézmények, terjesztők) a korábbi 500 Ft-os áron juthat(ná)nak hozzá a másfélszáz oldal terjedelmű kötethez. Előjegyzést Zaharia Etelka kiadói titkárnál lehet bejelenteni. (OPKM Kiadói Főosztály, 1087 Bp., Könyves Kálmán krt. 40. Tel.: 06-12-109-028, fax: 06-12-109-035, e-mail: zetelka@opkm.hu)

A Honismereti Szövetség a Veszprém megyei egyesülettel közösen szervezte meg a Honismereti jellegű kiadványok szerkesztőinek XI. országos konferenciáját, amelyet Zánkán, a Gyermek- és Ifjúsági Centrumban tartottak május 21. és 23. között. A konferencia témája a kalendárium és az iskolai évkönyv művelődéstörténeti, helytörténeti jelentősége, szerepe volt.

Az iskolai évkönyvekkel kapcsolatos előadások a következők voltak: Az iskolai évkönyvek történetének áttekintése, szerepük a hagyományápolásban (dr. Tölgyesi József, Székesfehérvár); Veszprém város iskolai évkönyvei (dr. Csiszár Miklós, Veszprém); A dunakeszi Körösi Csorna Sándor Általános iskola évkönyve (Kollár Albin, Dunakeszi).

A konferencián több kiadó kiállítás jellegű bemutatkozására, valamint kiadványok (hazai, valamint határainkon túli magyar iskolák évkönyvei és monográfiák) börzéjére is sor került.

A szakmailag hasznos tanácskozás szervezői Halász Péter, Bartha Éva (Honismereti Szövetség), Bandi László (Veszprém Megyei Honismereti Egyesület) és P. Miklós Tamás (Gyermek- és Ifjúsági Centrum, Zánka) voltak.

Interjú - Fórum

Pedagógiai örökségünk II.**Kelemen Elemér, Trencsényi László**

A szerkesztőség jeles neveléstörténészeket, kutatókat, oktatókat kért fel arra, hogy fogalmazzák meg röviden, mit/miket tartanak olyan hazai pedagógiai örökségnek, amelyekkel gazdagodott Európa, mire kell/kellene felhívni az Európai Unió pedagógusai, művelődéstörténészei figyelmét. Ezúttal Kelemen Elemér és Trencsényi László véleményét olvashatják. A válaszok közlését a következő lapszámokban is folytatjuk.

Kelemen Elemér: Ez az örökség nem csak a miénk, legfeljebb jól-rosszul sáfárkodó haszonélvezői vagyunk. Az ezeréves magyar iskola értékei az egyetemes emberi kultúra hozzánk legközelebb álló területének, a zsidó-keresztény gyökerű európai kultúrának immár egy évezrede magunkénak tudható, magunkénak vallott értékei. Olyan egyetemes és nemzeti kincsek, amelyekre joggal lehetünk büszkéek, s amelyeket felbecsülni, tisztességgel számba venni ma, a visszatérés pillanatában különösen időszerű.

Arra a kérdésre, hogy melyek ezek az értékek, úgy kaphatunk választ, ha megkíséreljük felmérni, milyen szerepet játszott a magyar iskola ezeréves léte során az ország, a nemzet sorsának alakulásában, megpróbáltatásokkal terhes fejlődésében, emelkedésében. A válasz kulcsszava – meglehet, paradox módon – két fizikai fogalom: a kohéziós erő és a felhajtóerő.

Igen, ez az iskola évszázadokon át – „annyi balszerencse közt s oly sok vizzály után” – értékteremtő gazdagságával, szellemi kisugárzása révén az e tájon élő emberek – magyarok és nem magyarok, ilyen vagy olyan hitűek és különböző társadalmi csoportokhoz tartozók – szűkebb vagy tágabb közösségeinek összekovácsolja, egy hányatott sorsú ország és nemzet megtartó ereje volt. S szakadatlan, folyamatosan megújuló kapcsolat is egyben a környezetünkben élő más népekkel, nemzetekkel, azzal a virtuális – szellemi és erkölcsi – közösséggel, amit Európának szoktunk nevezni.

És – lehet-e vitatni? – előrelendítő, felhajtó erő volt: a gazdasági-társadalmi felemelkedés, az előrehaladás, a „modernizáció” motorja minden időben.

A középkor kolostori iskolái – „ora et labora” – a keresztény hit és morál hirdetése, terjesztése mellett a „mezei szorgalom” kultúráját, az új agrotechnikai és ipari eljárásokat is terjesztették. A protestáns iskola – a „mindenkinek mindent minden lehetséges módon megtanítani” comeniusi gondolata jegyében – az anyanyelvű tömegoktatás, a polgárosító közművelődés egyre nagyobb hatású társadalmi intézménye, s nemes vetélytársként iskolarendszerünk dinamikus fejlődésének katalizátora volt.

A nevelés, az iskoláztatás hatásában rejlő lehetőségek felismerése fogalmaztatta meg Mária Teréziával a modern hazai oktatási rendszert megalapozó királyi rendelet, az 1777. évi Ratio

Educationis alapgondolatát, a felvilágosodás iskolapolitikai alapelvét: „Die Schule ist und bleibt ein Politikum”, azaz, hogy „az iskola közügy”.

Ez a felismerés hatotta át a reformkor és 1848 nemzeti és polgári felemelkedésért – a „hazáért a haladásért” – küzdő politikusait, s ez az eszme öltött testet Eötvös Józsefnek a modern hazai oktatási rendszer szilárd alapjait megteremtő 1868. évi népoktatási törvényében. Az eötvösi reform, amelynek gyökerei szerteágazóak, a sokszínű hazai hagyományok és értékek mellett egyetemes – angol, francia, német, svájci és észak-amerikai – tapasztalatokból is táplálkozott és sokrétű hatást gyakorolt a hazai fejlődésre: a tankötelezettségre alapozott szellemi-műveltségbeli, valamint a nemzeti és polgári öntudatra épülő erkölcsi gyarapodás mellett a látványos társadalmi mobilizáció és egy addig soha nem tapasztalt gazdasági fellendülés hajtóerejévé vált.

Mindezen példákból levonhatóan talán nem túlzó az a következtetés, hogy történelmünk sikeres korszakait – bizonyíthatóan – mindig az oktatásügy, az iskola látványos és hatékony expanziója előzte és alapozta meg.

Ez a tanulság és az ebből adódó további gyakorlatias következtetések különösen időszerűek napjainkban, a 21. század új kihívásainak fényében. Számos történelmi és jelenkori, hazai és nemzetközi példa és tapasztalat figyelmeztet arra, hogy az oktatás minősége és hatékonysága – átlépve napjainkban az iskola hagyományos határait és korlátait – meghatározó előfeltétele az európai létnek, a zökkenőmentes beilleszkedésnek, gazdasági, társadalmi és politikai rendszerünk, valamint a magyar tudomány és kultúra nemzetközi versenyképességének.

Trencsényi László: Mit tartok pedagógiai örökségnek?

- A hetvenes évek magyar munkaiskola-innovációját (Gáspár-programját), mert geopolitikai környezetében egyedülállóan társította a gyerekek nevelő célzatú munkája mellé a (csoporttulajdon elvén alapuló) gazdálkodást is;
- a hetvenes évek magyar úttörőmozgalmát, mert geopolitikai környezetében egyedülállóan a civil öntevékenység, az öngazgatás s a szervezeten belüli pluralizmus megvalósítására törekedett;
- a hetvenes évek nagy álmát, az alfát, az általános művelődési központok innovációját, mely geopolitikai környezetében egyedülállóan ötvözte a pedagógiai-művelődési tevékenységek és az ezeket szolgáló épített terek fontosságának gondolatát, miközben úgy tette meg a szükséges lépéseket az iskolátlanítás felé, hogy közben megőrizte az intézményeket;
- a hetvenes évek magyar gyermek-közművelődési mozgalmait, a drámajáték, a táncház s a komplex játszóház, a néphagyományörzés „magyar útját”, mert a gyerekek „kultúrafogyasztói szerep” helyett kultúrateremtőként értelmezte;
- a hetvenes évek gyermekirodalmát, mely világméreteken egyedülállóan érte el, hogy a legkiválóbb írók, költők, grafikusok és reflektáló teoretikusok fordultak alkotásaikkal a gyerekek felé, s volt hozzá kiadói kapacitás is;
- a hetvenes évek magyar gyermektelevízióját, gyermekrádióját, mely világméreteken egyedülállóan volt értékközpontú, s a legkiválóbb kultúraközvetítőket állította a gyerektársadalom szolgálatába.

Mi is ez az örökség?

Tömören: ifjúságom kora.

Konferenciák

SCHOLA-ORBISA Kárpát medencei magyar iskolatörténeti kutatás konferenciája

Bakó Anna

A Kárpát-medencei magyar iskolatörténeti kutatás II. konferenciája és a Schola-Orbis iskolatörténeti adattár összesített CD-jének a bemutatása 2004. április 15-én és 16-án az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum székházának dísztermében volt. A konferencia első napján elhangzott előadásokat ismertetjük.

Balogh Mihály az OPKM főigazgatója, megnyitó beszédében kulturális értékalkotást felmutatónak, nemzeti kultúránk értékéhez tartozónak nevezte az OPKM keretében kiteljesedő Schola-Orbis adattárat.

Dr. Bényei Miklós a debreceni Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese Helytörténet és iskolatörténet című előadásában arról a tudományos felismerésről beszélt, amely szerint egy-egy nemzet múltja, és jelene jelentékeny részben a helyi jelenségekből, folyamatokból tevődik össze és ez utóbbiak beható tanulmányozása, részletező feltárása mintegy feltétele az országnak, a nemzet kellemes árnyalt történeti bemutatásának. Véleménye szerint napjainkban újabb motiváció, hogy a globalizálódó világ - az egyes ember számára nehezen átélhető - áramlatában a nemzeti, helyi értékek, a történelmi hagyományok jelenthetik a biztos fogódzót.

A helytörténeti kutatásnak egyik fontos ága az iskolatörténet. Az iskola létét, életét, jelentékeny módon befolyásolja közvetlen környezete, az adott település, környék. Ugyanakkor az iskola sem csekélyebb mértékben hat környezetére. Az iskolatörténeti kutatás – mint a helytörténeti kutatás része – tudományos, gyakorlati és érzelmi-tudati eredményeket hozhat.

A Romániai Magyar Pedagógus Szövetség elnöke, **Lászlófy Pál** a romániai közoktatás, és azon belül a magyar nyelvű oktatás helyzetéről tájékoztatta a konferencia résztvevőit. A törvényes keret adó alkotmányt Romániában 2003-ban módosították és ennek következtében az 1999-ben módosított oktatási törvényt is módosítani kellett, illetve még további módosítás szükséges. A most készülő közoktatási törvény és a felsőoktatási törvény együtt helyettesíti majd a mostani oktatási törvényt. Az oktatás minden szinten állami, magán és felekezeti oktatási egységekben történik a törvényi előírások szerint. Eddig a felekezeti oktatás a vallási oktatáshoz kötődött, nem volt törvényes joga a világi iskolákban működő formájának és szervezésének. Az új oktatási, szakképzési rendszer: iskola előtti oktatás (óvoda), elemi oktatás, alsó fokú gimnáziumi oktatás (5-től 10-dik osztályok, ez kötelező), felső fokú gimnáziumi oktatás amely a líceum két utolsó éve, illetve ipari iskolából felzárkóztató kiegészítő év után lehet a líceumi két utolsó évet elvégezni. Oktatási szintek szerint lehetnek az iskolák többfélék. Gazdasági, demográfiai és oktatás színvonalbeli okok miatt nem lehet

jogi személyiség olyan iskola, olyan oktatási intézmény, amelyben nincs 200 tanuló. Az RMDSz Oktatási Főosztálya igyekszik a várható oktatási rendszerbeli változásokra felkészíteni a tanszemélyzetet, a szülőket és a tanulókat.

Az elmúlt tanév adatai szerint 297 önálló és 120 magyar tagozatos elemi, 250 önálló és 384 tagozatos általános iskola, a 133 középiskolából 58 önálló, magyar tannyelvű, míg 2 önálló, magyar tannyelvű és 80 tagozatos szakiskola van.

1991. decemberében a *Szentgyörgyön* a Romániai Magyar Pedagógus Szövetség, amely „tevékenységét önállóan szervező és kifejtő, politikai csoportérdekeknek semmilyen formában alá nem rendelődő civil szervezet.” Főbb céljai a tanügyi rendszer demokratizálásának folyamatában való részvétel, a magyar tannyelvű oktatásban érintettek álláspontjának, érdekeinek a képviselése, saját belső információs rendszer kialakítása és működtetése a döntéshozatali háttér megteremtése érdekében. Legfontosabb célja a magyar tannyelvű oktatás minőségi fejlesztése. Az oktatási központok, a Bolyai Nyári Akadémia, az Ábel Kiadó és az Erdélyi Tankönyvtanács jelzik többek között munkájukat.

Vajdaságból a zentai Thurzó Lajos Művelődési Központ igazgatója **Hajnal Jenő**, Magyar szellemű oktatás a Délvidéken, címen tartotta meg előadását. A Schola Orbis-t, a magyar iskolatörténeti adattárat látva, a múlt tényeinek tükrében, még inkább nyilvánvaló a magyar nyelvű, a magyar szellemiségű oktatás szerepe abban, hogy anyanyelvünk életképességét megtarthassa.. A cél, hogy aki szeretné megtartani anyanyelvét s általa nemzeti identitását is, ezt bátran megtehesse. A határon túli magyarság anyanyelvi készségének általános használhatósága társadalmi, művelődési, politikai és egyéb feltételektől függ. Nagyon fontos az, hogy egy közösség olyan oktatást tudjon magáénak vallani, amelyben legegységesebb sajátosságát, anyanyelvét meg tudja őrizni. Délvidéken csökkent a magyar általános iskolások száma. Nagyon sok iskolát és sok felső osztályt már nem tudtak megnyitni s valamennyi tendencia arról árulkodik, hogy mind nagyobb gond jelentkezik az oktatásügyben. A délvidéki szülők gyerekeiket elsősorban szakközépiskolákba, szakiskolákba íratják, gimnáziumba csak nagyon kis arányban. Az elmúlt háborús időszak az értelmiség számos tehetséges fiatalját, életképes emberét vitte el. Ugyanakkor a gimnáziumba jelentkezők csekély száma alapján még inkább azt láthatjuk, hogy mind kisebb esélye van annak, hogy egy olyan értelmiségi réteg maradjon helyben, amely újratermeli önmagát, s amely képes lesz utat mutatni, előre vinni a délvidéki magyarságot. A Magyar Nemzeti Tanács két testülete, a közoktatási-és a felsőoktatási létrehozásával elkezdődött az oktatáson belül is egy szerveződési forma. Az anyanyelv megtartásnak egyedüli lehetősége az elsajátítása és használata az óvodától az egyetemig. A cél, a szándék: magyar igazgató legyen valamennyi intézményben, magyar tanfelügyelő, magyar iskolaszék, magyar naplővezetés, minden tantárgyból magyarul képzett pedagógus. Elindult a magyar tankönyvbehozatal, ami eddig elképzelhetetlen volt. Tavaly szeptember 1-én Szabadkán és Zentán elkezdődött két magyar, tehetséggondozó gimnáziumnak a működése, Szabadkán nyelvi tehetséggondozó nyílt, Zentán pedig természettudományi-matematikai. Állami alapítású, teljesen magyar gimnáziumok, ezekben a kívánt modell jött létre.

Magyar kollégiumok kezdenek alakulni a Délvidéken, korábban ez elképzelhetetlen volt. Újvidéken két egyházi, katolikus fiú- és református leánykollégium, Szabadkán egy magán- és egy állami kollégium, Nagybecskerekén egyházi, Zentán állami működtetésű létesült.

A szlovéniai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet igazgatója, **dr. Göncz László** Az oktatás kihatása a muravidéki magyarság nemzeti tudatára Trianontól napjainkig című előadásában, a nemzeti tudat és az oktatás összefüggéseit vizsgálta, történeti összefüggésben.

A mindenkori hatalom, bármelyik környező országról legyen is szó és bármelyik időszakban Trianon után, az oktatásra nagyon fontos hangsúlyt helyezett, de nem olyan szempontból, hogy az bármely kisebbségi közösségnek kedvezett volna, hanem éppen ellenkezőleg. Ez a szlovén régióra is elmondható, még akkor is, ha talán kívülről nézve a 70-es évek utáni szlovén kisebbségvédelmi modell keretében ez valamennyire másképpen látható. De az eredmény az azt bizonyítja, hogy igenis valamilyen formában ezek a negatív jelenségek ott voltak a hétköznapiakban. A Muravidék 1919 nyarára a Délszláv állam szerves része lett. Az oktatás terén ez komoly változásokkal járt. A magyar nemzetiségű tanítóság nagy része elhagyta a Mura mentét, akik maradtak, azoknak kiegészítő vizsgát kellett tenni az államnyelvből. A tantermek használhatatlanok voltak, (mintegy másfél évig az iskolákban katonaság állomásozott), nem voltak tanszerek, a tanítóhiány nagyon hamar mutatkozott, ezért más vidékekről, különböző délszláv területekről utasítottak tanítókat a vidékre. Ebből sok feszültség keletkezett. 14 magyar nyelvű elemi iskola beindításával kezdődött el az oktatás 1920 után, (később még kettőt indítottak), s a tagozatosokkal együtt összesen 29 működött, de a három, valamikori magyar középiskola lényegében megszűnt magyar nyelven oktatni, tehát középfokon gyakorlatilag nem volt anyanyelvi továbbtanulási lehetőség. Az amúgy is formális magyar nyelvű oktatásban erőteljes romlás következett 1925 után, amikor a 29 tagozatból mintegy a fele működött már csak. 1929-ben egy újabb iskolai törvény rendelkezései a kisebbségi tagozat megindítását legalább 30 tanuló meglétéhez kötötték, amit nagyon nehéz volt megvalósítani, hiszen kis, aprófalvas vidékről volt szó. 1929 és 1934 között már csak 4 iskola működött magyar nyelven, 1934 után pedig már csak egy, az őrihódosi iskola. 1945 után formálisan megszervezték ugyan a magyar oktatást, de a magyar-jugoszláv konfliktus miatt nehéz helyzetbe került a muravidéki magyarság. Ez a kis közösség semmilyen más perspektívát nem láthatott, csak azt, hogy valamennyire integrálódjon a többségi társadalomba. Az 1959-60-as tanévben bevezették a kétnyelvű oktatást a muravidéki magyar és szlovén iskolákban. Felszámolták az addigi magyar és szlovén iskolákat, a szülők kötelesek voltak a kétnyelvű oktatási rendszer szerinti intézményekbe írni gyermekeiket. Az elképzelés szerint a számonkérés és a tanítás is 50-50 százalékban két nyelven történt volna. Ez módszertanilag kivitelezhetetlen volt, s végül a magyar oktatás teljes leépülésével járt. A 80-as évektől bizonyos reformok indultak meg a kétnyelvű oktatási modellen belül, de ekkorra a magyar közösség már annyira meggyengült, hogy nem tudott volna élni a magyar oktatási rendszer visszaállításának lehetőségével. Ekkor indult meg középfokon is a kétnyelvű oktatás (eddig nem volt). A 90-es évektől differenciált formában tanítják a magyar nyelvet, néhány szaktantárgynál, történelemnél, művészeti tárgyaknál plusz nemzetiségi programokat fogadtak el és

ezzel egészül ki a kétnyelvű oktatás. Alapvető probléma, hogy a szaktantárgyaknál gyakorlatilag alig tanulnak magyarul, a szakterminológiát magyar nyelven nem ismerik meg. Formálisan ugyan a táblára felírják a fogalmakat, de ezt utána senki nem kéri számon.

Bizonyos kis régiókban (így a Muravidéken is) a magyar nyelv és kultúra presztízse az utóbbi nyolcvan évben visszaesett. Az oktatás az, amelyik alapvetően befolyásolhatja a nemzettudatot.

Dr. Kováts Miklós a kassai Magyar Tannyelvű Műszaki Középiskola tanára Kassa iskolatörténetéről tartotta előadását.

A 250.000 lakosú Kassán a magyarság aránya 4 % alá csökkent. Ez a város magyar kulturális életének és iskolahálózatának a lehetőségeit és jövőjét rendkívül szűk korlátok közé szorítja. A XIX. század végén vált Kassa iskolavárossá. Ekkor rendkívül sok oktatási intézmény született Kassán, s rövid idő alatt a legtöbb oktatási intézmény egy mai is modernnek nevezhető otthont kapott. 1872-ben elsőként Kassán hoztak létre egy középszintű ipari szakiskolát. Magyarország első ipariskolája volt ez. Lényegében ennek mintájára szervezték meg később Budapesten és Szegeden a további felsőbb szintű ipariskolákat. Az első világháborút követő impériumváltás után a magyar iskolák leg többjét megszüntették. Legszerencsésebb az Ipariskola volt, amely nem a helyi hatósághoz, hanem a prágai minisztériumhoz tartozott, ahol úgy döntöttek, hogy magyar tagozat működhessen a szlovák oktatás mellett. A premontrei rend gimnáziumát elvették, szlovák reálgimnáziumot létesítettek benne, amelyikben magyar tagozatot indítottak. Ez a magyar tagozat megerősödött, 1927-ben önállóvá vált, s a 30-as években a magyar iskolarendszer egyik fontos intézménye lett. A Bécsi döntést követően az Ipariskolából kivált a szlovák rész és elköltözött, mivel azonban sok szlovák anyanyelvű tanuló volt, indítottak szlovák osztályokat is. A II. világháború után a háborúnál is súlyosabb teher nehezedett a szlovákiai magyar kisebbségre. A kassai kormányprogram 8. fejezete kimondta, hogy a magyarok és a németek elvesztik az állampolgárságot, és nincs semmi keresnivalójuk az új Csehszlovákiában. A kormányprogram 15. fejezete kimondta valamennyi német és magyar iskola megszüntetését. A több mint félmillió kisbbséget alkotó magyarságból származó diákoknak szlovák nyelvű iskolákban kellett tanulni, akkor is, ha nem tudtak szlovákul. 1949-ben végül a hatóságok kénytelenek voltak engedni a társadalmi követeléseknek s megnyitották az általános iskola magyar osztályait, majd 1950 szeptemberében két középiskolai magyar osztály indult Szlovákiában, Komáromban egy gimnáziumi, és Kassán egy, az Ipariskolában.

A beregszászi II. Rákóczi Ferenc Tanárképző Főiskola igazgatója, **Orosz Ildikó** a Kárpátaljai magyar oktatás helyzetét ismertette.

Az oktatás általában a társadalmi folyamatok függvénye, ezért ismerni kell e folyamatokat. Kárpátalja oktatási rendszerére kihatott, hogy Trianont követően egymás után több országhoz tartozott. A kinevelődött értelmiségi rétegnek a húszéves országváltások során vagy egzisztenciális okok miatt azonnal mennie kellett, vagy küldték. Az országváltások egyúttal nyelvváltást és iskolarendszer váltást is jelentettek. 1948- körül a nulláról kellett kezdeni az iskolaépítést, 1953-ban létesültek az első magyar középiskolák. 1968-ban indult meg a magyar szak az ungvári egyetemen. Ennek következtében megnőtt az általános- és középiskolákban a magyar oktatás iránti érdeklődés

1972-ben a lenini nemzetiségi elvekre hivatkozva fiatal értelmiségiek egy beadványban követelték a nemzetiségi jogokat. Ezt követően nyílt meg a lehetőség, hogy szerzett jogként (amit nem írtak le és nem deklaráltak) magyar nyelven és magyar nyelvből lehet felvételizni az ungvári állami egyetemre, főleg reál szakra. Az 1989-ben megalakult Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség megpróbálta elérni az ungvári egyetem kétnyelvűségét, s megakadályozni a szlovén példához hasonló oktatási rendszert, amely formában, az iskola keretén belül a magyar anyanyelvű tanulóknak az oktatás orosz nyelven folyik, s ahhoz, hogy a tanulók a tananyagot megértsék, időnként magyarul is kell magyarázni. Módszertanilag ez kivitelezhetetlen, mert sem a nyelvet, sem a tananyagot nem tudják így elsajátítani olyan minőségben, hogy az megfelelő szintű képzést biztosítson. 1989 után az ukrán oktatási törvény liberális lett. Törvény mondta ki, hogy kisebbségi képzés számára felsőoktatási és egyéb oktatási intézményt is létre lehet hozni, a nemzeti identitás tárgykörében. Ekkortól alakulnak a református líceumok, majd katolikus-, végül a görög katolikus líceum is, ezek tehetséggondozó oktatási intézmények. A 9 éves kötelező alapiskolára épülve 3 éves képzésben részesítik a tanulókat. 1989 után kezdődött a kárpátaljai magyar főiskola szervezése. 1994-ben megindult egy kihelyezett tagozata a Bessenyei György Tanárképző Főiskolának, majd 1996-ban sikerült akkreditáltatni az intézményt, amely 2001-től ukrán államilag elismert diplomát ad ki de amelyben magyar nyelven folyik az oktatás. Továbblépni a piacképes tudással lehet, hiszen így alkalmazottként tudják majd megteremteni azt a jövőt, ami elveszett az elmúlt évtizedekben. Ehhez önmagunk minél jobb megismerése szükséges. A Schola Orbis programot a főiskolán speciális kollégiumként tanítva egyre többen rájönnek, korábbi tapasztalatok kapcsán, hogy hol történhettek hibák, és hol lehet ezeket a hibákat kijavítani.

Dr. Vámos Ágnes az ELTE docense a kétnyelvű oktatás problematikájával, a tanítási nyelv kérdésével foglalkozik. A magyarországi nemzetiségi oktatásról tartotta meg előadását a konferencián.

A magyarországi nemzetiségi iskolák száma a 90-es évektől emelkedik, ellentétben az összes általános iskoláéval. Hasonló az arány a tanulók számánál is, tehát növekvő a nemzetiségi iskolákban tanulók száma. Többségében azonban nyelvoktató formában tanulnak, vagyis magyar tannyelv mellett a nemzetiség nyelve tantárgyként szerepel. A magyarországi kisebbségi oktatás az integráció irányába mutat, a többség bizonyos korlátok között elfogadja a kisebbség kultúráját. Léteznek Magyarországon csak a nemzetiségi iskolákra vonatkozó különleges jogszabályok, külön tantervek, kiemelt, normatíván felüli támogatás. Az iskola (és a fenntartó) kompetenciája nagy. A jogszabály szerint eldöntheti, hogy anyanyelvi oktatást folytat-e, vagyis minden tantárgyat a kisebbség nyelvén tanít, kétnyelvű tanítást végez, vagyis a tantárgyak bizonyos részét tanítja nemzetiségi nyelven, vagy pedig magyarul tanít, és tantárgyként ad lehetőséget a nemzetiségi nyelv elsajátítására. Érdekes jelenség, hogy például a német nemzetiségi iskolákba nem német nemzetiségű tanulók is beiratkoznak, nyelvtanulás céljából. Hosszabb távon Kelet-Európában a magyar nyelv híd szerepét tölthetné be. Ha társadalmi, gazdasági érdek fűződik hozzá, a kisebbség nyelvét a többség is tanulja.

Az előadásokat követően az eddig elkészült iskolatörténetek összesített adatbázisait tartalmazó CD-t mutatták be a program munkatársai. A közös munkában résztvevő intézmények és kollegák megkapták a „Schola-Orbis, Kárpát-medencei magyar iskolatörténeti adattár” 2004-ben elkészült CD-jét.

Konferenciák

Pedagógiai örökségünk és Európa**Garaj Erika**

Lendületesség, szókimondás és kezdeményezése három szóval jellemezhető leginkább az idén áprilisban megalakult Magyar Pedagógiai Társaság Komárom-Esztergom Megyei Tagozatának (MPT KEM) első megyei rendezvénye, melyet Pedagógiai örökségünk és Európa címmel rendeztek meg 2004. május 20-án Tatabányán a Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Pedagógiai Intézetében (K-EMÖPI).

Mindig nagy öröm egy új szerveződés első szárnypróbálgatásait támogatni. Ilyennek tekinthető e fenti program is, amellyel a megyei tagozat csatlakozni kívánt az MPT országos felhívásához Magyarország Európai Unióba való belépése alkalmából. Talán szimbolikus jelentőségű az, hogy a rendezvényen határon túli magyar meghívott vendég is résztvett Drozdik Katalin szlovákiai magyar pedagógus személyében.

A program az MPT megyei tagozatvezető elnökének (Garaj Erika) aktuális tájékoztatójával kezdődött, amelyben beszámolt a soron következő szakmai és társasági rendezvényeken való képviselői feladatokról és a tagság számának növekedéséről. Az alapító tagok aktivitásának köszönhetően egy hónap alatt megkettőződött, azaz, már félszázra növekedett a spontán önszerveződéssel működő - pedagógusokat az óvodáktól, a közoktatáson és felsőoktatáson át a felnőttképzésig tömörítő - szervezet.

Ezt követően került sor a szlovákiai magyar vendég, Drozdik Katalin nyitó előadására, melyben lényegretörően és szemléletesen vázolta fel a felvidéki magyar iskolák helyzetét és működésüket. Többek között beszélt jellegzetes szakmai problémáikról és a „magyar identitásért” folyó rendszeresen megvívandó, hétköznapi tekinthető kis csatáikról. Problémaként fogalmazta meg, hogy nehezen jutnak magyar tankönyvekhez, még mindig nincs minden iskolában helyi nevelési program, megoldatlan a szaktanácsadás, helyette különálló ún. „inspekciók” alakultak. Felvetette az integráció problémáját, súlyos gondok vannak a gyógypedagógus – ellátottsággal és hiányoznak a megfelelő integrációs feltételek. A magyaroktól vidékeken még mindig erősen érzékelhető a magyarság beolvasztásának tendenciája, semmiféle támogatást, ösztöndíjat nem kapnak azok a diákok, akik Magyarországon szeretnének tanulni. Pozitívumként emelte ki a magyar pedagógiai szakma erősödő figyelmét. Kiemelten fontosnak említette a határon túli magyarok számára is elérhető, megfelelő kormányközi és regionális kezdeményezésű szakmai és oktatási területeken való együttműködések a pedagógusképzésben és felsőoktatásban, hiszen magyar értelmiség nélkül nem képes a szlovákiai magyarság sem fennmaradni. Végül válaszolt a rendezvény témáindító kérdésére, mit remél a határon túli magyar pedagógiai szakma az EU-tól? Megemlítette az általános szakmai helyzet javulását, a nyitottságot, a nagyobb lehetőséget és a szakmai kapcsolatokat az

anyaországgal és más határon túli magyar szervezetekkel, nagyobb odafigyelést a kooperatív tanulásra, a tehetséggondozásra és a sajátos nevelési igényű gyermekekre. Reméli, hogy a jövőben a Szlovákiában működő győri magyar pedagógusképzésben szerzett diplomát rövidesen hivatalosan is elfogadják.

Az előadás nem hagyott kétséget affelől, hogy van tennivalónk szűkebb és tágabb szakmai berkeinkben és különösen aktuális a magyar pedagógiai örökség és Európa kapcsolata. A hallgatóság aktivitását és „harc kedvét” meghozó előadást műhelymunka követte, amely során a következő kérdésekre keresték közösen a választ:

I. Nevelésügyünk és európai gondolkodás közös elemei

Melyek azok az elemek, amelyek már hagyományos szerves részei az európai gondolkodásnak?

II. Mit tanulhatunk Európától?

Melyek azok a jelenségek, amelyek európai „importjára” fokozottan szükség van, és amelyekre az európai csatlakozás vélhetően jó hatással lehet?

III. Mit kellene elhagynunk?

Melyek azok az elemek, amelyeket mint „nehéz örökséget” szívesen hagynánk az európai határokon kívül?

IV. Mihez kellene ragaszkodnunk?

Melyek azok az elemek, jelenségek, melyekkel szemben különösen fontos lesz saját tapasztalatainkat, megoldásainkat őrizni?

V. Mi mit adhatunk Európának?

Melyek azok a „hungaricumok”, amelyeket büszkén kínálunk, mint magyar megoldásokat, modelleket, örökséget a határokon kívül Európának?

A kérdésköröket előzetesen felkészült témavezetők segítségével dolgozták fel a résztvevők. Néhány fő szempontot érdemes megemlíteni, amelyek mentén körvonalazódtak a közös válaszkeresések:

Az első kérdés: Mi a közös a magyar és az európai pedagógiai gondolkodásban? címmel fogalmazódott meg. Témavezetője: Lázár Katalin (fejlesztő pedagógus, Pedagógiai Szakszolgálat, Oroszlány) volt. A válaszkeresés főbb kulcsszavai: életben maradni, eredményesen és méltósággal, kreativitás és nyitottság, gazdag szakmai tudás, közös hang, magas színvonal a gyógypedagógiában, pedagógiai szakmai továbbképzések törekvései, keresztény értékek. A témához ajánlott link: <http://www.ptmik.hu/>

A Mit tanulhatunk Európától? – témakör vezetője, Kocsis Lóránt (igazgatóhelyettes, K-EMÖPI, Tatabánya) segítségével a következő válaszok születtek: nagyobb társadalmi megbecsülést a pedagógusoknak, öntudatot, önértékelést, magabiztosságot, differenciálást, kooperatív tanítást, integrációt, kevesebb lexikális tudást, de nagyobb képességet az alkalmazásra, a fogyatékosok ügyének kezelését, tanulást segítő eszközök készítését és felhasználását, valódi távoktatást, egyenlő esélyeket kapjon minden iskola, hatékonyabb oktatást és együttműködést.

A témához ajánlott linkek: www.om.hu/EU, <http://www.ploteus.net/>,

http://www.eurpa.eu.int/index_hu

A harmadik kérdés nagy vitát váltott ki: Mit kellene elfelejtenünk ill. az EU határain kívül hagynunk? Témavezetője, Buczkó Róza (gyógypedagógus, pedagógiai szakértő, Esztergom) számos aktuális jelenségre hívta fel a figyelmet. Főbb kulcsgondolatok lettek: kisebbségi kórt, pesszimizmust, poroszos stílust, arra, hogy másokra várjunk, a felülről való direkt irányítást, ami kevésbé a gyakorlaton alapul, politizálást a tantestületekben, előítéleteinket, a gyermek nem az oktatás alanya, hanem önálló aktív résztvevő személyisége.

Mihez kellene ragaszkodnunk? Témavezetője, Batyik István (gyógypedagógus, közoktatási vezető, Esztergom) közös konszenzust fogalmazott meg az egyes válaszkeresésekből, ezek: a lelkünkhöz kellene ragaszkodnunk, hogy ne csak a testünket és értelmünket neveljük, sokoldalúan képzett és művelt emberekhez, jól bevált hagyományainkhoz, szakmai tudásunkhoz, gyakorlati tapasztalatainkhoz, saját kezdeményezéseinkhez, egymáshoz és hitünkhöz.

Az utolsó kérdés a hungaricumokat célozta meg: Mit adhat a magyar pedagógiai szakma Európának? Témavezetője, Adler Józsefné Vermes Julianna (ny. óvodapedagógus, közoktatási szakértő, Tata) kiemelte a válaszok közül: az egyéni színt a közös EU -palettára, kísérletezőkedvünket, sok-sok újításunkat, módszereinket, hagyományainkat, óvodapedagógiánkat, zenei nevelésünket (Kodály-módszer), nemzetiségi oktatásunkat és konduktívpedagógiánkat.

A műhelymunka zárásaként a tagozatvezető összegezte a közös tanulságokat. A főbb gondolatok nyomán számos helyi tapasztalatról és tanulságos történetről számoltak be a résztvevők. Kellemes hangulatú, derűs, néha ironikus hangvételű, kritikát és önkritikát is tartalmazó, a megoldásokra koncentráló hozzászólások színesítették a programot. Ennek köszönhetően valóban alkotó szakmai fórummá, egyfajta közös gondolkodássá nőtte ki magát a rendezvény.

Végül a résztvevők közös akarataként fogalmazódott meg a szlovákiai határon túli konkrét szakmai együttműködés igénye, valamint a szakmai MPT KEM rendezvényekbe való bekapcsolódás rendszeres segítése. Ennek szellemében készül az új tanévre minden érintett.

Konferenciák

Konferencia a dualizmus kori pedagógiáról**Tölgyesi József**

Az MTA Veszprémi Területi Bizottság (Veab) Neveléstudományi Szakbizottság neveléstörténeti munkabizottsága, a Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar pedagógia tanszéke, a Győr-Moson-Sopron Megyei Pedagógiai Intézet és a székesfehérvári Kodolányi János Főiskola neveléstudományi kutatócsoportja 2004. május 6-án Győrben az Apáczai főiskolán A dualizmus kor pedagógiája címmel neveléstörténeti konferenciát rendeztek. A program jelentős érdeklődést váltott ki: több, mint hatvanan, közöttük a főiskola hallgatói kísérték figyelemmel az előadásokat.

A konferencia résztvevőit Kovátsné dr. Németh Mária, a győri főiskola tanszékk vezető főiskolai tanára köszöntötte. A tanácskozás témája kapcsán Eötvös József munkásságára utalt, amelyet példaértékűnek tart, mert a későbbi évtizedekben az ő pedagógiai koncepcióját fejlesztették tovább, s egyben megmutatta azt is, hogyan kell helyes oktatáspolitikát folytatni.

Lipovics János, a főiskola főigazgató-helyettese az intézmény vezetése nevében köszöntötte a konferenciát. Jóleső érzéssel állapította meg, hogy a főiskola számos olyan szakmai rendezvénynek ad helyet, amelyek jelentős tudományos fórumok.

Környei László, a pedagógiai intézet igazgatója először a szakmai együttműködési készségükről szólt, majd a Magyar Tanügyben az 1870-es években a tanulók túlterheléséről szóló írást ajánlotta a résztvevők figyelmébe annak okán, hogy az akkori problémák ma is jelen vannak a hazai közoktatásban és minden ilyen tanácskozási alkalom - a történelmi analógiák alapján - segítséget adhat pedagógiánk jobbításához. Hangúlyozta, hogy a formális kategóriák módosítása helyett a genetikus fejlődést kell választanunk.

Füle Sándor főiskola tanár (Budapest) előadásában (A 100 éves napközi otthoni nevelés első évtizedei) a napjainkra presztízsveszteséget ért tanórán kívüli nevelés múltját idézte fel számos mai aktualitással, megoldandó probléma felvetésével. (Előadásának bővített anyaga e lapszámunkban olvasható.)

Sipőcz László főiskolai docens (Győr) Vargyas Endre királyi tanfelügyelő működése Győr vármegyében az 1868-as népoktatási törvény megvalósításáért a korabeli sató tükrében című előadása bevezetőjében arról szólt, hogy az Eötvös-törvény kiemelkedő jelentőségű volt a megyében, s különösen fontos eredményként értékelte, hogy ennek megvalósításában meghatározó szerepet játszottak a miniszter által kiválasztott és kinevezett királyi tanfelügyelők. Győr vármegyében csak 1872-től működött tanfelügyelő Vargyas Endre (1842-1913) személyében., aki rendkívül ambiciózus, következetes személyiség volt. Kinevezése után néhány hónap alatt meglátogatta a város és a megye népiskoláit, amely során feltárta a hiányosságokat és megszabta a

feladatokat. A községeket iskolaépítésre, a meglévők javítására, bővítésére kötelezte. A vármegye bizottmányával szabályrendeletet készítettett, amely alapján szigorúan büntették az iskolába nem járó tanulók szüleit.

Az előadó részletesen ismertette Vargyas felügyelői, igazgatási, az iskolai oktatást és nevelést segítő munkásságát, a tanítóság szakmai fejlődéséért tett intézkedéseit, életútjának fontosabb állomásait. Tizenhat évig tartó tevékenysége Győr város és a megye tanügyét messze az országos átlag fölé emelte. 1887-ben Veszprém vármegyébe helyezték, ahol hasonlóan nehéz feladatok várták rá egy évtizeden át. .

Garaj Erika oktatási igazgató (OKTÁV Továbbképző Központ, Esztergom) Adalékok a magyar közgazdászképzés történetéhez című előadásában a kezdetektől a közelmúltig tekintette át a képzés jelentősebb eseményeit, intézményeit és a kapcsolódó személyiségek munkásságát. (Előadásának tanulmányanyaga e lapszámunkban olvasható.)

Halbik Ciprián tihanyi apát pedagógiai munkásságát Tóth Dezső könyvtárvezető (Veszprém) ismertette, aki a szerző szülőfalujában, Dákán született. Az előadás Halbik életútjának adatai mellett azokat a fontosabb történéseket mutatta be, amelyek egyházi személyiségként a tanári munkásságával kapcsolatosak, s bemutatta a Tanodai Lapokban és más, különböző folyóiratokban megjelent pedagógiai témájú írásait, nevelési és oktatási elveit, valamint az 1893-ban Győrben és az általa építtetett új tihanyi iskola felavatásakor, 1912-ben elhangzott beszédét. Személye példa arra, hogy egy kis községben élt iparos család gyermeke értelmi képességei alapján ki tudott emelkedni környezetéből és szerzetesrendi vezetőként jelentős hatást tudott gyakorolni arra az iskolai oktatásra, amely életútját, pályáját elindította.

Kövy Zsolt főigazgató (Pápa) írását (A pápai Református Kollégium dualizmus korában) a szerző kényszerű távolléte miatt Tölgyesi József ismertette. (Írása e lapszámunkban olvasható.)

Egy vidéki pedagógiai lap a dualizmus korából címmel *Molnár Béla* főiskolai adjunktus (Berzsenyi Dániel Főiskola Tanítóképző Intézet, Szombathely) a csurgói tanítóképző intézethez kötődő Népiskolai Szemle (1881-1885) és utóda, az Iskolai Szemle (1886-1896) kiadása körülményeit, célját, tartalmukat ismertette. Ezek beszámoltak a tanítóegyletek életéről, hírt adtak a felolvasó ülésekről, önképzést segítő tanulmányokat, módszertani írásokat és egyéb, más cikkeket (tudósításokat, könyvismertetések, tudósításokat), tárcákat közöltek. Az előadó úgy értékelte a folyóirat szerepét, hogy bár az országos lapokhoz képest lokális volt a jelentőségük, de szakmai színvonala meghaladta a korabeli vidéki lapokét. Szakmai jellegét Eötvös liberális eszméi, Comenius, Pestalozzi, Salzmann, Diesterweg pedagógiai elvei határozták meg. A folyóirat szerzői hangsúlyozottan írtak az oktatási anyag és a gyakorlat egységéről, a gyakorlati életre történő felkészítés szükségességéről, a gyermekek életkora és egyéniségük figyelembe vételéről, az oktatás nevelő jellegéről. A lap szakmai színvonala fenntartásában jelentős szerepük volt a csurgói tanítóképző tanárai rendszeresen megjelent írásainak.

Szontagh Pál történész-tanár, igazgatóhelyettes (Vajda Péter Általános Iskola, Budapest) A paplitterátor: a költő, író, műfordító Szász Károly címmel ismertette az 1829 és 1905 között élt református püspök, akadémiai másodelnök életútját,, művelődéstörténeti jelentőségű munkásságát,

benne pedagógiai, írói, költői, műfordítói tevékenységét, külön is kiemelve írásainak kiterjedtségét, amelyek felölelik kora valamennyi fontos problémáját, azokat a társadalmi kérdéseket, amelyek megoldásában nagy szerepet vállalt.

Tölgyesi József főiskolai docens (Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár) A polgári iskolák helye és szerepe a dualizmus korban című előadásában a 19. század második felében szerte Európában felerősödött iskolaszervezet-megújító törekvések egyik markáns iskolatípusáról szólt. Részletesen elemezte az 1868. évi 38. tc. V. fejezetét, amely a polgári iskolára vonatkozó előírásokat tartalmazta. Az új iskolatípus tantervéről, a gyakorlati képzésről, a helyi iskoláztatásban betöltött szerepéről szólt, majd a devecseri magán polgári iskola alapítása és működése kapcsán fogalmazta meg, mit is jelentett polgáristának lenni egy mezővárosi környezetben. Szólt a polgári iskolákra vonatkozó törvények változásairól, a képzési idő módosításairól, a tantárgyi struktúra korszerűsítéséről és végül az iskolatípus 1945 utáni fokozatos megszűnéséről.

Az előadásokat követően élénk eszmecsere alakult ki az elhangzottakkal kapcsolatban.. *Füle Sándor*, *Laurenszky Ernő* és *Tatai Zoltán* saját kutatásikról szóltak, valamint többen is a Veab-régióban folyó neveléstörténet-kutatás lehetőségeiről, teendőiről fejtették ki elgondolásaikat. A résztvevők jelentős szakmai támogatást várnak a neveléstörténeti munkabizottságtól és elismerően szóltak a Neveléstörténet megjelenéséről, amely fórumot biztosíthat a kutatók tanulmányai számára.

A zárzóban Tölgyesi József köszönetet mondott a konferencia helyi megrendezésért, elsősorban *Kovátsné dr. Németh Mária* tanszékvezetőnek, valamint az előadóknak a tudományos igényű tanulmányokért.

Könyvismertetések

Petró András szerk.: Olvasókönyv a pedagógusról. Személyiség, szakmaiság, pedagógusetika. BME Műszaki Pedagógia Tanszéke Közoktatás Vezetők Képzéséért Alapítvány, Bp. 220 p.

Lányi Katalin

A mű összeállítója már az Előszóban ír a könyv keletkezésének történetéről. Az alapítvány támogatásával folyó program keretében indult a kezdeményezés. A tankönyvsorozathoz egy pedagógiai olvasókönyvet kértek Petró Andrástól, ami a pedagógus személyiségét, szakmaiságát (és még több jellemzőjét) fogja át. Ekkor eszébe jutottak a neveléstörténetből megismert jeles nagyok; valamint az, hogy manapság mi is a szerepe a pedagógusnak, és hogyan adhatja át a megőrzött értékeket a jövő nemzedékének.

A pálya szépségéhez Gyergyai Albert gondolatait idézte fel, továbbá köszönetet mondott több, segítséget nyújtó intézménynek, amelyek munkáját támogatták. Mi pedig belekezdhetünk a pedagógusról szóló szemelvények gazdag tárházával kapcsolatos részletek olvasásába.

Elsőként A neveléstörténet üzenete című részben történeti nagyságokról, jeles személyiségekről, Pázmány Pétertől kezdve számos pedagógusról – J. A. Comeniusról, Apáczai Csere János, Tessedik Sámuel, Kazinczy Ferenc és a többiek, Kelemen Lászlóig – ír nem kifejezve Vajda Pétert (1808-1846) sem, illetve idéz is tőlük.

A pedagógiai és a pedagógusok című részben kortárs szerzők műveiből (fel)idézik sokakat, akik a pedagógus tanulásszervező szerepét, annak megváltozásáról, iskolai hatékonyságának tényezőiről szólnak illetve, akik a reformpedagógiai koncepciók pedagógus- felfogásával foglalkoztak, vagy foglalkoznak.

A következő fejezetrészben, A pedagógiai lexikonok nagy hasznossága címűben számba veszi azok jelentőségét. Megállapítja: a lexikon és a pedagógiai lexikon fontos, esetenként nélkülözhetetlen munkaeszköz napjainkban is, de már a múlt(előtti) században is nagy volt a jelentőségük. Létükről jelentős áttekintést kapunk a könyvből; és ez az áttekintő fejezet az „élő munkaeszközzel” (L.K.), a pedagógussal és személyiségeinek, illetve pályájának jellemzőivel folytatódik.

A pedagógussal kapcsolatos elvárások, követelmények A pedagógusetika hivatásunk erkölcs fejezetrésszel zárul. Ebben az olvasó az etikai kódexek szerepét és jelentőségét tanulmányozhatja és a pedagógusetika követelményeiről tájékozódhat, valamint megismerheti a könyvben néhány szakmai szervezet illetve fórum erkölcsi előírását, valamint a pedagógus magatartását, és itt teret kapnak az egyházi közoktatási intézményekben dolgozó pedagógussal szembeni elvárások is.

A továbbiakban a szerző Emlékek, élmények idézése címmel emlékezik egykori és még napjainkban

is élő neves pedagógusokra. Sajnálatosan van olyan is, aki közülük a kötet megjelenése óta már nem él. Az ő emléküket is tisztelettel őrzi az utókor. Azonban a recenzens most is azt tapasztalta, hogy a szerző nem említette Gyulai Ágost, a nagy tudású, neves polgári iskolai tanár nevét, pedig feltételezhetően ismerhette, illetve legalábbis hallhatott róla.

Ennek ellenére elolvasásra ajánlom a könyvet, mert az olvasók, feltételezhetően az egyetem hallgatói is sok szívből fakadó tanári emléket ismerhetnek meg belőle. Az olvasottak valószínűleg többeknek felejthetetlen példákat is nyújtanak. Remélhetőleg önértékeléssel sokan megállapítják magukról, hogy az eddigiekben milyen pedagógusok voltak illetve lettek, és a jövőben kellene-e változtatniuk tevékenységükön, vagy mit kell megőrizniük és tovább erősíteniük magukban. A témakör megfontolása és a könyvben olvasottak átgondolása mindenki számára hasznos lehet. Sajnálatos, hogy ez a kiadvány kereskedelmi forgalomban nem kerül. Ezért az érdeklődőknek marad egyfelől a BME központi könyvtára, másfelől a tanszéki könyvtár, ahonnan kölcsönvehető elolvasásra.

Könyvismertetések

Kardos Pálné. Ordasi Péter, Rozgonyi Éva szerk.: Kardos Pál. OPKM, Bp. 2004. 152 p.

Jáki László

Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum Tudós tanár - tanár tudós című füzet sorozata Eötvös Lorándnak arra a koncepciójára épül, hogy az igazi tanár csak akkor hatékony, ha a maga „tanszakát” egyúttal tudományos szinten műveli. Ez fogalmazódik meg az 1881. évi gimnáziumi tantervi utasításban, miszerint „csak, aki bővíből teheti, nyújthat valóban életreszó-lót...” Ennek jegyében került kiadásra a Fináczy Ernő, Német László, Fülepi Lajos, s még közel 20 tudós tanár életét és tudományos munkásságát bemutató füzet.

A sorozat utóbbi kötete egy neves, de a neveléstörténet fő sodrától távolabb eső zenepedagógus, Kardos Pál életművének bemutatására vállalkozik.

Kardos Pál 1927-ben született. Életútját alapvetően a nagykőrösi református tanítóképzőben eltöltött évek határozták meg. Amint azt a füzet bevezető tanulmányában olvashatjuk, „A nagykőrösi intézet formálta őt minden szellemi értékre fogékony, művészi hatásokra érzékeny, a tanítványaiért szívvel-lélekkel küzdő pedagógussá.”

További életének főbb állomásai: kántortanító Rákospalotán, zenetanár majd karigazgató a Miskolci Nemzeti Színházban, docens a szegedi tanárképző főiskolán, később a kecskeméti Kodály zeneiskola tanára. Élete tükrözi a korszakot: sikerek és kudarok, harcok a bürokráciával és az érdektelenség-gel, nemzetközi elismerések és méltatlan mellőzések, de közben csodálatos pedagógiai-zenei eredmények. Országosan és nemzetközileg is elismert kórusvezetők, Liszt Ferenc-díj, külföldi szakemberek látogatásai és elismerései csak a felszínt jelentették. Az igazi sikert tanítványainak felszabadult öröme jelentette, akik „egyszerre élték át az éneklés felszabadult örömét, ugyanakkor boldogan vállalták a minőségi munkafegyelmét”.

A füzet második fejezete részleteket közöl Kardos Pál írásaiból, tanulmányaiból. A zenepedagógia XX. századi kimagasló képviselőjét bemutató munkát az ének- és zenetanítás iránt érdeklődő olvasóink figyelmébe ajánljuk.

Könyvismertetések

Történelmi szemléltetőanyag az első világháború korából. Gyulai Ágost művének felhasználásával szerkesztette Lányi Katalin. Fekete Sas Kiadó, Magyar Pedagógiai Társaság. Budapest, 2003. 102. p.

Komlósi Sándor

Újabb könyvvel ajánlódékozta meg a 20. század nevelésügye iránt érdeklődőket Lányi Katalin. Ő már korábban elkezdte kutatni Gyulai Ágost tevékenységét, több kiadványban be is számolt eredményeiről. Újabb vizsgálódásának eredménye a nemrég megjelent Történelmi szemléltető anyag az első világháború korából c. kötet.

A szerző beszámol arról, hogy az 1868-as népoktatási törvény óta a VKM fontosnak tartotta a szemléltetés alkalmazását, s ennek érdekében számos falikép, térkép és más szemléltetőeszköz készült. Tervezték művészi értékű szemléltetőeszközök létrehozását is, de megvalósítása nagyon lassan haladt előre. Már 1894-ben született miniszteri határozat ennek érdekében, de csak 1902-ben írtak ki pályázatot, és a megvalósítás ekkor elmaradt. A komoly munka akkor indult meg, amikor 1914-ben a feladat az Országos Tanszermúzeum, majd az Országos Pedagógiai Könyvtár irányítása alá került. A miniszteri utasítás értelmében a tárgyalásokon múzeumok képviselői, pedagógusok és képzőművészek vettek részt, melynek eredménye egy 20 magyar történeti jelenetet ábrázoló művészi festménysorozat megalkotása lett. Az egyes képek megrajzolásában és megfestésében részt vett a Képzőművészeti Főiskola, a képek sokszorosítását az Állami Nyomda és az Iparművészeti Főiskola végezte. Ebben a nagy vállalkozásban összedolgozott a történettudomány, a pedagógia, a művészet és a technika.

A történelmi szemléltető képgyűjteményhez a felhasználást elősegítő kiadvány is kapcsolódott, melynek írásában Gyulai Ágost is részt vett, majd ő fejezte azt be. Jelen kötet ezt az 1917-es kiadványt, valamint Gyulai fennmaradt kéziratát követve adja a szöveget: „Magyarázó füzet a népiskolai történelmi szemléltető képekhez”. Ez az I. részben a szemléltetésről ír általában majd külön a történelmi szemléltető képekről. A II. részben külön-külön minden képnek a magyarázatát közli a színes festmény mellett. E szerint mindé: egyes festménynél egységes szempontok szerint kell a tanulókat irányítani a megfigyelésnél: 1. A kép szemléltetésének erkölcsi és esztétikai céljai. 2. A kép történeti alapja. 3. Tárgyi szempontból szemléltetendő (korabeli tárgyak épületek, ruházatok stb.).

A képsor témái; Árpád pajzsra emelése; Asztrik püspök átadja Szent Istvárnak a koronát; IV Béla hazatér a tatárjárás után; A magyarok megalapozza a Habsburg-ház nagyhatalmát; Nagy Lajos elfogadja a lengyel koronát; A nándorfehérvári diadal; Mátyás király Bécs előtt; II. Lajos tetemének feltalálás: Szondi György; Az egri nők; Zrínyi Miklós hősi halála; Bethlen Gábor tudósai körében;

Budavár visszafoglalása a töröktől; Zrínyi Ilona; Rákóczi vezérlő fejedelemmé választják; Életünket és vérünket; A Magyar Tudományos Akadémia megalapítása; Kossuth Lajos Cegléden; I. Ferenc József a koronázási dón bon; Erzsébet királyné Deák Ferenc ravatalánál. Ezek a faliképek a mai idő nemzedékek népiskoláiban mindennapi látványként vésődtek emlékezetül be és határozták meg a jócskán romantikus történet szemléletüket. A képe egy része különböző forrásokból a ma embere számára sem ismeretlen.

A kötet végén a tíz festőművészről, e képek alkotóiról 10-20 soros ismert tő olvasható. Végül megtalálható a felhasznált források jegyzéke.

Rezümék

Német rezümé

Szerkesztőség

Im Blickpunkt: das Universitäts- und Hochschulwesen in Ungarn vor Bologna. (Auszüge, Buch in Bearbeitung.) Das Universitäts- und Hochschulwesen in Ungarn verfügte bis in die 70-er Jahre über bessere Zeiger als in der Mehrheit der westlichen Gesellschaften. Die Einheit von Forschung und Unterricht in den ungarischen Universitäten und Hochschulen wurde aber danach aufgelöst. Im Artikel werden die Erneuerungsversuche im Universitäts- und Hochschulwesen nach der Wende dargestellt. Der Verfasser untersuchte im Rahmen eines von dem Bologna-Prozess bedingten Forschungsprojekts, worin und inwiefern sich die Charakteristika der staatlichen und nicht staatlichen Universitäten und Hochschulen voneinander unterscheiden, welche Entwicklungstendenzen in ihnen zu beobachten sind und wie diese die weiteren Entwicklungsschritte und den Strukturwechsel beeinflussen. Er führte seine Untersuchungen mit Hilfe von Fragebögen durch. Ein wesentlicher Punkt dieser Umfragen war die Meinungsäußerung der StudentInnen über ihre Zufriedenheit mit den Sozialleistungen der Universitäten und Hochschulen, wie Stipendien, Wohnheime etc. Die nicht staatlichen Institutionen schnitten dabei besser ab.

Die pädagogische Erbe von 100 Jahren Nachmittagsbetreuung in der Ganztageschule – und Europa. Im Jahre 2003 wurde die Ganztageschule in Ungarn 100 Jahre alt. Der Verfasser gibt einen Überblick über diese Institution unserer pädagogischen Erbe, die in den 100 Jahren die Persönlichkeitsentwicklung der Schüler begleitete, sie beim Lernen unterstützte und, damit verbunden, die Freizeitbeschäftigung und die Erziehung zur gesunden Lebensweise nach dem Vormittagsunterricht ermöglichte und anerkannt machte. Gleichzeitig äußert er Kritik darüber, dass die Aus- und Weiterbildung der Pädagogen, die in den Ganztageschulen die Nachmittage gestalten, nicht das entsprechende fachliche Niveau erreichte und dass auch eine moralische und materielle Anerkennung dieser Pädagogen bis heute ausgeblieben sei. Der Artikel stellt einige Formen der Nachmittagsgestaltung in den Ganztageschulen, die auch für andere europäische Länder als Beispiel dienen könnten, dar.

Die Geschichte der BWL in Ungarn von den Anfängen bis zur Verselbständigung dieser Studienrichtung. Die Verfasserin des Artikels stellt durch die Anfänge der Ausbildung von Betriebswirten in Europa und in Ungarn des 19. Jhs. dar, wie sich eigenständige Institutionen zum Unterrichten von BWL herausgebildet haben. Die Anfänge reichen bis 1867 zurück. Als sich die Zeiger der Unter-, Mittel- und Oberstufen, zu deren Besuch die Kinder bis zu einem gewissen Alter verpflichtet waren, und die Zeiger der Industrie und der Handel qualitativ und quantitativ veränderten, wurde die qualitative Änderung der Ausbildung von Betriebswirten eine politische und wirtschaftliche Notwendigkeit. Die Geschichte der BWL in Ungarn war eng verbunden mit der

Entwicklung der Wirtschaft. Die Autorin macht den Leser mit den wichtigsten Institutionen und den herausragendsten Lehrerpersönlichkeiten bekannt.

Die erste Professorin der BWL in Ungarn war Frau Takaróné Gáll Beatrix. Der Autor zeichnet ihren Lebens- und Arbeitsweg nach. Die Fachpädagogin und Lehrbuchautorin, die zahlreiche Studienfahrten unternommen hat, damit die BWL in Ungarn dem europäischen Niveau entsprechend unterrichtet werden kann, promovierte 1940 zur Universitätsprofessorin. Sie studierte u.a. die Wirtschaft von Dänemark und der USA, besuchte Länder in Asien und Afrika. Im Mittelpunkt ihrer theoretischen Arbeit stand die Wirtschaftsethik. Ihr wichtigstes Werk behandelt auch diesen Bereich. Sie machte unter ungarischen Betriebswirten und Studenten viele internationale Fachbücher bekannt.

Der Unterstufenunterricht in Székesfehérvár in der Zeit des Dualismus (1867 – 1918) Der Autor gibt im zweiten Teil seiner Artikelreihe einen Überblick über sechs Jahrzehnte des Unterrichtswesens in der ehemaligen Königsstadt. Er stellt die Entwicklung des Schulnetzes ab 1867 bzw. ab der Verabschiedung des Volksschulgesetzes im Jahre 1868 bis zum Zusammenbruch der Monarchie dar. Eine besondere Bedeutung wird dabei den zwei Entwicklungsprogrammen für Volksschulen, die neben der Erhöhung der Zahl der Volksschulen sowohl in der inhaltlichen Arbeit, als auch in der Qualität des Unterrichts große Erneuerungen und Erfolge gebracht haben, zugeschrieben. Im Artikel werden auch die Inhalte und die Anforderungen der Grundfächer in der Unterstufe beschrieben.

Der gelehrte Lehrer – der lehrende Gelehrte: dr. Iván Kotsis, Professor der Architektur. Den Namen des Universitätsprofessors und Schulgründers sucht man vergebens im ungarischen pädagogischen Lexikon. Der Verfasser des Artikels, der mit dem Gelehrten entfernt verwandt ist, macht den Leser mit Kotsis' Leben und Werk und den Entbehrungen, die er nach 1948 wegen seiner Denkweise erleiden musste, bekannt. In den letzten Jahren wurde seiner öfters gedacht: seine Biographie erschien, eine Auszeichnung und eine Stiftung tragen seinen Namen, seine Statue wurde aufgestellt, man hielt eine Konferenz zu seinem Andenken und organisierte eine Ausstellung über sein Leben und Werk.

Aus der Vergangenheit der Kindergärten in Sárospatak. Die Autorin des Essays zeichnet bis 1948 ein Jahrhundert Geschichte, die Gründung und die Arbeit der zwei ältesten Kindergärten der nordungarischen Stadt, die übrigens eine große Tradition in der Schulgeschichte Ungarns hat (siehe u.a. Comenius), nach. Sowohl der katholische Kindergarten, der 1847 gegründet wurde, als auch der protestantische, den es seit 1929 gibt, wurden durch größere Investitionen von der Stadt, u.a. durch Stiftungen finanziert. In beiden Kindergärten wurde Toleranz gelebt, denn beide ermöglichten auch die Erziehung von Kindern mit anderer Religionszugehörigkeit. Im Artikel wird auch über den Lebensweg der ersten Kindergärtnerinnen der beiden Institutionen berichtet.

Episoden aus der Geschichte der Grundschule von Dáka. Man findet diese kleine Gemeinde im

Nordosten Ungarns, in der Gegend von der Stadt Pápa. Der Artikel gibt einen Einblick in das Schulleben der Kinder der protestantischen Bevölkerung von ca. 1700 bis zur Schließung der Schule im Jahre 1975. Von solchen Grundschulschließungen sind in den letzten Jahrzehnten unzählige kleine Gemeinden betroffen und diese Tendenz hält bis heute an. Der Verfasser zitiert aus den Protokollbüchern der Schulaufsicht, die Zitate zeigen die kulturgeschichtliche Rolle der Dorfschule, die es immerhin über 200 Jahre gab.

Pädagogisches Reformdenken in den Schriften von Gábor Kemény nach 1945. Gábor Kemény (1883 – 1948) war ein bedeutender Vertreter der progressiven Pädagogik in Ungarn. Der Artikel zeichnet die wichtigsten Stationen seines Lebens und seine Rolle in der Pädagogik, im öffentlichen Leben und in der Publizistik in seinen letzten Lebensjahren nach. In seinen Studien, die nach 1945 entstanden, bearbeitete er Themen und Probleme, die im pädagogischen Denken heute noch aktuell sind, so u.a. das Verhältnis der Erziehung des Einzelnen zur Erziehung der Gemeinschaft, die Unterschiede zwischen Theorie und Praxis der Pädagogik in den Schulen. Der Verfasser des Artikels hält Keménys Vorstellungen über die Reformierung des Unterrichts auch heutzutage noch relevant.

Sprachpolitik und Sprachunterricht für die Minderheiten im ungarischen Schulwesen. Unter allen Minderheiten in Ungarn ist die deutsche Minderheit die einzige, die in einer Weltsprache unterrichtet wird. Deutsch war als eine Sprache der Monarchie länger als ein Jahrhundert Pflichtfach in den ungarischen Mittelschulen. Die Autorin des Essays untersucht, welche gesellschaftspolitischen Hintergründe der Deutschunterricht in dieser Zeit hatte und wie die unterschiedlichen Bildungsgesetze den Schulunterricht beeinflussten. Sie hebt auch Probleme hervor, die in der ersten Hälfte des 20. Jhs auf den Deutschunterricht eine große Wirkung hatten.

Das Reformandenkollegium von Pápa in der Zeit des Dualismus. Die im ersten Drittel des 16. Jhs gegründete protestantische Institution hat bis heute ihr Profil und ihre Traditionen bewahrt. Der Verfasser des Essays stellt diese Traditionen in der Erziehung und im Unterricht zwischen 1867 und 1918 dar und beschreibt, welchen Kampf man für das Fortbestehen des Reformandenkollegiums führen musste. Er macht den Leser außerdem mit Leben und Werk von einigen herausragenden Lehrerpersönlichkeiten, u.a. von Lajos Tarczy, István Bocsor und Ferenc Vály bekannt. In der Institution arbeiten heute ein Gymnasium und eine theologische Hochschule.

Die Lehrer der ehemaligen Staatlichen Pädagogischen Hochschule Pápa. In der Stadt, die auch heutzutage als Schul- und Universitätsstadt bekannt ist, arbeiteten in der ersten Hälfte des 20. Jhs viele Gelehrten. Der Verfasser des Artikels hebt Leben und Werk von drei herausragenden Persönlichkeiten von ihnen hervor. János Pethes war Direktor der Institution und verfasste zahlreiche Bücher, die Lehrer Ferenc Biczók und Gábor Uherkovich erlangten heimischen und internationalen Ruhm als Biologe. Letzterer wurde von mehreren ausländischen Institutionen zum Mitglied gewählt. In Ungarn bekam er erst nach dem Systemwechsel moralische und fachliche Anerkennung.

Die ungarische Pädagogik zählt den Pädagogen, dessen im folgenden Artikel gedacht wird,

zu den bekanntesten Forschern, Universitätsprofessoren, Autoren von bedeutenden Werken und zu den bedeutendsten Persönlichkeiten im öffentlichen Leben Ungarns. Er war Marxist, aber viele seiner Artikel und Werke enthalten wertvolle Gedanken auch für die heutige Pädagogik.

Schola-Orbis: eine Konferenz mit dem Thema „Forschung der Schulgeschichte im

Karpatbecken“. Im Jahre 1996 wurde das Programm gestartet, das sich das Ziel gesetzt hat, die Geschichte von Schulen in Ungarn, die in einer fremden Sprache und von Schulen, die im Ausland auf Ungarisch unterrichten, aufzuarbeiten. Die zweite Konferenz für die Forscher, die in diesem Programm mitarbeiten, wurde in Budapest organisiert. In der Konferenz hielten viele Wissenschaftler aus dem Ausland einen Vortrag. Unter den Teilnehmern waren drei ungarische Wissenschaftler, Mihály Balogh, Miklós Bényei, Ágnes Vámos, Pál Lászlófy aus Siebenbürgen, Lajos Thurzó aus der Woiwodschaft, László Göncz aus Slowenien, Miklós Kovács aus Oberungarn und Ildikó Orosz aus der Karpaten-Ukraine.

Unsere pädagogische Erbe und Europa. Im Zusammenhang mit Ungarns Eintritt in die Europäische Union wurde eine regionale Konferenz in Tatabánya gehalten. Nach dem Vortrag von Frau Katalin Drozdik aus der Slowakei, in dem sie über die Lage der ungarischen Schulen in Oberungarn sprach, wurden über die pädagogische Erbe Ungarns und ihren Stellenwert unter den Traditionen in Europa Meinungen gehört und diskutiert. Es wurde geäußert, welche gemeinsamen Merkmale die Pädagogik in Ungarn und unser europäisches Denken charakterisieren, was aus unserer Tradition verändert und was behalten werden sollte, und wie Ungarn Europa durch seine pädagogische Erbe bereichern kann.

Die Pädagogik in der Zeit des Dualismus. Eine Konferenz für Erziehungsgeschichte in Győr. Die Arbeitskomitee für Erziehungsgeschichte des Veszprémer Bezirksinstituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, die Fachhochschule Apáczai aus Győr und die Kodolányi-János-Gesamthochschule Székesfehérvár organisierten eine Tageskonferenz zum Thema „Die Geschichte der schulischen Erziehung in Ungarn zwischen 1867 und 1918“. Die teilnehmenden Forscher, unter ihnen Hochschul- und Universitätslehrer, hielten Vorträge u.a. über hundert Jahre Nachmittagsbetreuung in der Ganztageschule, über verschiedene Institutionen, Leben und Arbeit von wichtigen Pädagogen und über eine pädagogische Zeitschrift. An der Konferenz nahmen auch Studenten teil.

In seiner Artikelreihe „Unsere pädagogische Erbe“ schreibt Elemér Kelemen darüber, dass den erfolgreichen Epochen unserer Geschichte immer eine sichtbare und effektive Expansion des Unterrichtswesens, der Schulen vorangegangen ist, ja diese war die Voraussetzung, die Fundierung für die Entwicklung: sie war eine vorantreibende Kraft, der Motor der wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Entwicklung, des Aufwärtstrebens, der Modernisation. Er hält deswegen den innovativen, mit der gesellschaftlichen Entwicklung vorwärtsstrebenden Charakter der ungarischen Schulen für erhaltenswert.

László Trencsényi hält das Programm der Arbeit in den ungarischen Schulen aus den 70-ern, die

Kinderbewegung, die Innovation der Kulturzentren, das Programm für die Entwicklung der allgemeinen Kenntnisse der Kinder, die Kinderliteratur, die Schul-TV und das Schulradio für unsere einzigartig wertorientierte Erbe.

Der Verfasser der Rezension stellt dem Leser ein Werk aus den Arbeiten von dem berühmten Pädagogen aus Siebenbürgen, Apáczai Csere János (1625 – 1659), vor. Lajos Orosz stellte das Buch zusammen, er schrieb die Einleitung und übersetzte die lateinischen Texte.

Sándor Komlósi, Universitätsprofessor, stellt den Posthum-Band von Ágost Gyulai: „Geschichtliches Anschauungsmaterial aus der Zeit des ersten Weltkrieges“ vor.

Redakteurin: Katalin Lányi. Der Band existierte bis jetzt lediglich als Manuskript.

Die Erziehungshistorikerin Katalin Lányi rezensiert das Werk „Ein Lesebuch über den Pädagogen“ von András Petró, in dem die bedeutendsten Pädagogen der letzten Jahrhunderte dargestellt werden.

László Jáki, Historiker und Museologe stellt das von drei Verfassern geschriebene Werk über den Komponisten Pál Kardos , erschienen in der Reihe „Der gelehrte Lehrer – der lehrende Gelehrte“, dar.

Der Rezensent stellt das in der Pädagogik auch international bedeutende Werk von Miklós Szabó: „Die Geschichte der Erziehung in Russland (988 – 1917)“ vor.

Die Computer-Datenbank über die Schulgeschichte: SCHOLA-ORBIS. Die Verfasser der Rezension arbeiten aktiv an der Zusammenstellung der Daten der ungarischen Nationalitäten-Schulen im Karpatbecken und der Nationalitäten-Schulen in Ungarn. Die fortlaufend erweiterte Datenbank ist eine wichtige Quelle der Forschungen.

Rezümék**Francia rezümé****Szerkesztőség**

1. La situation de l'enseignement supérieur hongrois aux portes du processus de Bologne (extraits d'une oeuvre à paraître). Jusqu'aux années 70, l'enseignement supérieur hongrois possédait des indicateurs mieux que la plupart des sociétés en Europe occidentale. Néanmoins, l'union scientifique des universités s'est désorganisée en Hongrie. L'étude analyse les ambitions pour ce qui est l'enseignement supérieur après le changement de régime de 1989. L'auteur analysait – convenablement au processus de Bologne – les pro et les contre des traits de caractère des institutions supérieures laïques et religieuses, ainsi que les tendances influençant les développements à venir et les changements de structure. La recherche s'est déroulée à l'aide d'un questionnaire, concernant l'avis des étudiants sur les systèmes d'appui dans l'enseignement. Résultat: avantage considérable pour les institutions privées.

2. Tradition de nos garderies de cent ans et l'Europe. C'était en 2003 qu'on a fêté le système de garderies en Hongrie. Dans son essai, l'auteur analyse l'héritage pédagogique qui a rendu célèbre le développement de la personnalité hors du cours, l'appui dans l'apprentissage, les activités extrascolaires et l'éducation de l'hygiène quotidienne. Parallèlement, l'étude critique le niveau insuffisant de la formation des pédagogues travaillant dans les garderies de même que leur rémunération morale et financière qui reste, elle aussi, dans un niveau très bas. Pour conclure, l'étude développe les activités typiquement hongroises dans les garderies qui pourraient servir d'exemple aux pays de l'U.E.

3. L'histoire de la formation en économie dès le début jusqu'à l'autonomie. L'étude, basée sur les antécédents du XXe siècle de la formation économiste en Hongrie et en Europe, démontre la naissance d'une institution indépendante en Hongrie, après 1867. Suivant le changement radical des indicateurs qualitatifs et quantitatifs dans l'enseignement élémentaire et secondaire, ainsi que ceux de l'industrie et de la commerce, l'élargissement de l'enseignement économique est devenu une nécessité politique et économique. Ainsi l'histoire de la formation économique est-elle liée au développement de l'économie hongroise. L'auteur découvre également quelques institutions et enseignants.

4. Madame Takaró Gáll Beatrix, la première professeur en économie en Hongrie. L'auteur dévoile le carrière scientifique de l'auteur des manuels, habilitée en privat-docent en 1940. Elle a fait plusieurs voyages d'étude (à titre d'exemple en Danemark, aux États-Unis, en Asie et en Afrique) pour que la formation en économie en Hongrie puisse atteindre à un niveau plus élevé. Au centre de son travail théorique se trouve l'éthique en économie, d'où le thème de son oeuvre principale, lui aussi, a été

tiré. Nombreux sont les manuels professionnels qu'elle a fait connaître aux économistes et étudiants hongrois.

5. Enseignement précoce à Székesfehérvár à l'époque de dualisme (1867-1918). Dans la deuxième partie de sa série d'études, l'auteur jette un coup d'oeil rétrospectif sur les six décennies de l'enseignement de l'ancienne ville royale. Il nous fait connaître le développement du système scolaire dès 1867 ainsi que dès la loi sur l'enseignement primaire de 1868 jusqu'à l'effondrement de la Monarchie austro-hongroise. L'importance des deux programmes de développement concernant l'enseignement primaire dans la ville; lesdits programmes ont donné un résultat considérable concernant la formation qualitative des élèves. Parallèlement, l'étude dévoile les exigences des matières en l'enseignement précoce de l'époque.

6. Enseignant et chercheur à la fois: Dr. Iván Kotsis, professeur en architecture. Chose curieuse, le nom du l'enseignant fondateur ne se figure même pas dans l'encyclopédie de la pédagogie hongrois. L'auteur de l'essai, parent lointain du professeur, essaye d'esquisser le carrière et l'activité d'enseignant du savant, de même que les négligences, innées de son mode de pensée bien altéré. Heureusement, dans les années précédentes, plusieurs événements ont évoqué son souvenir: parution d'une oeuvre sur sa vie, fondation d'une décoration portant son nom, organisation d'une conférence, élevage de son statue.

7. Le souvenir des écoles maternelles de Sáropatak. L'auteur analyse la fondation et l'activité des écoles maternelles les plus anciennes de la ville, ayant de grandes traditions scolaires, autour d'une période de cent ans, jusqu'à 1948. L'école maternelle catholique, fondée en 1847, de même que l'école maternelle protestante, fondée en 1929, toutes deux ont été fondées à l'aide des sources financières de la ville et de ses fondations. L'un des traits caractéristiques de ces écoles maternelles était, sans aucune doute, la tolérance, étant donné que les enfants de religions différentes pouvaient, eux aussi, fréquenter ces institutions. L'étude fait connaître le carrière des premières maîtresses des écoles maternelles en question.

8. Épisodes de l'histoire scolaire de Dáka. Ce petit village se trouve dans la partie nordique de la région occidentale du pays, près de Pápa. L'étude jette un coup d'oeil sur la fréquentation scolaire des enfants des habitants en religion protestante, dès les années 1700 jusqu'à 1975, date de la fermeture de l'école. La fermeture des écoles concerne, même de nos jours, à nombreux petits villages dont la population est devenue très peu. L'auteur cite des procès-verbaux de surveillance datant de plusieurs époques; ces textes éclairent le rôle historico-culturel de l'école primaire protestante, fonctionnant plus de deux cent ans.

9. Le réfléchissement de la pensée pédagogique réformée dans les oeuvres de l'après-guerre de Gábor Kemény (1883-1948), le représentant considérable de la pédagogie progressive en Hongrie. L'étude développe les étapes les plus décisives de l'oeuvre de même que l'activité publicitaire et publique des dernières années du savant. Dans ses essais d'après 1945, Gábor Kemény traite les

thèmes qui sont présents même auprès des problèmes de la pensée publique en pédagogie dont la relation de l'enseignement privé et laïque, la connection de la théorie pédagogique et la pratique scolaire. L'auteur, concernant l'actualisation de l'enseignement, prend pour important, même de nos jours, les pensées de Gábor Kemény.

10. La relation de la politique linguistique et l'enseignement de la langue allemande en tant que langue minoritaire dans la culture scolaire en Hongrie, dans le pays où ladite langue est l'unique langue mondialement parlée. Pendant plusieurs siècles, l'allemande, en tant que la langue de la Monarchie, était obligatoire dans les écoles secondaires hongroises. L'auteur dévoile l'arrière-plan socio-politique de l'enseignement de la langue allemande, et, parallèlement, la réglementation de l'enseignement de ladite langue par les différentes lois sur l'enseignement. De plus, il définit les problèmes influençant, dans la première partie du XXe siècle, l'enseignement scolaire de la langue allemande.

11. Le Collège Protestant de Pápa à l'époque du dualisme. L'école protestante, fondée dans le premier tiers du XVIe siècle, a pu garder, jusqu'à nos jours, sa mentalité. L'auteur découvre d'une part les traditions de l'enseignement et de la formation du Collège, dans la période de 1867-1918, et, d'autre part, la lutte héroïque pour pouvoir garder l'école intacte. De même, il évoque l'activité de quelques enseignants marquants dont Lajos Tarczy, István Bocsor et Ferenc Vály. De nos jours, l'institution fait fonctionner un lycée et une école supérieure théologique.

12. Les enseignants savants de l'ancien École Normale d'instituteurs de Pápa. Dans la première partie du XXe siècle, à Pápa, qui est pris même aujourd'hui pour une ville d'école, nombreux enseignants érudits ont fonctionné. L'auteur démontre le carrière et l'oeuvre scientifiques de trois personnalités marquantes. János Pethes, le directeur général de l'institut, a rédigé beaucoup d'oeuvres, Ferenc Biczók et Gábor Uherkovich, en tant que biologistes, se sont acquis une bonne réputation nationale et internationale. Gábor Uherkovich a été élu parmi les membres de plusieurs institutions scientifiques en Europe. Pourtant, en Hongrie, il n'a été reconnu moralement et professionnellement qu'après 1989, date du changement de régime en Hongrie.

13. Commémoration d'un pédagogue savant, professeur d'université, auteur des livres marquants, personnalité connue de la vie scientifique. Malgré sa conviction marxiste, nombreuses sont les études et les oeuvres qui, tout en gardant son souvenir, restent, pour toujours, des valeurs essentielles de la science pédagogique.

14. Schola-Orbis: conférence scientifique en histoire du système scolaire hongrois dans le bassin carpathique. Le programme a été lancé en 1996 dont le but était de traiter et analyser l'histoire de l'apprentissage de la langue hongroise hors du pays et de celui d'autres langues en Hongrie. La deuxième conférence de ce même sujet a été lieu à Budapest, où beaucoup de chercheurs d'outre-frontière ont intervenu. Le compte-rendu contient le résumé des interventions. Nombreux étaient les participants dont trois de Hongrie (Mihály Balogh, Miklós Bényei, Ágnes Vámos), un de la

Transylvanie (Pál Lászlófy), un de la Voïvodine (Lajos Thurzó), un de la Slovénie (László Göncz), un de la Haute Hongrie (Miklós Kováts) et une de la Subcarpathie (Ildikó Orosz).

15. Europe et notre héritage pédagogique. Lors du colloque régional de Tatabánya, lié à l'adhésion à l'Union Européenne, suivant l'intervention de Katalin Drozdik, de Slovaquie (Situation des écoles hongroises en Subcarpathie), les intervenants ont changé d'avis sur la relation de l'Europe et l'héritage de la pédagogie hongroise. Ils ont traité les éléments communs de la pensée européenne et de la situation pédagogique en Hongrie de même que les éléments européens, mérités d'être appris, les héritages à maintenir et à transmettre pour l'Europe.

16. La pédagogie à l'époque du dualisme. Conférence en histoire de pédagogie à Győr. Le comité d'action de l'histoire pédagogique de la Comité Régional de Veszprém de l'Académie des Sciences de l'Hongrie, l'Institut pédagogique de départemental de Győr, l'École Supérieure Apáczai de Győr et l'École Supérieure Kodolányi János de Székesfehérvár ont organisé une conférence, dans le thème de l'histoire pédagogique de l'époque de 1867-1918. Les participants dont plusieurs enseignants d'université et d'école supérieure y ont intervenu, concernant, entre autres, le système des garderies de cent ans, des institutions d'enseignement, l'oeuvre des personnalités marquantes de la pédagogie et une périodique pédagogique.

17. Dans la série intitulée Notre héritage pédagogique de la périodique, Elemér Kelemen explique que les périodes les plus réussites de notre histoire ont été toujours précédées et fondées par l'expansion spectaculaire et efficace du système scolaire et de l'enseignement; ces derniers ont joué le rôle de la force motrice de l'essor économique, social, et celui de la modernisation. C'est la raison pour laquelle que l'auteur prend pour un héritage à bien garder le caractère innovatif, aidant le développement social du système scolaire hongrois. Selon l'avis de László Trencsényi, c'est le programme éducatif de l'école active, le mouvement d'enfant, l'innovation des centres culturels, le programme d'éducation nationale, la littérature enfantine de même que les programmes de télévision et de radio pour la jeunesse qui méritent d'être pris pour un héritage étalon.

18. L'auteur fait connaître l'oeuvre accueillant des ouvrages assortis de János Apáczai Csere, le pédagogue bien connu de Transylvanie, vivant entre 1625-1659. Le volume a été rédigé par Lajos Orosz, c'était également lui qui a écrit l'avertissement et qui a traduit les textes latins.

19. Compte-rendu de Sándor Komlósi, professeur d'université, sur l'oeuvre posthumus de Ágost Gyulai, intitulée Démonstration historique de l'époque de la Ière Guerre Mondiale. L'oeuvre, se trouvant jusqu'ici en manuscrit, a été rédigée par Katalin Lányi.

20. Compte-rendu de l'historien de pédagogie Katalin Lányi sur l'oeuvre de András Pethő intitulé Manuel sur le pédagogue. Dans son oeuvre, András Pethő traite le carrière des pédagogues marquants des siècles passés.

21. Compte-rendu de l'historien-muséologue László Jáki sur le volume de compositeur Pál Kardos. Le

livre a été paru dans la série Professeur savant-savant professeur.

22. Compte-rendu sur le livre de Miklós Szabó intitulé L'histoire de l'enseignement russe (1888-1917). Le volume est reconnu internationalement.

23. Schola-Orbis: documentation électronique en histoire d'enseignement. Les auteurs du compte-rendu participent activement à la rédaction des documentations des écoles minoritaires en Hongrie et de celles du bassin carpathique. Ladite documentation constitue l'une des sources les plus importantes des recherches contemporaines en pédagogie.

